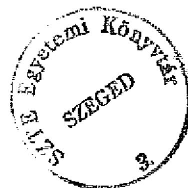
Dr. Józsa László

SZEX A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

Históriaantik Könyvkiadó
Budapest, 2011

Históriaantik Könyvesház Kiadó, 2011
Dr. Józsa László

ISBN 978-963-9978-19-5

Kiadó:
Históriaantik Könyvesház Kiadó
(1077 Budapest, Almássy tér 16.)
www.historiaantik.hu

Tartalom

Előszó 7
Nyelvünk tanúságtétele 11
A középkori magyarság lakása és öltözködése 19
A honfoglalás előtt és után 24
Asszonyaink a 9-13. századokban 33
Szexuális erkölcsök az Árpádok korában 37
Árpád-házi királyaink és családjuk 57
Szentek és szűzek 67
Papok, szerzetesek, apácák 79
Az Anjouk kora 94
Az önkínzók és flagellánsok 100
A szexuális élet zavarai 104
Szexuális aberrációk a középkorban 112
Fürdők és fürdői élet a középkorban 116
Zsigmond és Borbála 123
Az erotikus és pornográf irodalom kezdetei 137
Zsigmond után - Mátyás előtt 162
Hunyadi Mátyás kora 167
Mohács előtt 176
A nemi betegségek és a nemző szervek betegségei 186
A szifilisz megjelenése és pusztítása 192
Mohács után - 1600-ig 217
Irodalom 227

Előszó

A szexualitás, a (táplálkozást követően) a legerősebb ösztön, örök emberi tulajdonság, akkor is ha igen különböző formában és intenzitással jelentkezik egyes személyekben. Az őstársadalmak meg sem próbálták szabályozni sem a szexuális szokásokat, magatartást, sem tilalmakat nem állítottak. Százezer évek teltek el az emberiség történetében, amíg az első tabu, az anya és gyermeke közötti, majd újabb százezer évek, hogy a vérrokonok közti szexuális kapcsolatok tilalmait megteremtsék. Tudjuk, hogy sohasem tartották be száz százalékosan ezeket a tabukat és még az olyan fejlett kultúrájú nemzet, mint az ókori görögség irodalma is tele van e szabályok áthágásával. Az erkölcs eleinte a tilalmak rendszerét jelentette és akkor kapott nagyobb nyomatékot amikor fontossá vált a származás pontos ismerete. Csaknem valamennyi ókori és középkori vallás, uralkodók és törvényhozók igyekeztek megalkotni az általuk kívánatosnak vélt szabályokat. Ezek a tiltások, - bárkitől is származtak, - többnyire csak írott malasztok maradtak, és legfeljebb kisebb csoportokat tudtak ideig-óráig rákényszeríteni az önmegtartóztatásra, a nemi vágy korlátozására, egyes előírások betartására. Az írott történelemnek nincsen olyan korszaka ahol ne bukkanna fel a tilalom és ezzel egyidejűleg ennek kijátszása, semmibe vétele. Hiába írta elő Mózes a paráználkodók, homoszexuálisok halálbüntetését, minduntalan akadtak (nem is csekély számmal), akik áthágták a törvényeket. A keresztény vallás(ok) sem jártak nagyobb eredménnyel, a szexuális vágyat nemcsak kiirtani, de kordában tartani sem tudták. Pápák, főpapok, névtelen szerzetesek és apácák éppen úgy áthágták vallásuk (ilyen természetű) előírásait, mint a keresztény királyok, parasztok, polgárok. Legfeljebb annyi történt, hogy a szexualitásról hallgattak, vagy legalábbis igyekeztek azt a látszatot kelteni, mintha minden az előírásoknak megfelelően történne. Ha végigtekintünk a középkori Európa írásos emlékein, megállapíthatjuk, hogy a vad vikingek

körében, Itália nagy hagyományú provinciáiban pontosan úgy mint a korai brit királyságokban, vagy a bizánci császárságban csaknem egyformán vélekedtek a nemi erkölcsökről és nagyjából a szexuális élet gyakorlata is egyforma volt. A csekély eltérések a helyi szokások, hagyományok következményei, de alapvető különbséget nem állapíthatunk meg. Ebbe a miliőbe került a honfoglaló magyarság, amely korábbi fejlődése során egy, merőben más közeg, más társadalom szokásaihoz alkalmazkodott. A nomád társadalmak erkölcse, szexuális életének gyakorlata sem jobb, sem rosszabb nem volt mint a keresztény nyugat-európaiaké, mindössze más. A honfoglalás, majd a kereszténység felvétele után a magyarságnak a magával hozott szokásokat kellett levetnie és az európaiakhoz idomulnia. Mint a gazdasági és kulturális élet minden területén, itt is a nyugatról beáramló szerzetesek és lovagok siettették ezt a folyamatot. Kizárólag velük és általuk érthető meg az a viszonylag gyors átalakulás, ami a magyarság szokásaiban, erkölcseiben alig több mint egy évszázad alatt bekövetkezett.

„Csodálatos, hogy irodalmunkban eddig még jóformán ismeretlen az erkölcstörténelem. Külföldi országok könyvtárakat írtak róla össze...” állapítja meg könyve bevezetőjében Siklóssy László és rögtön hozzáteszi, hogy alig egy-két tanulmány foglalkozik az új hazába települt magyarság nemi erkölcseivel, gyakorlatával. Érthető, mert más, - szerencsésebb nemzetek - korabeli írásaiból jóval több maradt fent mint a magyarországiakból, s az is kétségtelen, hogy a meglévő emlékeink jó része is kiadatlan, szinte hozzáférhetetlen volt a húszadik század elején. Másfelől viszont a közkézen forgó műveket sem elemezték, sem krónikáinkra, sem legendáinkra nem fordítottak figyelmet. Amikor négy évtizeddel ezelőtt el kezdtem a középkori magyarság betegségeivel, gyógymódjaival foglalkozni, elkerülhetetlenné vált, a középkori írásaink ezirányú tanulmányozása. Akkor döbbentem rá, hogy ezek a művek, - ha nem is bővelkednek a betegségek, szokások ismertetésében, - gyakran igen fontos adatokat őriztek meg. A krónikáink nem titkolják a királyok és a királyi udvar erkölcsi gyakorlatát, olykor a szexuális életükre vonatkozó ismereteket sem. Nagyjából összeállt bennem egy kép, amely az uralkodó ház(ak) morálját, nemi életét ábrázolta. Ez azonban nem vetíthető ki a társadalom különböző rétegeire, nem vonatkoztatható a parasztokra, nemesekre, egyházi személyekre. Eleinte azt gondoltam, hogy erről nem is találok írásos feljegyzést, aztán megdöbbenve tapasztaltam, hogy azok a legendák, amelyek kegyes szándékkal íródtak, milyen sokat megőriztek, - céljaik és

akaratuk ellenére is, - a kor erkölcseiről, nemi életének gyakorlatáról. A Szent Imre legenda és Gellért püspök legendája egyaránt a szerzetesekről, Ilona legendája pedig a világi papok viselt dolgairól ad felvilágosítást. Szent László legendájának képi ábrázolása az ország peremein fekvő templomok falán üzent a tizennegyedik századvég szokásairól. Ahogyan közeledünk napjaink felé, úgy tárul elénk mind több írásos forrás, és olykor-olykor egy-egy képzőművészeti alkotás is, amelyek már szintén nem a királyi udvar, hanem a nemzet más csoportjainak életéről szólnak. Szerencsére fennmaradt Szent. István, I. László és Kálmán királyunk törvényeinek egy része, aztán a 13.-14. századokból több törvénykönyv részlete, a Budai Zsinat határozatai (és sorolhatnám tovább).. Ezek már bőségesen tartalmaznak olyan adatokat, amelyekből felvázolható a 11-14. századok korrajza. Nemcsak a háborúk, az uralkodók viselt dolgai, a pártharcok, hanem - számunkra témánk szempontjából sokkal fontosabb, - korabeli erkölcsök és szexuális élet is.

Siklóssy három kötetes könyve csaknem kilenc évtizeddel ezelőtt hagyta el a nyomdát, ma már hozzáférhetetlen. Munkájának nem akadt folytatója, pontosabban csak a későbbi korok erkölcseiről jelent meg egy-egy, napjainkban szintén ritkaság számba menő mű. Pedig a forrásanyagok száma azóta megsokszorozódott. Nemcsak a Trianon utáni Magyarországon, hanem Erdélyben is sok olyan 15-16. századi munka került napvilágra és/vagy új kiadásra, amelyeknek erkölcstörténeti adatai összegzésre várnak. Az sem elhanyagolható, hogy külföldön bujkáló írások sokasága bukkant fel az elmúlt évtizedekben, s ezek közül némely magyar vonatkozásokat, sőt éppen témánkba vágó adatokat tartalmaz. A majdnem évszázadnyi időszak újabb kutatásai számos olyan ismeretet hoztak felszínre, amely pontosítja, árnyaltabbá teszi, olykor módosítja középkori eleinkről szóló ismereteinket. Amikor pár évvel ezelőtt hozzákezdtem az évtizedek során gyűjtött adatok összegzéséhez és rendszerezéséhez, rá kellett jönnöm, hogy anyagom jóval bővebb, mint a húszadik század elején dolgozó kutatóé. Úgy vélem, hogy körvonalazhatom az ország és népének 10-16. századi szexuális gyakorlatát, erkölcseit, bár óriási eltérések mutatkoznak a korai Árpád-kor és a mohácsi csata utáni idők között. Nap mint nap újabbakra bukkanok, amiket igyekszem beépíteni munkámba. Nem tartozik ugyan szorosan a témámhoz az öltözködés, lakásviszonyok, vagy a rokon népek nyelvének elemzése, olykor mégis ki kellett térnem azokra, hogy mondani valómat megerősíthessem. Ugyanezért érintem röviden a káromkodásainkat, - amelyeknek elemzésére

szinte sohasem vállalkoztak nyelvészeink. Bár szó sincs arról, hogy a bőség zavarával küszködnék, amikor a magyarországi szifilisz történetéről írok, de kétségtelen, hogy az orvosi szakirodalomban számtalan tanulmány található, jóllehet ezek nem mindenki számára hozzáférhetőek. A huszonegyedik század elején már nyugodtan elmondhatjuk, hogy sikerült megfékezni azt a kórt, amely négy és fél évszázad alatt számtalan ember halálát, mérhetetlen szenvedéseket okozott.

Nincsen kétségem afelől, hogy művem nem teljes, az olvasók bizonyára hiányolnak benne részeket, lesznek akiknek úgy tűnhet, hogy érdemtelenül bőven tárgyalok másokat. Az arányokat elsősorban nem a szerző akarata, hanem főként a rendelkezésére álló adatok mennyisége és minősége határozza meg. Igyekeztem valamennyi forrásomat megjelölni, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy talán akad olvasóim között, aki egy-egy témakörben részletesebben kíván tájékozódni, netalán hasonló témájú munkát készíteni. Nem lévén történész, a történelmi eseményeket csak ott és olyan (kis) mértékben említem, amennyi elengedhetetlenül szükséges a kor ismeretéhez, a jelenségek, összefüggések megértéséhez. Bízom benne, hogy egy újabb műre nem kell ismét kilencven évet várni.

Ajánlom könyvemet mindazoknak, akik a történelemnek (néprajznak, irodalomnak stb.), orvosi ismereteknek olyan részei iránt is érdeklődnek amelyek nem kerültek a tankönyvekbe, ismeretterjesztő, vagy éppenséggel tudományos művekbe.

Nyelvünk tanúságtétele

Az őstörténeti kutatások nem képzelhetők el a nyelv faggatása nélkül, különösen olyankor, amikor az írásos és tárgyi emlékek hiányoznak, vagy ritkák. A nyelvtudomány nemcsak a néptörténet, a gazdaságtörténet, stb. forrástudománya, hanem témám szempontjából is nélkülözhetetlennek tartom. A régész és történész legfeljebb 1000-1500 évre visszamenőleg képes leírni népünk műveltségét, szellemi és anyagi kultúráját, szokásait. A nyelvtudomány legalább 4000-6000 évre tekinthet vissza múltunkba, kimutatja szavaink eredetét, illetve azt, hogy egy-egy fogalom mikor és milyen környezetben került nyelvünkbe. Továbbmenve, regisztrálja a jelentés változásokat, felvilágosítást ad a magyarságot ért kulturális hatásokra. Az írásos emlékek megjelente után, pedig az azokban talált kifejezéseket elemzi.

Az erkölcs, a szexuális szokások, viselkedési formák kutatása sem nélkülözheti a nyelvtudomány segítségét. Előljáróban annyit, hogy a honfoglaló, majd a letelepülő magyarság nem ismerte a prostitúciót, ennek „szakszavai" a 13-15. századokban szivároghattak nyelvünkbe. A nemi szervekre, nemi életre vonatkozó szavaink több ezer évesek, a finnugor, vagy ugor korszakból valók.

A nemi szervek és a nemi élet szavai nyelvünkben

A magyar nyelvben, - éppen úgy, mint másokban - a testrészeket és alapfunkciókat jelölő szavak a legősibbek. A magyarság kialakulása 7000-8000 évvel ezelőtt kezdődött (Laakso 1991, Lahermo 1998), ezt az időtartamot *uráli őskornak* is nevezik. Ebből a korszakból származik a ma már ritkán használt *eme* (nő) elnevezés, amely a finnben és észtben nemcsak nőt,

hanem anyaméhet is, a szamojédban anyát, a lapp nyelvben születést jelent. Ugyancsak uráli eredetű az *emlő, far* (hátsó rész, segg), *csünik* (lankad, lekonyul), szavaink.

A nemi szervek és nemi élet kifejezéseinek nagy része a finnugor korból (5000-3000 évvel napjaink előttről) való. Ilyenek a *csecs* (női mell), amely hasonló jelentéssel megvan a vogul, osztják, cseremisz és lapp nyelvekben. Az *ellik* szót nemcsak mi használjuk szülni értelemben, (ma már többnyire csak az állatokra vonatkoztatva), hanem a finn, lapp és észt nyelvek is. A *fan*, régebben szőröst jelentett, ma már csak a fanszőrzet szóban él, hasonlóan több finnugor nyelvhez. A hímtag *fasz* elnevezése éppúgy évezredek óta része nyelvünknek, mint a női nemi szervet jelentő *picsa* szó. További finnugor forrású szavaink az *öl* (ágyék, némely nyelvben herezacskó jelentésű), a *szűz, szül, tőgy* (emlő), *hím, leány, mell* (emlő), *here, mony* (here, tojás), *kéj, hölgy,* (eredetileg jegyes, szerető), *mag* (ondó). A szexuális kapcsolatot *baszni, dugni, gyakni* igékkel jelölték, a terhességet a *hasas, megnehezült* szavakkal fejezték ki. A férfi *enyelgett* (udvarolt), ha közelebbi kapcsolat alakult ki, *csiklandta* (csiklandozta) a nőt. Ennek a szónak kései leszármazottja a *csikló* (clitoris) kifejezés.

Amint a rövid felsorolásból kiderül, a nemi szervekre és nemi életre vonatkozó szókincs évezredekkel a honfoglalás előtt kialakult, akad azonban néhány megmagyarázatlan tény. Miért van (volt) a női emlőre négy szavunk (mell, emlő, csecs, tőgy) is? Mikor használták az egyiket, miért és mire a másikat? Nyelvünkben ma is mindennapos a csecsszopó, csecsemő stb. kifejezés, ennek alapján azt gondolhatnók, hogy a csecs az anya szoptató emlőjét jelentette. Tinódi Lantos Sebestyén a „Zsigmond király és császár krónikája" c. versében azt mondja az uralkodóról, hogy a lányoknak és szép menyecskéknek „Zsigmond megmérte köldöküket, hosszúságukat és szép tőgyüket". Itt a tőgy egyértelműen a szexuális előjáték alanyát jelöli. Lehet, hogy más-más szóval illették az eltérő „funkciót" betöltő női mellet?

A káromkodás

Nem tartozik ugyan szorosan a témámhoz, mégis ki kell térnem rá, mert éppen a nemi szervek és a nemi aktus emlegetése a leggyakoribb szitkozódáskor. A káromkodás nyelvi, - kultúrtörténeti elemzése mindmáig

várat magára. Olykor egy-egy részletről olvashatunk (Győrffy 1922/1980, Makoldy 1918), de nyelvészeink nem vették a fáradtságot, hogy - talán az egész világon a legfejlettebb és legcifrább magyar káromkodás ezernyi trágár variánsát és az azokhoz kapcsolódó attribútumokat - elemezzék. Magam, nem lévén nyelvész, csak a saját véleményemet adhatom a káromkodás szerkezetéről, kialakulásáról. A magyar káromkodás egyik sajátossága, hogy szavai között 80-90 %-ban finnugor eredetűeket használ.

A káromkodás két fő elemet tartalmaz. Az egyik az isten(ek) gyalázása, a másik a nemi szervek és szexuális cselekmények emlegetése. Tudjuk, hogy a sámánhitű népeknél az istenek és az emberek viszonya nagyrészt üzleti jellegű volt. Ha az isten (az áldozatok ellenére) nem teljesítette a kívánságot, elpártoltak tőle, ligetét kivágták, bálványait összetörték, a szellemet szidalmazták (Krohn 1908). Istent emlegető káromkodásaink nagy része ma is a pogány kori istenekre vonatkozik. Bizonyság erre, hogy az istennek olyan attribútumait emlegetik, amelyek semmiképpen nem hozhatók kapcsolatba a keresztény hit Istenével. Isten-lova, isten lovának farka (fasza), isten fája, isten nyila stb. csak az őshit isteneinek volt, azok házasodtak, utódokat nemzettek (basztak), megvoltak a nemi szerveik stb. Szitkozódásainknak ezt a részét tehát a pogány időkből „mentették" át, hellyel-közzel a keresztény Istent és a szenteket is ezzel illeték. Az isten(ek) káromlásának tiltása közel ezer éves, I. Endre királyunk 1047-ben rendelettel próbálta megszüntetni, nem sok sikerrel. A 13-14. századra annyira általánossá és elterjedtté vált a trágárkodás, a szentek és az Isten káromlása, hogy az egyház, - ahol tehette, - a vétkesek ajkát levágatta, nyelvüket kitépette. Uralkodóink sem jártak elől jó példával, s azon sem csodálkozhatunk, ha minden rendű és rangú hazánkfia trágárkodott. V. István királyunkról feljegyezték, hogy II Ottokár cseh királlyal vitatkozván „magyarosan káromkodott", miközben visszakövetelte az Árpádházi Anna hercegnő által Prágába vitt koronát és klenódiumot (Pauler 1893). Sohasem fogjuk megtudni, Árpádházi uralkodónk miként káromkodott magyar módra, mert a szitkozódást nem jegyezte le az oklevél írója. Zsigmond király gyakran és mindig magyarul, nyomdafestéket nem tűrő trágárságra ragadtatta magát (Horváth 1937). Hunyadi Mátyás dührohamai közben, egy alkalommal éppen a pápai legátussal szemben hallatott zamatos, ősi szitkozódást. Bonfini arról is beszámol, hogy Mátyás udvarában gyakran társalogtak kéjnőkről és hasonló témákról, de nem részletezi a kifejezéseket. A Felső-magyarországi városok törvényt hoztak a káromkodás

ellen (Makoldy 1918).

Talán nem is mindig különült el élesen a trágárság és a magyaros, zamatos kifejezés. A Magyar Oklevélszótár szerint a 15. században a *Faz* (fasz) vezetéknév volt. Egy késő középkori oklevél említést tesz Ambrosio *Faz* és Benedicto *Faz* nevű személyekről. A pannonhalmi apátság egyik, 1221-ben kelt oklevele egy *Bozou* (Baszó) nevű szolgát nevez meg. A 15. századból is ismerünk *Bazo* (Baszó) Petrust és *Bazo* Georgiot. 1422-ben *Parázna* személynév is akadt, s hasonló korú okiratban feltűnt a *Fajtalan* (Johannes Faytalan) családi név is.

A káromkodás másik eleme a nemi élettel, nemi szervekkel, egyéb életfunkciókkal kapcsolatos. Ez a fajta káromkodás is - nagy valószínűséggel - a finnugor korban alakult ki, az ugor korszakra már általános lehetett. Azonos szókapcsolatok, azonos trágár kifejezések fordulnak elő a mai finn (Papp 1984), a vogul (Munkácsi 1902), a magyar (és talán más finnugor) nyelvekben, amiből arra következtetek, hogy a finnugor nyelvi egység korában is *„menj a picsába"* felszólítással küldhették el az alkalmatlankodót. Durva sértésként a vogul is, a magyar is az *„anyja picsáját"* emlegeti (Munkácsi 1902). A *„szarok rád"* és a *„le vagy szarva"* kifejezések pedig valószínűleg a rontó varázslatból származnak (László 1977). A finnugor szavaktól hemzsegő káromkodásunk időnként jövevény szavakkal bővült, bár furcsa módon ezek, - a főként német eredetű - kifejezések pár évszázad alatt kikoptak, vagy elveszítették durvának, trágárnak tűnő jelentésüket. Jó példa erre a *huncfut* (eredetileg Hundsfut, ma huncutnak mondjuk), amely 600-700 évvel ezelőtt lett része káromkodásainknak. A 16.-17. századokban már „csak" a németet (osztrákot) titulálták huncfutnak. Napjainkban pedig szinte dicséretnek számító minősítés a huncutság, s alig tudja valaki, hogy eredetileg a német szuka (kutya-picsa) szó tapadt meg huncut-ként nyelvünkben.

A káromkodás kétféle alapeleme gyakran keveredett, az isten(ek) nemi szerveit, szexuális cselekményeit ma is gyakran mondják, vagy ilyenekre biztatják az isteneket.

Nyelvünk a 11.- 16. századokban

Sem a finnugor nyelvi egység korában, sem a magyarság kialakulását, majd honfoglalását követően nem számítottak trágárságnak, kerülendőnek

beszédükben a *picsa, fasz, baszik, stb.* szavak, egyszerűen azért mert nem volt helyettük más szó a testrész, vagy cselekmény megjelölésére. Egy 1370-ből származó oklevélben olvasható: „dictus *lagfazou*" (lágyfaszúnak mondatik). Az irat szerkesztője nyílván nem tudta kifejezni magát latin nyelven, ezért fordult a magyar szóhoz, ezt mindenki megértette. Egyik legrégebbi kifejezés-gyűjtemény az 1418-1422 között készült feljegyzés, a német anyanyelvű Rotenburgi János deák irománya. A fonetikusan lejegyzett magyar szavakhoz, mondatokhoz német, és/vagy latin magyarázatot fűz. A szószedet legutóbbi közreadói szerint: *„A legszükségesebb magyar szavak és kifejezések találhatók meg benne, hogy az idegen nyelvi környezetben meg tudja magát értetni"* (Molnár és Simon 1977). Ezek után nézzük meg a 42 legfontosabb kifejezés közül néhányat, amelyekre leginkább szüksége volt Rotenburgi Jánosnak: „leány, asszony, húga, *baszom a húgodat* (phecum húgodat), *akarod-e a faszt* (akarode fasot), *Schaffarina adsz te hév (forró) picsát?* (Schaffarina ette hebe pyczat), majd rögtön utána: *nem adott* (nimadot). Az 1400-1410 között készült Schlägli szójegyzék, 2140 magyar szava között is szerepel az *emlő* (emlew), *fan* (fanszőr), *csecs* (chech), *picsa* (picha), *fasz* (faz), *mony* (here), *méh*, stb. Az időközben betelepült kunoktól került nyelvünkbe a *kur* (kurni, fölállítani, közösülni) szó a 14. században (Rásonyi 1983).

A 16.-17. századra alakult ki és vált általánossá az a gyakorlat, hogy vannak kerülendő, trágár, „nyomdafestéket nem tűrő" szavak, s ezek helyett másokat kerestek, vagy régi szavaknak új, szexualitásra utaló, (de finomabbnak érzett) jelentést adtak. A 16. század második felében készült írásokban már ritkán szerepelnek a fenti szavak, kifejezések. Ebben az időben a házastársak közötti nemi kapcsolatot úgy fejezték ki, hogy *együtt laktak, háltak,* a szolgálókat gazdáik *lenyomták, megfertézték,* s ha a viszonynak következménye lett, a nő *megnehézkesedett, meghasasodott.* A több lánnyal nemi kapcsolatot tartó ifjú *bujálkodott, csintalankodott, latorkodott, megnyergelé őket,* a promiszkuitásban élők *a pajkosok.* Az asszony *megcsalta a férjét, paráználkodott.* Az irodalmi nyelv mind kevésbé használta az ősi finnugor kifejezéseket, s lényegében ugyanazokkal vagy hasonló megjelöléssel illette a nemi szerveket (szemérmes teste), a közösülést, mint napjainkban.

A nyelvfejlődés során létrejött egy másik, „virágnyelvnek" mondható kifejezésmód is. Elsőként Erdősi Sylvester János az Új Testamentum fordításának előszavában említi 1541-ben, hogy a magyar népnyelvben a szavakat nem „tulajdon jegyzésében", alapjelentésükben, hanem átvitt értelemben kell

értenünk. Hivatkozik arra, hogy a szólásokban és „kiváltképpen a virágénekekben" gyakori az ezoterikus kifejezésmód. Igaza lehet Bernáth Bélának (1986), aki azt állítja, hogy kialakult a „szerelem titkos nyelve", amely szinte kizárólag a nemi életről szól és igen gazdag a szókincse, jól lehet valamenynyi szavának (legalább) két jelentése van. Bernáth (1986) kitűnő könyvet szentelt a szerelem titkos nyelvének dekódolására. Ezernyi példát hoz fel, hogy a középkor óta miként helyettesítik a nemi élet fogalmait más alapjelentésű szavakkal. A 16. századból származó virágénekekben, Balassi Bálint lírájában, Tinódi és Ilosvai epikájában, Bornemisza Péter prózájában valóban hemzsegnek az ezoterikus kifejezések. Elgondolkodtató, hogy a magyar szimbolikában és a tőlünk ugyancsak távol élő rokon nép, a vogulokéban ugyanaz a kép: *„letaposni a gyepet"* fejezi ki a nemi aktust (Munkácsi 1902, Bernáth 1986).

A prostitúció és a nemi aberrációk szavai

Amint a korábbiakból kiderült, a magyar nyelvből hiányoztak a prostitúció, a nemi betegségek, a szexuális aberráció elnevezései. A későbbiekben bőségesen lesz szó a magyarországi prostitúció kialakulásáról, terjedéséről. Előljáróban csak annyit jegyzek meg, hogy noha a prostitúció előfordulhatott már a 11. században is, az erre vonatkozó szókészlet csak évszázadok múltán alakult ki.

A kurva szó először a Dubnitzi Krónikában, 1479-ben szerepel, a délszláv nyelv kurva, vagy kurvu szavának átvétele. A Krónika szerint a 14. században a magyarok ezen szavak kíséretében aprították a németeket: *„Wezteg kwrwanefya, zaros nemeth, iwttatok a werenkewth"* (mai nyelven így hangzik: „ Beste kurva nő fia (kurafi), szaros német, ittátok a vérünket). A „kurafi" szitkozódás gyorsan általánossá vált, egy évszázaddal később már országszerte használták, s még a kolozsvári bíró is így fakadt ki 1570-ben: *„beste kurafi, agg eb"* (Matolcsy 1987). A Székely Oklevéltárban található egy 1589-ből származó perirat, amelyben az a vád egy asszony ellen, hogy falubelijét *„bestie kwrwafiának"* nevezte. Bornemiszánál már nemcsak a kurva, hanem kurva-nemzetség, kurva-társ, kurvaság, kurválkodás, stb. képzett szavak is olvashatók. Heltai Gáspár (1552) szerint a bor és részegség „teszen kurvát, paráznát". Károli Gáspár bibliafordításában sem ritka a kurva, kurválkodás

kifejezés.

Az évszázadokig használt *sárga kanca* elnevezés arra utal, hogy a 13. századtól kezdve az utcalányoknak sárga szalagot kellett viselniük. A prostituáltak más elnevezései, a *személy* (a latin libera persona, szabad személy), a *ribanc* a francia ribaud (vándorló nő), *beste* (a latin bestia, vadállat) átvétele a 17. század után. *Bordély* szavunk a 15.-16. századi francia bordell, vagy az olasz bordello-ból származik. Szerémi György azt írta II. Lajos király feleségéről, Habsburg Máriáról, hogy „a maga fehérnépével bordélyházzá tette a királyi udvart". A bordély más elnevezései, kurvaház, förtelmes ház, asszonyház stb. csak a 17. században bukkannak fel. A németből örököltük (a 17-18. században) a kuplerájt (Kupplerei) és kuplert (Kuppler, kerítő), a strichel és strici kifejezésekkel együtt.

A szexuális aberrációk megjelölésére a mai napig is idegen szavakat használunk. Egy 1351-ben készült esküminta szövege említi a *szodomita* (szodómia) kifejezést, ami akkoriban és még évszázadokon keresztül mindenféle, nem szokványos szexuális tevékenység (homoszexualitás, végbél-közösülés, állatokkal való közösülés stb.) elnevezése volt. Nagyjából ugyanebben az időben kezdték használni a *kacér* szót (a német katzer, ketzer-ből) ami eredetileg természet ellen fajtalankodót (elsősorban homoszexuálist) jelentett (Magyary-Kossa 1929). A napjainkban használt elnevezések (meleg, leszbikus, homoszexualis, pedofilia, stb.), a 19.-20. század termékei.

A nemibetegségek megjelölései közül elsőként a gennyes húgycső-folyás a *tripper* neve került át nyelvünkbe a német trippen (csöpögni) nyomán, a 13.-14. századokban. A betegség *kankó* elnevezése csak évszázadokkal később jelentkezett. Európában a 15. század legvégén megjelenő és francia közvetítéssel terjedő szifilisz a *franců, franc, francvar, francia-betegség, francnyavalya* stb. neveket kapta. Nemcsak mi magyarok, hanem a lengyelek, lettek, litvánok, finnek, olaszok, stb. is francia betegségnek hívták a rettegett új kórt. Az 1512-ben kinyomtatott Esztergomi Missale című gyűjteményben található egy mise „contra morbum gallicum" (a francia betegség ellen). Batthyány Ferenc horvát bán Bécsből, Nádasdy Tamásnak, küldött levelében azt állítja hogy „a magyar ifjak elverik a pénzüket, eladják lovukat (Bécsben) és helyettük franciát hoznak haza". Bornemisza Péter a prostituáltakról írja, hogy *megfrancosulnak,* testszerte fekélyeik keletkeznek A manapság használatos bujakór, vérbaj elnevezések a 19. századból valók. Napjaink szitkozódásaiban is minduntalan felbukkannak: a franc essen belé(d) [= fertőződj meg

vérbajjal], a franc egye meg, [= a vérbaj pusztítsa el], mi a franc, franc-nyavalya [= francia betegség, vérbaj], stb. és már nem gondolunk arra, hogy milyen rossz kívánságok voltak ezek egykor. Úgy tűnik, hogy más nemi betegséget nem ismertek középkori elődeink.

Nyelvünk azt tanúsítja, hogy a magyar nép nemcsak a honfoglalás előtt, hanem azt követően még évszázadokig nyíltan beszélt nemi szervekről, közösülésről és nem számították durvának, titkolandónak azok az ősi finnugor szavak, amelyeket ma nyomdafestéket nem tűrő kifejezéseknek vélünk. Népünk nem ismerte a prostitúciót, a nemi betegségeket és a szexuális aberrációkat sem.

A középkori magyarság lakása és öltözködése

Talán kissé szokatlan, hogy a középkor szexuális szokásaival foglalkozó mű külön fejezetet szenteljen a korabeli magyarság öltözékének, lakásviszonyainak tárgyalására. Látni fogjuk, hogy egyáltalán nem hiábavaló kissé részletesebben áttekinteni ezeket. Egyrészt azért mert számos, témánk szempontjából fontos következtetést vonhatunk le, másrészt azért, mert ezek ismeretében jobban megérthetjük a középkori ember gondolkodását, szokásait, cselekvéseinek mozgatóit.

A lakásviszonyok

A honfoglalás előtti korból főként az arab utazók leírásai tudósítanak a magyarok (és más szomszédos népek) lakóhelyéről, amelyek a honfoglalás utáni évszázadban sem változtak lényegesen. A 11. században aztán, a felgyorsult a polarizálódás, a vagyonosokat nagyobb, többszobás kőházakhoz juttatta, a köznép pedig végleg elhagyta jurta-lakását. A honfoglalást megelőzően eleink egyaránt laktak jurtákban és földbe süllyesztett házakban. A 7.-10. századi nemezsátrak méreteit nem ismerjük pontosan, ezért részben néprajzi párhuzamokra, részben számításokra vagyunk utalva. A kör-alaprajzú jurták alapterületének határt szabott a tartógerendák limitált hossza. A családi jurták átmérője kb. 6 méter lehetett, alapterülete pedig 28,35 négyzetméter, ami nagyobb mint napjainkban az átlagos lakószobáé. Az elvileg elképzelhető legnagyobb jurta átmérője 9 méter körüli, alapterülete pedig több mint 60 négyzetméter (ami viszont több mint a mai lakótelepi lakásoké). Az előbbi jurtához 3,5, az utóbbihoz közel 5 méter hosszú rudazatra volt szükség. Akár kisebb, akár nagyobb jurtában éltek, közös légtérben zajlott minden cselekedetük. A jurta jellegzetes berendezését László

A jurta berendezése és az egyes tárgyak elhelyezése László Gyula után

Gyula (1944/1988) rajza alapján, egyszerűsítve mutatom be az 1. képen. Neves régészünk leírását követem a továbbiakban is. A fekvőhely 2-2,5 m hosszú és ugyanilyen széles. Ezen aludtak a férj, a feleség és a kisgyermekek (6-8 éves korukig). Éjjelre függöny választotta el a jurta többi részétől, ahol a serdülők, házi szolgák, esetleg a vendégek háltak. Ágyuk deszkából készült, derékaljuk nemez takaró, párnáikat gyapjúval, vagy tollal tömték, felső takarójuk nemez, gyapjú, vagy prém. A házak kisebbek, alapterületük 10,5 - 16,5 négyzetméter közötti (Győrffy 1977). Az ágy és ágynemű azonos lehetett a jurtákban lakóké-val. Mind a ház, mind a jurta berendezéséhez hozzátartozott a híres fürdőkád, amiről a bizánciak is megemlékeztek. Valószínűleg magyar találmány a bőrből készült, összecsukható, kis helyen elférő, könnyű és egyszerűen szállítható és üzembe helyezhető fürdő alkalmatosság. Nemcsak otthonaikban használták, hanem portyáikra, csatáikra is magukkal vitték. Olyan nagy híre volt a magyarok fürdőkádjának, hogy Bölcs Leó bizánci császár elrendelte, valahányszor táborba száll, legyen útiholmija között „türk fürdő" (Moravcsik 1988). Jóval honfoglalásunk előtt rendszeresen, naponta tisztálkodtak, s azt hiszem, nem tévedek ha azt állítom, hogy a fürdő révén már gyermekkorban megszokták a meztelenséget. Természetesnek tekintették, s ugyanakkor mindkét nem-béli

gyermekek jó korán megismerték egymás nemi szerveit. A mezítelenség egyéb vonatkozásairól, a nemi szervek mutogatásáról később esik szó.

Akár házban, akár jurtákban éltek, a legintimebb kapcsolat is hallgatóság előtt zajlott. A gyermekek kisded koruktól megszokták, hogy szüleik és más felnőttek fülük hallatára szeretkeztek (olykor talán látták is őket). Természetesnek tartották, s a hallott és látott egybekelések biztosították a kellő időben történő nemi felvilágosítást is.

Az öltözködés

László Gyula állapította meg (1944/1988), hogy a honfoglalóknál a női és a férfi nyereg azonos formájú és szerkezetű volt. A nyeregkápák között feszült a 4-5 cm széles farbőr, erre ült a lovas (ennek jelentőségére később visszatérek). Az azonos formájú nyeregből arra következtetett, hogy abban nem lehetett szoknyában (földig érő hosszú ruhában) ülni. A 7.-10. századokban a férfiak és nők ruházata nem sokban különbözhetett, az asszonyok és lányok is bokáig érő bő nadrágot viseltek az év nagy részében, utazás közben pedig mindig. Egyéb ruhadarabjaikat is László Gyula rekonstruálta. Felső testüket hosszú ujjú, magas nyakú vászon ing fedte, amely a bal vállon kapcsolódott. Ingük fölé szűk, ujjas kabátot, erre pedig télen bő, kaftán-szerű köpenyt, szűrt, vagy suba-bundát vettek. Altestüket a csizmaszárba húzott nadrág védte. Felső ruhájuk gyapjú posztóból, esetleg nemez posztóból az előkelőké selyem, vagy brokát anyagból készült. A gyapjú posztó, (akár szövéssel, akár veréssel állították elő) erősen szúr, kevesen viselhették panasz nélkül. Szükséges lehetett a posztónadrág alá fehérneműt hordani. A honfoglalás-kori sírokban megtalálták a finomszálú, sűrű szövésű, lenvászon maradványokat, amelyek az alsó ruházatból származhattak. Valószínűleg a honfoglalás előtt is, de a 12.-13. századtól kezdődően bizonyosan, a nők egy része az inge alatt széles vászonkendővel lekötötte mellét. A fiatalabbak pedig az ing, vagy a ruha szabásával, fazonjával igyekeztek rögzíteni keblüket. Kissé részletesebben vettem sorra a női ruházatot, ugyanis fontos következtetésekre ad lehetőséget. Nadrágban a nők nem képesek közösülni, ebből következik az első és talán legfontosabb megállapítás, t. i. hogy szeretkezéseik alkalmával nadrágjukat levetették, alsó részüket biztosan, (de talán teljes testüket is) lemeztelenítették. Valószínűnek tartom, hogy a férfiak is teljesen levetkőztek közösüléskor. Számos jel arra utal, hogy a 16.-17. századig általános

lehetett a meztelenül alvás és szeretkezés. Ennek ellent lehetne vetni azzal, hogy a nők nadrágja a lábuk között esetleg nyitott lehetett, ami nemcsak a vizelést és székelést könnyítette volna meg, hanem lehetővé tehette a levetkőzés nélküli közösülést is. Itt utalok vissza a nyereg szerkezeti leírására. A kápák között kifeszített (pár cm széles) farbőr éppen a szeméremtest nyílásába illeszkedett volna, ami a nemi szervek elviselhetetlen fájdalmát, feltörését eredményezhetné. Ezért nem valószínű a lábak között nyitott a női nadrág. A vastag gyapjúposztó és a nyeregtakaró együttesen védte a nemi szerveket lovagláskor.

Az európai kereszténységben a 6. század óta általános viselet volt a hosszú, földig érő ruha (apáca mintára), amit a hasonló hosszúságú alsó ruhára vettek, derekukon övvel. Ez a divat lassan hódított teret, de a 13.-14. századra a magyarság körében is általánossá vált. Az előkelők testhez álló szűk ruhát, a 14. századtól kezdve vállkendőt hordtak. A dekoltázs, - olasz hatásra - a 15. században jött divatba (Mojzsis 1988). Az Árpád-kor végéről, majd a 14.-15. századokból, ha nem is sok, de jó néhány ábrázolás ismert. Eltekintve most az egyházi személyek viseletétől (a 14. század második felében festett kiszombori három női szent, az 1400 körül keletkezett kőszegi Köpenyes Mária, M.S. mester Mária és Erzsébet találkozása c. alkotása stb.), pillantsuk végig a női divatot. A Képes Krónika Szent László miniatúráján a karcsú lányon egybeszabott, földig érő, kék ruha látható, a mellek alatt befűzve. A Bécsi Magyar Diákok 1453. évi anyakönyvében ábrázolt lány ruhájának szabása azonos az előbbivel. A bögözi, a gelencei és a maksai (Szent László és a kun rabló viadalát ábrázoló) freskókon hosszú, bő, lenge ruhát, a póniki falképen karcsúsított, a székelyderzsi és sepsikilyéni festményen a mell alatt befűzött hosszú öltözéket visel a lány. Mindezek arra utalnak, hogy megváltozott a női divat. A hosszú, bő ruhát nem szükséges levetni közösüléskor (mint a nadrágot), s a ruházat változásával talán a szeretkezés körülményei is módosultak. Ennek a feltételezésnek ellent szólni látszik a Guarnario által leírt Margit legenda (Gombos 1937/1938). Ebben elmeséli, hogy az 1260-as években országszerte rettegtek a tatárok visszatérésétől. Guarnario szerint a dominikánák zárdájában arról beszélgettek az ifjú apácák, hogy miként védekezhetnének a tatárok erőszakoskodásai ellen (!!). „...... *amikor pedig elmondták neki* (t. i. Margitnak), *hogy a tatárok visszatérnek Magyarországra és más gonoszságok között erőszakot is tesznek a szüzeken, ezt mondta Margit: Én tudom már mit tegyek. Melleim bimbóját levágom, hogy csúfnak lássanak, így érintetlenül hagynak".* Tekintsünk most el attól, hogy a tizenéves zárdaszűzek miről suttogtak, elemezzük Árpádházi Margit kijelentését.

Ha nem a meztelen nőkön tett erőszakra számított volna, nem lenne értelme tervének. A felöltözött lányokon nem állapítható meg, hogy van-e mellbimbója, vagy sem? Csak a meztelenre vetkőzött (vagy vetkőztetett) nőkön észlelhető ez a hiányosság. Arra is érdemes odafigyelni, Margit azt remélte, hogy mellbimbói nélkül csúfnak fogják látni, s nem kerül sor nemi kapcsolatra. Valószínűleg jól tudta a 18-20 éves (kisgyermek kora óta zárdában élő) apáca, hogy a nemi aktus ruhátlanul történik, s erre építette védekezési tervét. A legendából, Margit elképzeléséből arra is lehet következtetni, hogy a női melleknek akkoriban is nagy szerepe lehetett a szexualitásban.

Végezetül néhány szót az ékszerekről, ruhadíszekről, amelyek fontos tartozékai voltak mind a férfi, mind a női viseletnek (Hüse és mtsai 1996). A 10. században eltemetettek kétharmadának sírjában találtak valamilyen ékszert, díszt. A kereszténység térhódítása után egyre ritkábbá vált az ilyen temetkezés. Az ékszerek alakja, mintázata, anyaga igen változatos (László 1974). Néha erotikus jelképeket hordoznak. Világszerte mindenütt a csúcsára állított rombusz jelképezi a női nemi szervet. A közelmúltban, Szegeden egy honfoglalás-kori sírban találtak ilyen ábrázolást (2. kép). Az ezüstből készült, ingnyakról való dísz megfogalmazása éppen olyan, mint a mai, vagy akár évezredek előttieké. Szélein stilizált szőrszálak, közepében a csiklót jelképező képlet látszik. Bár a leletet ismertető régész (Kürti 1996), nem magyarázza az ékszert, nem sok kétség férhet annak szimbolikus jelentéséhez.

A honfoglalás előtt és után

A legkoraibb írásos beszámolók a Levédiában élt magyarokról és a velük együtt, vagy környezetükben lakó pusztai népekről szólnak. Ibn Fadlán arab utazó az oguzokról írta: *„Asszonyaik férjük, vagy idegenek jelenlétében nem hordanak fátylat és testük semmilyen részét nem fedik be mások jelenlétében. Egy napon egy oguz házában voltunk és felesége is jelen volt. Amint ott ültünk és beszélgettünk, az asszony kitakarta nemi szerveit és megvakarta, és mi valamennyien láttuk. ..... A férj nevetett és azt mondta a tolmácsnak, mondd meg nekik, hogy mi kitakarjuk a jelenlétükben, úgyhogy láthatjátok és fékezhetitek magatokat, de nem kaphatjátok meg. Jobb így mintha be lenne takarva és meg lehetne kapni"* (Koestler 1990). Nem lehetett ez másként a magyaroknál sem. Kisgyermek koruktól hozzászoktak a nemi szervek látványához, talán már oda sem néztek. Immár a magyarokról szól Ibn Fadlán: *„Mindkét nembéliek meztelenül úszkáltak a folyókban és éppen annyira nincsen szeméremérzetük, mint az oguzoknak".* A prűd izmaelita utazó megbotránkozott azon a (nyári fürdőzéskor látott) mezítelenségen, ami a magyaroknál természetesnek számított.

A magyarság szoros kapcsolatot tartott fenn a környező népekkel, oguzokkal, volgai bolgárokkal és természetesen a kazárokkal is. A Kazár Birodalomban számtalan törzs, nép élt együtt, akadt közöttük sámán-hitű, mohamedán, bizánci keresztény, a kazárok vezető rétege pedig zsidó vallású. Bizonyára ismerték a keresztény tanításokat (Bizánccal hol szövetségesek, hol ellenségek, békében kiterjedt kereskedelmet folytattak), de nemigen fogott rajtuk. A kereszténységet alig néhányan vehették fel, az önmegtartóztató, szűzi életről mit sem tudhattak, s talán arról sem, hogy a keresztény vallás tiltja a többnejűséget, a házasságon kívüli kapcsolatokat. A környezetükben élő mohamedán és zsidó vallású népek körében - ha nem is általános, - de gyakori a többnejűség. Szemük előtt élt a kazár király 25 felesége és 61

ágyasa, amint Ibn Fadlán írta. Sem a polygynia (többnejűség), sem a számtalan feleségre vigyázó eunuchok tartása (előidézése) nem vált szokásukká az ősmagyaroknak. Mint a korábbiakból kiderült, nem különítették el, nem rejtegették az idegenek elől asszonyaikat, s bármennyire is megbotránkozott az arab utazó, arra sem kényszerítették őket, hogy arcukat elfedjék a férfiak szeme elől. Sem a zsidóktól, sem a mohamedánoktól nem tanulták el a körülmetélést, s azt sem, hogy az izmaelitákhoz hasonlóan a nők leborotválják nemi szőrzetüket. Ibn Fadlán arra is kitér, hogy *„nem mosakodnak székelés, vagy vizelés után, nem fürödnek magömlést követően"* (Györffy 1975). Tudjuk jól, hogy népünk tisztaság szerető volt, de az iszlám - inkább rituális, semmint higiénés - előírása, (t. i. a magömlést követő fürdés), nem terjed el körükben. Hitük és szokásaik szerint a menstruáló nőt tisztátalannak tartották, de nem különítették el, s főként nem írtak elő egyhetes tisztulási időt a havivérzés befejeződése után, amint az Mózes rendeletére a zsidóknál kötelező. A menstruációs váladék felfogására gyapjút, esetleg len,- vagy kenderkócot használtak.

Keveset tudunk a honfoglalás előtti magyarság nemi életéről. A fiúk 11, a lányok 11-12 éves korban váltak teljes jogú családtaggá (felnőtté), és ettől az életkortól (elvileg) házasodhattak (László 1944/1988). A pubertás 13-14 éves korban következett be. Nem valószínű, hogy a nemi érés előtt éltek volna szexuális életet. Viszont afelől is bizonyosak lehetünk, hogy rögtön elkezdték, amint biológiailag érettekké váltak. A házasságkötésre 16-18 éves korukban került sor, addig viszont ki-ki választott magának partnert. A 14. században keletkezett Képes Krónika Szkitiába helyezi a honfoglalás előtti hazát. Erről azt írja, hogy ott *„.. pogány tévelygésben élnek, hívságokkal foglalkoznak, hevesen szeretkeznek „..* Más fordítás szerint *„... nyugalomban (tétlenségben) élnek, hívságokkal foglalkoznak, a természet csúfjára szeretkeznek..."* Az előbbi verzió azt sejteti, hogy Etelközi elődeink szexualitása, közösülési vágya messze meghaladhatta a környező népekét. A másik fordítás azt állítja, hogy a természetet megcsúfoló módon szeretkeztek (Kristó 1977). Mit akarhat ezzel mondani a krónikás? Azt, hogy szokatlan testhelyzetben közösültek, vagy talán a homoszexuális, esetleg a végbélközösülésre céloz? Bármelyiket valószínűsítenénk is, nem szabad elfeledkezni arról, hogy a Kálti Márkot legalább hat évszázad választotta el az etelközi eseményektől. Honnan tudhatta, hogy „hevesen", vagy éppen „a természetet megcsúfoló módon szeretkeztek" eleink? Ibn Fadlán, még egy fontos információt

hagyott ránk. Arról tudósít, hogy a türkök (magyarok) szörnyű bűnnek tartották a homoszexualitást. Elmondja, hogy egy ifjút rajtakaptak, cselekedetéért 400 birkát fizetett. Bár igen ritka lehetett, bizonyosan ismerték és büntették is a homoszexualitást.

A magyar embernek társa a *felesége*, életének fele, akivel megosztotta gondját, örömét. A férfi *ura* volt feleségének, ami azonban sohasem jelentette az asszonyok olyan mérvű kiszolgáltatottságát, mint a mohamedán népeknél. Az asszony-szerzésnek előbb két, majd három módját gyakorolták. Krónikáink beszámolnak Hunor és Magor valamint társaik nőrablásáról. Nemcsak saját népük soraiból, hanem gyakran idegenektől is raboltak asszonyt, akik Arany János szavai szerint:

„Büszke lányok ott idővel
Megbékéltek asszonyfővel,
Haza többé nem készültek
Engesztelni fiút szültek".

A nőrablás később „megszelídült", ekkor már a lányok maguk készítették elő a rablást, gyakran pedig a szülők beleegyezését is kikérték. Ez a színlelt leányrablás - mai szavakkal - a hagyományok őrzésére szolgált. Az asszonyrablás nem volt veszélytelen, hiszen a lány családja ellenállhatott, ha mégis sikerült, akkor sok esetben vérbosszú lett a következménye, évekig tartó ellenségeskedés, verekedés, vérontás. Pauler Gyula írta 1901-ben *„Hadakozásaikban ... raboltak nőt rabszolgának, szeretőnek, sőt feleségnek is".* A szolgának, rablánynak elhurcoltból később sokszor élettárs, feleség lett. A Fuldai Évkönyvekben a 887-901 közötti években ezt jegyezték fel: *„Az avarok, akiket most magyaroknak neveznek, a Dunán túl kóborolva sok borzalmas dolgot vittek végbe. Mert a férfiakat és az öreg nőket legyilkolva, a fiatal nőket kéjvágyuk kielégítésére, mint a barmokat magukkal hurcolva, az egész Pannónia lakosságát mind egy szálig kiirtották".* Az erősen túlzó leírásból kiderül, hogy nemcsak feleségnek, hanem ágyasnak, szeretőnek vitték magukkal a csinosabbakat. A nőrablás társadalmilag elfogadott volt, sem a szokásjog, sem a nemzetségek és törzsek főnökei nem tettek ellene. Több mint száz évvel a honfoglalás után Szent István törvénnyel próbálta megakadályozni az asszony-szerzésnek ezt a módját. *„Ha a vitézek közül valaki arra a szemérmetlenségre vetemednék, hogy egy leányt szüleinek engedelme nélkül feleségnek rabol magának ... adja vissza a leányt, ha mindjárt erőszakot is követett volna el rajta."* Vétségéért a vitéz 10, a közrendű ember 5 tinót fizetett, ami a leányt illette. Mellékbüntetésként a vétkes, hosszú ideig tartó böjtöt és borivási tilalmat is elszenvedett. Alaposabban szemügyre véve István II. törvénye 25 §-át, mindenek előtt az a kitétel ötlik szemünkbe, hogy „szüleinek engedelme nélkül". A szülők beleegyezésével történt (színlelt) leányrablás nem számított bűnnek, talán az is lehetett a törvény egyik célja, hogy a valódi asszony-rablást, tettetett leány szöktetéssé, hagyományőrző, házassági ceremóniává szelídítse. A rendelkezés másik célja, hogy a leány-rablás helyett az asszony szerzés vétellel történjék. Ismerték ezt őseink évszázadokkal korábban is. Nyelvünk megőrizte a feleség vásárlásnak az emlékét: *eladó lány, vőlegény,* (tulajdonképpen vevőlegény), *menyasszony* (menyét asszony) stb. A levédiai magyarokról egybehangzóan állítják Ibn Ruszta és Gardézi, arab utazók, hogy *„A leánykérés alkalmával náluk az a szokás, hogy amikor a leányt megkérik, vételárat visznek a leány gazdagságával arányban, több vagy kevesebb állatot, prémet...."* Az asszony férjéhez költözött, akár rabolták, akár vették. A leányt egy szál ruhában rabolták el, a vett asszony vitte magával a hozományát.

A házasság (ebben a korban) nem volt jogi, vagy vallási aktus, nem készült házasságlevél, vagy szerződés, sem a táltos, sem a keresztény pap nem adta áldását a frigyre, a házasulandók nem a templomban kezdték új életüket. A környezet, család, nemzetség egyszerűen tudomásul vette a két fiatal szándékát, döntését. Nem is lehetett megkülönböztetni két szabad ember házasságát az együttéléstől, mindkettőben egyenrangú felek keltek egybe. Utódaik törvényes gyermekeknek számítottak, örökölhették, nemcsak a vagyont, hanem apjuk társadalmi állását is. Ha az együttélés nem sikerült, a felek nem jöttek ki egymással, akkor egyszerűen szétváltak, megszüntették az életközösséget. A férjnek megvolt az a lehetősége, hogy felesége mellett szabad és rabszolga ágyasokat tartson, akiknek annyival rosszabb a helyzetük, hogy anyagilag-gazdaságilag jobban függtek a férfitől. Persze más kérdés, hogy a „törvényes" feleség mit szólt az ágyasok tartásához, hogyan fértek meg egymással az asszonyok? Mindenesetre a kölcsönös házasságtörés (amikor mindkét fél mással élt házasságban) ritkán fordulhatott elő. Ibn Fadlán úgy vélekedik, hogy „.... a házasságtörés távol áll tőlük". Valószínűleg nemcsak Levédiában, hanem sokkal később is így lehetett, mert még Szent István törvényei sem említik a házasságtörést, s csak a 11. század végén,

László rendeletei között jelenik meg. A férfiak eseti, vagy állandó szexuális kapcsolatát - ágyasokkal, szolgálókkal, foglyokkal - nem is tekintették házasságtörésnek.

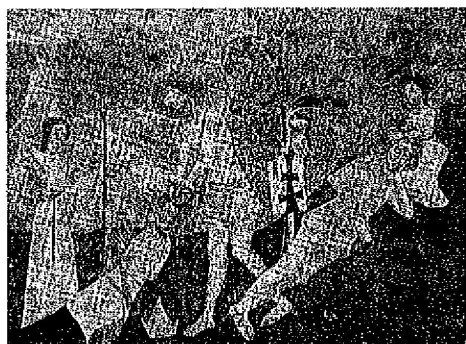
A kölcsönös vonzalmon és megegyezésen alapuló nemi kapcsolatot serdülő korukban kezdték a lányok és fiúk, a honfoglalás előtt és után egyaránt. A közösség azt is tudomásul vette és természetesnek tartotta, ha a hadakozás hónapjai alatt a férfi nem maradt absztinens, s az otthon maradt feleség sem élt önmegtartóztató életet. Mindkét fél számára bőven kínálkozott partner és alkalom. Szent István imént idézett törvénye sem tartja bűnnek és büntetendőnek ha a férfi „mindjárt erőszakot is tett" a lányon. A törvény a leányrablást ellenezte, nem azt hogy közben szexuális kapcsolat létesült az elrablott és elrablója között. Az asszonyon senki, maga az újabb vőlegény sem követelte a szűzességet, azaz, ha a rablott leány visszakerült szüleihez, a korábbi nemi kapcsolata miatt nem csökkent értéke, nem romlottak esélyei egy másik házasságot illetően.

A 7.-10. századokban a házasságnak egyetlen áthághatatlan akadálya volt, mégpedig a vérrokonság. Ezt harmad-negyediziglen (ameddig a kollektív emlékezet számban tudta tartani) vették figyelembe. A rokonok házassági tilalma még Werbőczy (1516) törvénykönyvében is ebben a formában szerepel. Hangsúlyozni kell a valódi vérségi összetartozást, mint kizáró okot, mert a nem vérszerinti rokon (pl. a feleség testvére, anyja stb.) nem tartoztak a tilalmazottak közé. Ezért (is) alakulhatott ki a sógor-házasság szokása, az a gyakorlat, hogy az elhunyt férj legközelebbi rokona (rendszerint testvére) feleségül vette az özvegyet. Tudjuk Koppány is igényt tartott Saroltra, Géza fejedelem özvegyére. Sarolt - a leírások szerint - gyönyörű, határozott, uralkodásra termett asszony lehetett, de talán még sem ezek a tulajdonságai domináltak közel ötven éves korában, legalább négy gyermek világrahozatala után (Dümmert 1977). Sokkal valószínűbb, hogy a sógor-házasság révén a hatalmat akarta magához ragadni a pogány törzsfő.

László Gyula (1944/1988) feltételezi, hogy egyes törzsekben a rokonság összeházasodása is lehetséges volt, amit nem tartok valószínűnek. A közelebbi rokonok (unokatestvérek) frigye a 13.-14. századokban, s ekkor is csak az előkelők körében kezdődött, de Magyarországon sohasem vált általánossá. Egy-egy nehezen megközelíthető izolátumban előfordulhatott a 10.-13. századokban is az endogámia, ugyanúgy mint azt a modern anthropológiai kutatások kimutatták a húszadik század első felében is (Nemeskéri 1976).

Anonymus megállapítja a honfoglaló magyarokról: „Nem paráználkodtak, hanem mindenkinek csupán csak egy felesége volt". A legendás Marót fejedelemről pedig úgy vélekedett, hogy azért hívták Mén-Marótnak, mert számos ágyast tartott. A többnejűség, vagy a tömeges ágyas-tartás akkor alakul ki, ha jelentős női túlsúly van a társadalomban. A gyéren csörgedező írásos források (bizánci történetírók, nyugat-európai, kolostori évkönyvek) azt sugallják, hogy a honfoglalás előtt, majd a kalandozások korában is a 20 000 lovast számláló magyar sereg állandóan háborúzott, sok embert vesztett, olykor csaknem teljesen megsemmisült. Ha ez igaz lenne, akkor sem alakult volna ki férfi-hiány, hiszen a hadrakeltek alig 5 %-át tették ki a honfoglaló (kb. 400 000-500 000) lakosságnak. A spekulációnál azonban sokkal többet mondanak a tények. Éry Kinga (1994) hetvenegy olyan lelőhelyről származó anyagot vizsgált, amelyekben a honfoglalók első három generációja nyugodott. A 9.-10. századi temetőkben több férfit, mint nőt hantoltak el. Éry adatait tovább elemezve kiderül, hogy 100 férfira mindössze 84 nő jutott. Magam is átnéztem számos ásatási beszámolót, s a tucatnyi (10.-11. századi) temető közül mindössze kettőben több a nő mint a férfi. Összességében ezekben a temetőkben is 100/85 volt a férfi/nő arány, szinte teljesen azonos Éry megállapításával. Az Árpád-korból (11.-13. századok) származó temetők 4018 csontváza közül 2169 (54 %) férfi, 1849 (46 %) nő. Szó sincsen tehát semmiféle női túlsúlyról nem lehetett többnejűség és a családok döntő többségében ágyasok sem. (Az ásatáskor előkerülő csontvázak egy részének rossz megtartottsága miatt, nem állapítható meg pontosan a neme. A meghatározhatatlan nemű vázanyag 2-10 % közötti az említett temetőkben. Ha feltételezzük, hogy valamennyi női csontváz, még akkor is legfeljebb azonos nemi megoszlást véleményezhetünk.). Nem feladatom a paleodemográfia eredményeinek ismertetése, erre vonatkozóan Acsádi és Nemeskéri (1970) könyvére utalok.

Egyetlen írásos adatunk van a többnejűségről, a jóval később keletkezett Szent Gellért nagy legendájában: „Egy Ajtony nevű magyar hatalmas fejedelem, aki Bodony városában a görögök szertartása szerint keresztelkedett meg. Továbbá hét felesége volt, mert nem volt tökéletes a keresztény hitben". Lehetséges, hogy Ajtony valóban többnejű házasságban élt, sokkal valószínűbb azonban, hogy nagyszámú ágyast tartott. Ez a kivétel is azt erősíti meg, hogy a többnejűség (esetleg a többférjűség) ritkaságszámba ment a középkori magyarságnál.

László király pajzsa és lándzsája a fa mellett jelzi, szeretkező pár van a közelben. Karaszkó (egykori Gömör vármegye) evangélikus templomának freskója a 14. századból

A kereszténység felvétele, az államalapítás után, lassan változtak a házassági szokások. Hiába volt Szent István kemény törvénye, nem szűnt meg a nőrablás. Egy évszázaddal később Kálmán új rendelkezést hozott, a cselekmény megítélését a püspökök kezébe utalta. Mégis jelentős különbség van a szentistváni és a későbbi szabályzat szövege között. Szt. István II. törvénye arról beszél, hogy „... *ha valaki feleségül rabol magának*" egy lányt, Kálmán rendeletében már csak *nőrablásról* esik szó, ami talán arra enged következtetni, hogy a 11.-12. századok fordulóján nem éppen a feleség-szerzés a fő célja a leányrablásnak. Jó száz évvel Kálmán törvénye után, 1213-ban a Váradi Regestrumban jegyezték le azt az esetet, amikor egy Mikó nevű férfi elrabolta, majd feleségül vette a leányt. A Váradi Káptalan előtt zajló per végül a felek megegyezésével végződött. Egy másik perben, 1215-ben, a leányrablást nem követte házasság, s az iratokból nem derül ki, hogy mi lett a leány sorsa? Elvétve még évszázadok múltán is előfordult nőrablás. Legismertebb Forgács Zsuzsanna esete, akit a részeges, brutális férje mellől rabolt el Bakics Péter 1607-ben, természetesen az asszony aktív közreműködésével. A szerelmes pár aztán még évekig együtt élt, anélkül, hogy házasságra léptek volna (Deák 1885).

Nemcsak a nőrablás szokása tartotta magát évszázadokig, hanem a fiatalok szabados nemi kapcsolatai is fennmaradtak. A szűkös lakóházban nemigen találtak lehetőséget szerelmi légyottjaikra, ezért aztán erdőn, mezőn, ligetekben keltek egybe. A légyott az enyelgéssel (*enyelgés* finnugor szó!) kezdődött, a férfi a leány ölébe, mellére hajtotta fejét. A továbbiakban a közelmúltban elhunyt neves régészünk gondolatmenetét követem. László Gyula (1993) külön könyvet szentel a Szent László legenda freskóinak, s olyan sok új szempont szerint elemzi azokat, hogy a későbbiekben is vissza-visszatérek megállapításaira. A szerelmeskedés bevezető cselekménye a

kedveskedő *„fejbe nézés"* ami bizony nem más, mint cirógatás és tetvészés egyszerre. A pásztoróra előtt a férfi jól látható helyre kiakasztotta fegyverét (szerszámát), s ez jelezte a közeledőnek, szerelmes pár tartja nászát, ne zavarják őket. Az arra járó bizonyosan tiszteletben tartotta a néma jelet, nem háborgatta a fiatalokat. Mindez a Szent László legenda, templomokban fennmaradt falfestményeiből fejthető meg. A zsegrai freskón Szent László sisakja és páncél kesztyűje, Maksán lándzsája és pajzsa, Karaszkón pajzsa és fegyvere, Erdőfülén csak a pajzsa van a fára felfüggesztve, a póniki templom falképén pedig dárdája a fa mellett a földbe szúrva. S, hogy ne legyen kétségünk afelől, hogy a legenda képei a nemi egybekelést ábrázolják, a vitfalvi freskón nem ligetben, hanem brokátos ágyban vannak együtt a lány és megmentője. Székelyderzsen a megmentett nem tetvészi Lászlót, hanem fejüket összedugják, a lány egyik karja átöleli, a másik keze a férfi fején pihen, az pedig a hölgy lábát karolja. Zsegrán, László úgy fekszik a leány ölében, hogy fejét annak mellei alá fúrja, miközben a hölgy a kezét feje alatt tartja. Gondoljuk végig a legenda meséjét: A herceg utána ered a leányrabló kunnak. Amikor - a leány segítségével - földre kényszeríti, a leány könyörög a kun életéért amiből a Képes Krónika azt a megállapítást tette, hogy „Ebből is kitetszik nincsen hívség az asszonyokban, bizonyára fajtalan szerelemből akarta megszabadítani". László azonban nem kegyelmez, s miután végzett a kun vitézzel, a legnagyobb egyetértésben egy ligetbe (Vitfalván egyenesen az ágyba) vonulnak szeretkezni. A Képes Krónika szerint „szép lány", Mügeln Henrik német nyelvű krónikája (amely ugyancsak tartalmazza Szent László és a kun párviadalát), egyenesen „igen szép leány"-ról szól, majd azzal fejezi be a történetet, hogy „örömmel hazamentek" (Lukács 1980). Mai szavakkal élve: László nem sokat teketóriázott, a lányt pedig nem kellett győzködni, hogy a kaland után lefeküdjenek egymással. Talán nem tűnik merész következtetésnek, egyikőjük sem akart tartós kapcsolatot, mindössze egyszeri, kellemes, gyönyörteli órákat, s a jól végződött nap után „örömmel" hazamehettek (amint a német krónikás fogalmaz). Sok vitára adott okot a bántornyai falikép, amelyen nem az üldözés végén, hanem azt megelőzően kerül sor a szerelmi jelenetre és nem László, hanem a kun harcos a szereplője. A bántornyai festményt - egyebek mellett, - úgy is magyarázták, hogy a lány már korábban oda adta magát elrablójának. Mindezt így ábrázolták a 13.-14. századi templomi falképeken.

Szerelem, testi vágy, megkívánás egyaránt egymás felé sodorta a nőt és

férfit, akár házasságban éltek, akár sem. Szent István törvényei meg sem említik a házasságtörést, talán akkoriban nem is tartottak számon ilyet. Tiltja viszont a szabad ember és más szolgáló leánya közötti szexuális kapcsolatot. Nem az erkölcs, hanem a tulajdonjog védelmét célozta a II. törvény 26. §-a. A saját tulajdonú szolgálóval minden megszorítás nélkül létesíthetett szexuális kapcsolatot a szabad magyar, de másévall nem. Ha ilyesmi mégis napvilágra került, akkor első és másodízben vére kiserkenéséig vesszőzték és fejét kopaszra nyírták. A harmadik alkalommal rajtakapott férfinak, vagy meg kellett váltania magát, vagy ő is szolgasorba süllyedt. Szent István körültekintő törvénye, még arra vonatkozóan is rendelkezett, hogyha a szolgálóleány teherbe esik és belehalna a szülésbe, milyen kártérítésre kötelezhető a csábító. Nemcsak a szabad embernek, hanem a szolgának is tilos volt - a törvény szerint - más házhoz tartozó szolgalánnyal nemi viszonyt folytatni. Itt sem szexuális kapcsolat ellen irányul a rendelet, hanem a tulajdonost védi a következményektől. Az azonos gazda szolgálói között szabad, sőt olykor - a szaporodás érdekében - kívánatos is lehetett a rendszeres kapcsolat. Sehol sem szól a törvény a szabad asszony és a szolgalegény viszonyáról, pedig nyilván akkor sem lehetett ritkább mint a későbbi századokban (amelyekből bőséges adataink vannak). Végül megemlítem még, hogy ismét csak a tulajdon és nem az erkölcsök védelmét szolgálta a II. törvény 27. §-a, amely tiltotta, hogy szabad ember másnak a szolgálóját, - bár annak tudtával - feleségül vegye. Ha erre mégis sor került volna, örökös szolgasággal büntették a férfit. A szabad ember házasságra léphetett saját szolgalányával, ha előzetesen felszabadította.

Levédiában, az Etelközben, de még a honfoglalás utáni században sem volt szabályozott válás. Ha az együttélők között megromlott az összhang, felszámolták a közös háztartást, s mindketten függetlennek tekintették magukat. Semmiféle adatunk nincsen arra vonatkozóan, hogy milyen gyakori lehetett a válás a honfoglalás előtti időszakban, vagy a kalandozások korában. A térítés után - úgy tűnik - nehezebbé lett a válás. Olykor a férfi szökött meg, máskor az asszony, s arra is van példa, hogy a férj úgy vetett véget a pokollá vált házasságnak, hogy megölte feleségét.

Asszonyaink a 9-13. században

Az asszonyok és lányok keményen kivették részüket a mindennapi munkából, gyermekeket szültek és neveltek, vezették a háztartást és a kisebb-nagyobb gazdaságot. Mindemellett szerették a szépet, pompakedvelők, magukra sokat adók.

A honfoglalók asszonyai átlagosan 158 cm magasak, akadt közöttük 170 cm-nél magasabbra cseperedett menyecske, de egyetlen olyan csontváz sem került eddig elő, amely 145 cm-nél kisebb lett volna (Józsa 1996). Csontozatuk vaskos, csípőjük széles, testük arányos. Egy nagyobb, több mint ezer sírt tartalmazó hazai temető anyagán, a csontvázak alapján Tóth (1986) kiszámította a testtömeget. Ebből kiderül, hogy a 10.-11. századi hölgyek között nem voltak sem elhízottak, sem nagyon soványak. Testsúlyúk 52-58 kg. között lehetett, korukkal kissé súlyosabbá váltak. A 10. században készült nagyszentmiklósi kincs (László 1972) valószínűleg magyar személyeket ábrázol, közöttük két nőt. A 2. számú korsón középkorú, izmos testalkatú meztelen nő látható. Mellei aprók, hegyesek, hasa lógó, combjai vaskosak, fara nagy, domború. A 7. számú korsón ugyancsak meztelen nőt figyelhetünk meg, őt is apró lógó mellekkel, széles, izmos combokkal, jókora farral ábrázolta az ötvösművész. Ez utóbbi kompozíciót Győrffy (1959) Emese álma képi megfogalmazásának véli, amint a Turul rászáll és megtermékenyíti. Ha valóban ezt ábrázolja, akkor ez megerősíti korábbi következtetésemet, t. i., hogy elődeink meztelenül szeretkeztek (lásd: Lakás, öltözködés c. fejezetet).

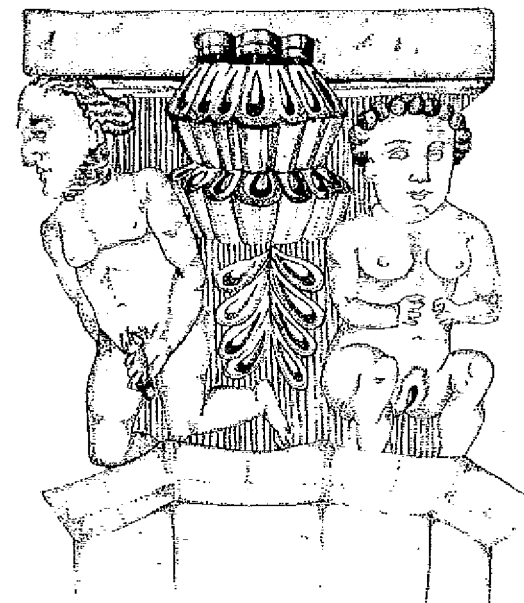
Az Árpád-korból több olyan művészi ábrázolást ismerünk, amelyeken - László Gyula (1993) megállapítása szerint - a fegyvereket, lószerszámot, stb. igen nagy pontossággal tüntették fel. Úgy vélem, ugyanilyen tökéletességgel jelenítették meg modelljeiket is (Józsa 1996) és ezek a falfestmények alkalmasak a testalkat, a testarányok, ruházat stb. megítélésére is. Korábban

beszámoltam arról (Józsa 1986), hogy a Szent László legenda 19 fennmaradt freskóját, valamint több, 13.-14. századi miniatúrát vizsgáltam az ínátmetszés technikájának, lokalizációjának, eszközeinek megítélésére. Korábbi saját anyagomat és László Gyula 1993-ban megjelent (ugyancsak a Szent László legenda falképeivel foglalkozó) munkáját most arra használtam, hogy a hölgyek alkatát, ruházatát, hajviseletét elemezzem (lásd: Lakás és öltözködés c. fejezet). Tizenhét festmény és három miniatúra olyan megtartási állapotú, hogy megfelelőek a testalkat, a mellek, a hajviselet tanulmányozására. A húsz ábrázolás közül mindössze egyen, a vitfalvin nagymellű, tömzsi és vaskos a leány, a freskók többségén kismellű, karcsú, olykor már lenge hajadonokat festettek meg az ismeretlen művészek. Két falfestményen a lányok kezükkel takarják mellüket. Egyetértve Lászlóval (1974, 1993) szó sincsen sematikus ábrázolásról, amit ruhájuk változatos színe, szabása, hajviseletük sokfélesége is bizonyít. Valamennyi kép egyéni, csak a téma közös. A 15. században készült az a dísznyereg, amely egykor a Rhédey gyűjteményt, ma a Nemzeti Múzeumot gazdagítja. A díszes faragású csontnyergen három, teljesen meztelen és tizenhárom, ruhába öltözött női alak élethű mása látható. Valamennyi fiatal hölgy karcsú, többségük apró mellű, s mindössze két leánynak van jókora keble. Ez utóbbiak ruhájának olyan a szabása, hogy az a melleket megtartja, kissé felemeli. Csípejük széles, derekuk keskeny, ruházatuk testhezálló, hajuk sima, egyenesszálú, vállig ér. A meztelen alakok lábszára és combja karcsú, vádlijuk szépen ívelt, bokájuk kecses, lábuk apró, szabályos, testtartásuk egyenes, tekintetük előre irányul. Nemcsak a legenda falképein, hanem szinte minden középkori festményen, szobron karcsúak, kismellűek az asszonyok, leányok. A kései utódok szerencséjére, alkotóik élethűen ábrázolták modelljeiket

A magyar hölgyek - és persze a férfiak - természetéről, lelki tulajdonságaikról 899-ben Regino apát összegezte, egyáltalán nem hízelgő véleményét: „Természetük dölyfös, lázadozó, csalárd és szemtelen, hiszen ugyanezt a vadságot nevelik bele asszonyaikba, mint a férfiakba". Ugyanebben az időben hasonlóan vélekedett Bölcs Leó császár, amikor barátságtalannak, telhetetlennek, megbízhatatlannak jellemezte eleinket. Az elődeinkkel nem rokonszenvező Ottó püspök azt állította, hogy a magyarok az ördög és a boszorkányok ivadékai, küllemükről és jellemükről ennek megfelelően lesújtóan nyilatkozik. Az elfogulatlan tudósítók nem voltak ennyire rossz véleménnyel asszonyainkról, férfiainkról. Ibn Ruszta a honfoglalás előtti (kb.

870 körül élt) őseinket így írta le: „*A magyarok szemrevaló és szép külsejű emberek, nagy testűek és gazdagok*" (Győrffy 1975). A Béla herceg lakodalmáról (1254 október 5) tudósító krónikás pedig azt állapította meg, hogy „*A németek bámészkodva nézték a nyalka* (magyar) *lovasokat*" (Pauler 1899)

Őseink kétségtelenül babonásak voltak, a nők inkább, a férfiak kevésbé. Hittek a varázslásban, a rontásban, annak elháríthatóságában. Nem térek ki a sírokban talált tárgyakra, mondáinkban, népszokásainkban máig is élő misztikus, varázslásos szokásokra, cselekedetekre, mindössze a bennünket közelebbről érintőket elemzem.

A csehországi Eger városka templomának oszlopfőjén Ádámot és Évát meztelenül ábrázolták.

Kinnamos bizánci történetíró említi, hogy II. Géza idején, 1152-ben a Zimony várát ostromló görögökre előbb hamut szórt, majd hátat fordítva, szoknyáját felemelve nemi szerveit mutogatta egy asszony, miközben varázsigét mormolt és énekelt. Egy katona megcélozta és nyilával el is találta, így pusztult el az ismeretlen nő (Moravcsik 1984). A nemi szervek és a végbélnyílás mutogatása - hiedelmeik szerint, - meggátolta a rontást, bájolást (Magyary-Kossa 1929). Különösen a női szeméremtestnek tulajdonítottak ilyen varázserőt, nemcsak nálunk, hanem Normandiában és Izlandon is. A Kolozs-megyei Magyarszentpál Árpád-kori templomában egy 13. században készült pillérkövön ugyanilyen varázslat-elhárítást láthatunk (László 1977). A meztelen nő előre hajol, jobb kezével széthúzza farpofáit, hogy szeméremteste jobban látható legyen az oltárral szemben ülő híveknek. A naturalista kőfaragás valószínűleg festett is volt, a nagyobb természetesség

kedvéért. Magyary-Kossa (1929) is közöl egy 14. századi templomi ábrázolást, amelyen Ádám és Éva kezükkel védik nemi szerveiket. Nemcsak a középkori Magyarországon kerültek be még a templomokba is a nemi szerveiket mutogató, „bajelhárító" alkotások. A csehországi Éger városka (Karlovy Vary mellett) templomában is akadt egy oszlopfő, amelyen Ádám és Éva néz szembe a hívekkel (3 kép). Ádám nemi szervei is jól látszanak, de főként Éva ágyékának, szinte anatómiai precizitású kifaragására fordított nagy figyelmet a művész. Amint megfigyelhetjük, a nemi szerv nagyajkait, kisajkait, fanszőrzetét gondos realitással tüntette fel (a nagy valószínűséggel) szerzetes kőfaragó. A magyarszentpáli oszlopfő párját a freiburgi Münster egy vízköpőjében találta meg László (1977). Az is a hátulját fordítja a néző felé, a szeméremtesten átvezetett csatorna ontja a tető esővízét. Jung (1987) további, az őskortól a középkor végéig keletkezetteket sorol fel, többek között egy, a történelmi Magyarország területéről, Szendrő várának ásatásakor előkerültet is.

A középkorban mindkét nem (de főként a nők) mezítelensége, szégyentelensége természetes, mind az otthonokban, fürdőkben, mind az utcákon is, és bevonult a templomokba, szertartásokba. A női nemző szervek mutogatásának nemcsak bajelhárító, hanem varázs-cselekedet jellege is volt, a nők meztelenre vetkőzve, a lábuk között néztek a kemence lángjába, hogy megláthassák jövendőbelijüket (az ördögöt, boszorkányt stb.). A varázserejű nyári harmatot mezítelenül szedték fel a mezőkön, némelykor meztelenül futották körbe a lakóházat (Dömötör 1981, Szendrey 1986). A napjainkban, vagy a közelmúltban leírt babonák, varázs-ceremóniák nagy része, feltehetően nemcsak a kortárs szellemi néprajz gyűjteményt gazdagítják, hanem évszázadokkal ezelőtt is léteztek, az emberek hitték, gyakorolták azokat. Dömötör (1981) szerint a múlt században gyűjtött babonák, varázslások stb. nagy többsége kimutatható a 16. századtól, de korábban is meglehettek.

Szexuális erkölcsök az Árpádok korában

A kereszténység felvételével, az államhatalom kiépítésével nem sokat változott a népesség szokása, erkölcsei. Láttuk, István szigorú törvényeket hozott az asszonyrablás ellen, de ezek nem tartják büntetendőnek a nemi erőszakot (Wenczel 1860). A házasságtörés, többnejűség, ágyasok tartása stb. nem szerepel a jogszabályok között. Az I. törvény 28. §-a azért érdemel figyelmet, mert az, - úgy tűnik, - a tömegessé váló szökésekben az asszonyok pártjára áll. „ Ha valaki szilaj gerjedelmében, az ő feleségének utálása miatt elhagyja hazáját, mindaz amit a férj bírt, legyen az asszonyé, valameddig férjére várakozni akar, és senki őt más házasságra kényszeríteni ne merje. De ha kedve tartja, magával vivvén hozzáillő ruháit, egyéb javait pedig kibocsájtván kezéből, szabad legyen házasságra mennie". A férj, ha hazatért szökéséből, a püspök engedelmével új asszonyt szerezhetett magának. Az is előfordulhatott, hogy a nem kívánt házasságot a felesége megölésével szüntette meg a férfi. Ilyenkor a gazdagabbak 50, a katona és köznép arányosan kevesebb marhával kénytelen kárpótolni az asszony családját (II. törvény, 14. §).

A 11. század vége felé megváltoztak az erkölcsök és a szokások és ez a törvényekben is tükröződik. Szent László rendelkezése (I. törvény 13 §) megengedi a férjnek az önbíráskodást, megölheti házasságtörésen kapott feleségét, s utána más asszonyt vehet magának. Ha viszont a nő rokonai perre mentek, a bíráskodást végző püspöknek vizsgálnia kellett, hogy parázna életet élt-e az asszony? Szent István törvénye általában a feleség megöléséről szól, Lászlóé pedig kimondja, hogy csak a paráználkodó feleséget ölheti meg büntetlenül a férj. Szent László jogrendje több új elemet tartalmaz Istvánéhoz képest (Makk és Thoroczkay 2006). Az 1092-ben kelt I. törvény 35 §-a meretrixeket (prostituáltakat) és a strigákat (varázslók, bájolók) együtt említi és a felettük való ítélkezést a püspökökre bízza. Vagy kevés meretrix

élt az országban, vagy kevés per keletkezett működésük körül, mert hisz a László alapította két új püspökséggel (a bácsi és a zágrábi) együtt is csak tizenkét egyházmegyéje volt akkoriban Magyarországnak. Ez a rendelkezés egyúttal azt is sugallja, hogy a meretrixek szerte az országban tevékenykedhettek, s nyilván a „területileg illetékes" főpapnak kellett ítélkeznie felettük. A 11.- 12. század fordulója táján a mai Gellért-hegy (akkoriban Kelen hegye) a strigák és meretrixek találkozó, gyülekező helye. Valószínűleg ott indult el a prostitúció, az utcalányok az erdős, ligetes hegyen várták, fogadták klienseiket (Magyary-Kossa 1929). A 11. század végére már kialakult prostitúcióra utal az is, hogy Szent László, korábban idézett 1092. évi törvénye azonos módon büntette az erőszakot, akár tisztes hajadonon, vagy özvegyen, akár meretrixen követték el. Ha nem lett volna számos prostituált, szerte az országban, nem kellene a törvényben külön kitérni a sérelmeikre. Arra is érdemes odafigyelni, hogy a törvény nem szűz leányon, hanem „tisztes hajadonon" elkövetett nemi erőszakról szól. A két fogalom ugyanis nem azonos. A fiatalok - mint arról korábban már írtam - 14-15 éves korukban kezdték a nemi életet, a lányok szűzességének elvesztése egyáltalán nem jelentette azt, hogy továbbra is ne tekintsék őket „tisztes hajadonnak".

Bár Miklóssy (1989) úgy vélekedik, hogy „Tudunk ellenben arról, hogy a prostitúció bizonyos fajtái fennálltak már a nomád viszonyok között élő népek körében. Ezek valamelyik változatát elődeink is ismerhették", semmi jel nem mutat arra, hogy az államalapítást megelőzően lett volna prostitúció a magyarság körében. Sajnos, Miklóssy sem árul el többet az általa feltételezett nomád-kori prostitúcióról. Kétségtelen viszont, hogy a 11 században vette kezdetét és a keresztes hadaknak Magyarországon történt megjelenésekor kibővült, fokozódott. Vannak akik úgy vélik, hogy az 1096-ban hazánkban megjelent keresztesek seregében látott először prostituáltat a magyar ember (Siklóssy 1923). Berthold barát - aki a keresztesek átvonulásáról szemtanúként tudósít - azt állítja, hogy „... számtalan, férfi ruhába öltözött szajha volt velük, akikkel az egész úton fajtalankodtak". Valószínűleg nem ez volt az első eset, amikor a magyaroknak el kellett viselniük a vallásos jelszavakat hangoztató, szedett-vetett népség zaklatását. Korábban, I. Endre uralkodása idején, 1054-ben Franciaországból háromezer főnyi bűnbánó csapat, - férfiak, nők vegyesen, - haladt át hazánk területén. Pár évvel később, 1058-ban püspökük vezetésével angolok utaztak, majd 1065-ben összeverődött német zarándokok igyekeztek Jeruzsálem felé (Holl 1986). Az 1096-ban megjelent

keresztesek nemcsak fosztogattak, raboltak, hanem erőszakot tettek leányon, asszonyon. A haddal érkező Guibert, francia apát szerint „ Teljességgel elfeledkeztek a magyarok jámbor vendégszeretetéről és kedvességéről. .... Őrült dühükben .... erőszakoskodtak a hajadonokkal, meggyalázták ártatlanságukat és férjes asszonyokat elragadva megbecstelenítették a hitvesi ágyat". Igaza volt Kálmán királynak, hogy hadat gyűjtött ellenük, (amint az Thuróczi krónikájában olvasható) és szétverte, megsemmisítette a gyülevész csőcseléket (Kristó és Makk 1996). Pauler Gyula (1893) ismerteti Albertus Aquensis tudósítását, aki az Amiensi Péter vezette keresztes hadakról megállapította, hogy „ a lányokat erőszakkal fosztották meg szüzességüktől, a házasságokat becstelenné tették". III. Konrád német császár 1147-ben (II.Géza uralkodása idején) vezette át keresztes hadát Magyarországon. Ez a sereg arról is hírhedt, hogy női és férfi prostituáltak egyaránt szép számban voltak közöttük. Feltehetően ekkor látott a magyar ember először férfi prostituáltat, ekkor szembesült a tömeges homoszexualitással és annak üzlet-szerű formájával. VII. Lajos francia keresztesei nemcsak kéjhölgyeket és hímringyókat, hanem Boriszt, Kálmán fattyúnak tartott, trónkövetelő fiát is magukkal hozták. A francia királyt hitvese önként kísérte el a háborúba és példája nyomán számos lovag felesége is férjével tartott. A tudós franciskánus szemérmesen ír: „Sajnos, később a királyné és néhány udvarhölgye magatartása nem mondható feddhetetlennek" (Bozsóky 2004). Másként fogalmaz egy francia memoár-író, elbeszéli Eleonóra királynőnek tetteit, aki elkísérte férjét VII. Lajos francia királyt a második keresztes hadjárattal a Szentföldre: „.... ahol úgy hozzáedződött a durva és alantas katonaélethez, hogy elfelejtvén mit követel a tisztesség, a végén már pogányokkal adta össze magát. A király eltaszította magától és elvált tőle. Ez a nagyasszony meg akarta tapasztalni, vajon a derék harcosok az ágyban is olyan keményen döfölőznek-e mint a nyílt csatamezőn. Eleonóra nem esett kétségbe, hanem rövidesen II Henrik angol királlyal kötött házasságot. De nemcsak Eleonóra királyné kísérte el férjét a keresztes háborúba, előtte és vele együtt, és utána számos hercegné és főasszony is magára vette a keresztet, de bezzeg a lábát nem tette keresztbe, inkább széttárta, ahogyan csak bírta. Volt aki ott maradt, volt aki hazatért, de kurválkodni mind megtanult és a Szent Sír látogatásának leple alatt ... örömmel vetette magát a szerelmi csatákba" (Brantome 1986).

A magyar lakosság látta, érezte, szenvedte a keresztesek, - korábban ismeretlen - feslettségét, promiszkuitását, találkozott a tömeges homoszexualitással.

Minden bizonnyal sok prostituált lemaradt a tova vonuló hadaktól, gyarapítva a hazai meretrixek táborát és meghonosítva a nyugat-európai szexuális szokásokat.

A fiához szóló intelmeiben Szent István arra figyelmezteti Imre herceget, hogy az idegeneket becsülje meg, mert azok növelik az ország gazdagságát. A magyarság már a honfoglalás előtti századokban is szívesen befogadta a csatlakozni kívánókat. Előbb a kazár népből kivált zsidó vallású kabarokat, a mohamedán kálizokat (khorezmieket). A 960-as évektől volgai-bolgár izmaeliták (böszörmények), majd besenyők telepedtek le magyar földön. Szent István német és latin (francia, olasz) telepeseket hívott, II.Géza szászokat és flamandokat telepített Erdélybe és a Szepességbe, IV. Béla a kunokat és a jászokat fogadta be. A 14. századtól pedig románok és rutének jöttek hívatlanul is. Az Árpádházi királyok telepítési politikája kettős. A kálizokat, böszörményeket, zsidókat igyekeztek széttelepíteni a magyar lakosság közé, a német, flamand, kun, jász jövevényeket egy tömbbe helyezték el. Akár így, akár úgy történt elosztásuk, szokásaik, erkölcsük, nemiségük hatott a környező magyarságra, és természetesen a befogadók műveltsége sem maradt hatástalan azokra, bár a magyarok nem kényszerítették saját normáikat a betelepülőkre, s azoktól sem vettek át sok mindent. Al-Garnáti arab utazó és hittudós 1150-1153 között élt Magyarországon. Többször találkozott az uralkodóval és II. Géza királlyal folytatott beszélgetéséről így számolt be könyvében: „Amikor a király meghallotta, hogy megtiltottam a muszlinoknak a borivást és megengedtem, hogy ágyasokat vegyenek maguk mellé és négy szabad nőt (feleségnek), akkor azt mondta nekem: Nem észszerű ez, mert a bor erősíti a testet, a sok nő viszont gyengíti a testet és a szemet". Al-Garnáti cáfolta a király érveit, végül Géza azt mondta: „Hallgassatok erre az öregre, mert bölcs, házasodjatok ahányszor csak akartok és semmiben ne mondjatok ellent neki". Végül elégedetten állapíthatta meg az arab, hogy „Ez a király szembe szállva a keresztény papokkal, engedélyezte az ágyasokat" a muszlinok számára. Al-Garnáti 1080-ban született, hetven évesen került Magyarországra. A gyermeklányokhoz erősen vonzódó öregember így számol be cselekedeteiről. „Vettem egy rabságban született rabszolga leányt (10 dénárért), ágyasnak. Tizenöt éves, fekete a haja és a szeme, a bőre fehér mint a kámfor". A pedofil öreg nem elégedett azonban meg egyetlen serdülő leánykával, „Vettem egy másik rumi leányt is, nyolc éves és öt dénárba került", majd így folytatja: „Született tőle egy fiúgyermekem (nyilván a 15 éves leánytól), de meghalt. Felszabadítottam". Végül bevallja, hogy „Szerettem volna magammal vinni, de féltem, hogyan fogadják őt Szadzsszinben élő török rabnőim, akiktől gyermekeim születtek". Al-Garnáti leírása (1985) azt bizonyítja, hogy a másfél évszázada keresztény magyarság körében is megtarthatták és meg is tartották nemi szokásaikat az országunkban élő muszlinok. A beszámoló arra is fényt vet, hogy a hetven éves öregurat kifejezetten a kiskorúak érdekelték, nemcsak a 15 éves lányt ejtette teherbe, hanem a nyolc éves kislánnyal is nemi kapcsolatot teremtett. A rabszolgák nagy többsége külföldről származott, külön kategóriát jelentettek a magyar nemzetiségű, valamint a nem magyar szülőktől származó, de már hazánkban születettek, akiknek sorsa, életkörülményeik lényegesen jobbak lehettek. Kálmán II. törvénye 77. §-a kimondja: „Senki sem merjen magyar, vagy akár idegen nemzetiségű, de Magyarországon született rabszolgát, vagy rableányt az országból kivinni". A rableányok a 11.-12. századokban többnyire ágyasok, belső szolgák lettek, kitéve a ház férfiai kénye-kedvének. Írás bizonyítja, hogy az egyik rabszolga-felszabadító elismeri, hogy a szabaddá tett leányt „ő maga, vagy valamelyik rokona nemzette" (Tardy 1980). Ebből az okiratból az is kiderül, hogy egyidejűleg több férfinak is nemi kapcsolata lehetett egyetlen rabszolga leánnyal. A rablányok tulajdonságait, megítélésüket gyakran a nevük is jelzi: Szerető, Húgyos, Hitvánd stb. Kálmán még úgy rendelkezett (II. törvény 1. §), hogy „... zsidó se házi szolgálatra, se eladásra, de még béres keresztény cselédet se tartson". Jó száz év alatt feledésbe merült Kálmán rendelete, mert IX. Gergely pápa azzal fordult Róbert érsekhez 1231 márciusában kelt levelében, hogy Magyarországon „ a zsidók és szaracénok (mohamedánok) keresztény nőkkel adják össze magukat, *sőt keresztény nőket még feleségül is vesznek*". A pápának kevésbé fájt, hogy házasságon kivűli nemi kapcsolatot tartottak fenn a keresztények és nem keresztények, mint ezek törvényes házassága. IX. Gergely pápának (1227-1241) úgy látszik termékeny éve volt 1231. Ebben az évben állította fel a Szent Inkvizíciót, a katolikus egyház fennállása kétezer éves történetének leggyalázatosabb intézményét. Gergely paranoiás elmebeteg, aki az eretnekek üldözése ürügyén magában az egyházban is nagy zűrzavart keltett. A pápa bizalmasa az a hasonszőrű Konrád barát, aki Árpádházi Erzsébetet „térítette" meg. Konrád meztelenre vetkőztetve - lelki élete előmozdítására - véresre korbácsolta a fiatalon özvegyen maradt Erzsébetet. 1232-ben kelt az a pápai rendelkezés, miszerint a szodomita (homoszexuális) papokat meg

kell égetni. Gergely egy cisztercita pap máglya halálát szemlélve „ismerte fel", hogy kizárólag a kín révén érhető el az üdvösség. IX. Gergelyt nem érdekelte a szexuális erkölcs, vagy helyesebben erkölcstelenség, a Rómában és szerte Európában elharapódzó szabadosság, csak az, hogy keresztény kereszténynyel, s ne mohamedánnal, vagy zsidóval feküdjék le Magyarországon. A pápa és az érsek sürgetésére II. Endre nem nagyon sietett intézkedni, hiszen egyfelől sokra becsülte a zsidó és mohamedán kereskedőket, pénzembereket, másfelől viszont ismerte a pápa viselt dolgait, elmezavarát. Végre, két és fél év múltán 1233 augusztusában kilátásba helyezi a pápának, hogy amennyiben szaracénok vagy zsidók keresztény nőkkel bármiféle kapcsolatra lépnek, akár házasság útján, akár másféle módon, mindkettőt rabszolgának fogják eladni. Talán mondanom sem kell, hogy az ígéretből sohasem lett törvény és sohasem hajtották végre. Később IV. Béla úgy rendelkezett, ha keresztény férfi zsidó nőn követ el erőszakot, karcsonkítással büntetendő. A szabad akaratból létesült nemi kapcsolat, - akár zsidó és keresztény, akár mohamedán és keresztény között, - nem számított büntetendőnek.

A tatárok ellen behívott kunok műveltsége, szokásaik, erkölcseik, nagyjából azonosak lehettek a honfoglaló magyarokéval. Keresztény hitre térítésük egy évszázad alatt sem fejeződött be. Még Nagy Lajos idején is sokan őseik hitét követték, az egyháznak fizetendő adóról pedig hallani sem akartak. Csordáikkal vándoroltak szerte az országban, továbbra is jurtáikban laktak. A kortárs, Rogerius írja róluk, hogy „Iszonytatóan lenyomták a szegények szüzeit, a gazdagok ágyát pedig beszennyezték, amikor módjuk nyílott rá". Rogerius nem elfogult, azt is megjegyezte, hogy a magyarok sem vetik meg a könnyen kapható kun menyecskéket, bár azok nem voltak szépek (Siklóssy 1923). A kunokról az a hír járta, hogy nem riadnak vissza az incesztustól sem, akár nővérükkel, lányukkal, de még anyjukkal is nemi kapcsolatba lépnek. Nem deríthető ki, mi ebben az igazság, bizonyára előfordulhatott ilyen eset is, ritka kivétel képpen. Bonfini szerint a tatárok „Észtelenül kicsapongók, mert nemcsak nőkkel és férfiakkal, de állatokkal is igyekeznek szerelmüknek áldozni. Borzasztó szokásuk szerint, érzéki vágyuk erőssége és gazdagságuk szerint több feleséget is vesznek. A nemi érintkezésnek semmiféle szabálya nincs náluk, kivéve azt, hogy anyjukat, leányukat, nővérüket nem bántják". A kunok nem védték meg az országot a tatárdúlástól, a magyarság pedig erre a korra meglehetősen elpuhult. A korabeli nemességről így vélekedett Tamás, spalátói főesperes: „A hosszú békében

elszoktak a hadakozás keménységétől, és inkább a test csábításaiban kéjelegtek. A magyarok földje ugyanis minden jóban gazdag és így módot nyújtott fiainak, hogy mértéktelen élvezetekbe merüljenek". A tatárok nemcsak romboltak, erőszakoskodtak, hanem idegen pusztai népeket is idesodortak. Dúlásuk hamar lezajlott, a pusztítás kétféle reakciót váltott ki a rombadőlt ország lakói között. Az emberek egy része magába szállt, bűnbánatot tartott, megérdemelt sorscsapásnak, isten büntetésének gondolta a tatárvészt. A lakosság másik, (talán nagyobbik) része pedig a világi élvezetek felé fordult. Miközben szorgalmasan folyt az ország újjáépítése, szabaddá vált a szerelem, újból virágzott a prostitúció. IV. Béla igyekezett felépíteni Budát, Pest újra benépesült, Buda és Óbuda az ország fővárosa lett. A kunok egyre növekvő befolyása a királyi udvarban, a gyorsan gyarapodó, sokféle nemzetiségű lakosságot éltető városok (Buda, Pest, Pozsony, Kassa, Bártfa, Székesfehérvár, Kolozsvár, Nagyszeben stb.) kitermelték a prostitúciót. Mindig és mindenütt „akadt vevő" a szolgálataikat kínáló utcalányokra az újjáépült országban előbb V. István, majd IV. László alatt. Kun László hamar összeütközésbe került az egyházzal, mire a pápa a bigott Fülöpöt küldte Magyarországra, aki 1279-ben összehívta a Budai Zsinatot. A zsinati határozatok a korabeli Buda városi életét tükrözik, bár IV. László nem ismerte el azok jogosságát, ezért aztán közülük semmi nem lépett kötelező előírássá, törvénnyé. A zsinat bőven foglalkozik a polgárok, papok, kerítők, prostituáltak megrendszabályozásával. Eltiltja a papokat a kocsma látogatásától (4. §), a nővel való együtt lakástól (12. §), előírta a gyóntatás módját (83. §). A papság erkölcseire, életmódjára vonatkozó cikkelyekre a „Papok, szerzetesek, apácák" c. fejezetben visszatérek. Itt most elsősorban a városi polgárokat érintő paragrafusok érdekelnek bennünket. A zsinati határozatokból megtudjuk, hogy a „tisztességtelen, könnyelmű, vagy gyanús személyek" elsősorban a kocsmákban, vendégfogadókban tanyáznak, ott szerzik ügyfeleiket (4 .§). A 48. §-t érdemes teljes terjedelmében idézni, nemcsak azért, mert a prostitúció, máig is érvényes definícióját fogalmazza meg, hanem azért is, mert kitűnő áttekintő képet ad a 13. század második felének állapotairól.: „Mivel a rossz nőknek és különösen a nyilvános szajháknak közelségéből, ***akik testüket hitvány pénzért, vagy más díjért válogatás nélkül áruba bocsájtják,*** sokak számára a bűn gyakori alkalma kínálkozik, nem is szólva a sok különleges és időleges rosszról, amely az ő kárhozatos közelségükből keletkezni szokott, és mivel ilyen módon a keresztény vallás *és sok jó ember erkölcse iszonyú*

módon megbecstelenittetik, elrendeljük, hogy sem egyházi, sem világi ember, sem valamely községi társulat, gyülekezet ne engedje meg, hogy városában, várában, falujában, házában, birtokán, ily becstelen és borzalmas személyek lakjanak, sem pedig senki a szajhálkodásban vétkeseknek az ily nőkkel való érintkezés kedvéért, vagy azok pártolása okából birtokát át ne engedje, bérbe ne adja, se el ne adja, sem ajándék útján, sem a törvény kijátszását célzó csalárd módon el ne idegenítse. Akik e szabály ellen vétenek, ne látogathassák a templomokat, ne vehessék fel a szentségeket, mindaddig, amíg a hitvány személyeket házaikból és birtokaikból ki nem dobták és elegendő biztosítékot nem adnak arra, hogy hasonló cselekményt többé nem követnek el és mindent amit az ilyen eladásból, bérbeadásból vagy átengedésből kaptak, vagy kaptak volna, kegyes célokra nem fordítják. Különösen bűnhődnek az egyházi személyek, ha e szabály ellen vétenek, valamint ugyanígy bűnhődnek a nyilvános házasságtörők és paráználkodók, akiket az egyházi átok is sújtson". A 18 sornyi hosszúságú, cikornyás körmondatot boncolgatva kiderül, hogy vannak *rossz nők* és *nyilvános szajhák.* A megkülönböztetés talán arra utal, hogy megindult a prostituáltak rétegződése. Az is lehetséges, hogy a rossz nők más kenyérkereső foglalkozást (pincérnő, csapos, szobalány) űztek, és esetenként egészítették ki jövedelmüket prostitúcióval. A nyilvános szajhák bizonyára csak a testük áruba bocsátásából éltek, szabott, vagy alkalmanként kialkudott tarifájuk volt, és az is valószínű, hogy valamilyen nyilvántartást is vezettek róluk. A zsinat idejében már elkezdték összeállítani a Budai Jogkönyvet is, és ebben szerepel olyan előírás, hogy a szajhák kötelesek ruhájukon sárga szalagot viselni (innen ered a prostituáltak sárga kanca elnevezése). Kétségtelen, hogy sok ilyen, vagy olyan utcalány élt Budán, ha „sok jó ember erkölcsén, iszonyú károsodást" tehettek. Nyilvánvaló az is, hogy az egyházi személyek, éppúgy mint a gyülekezetek, világiak és községek nagy üzletet láttak a prostitúcióban. A város és az uraság várkastélya egyaránt helyet adott a szajháknak. Még meglepőbb, hogy a falvakban is kialakult és működött (egy, feltehetően kis létszámú) prostituált gárda. A papok és polgárok eladták, vagy bérbe adták házaikat a kurváknak, akik aztán ott fogadták klienseiket. A cikkely arra is utal, hogy nemcsak házakban, hanem a korábbiakhoz hasonlóan, birtokokon, ligetekben is folyt a pénzen vett szeretkezés. Kideríthető, hogy bordélyházak, mint intézmények, még nem léteztek, de a meretrixek valamiféle társulása működhetett és az is biztos, hogy közismertek azok a helyek, ahol a szajhák megtalálhatók.

Bizonyára voltak közvetítők, kerítők, akik nemcsak összehozták az ügyfeleket, gondoskodtak arról, hogy fedél legyen a párok feje felett és a lehetőségek szerint nyugodt körülményeket teremtettek a pároknak. Ugyanezek a kerítők biztosították a prostituáltak utánpótlását is.

Kétes értékű a zsinatnak az a rendelkezése, hogy a prostitúcióval szerzett pénzt, úgymond, kegyes célokra kell fordítani. Úgy látszik, Fülöp legátus nem ismerte a Biblia előírását, amely megtiltotta a prostitúcióval szerzett pénz bevitelét a templomba (5, Mózes 23, 18), vagy talán mérhetetlen kapzsiságában minden anyagi forrást megengedhetőnek tartott az egyház, amúgy sem csekély vagyonának gyarapítására. Az eddigiekből is látszik, a továbbiakból is kitűnik, hogy kitűnő informátorai lehettek Fülöpnek, hiszen a legátus figyelme mindenre kiterjedt. Valószínűnek tartom, hogy amivel nem foglalkoznak a zsinati határozatok, olyan cselekmény nem is történt akkoriban. Közel fél évszázada, 1232 óta érvényben volt IX. Gergely rendelete, miszerint a szodomita (homoszexuális) papokat, szerzeteseket el kell égetni. Ha Fülöpnek tudomására jutott volna, hogy a homoszexualitás akár a papok, akár a világiak körében előfordul, ennek megtorlásáról szóló passzus bizonyára megjelent volna a zsinati határozatok között.

A zsinat kiátkozta a *nyilvános házasságtörőket* és paráználkodókat. Gyakori és nem is titkolt lehetett a házasságtörés (mindkét fél részéről), ha külön meghozták ellene a szankciót. Mindenesetre a Budai Jogkönyv sokkal szigorúbban rendelkezik, a házasságtörőket élve eltemettetésre, mellkasukon karó átverésére ítéli. A zsinati határozat kiátkozza azokat is akik „gonoszul koraszülést (vetélést) idéznek elő". Ismét egy adat a korabeli állapotokról, gyakorlatról. Nem tudjuk ugyan mi módon, de valahogy vetélést tudtak kiváltani, ami akkoriban - jószerivel - az egyetlen lehetőség volt a nem kívánt terhességek megszüntetésére, a feleslegesnek vélt szülések megelőzésére. Minden bizonnyal nem a rendezett házasságban élők, hanem a prostituáltak használták ki a koraszülés és vetélés előidézésének lehetőségét, hiszen azokat gátolta (nem kívánt) terhességük és csecsemőjük foglalatosságuk gyakorlásában.

„A templom és a monostor legyen isten háza és ne fordulhasson többé elő, hogy ahol isteni tiszteletnek, élők és holtak javára imádságnak kellene hangoznia, rablók és fosztogatók lakjanak, ... és így az istenházát vérontás és paráználkodás szennyezze be" (53. §). A nem hívő olvasó is megborzad ezeket olvasva, pedig mindennapos valóság lehetett, hogy rablók, vagy utcalányok vertek tanyát a

templomban. Némileg összecseng ezzel a 43. § : „A papság ne engedje, hogy a nép a temetőben (!!), vagy magában a templomban táncra kerekedjék"... Ez utóbbi passzus megértéséhez tudni kell, hogy a középkorban mindenütt, (de sokfelé azóta is) a templomot vette körül a temető. Ismerve a középkori ember mérhetetlen tánc-szeretetét, nem lehet azon csodálkozni, hogy vasárnaponként, az órákig tartó mise után azonnal táncráperdült. Ha jó idő volt, a temetőben, ha zuhogott, ki sem ment, alig várta, hogy a pap befejezze, ott helyben a templomban, táncra igazította lábát. Nem éppen épületes, s a mai ember számára már alig elképzelhető, hogy a csendes, magasztos helyen több tucat, vagy akár száz ember is táncolják. Számítsuk hozzá azt is, hogy a középkori táncok nem olyan szelíd, társasági szórakozások mint a maiak, hanem hangos duhaj vigasságok, amelyekben a lányokat felkapták, feldöntötték, fejjel lefelé fordították, úgy, hogy mindenki számára láthatóvá vált lábuk köze. Évszázadok múltán Bornemisza Péter így jellemzi a templomi tapogatós táncot: „Száját, fülét, csecsét, mellyét mind talpig eltapogatja, úgy izgatja". Ettől a vigasságtól már csak egy lépésnyire van az 53. § említette vérontás és paráznaság. Elsősorban a középkori francia irodalomban, de olykor más országokéban is előfordul annak leírása, hogy a templomokat találkahellyé silányították, vagy éppen az oltár mögött, a sekrestyében közösültek, nem ritkán a szerzetesek, vagy a plébános. Nem tartom lehetetlennek, hogy előfordult hasonló eset a tatárjárás utáni Magyarországon is. Ennél is fontosabb számunkra, hogy a Budai Zsinat, akarva-akaratlan írásos bizonyítékot szolgáltat arra, hogy milyen állapotok uralkodtak a 13. században a rendházakban, zárdákban (lásd: Papok, szerzetesek, apácák c. fejezetet).

A zsinat, - ha röviden is, - foglakozott a házassággal is, ekképpen: „A házasságról tudni kell, hogy *minden önkéntes közösülés halálos bűn* és csak a törvényes házasság által válik menthetővé, csak a házasság teszi megengedhetővé a hím és nő közötti egyesülést, de csak ha a *megengedett módon közösülnek"* (106-108. §). A megengedett mód (helyesebben a megengedett testhelyzet) valószínűleg a Bibliában is említett (Ezdrás 16, 25) pozitúra, amikor a nő feküdt alul, a férfi felül. Évszázadokkal később, még a reformáció korában is bűnnek számított a hátulról való közösülés, nem is beszélve a végbél-közösülésről (Bornemisza). A „megengedett módra" vonatkozóan azonban nem egységes az egyház álláspontja. A nagytekintélyű Szent Jeromos alaposan körüljárta a problémát és erre a megállapításra jutott: „Amelyik férj latorkodva él feleségével, parázna az és bűnös. Akkor követnek el kicsapongást a házastársak, ha a férj a feleségét elölről és hátulról, állva, vagy oldalra fordulva ismeri, vagy ha a nő van a férfin". Aquinói Szent Tamás szerint a szexuális érintkezésnél egyetlen elfogadható helyzet létezik: a nő alul, a férfi felül, amely egyben a természet rendjét is példázza, a férfi feljebbvaló a nőnél. A Summa Benedicti-t író tudós ferences rendi pap más véleményt hangoztat: „A mag belövell az asszony méhébe, és akárhogyan is ismeri is a férj a feleségét, ha magvát a méhbe lövelli, nem követ el halálos bűnt". Eszerint, mindenféle testhelyzet megengedett, csak a hüvelybe (ne a végbélbe) közösüljenek. Arra is kiterjed a figyelme a franciskánus barátnak, hogy ha „ Az asszony olyan kövér, hogy másképpen nem tud közösülni (csak ha ő fekszik vagy ül a férfire), nem történik halálos bűn, feltéve, ha a férfi a természetes edénybe lövelli magvát. Ez egyaránt vonatkozik a terhes asszonyokra és a nagyon kövérekre, akkor is, ha „more canino" (kutyák módjára) közösülnek. A Summa Benedicti megállapítása szerint halálos bűnbe esik az a férj amelyik a természet rendjével ellenkezően akarja ismerni a feleségét (azaz végbélbe közösülnek). Az asszony szerepéről, vagy bűnösségének mértékéről, ez ügyben nem esik szó. Kétszáz év múltán Temesvári Pelbárt is tud ilyen esetekről, egyik példájában a férj és feleség „rútúl hatalmas bűnöket" követtek el, a másikban egy nős ember „illetlenkedve és erkölcstelen módon élt együtt feleségével", bár nem részletezi mit követtek el.

A világ minden tájáról összesereglett férfiak és nők, magukkal hozták a hazájukban szokásos technikákat és pózokat, - s tudván a 13. századi kiterjedt promiszkuitást, - nem lehet kétségünk afelől, hogy nemcsak „a megengedett módon" szeretkeztek, sem a prostituáltak, sem a házaspárok. Az is bizonyos, hogy a nagy forgalmat lebonyolító utcalányok számos meg nem engedett szexuális praktikát ismertek és gyakoroltak. Fülöp legátus elvakultságában azt gondolta, hogy beleszólhat az ágyban történőkbe is.

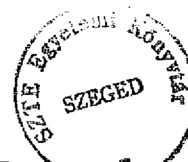
A 106-108. §-ok tiltják a titkos házasságokat, kötelezik a híveket, hogy a házassági akadályokat hozzák az egyház tudomására. A papokat pedig arra szólítják fel: „Ügyeljenek, hogy a nászt, bűvöléssel senki meg ne rontsa". A papok kötelességei közé utalja hogy ne engedjék meg, hogy a világiak nyilvánosan tartsanak ágyasokat, az ágyasságban élők pedig ne látogathassák a templomokat (47.§).

A Budai Jogkönyv az 1244-től 1421-ig keletkezett jogszabályok gyűjteménye. Ha nem is tudjuk pontosan mely rendelkezés melyik évben született, mégis érdemes összevetni a Budai Jogkönyvet a Budai Zsinat határozataival.

A Jogkönyv is foglalkozik a prostituáltakkal, összehasonlíthatatlanul humánusabban, mint a zsinat. Íme: „*A szabad lányok szegény, megszomorodott, kétségbeesett népség, éppen ezért erőszaktól és igazságtalanságtól meg kell védelmezni őket. Ezek a szegények és szűkölködők legalábbis egy arasznyi széles sárga szalagot viseljenek fejkendőjükön*" (Budai Jogkönyv 186 §). Szavakkal nem mondja ki, de szellemében azt sugallja a Jogkönyv, hogy a prostitúció nemcsak eltűrhető, hanem egyenesen hasznos és erkölcsi szempontból nélkülözhetetlen intézmény (Siklóssy 1923). A budai polgárok rendelkezése valamikor az 1270-es években keletkezhetett, mert nagyjából ugyanebben az időben kelt (1278) Habsburg Rudolf hasonló tartalmú rendelete is Bécs számára. A Budai Jogkönyv társadalmon kívülieknek tartja ugyan a szabad lányokat, mégis gondoskodik védelmükről és bizonyos jogokat biztosít számukra. A korábbiakkal ellentétben a prostituált ezután megválogathatta üzletfeleit, csak azokkal feküdt le akikkel akart. Ha pedig erőszakot tettek rajtuk, az elkövetőt ugyanúgy büntették mintha szűzlányon, vagy apácán követték volna el (73 §). „Aki egy nyilvános szajhát erőszakkal lenyomott, ha az lármát ütött és tiltakozott az erőszak ellen, az erőszakos, - ha minden megfelelő bizonyítást nyer, - fejével bűnhődik és ló farkához köttetvén, meghurcoltatván, a vesztőhelyen lefejeztetik". Számos tanulsága van ennek a passzusnak is. Mindenek előtt az, hogy nyilvános szajhákról beszél, tehát kellett lennie valamiféle nyilvántartásnak, amint arra már a zsinati határozatok is utalnak. Másodszor: az erőszakot kellőképpen bizonyítani kellett, amivel viszont a polgárokat védték a prostituáltak bosszújától. A Jogkönyv nem tér ki rá, hogy mi módon, de már II. Géza, II. László és IV. István királyaink is elrendelték, hogy az erőszak áldozatát bábák vagy tisztes matrónák vizsgálják meg (Magyary-Kossa 1929). Végül arra is fel kell figyelni, hogy a városjog megkülönbözteti a szűzleányt és az apácát, a két állapotot nem tartva azonosnak. A Budai Jogkönyv nemcsak a prostitúciót ismeri el, hanem egy másik kategóriát a *titkos szeretkezőkét* is. „Ha egy ilyet tetten érnek, vagy bebizonyosodik, hogy az ilyen vétkezett és szűzietlenkedett, az esetben ha szabad és nem férjes, nem engedhető meg, hogy bántsák őt, vagy pedig, hogy a poroszlók és szabad lányok elhatalmasodjanak felette, avagy azért ami történt a városban akarata ellenére táncoljanak vele, avagy sárga szalag viselésére kényszerítsék. Nem szabad elvenni ruhájukat sem, mert különben kétségbe esnének, elszemtelenednének, sőt gyakran közönséges lányokká válnának azok, akik egyébként megjavulnának és bűnbánatot tartanának"

(Budai Jogkönyv 289 §). A jogkönyvben szereplő titkos szeretkezők nem prostituáltak, forró vérű, kielégítetlen, vagy csak elcsábított lányok, akik szabad akaratukból, ellenszolgáltatás nélkül, de a legelemibb körültekintést és óvóintézkedést mellőzve, feküdtek le szeretőikkel. Ez a kapcsolat nem zavarta a házasság tisztaságát, nem is büntették, sőt a megvetéstől, zaklatástól is igyekeztek megóvni a rajtakapott leányt, nehogy az végül a szajhák közé süllyedjen. Tudomásom szerint egyedülálló ez a passzus a középkori jogrendben, szinte már mai mércével különíti el a prostituáltat a könnyen szerelmi viszonyra kapható nőtől. A figyelmes olvasónak feltűnik, hogy „senki ne merjen táncolni vele". Ismét felbukkan a tánc, a középkori szórakozásnak, a nemek közötti közeledésnek, az extázisnak leggyakoribb és legkedveltebb formája. A középkori városokban és falvakban olykor mindennaposak voltak a táncmulatságok. Hol a szabad lányok vonták táncba a férfiakat, máskor meg a felgerjedt férfi népség táncoltatta - akarata ellenére is - a szajhákat. Igen, csak a prostituáltakat, mert a polgárok és parasztok lányai csak akkor ropták, ha maguknak is kedvük kerekedett hozzá. A jogkönyv rendelkezése szerint, a titkos szeretkezőket nem vihették akaratuk ellenére táncba. Ismerünk „táncjárványokat". Az 1374-ben Aachenben kitört táncőrületben addig járták, amíg kimerülten össze nem rogytak. Tánc közben megszűntek a gátlások, a felhevült párok bokrokban, kazlakban, pajtákban vezették le gerjedelmüket, pihenték ki fáradalmaikat. Így történhetett meg, - ha hinni lehet a limburgi krónikának, - hogy Kölnben többszáz hajadon vált viselőssé a táncmulatság közben. A középkori táncdüh „demokratikus" intézmény volt, egymás mellett ropta a szajha és az uralkodó, a polgár és a rangjára gőgös nemes, a kolduló szerzetes és az elfojtott indulatú szűz.

Visszatérve a Budai Jogkönyvhöz, abban még egy formáját ismerték el a házasságon kívüli nemi kapcsolatoknak. Ezt hívták concubinatusnak, mai fogalmaink szerint vadházasságnak, élettársi kapcsolatnak mondhatnók. Két személy, kölcsönös megegyezésen alapuló együttélése, aminek jogkövetkezménye (öröklés) sem a felek, sem az utódok részére nem volt. Ezt az együttélést nem bűntette a középkori Buda (és más városok) joggyakorlata, mindössze a papokat tiltotta volna el tőle, mint látni fogjuk nem sok sikerrel. A 288. §-ból kiderül: „Azokat az ágyas nőket, akiknek férjük van (!!) ki kell űzni a városból. És ha az ilyet ismételten rajtakapják a szeretőjénél, akár legyen az nős (!!) és letelepedett ember, akár nőtlen, mindkettőt ki kell tiltani a városból". Úgy látszik, - miután az egyház tilalmazta a válást - a

budai polgárok azzal könnyítettek a megunt házasság igáján, hogy hitvesüket otthagyva, immár egyházi áldás nélkül létesítettek újabb, tartós kapcsolatot. A concubinatusban két független, házas és független, vagy két, - de jure - más házasságban élő személy állhatott össze. Nem egészen érthető a logikája annak, hogy a házasfelek házasságtörését, - ami esetleg csak néhány alkalomra korlátozódott, - halállal büntették, az élettársi kapcsolatot mégis elismerték. A férjes asszony büntetése is csak annyi, hogy el kellett hagyni a várost, s ismétlődés esetén is mindössze partnerével együtt kergették ki. A concubinatusban töltött előélet nem jelentett házassági akadályt, de nem tudjuk, milyen sűrűn fordult elő, hogy az élettársak házastársakká váljanak, esetleg ki-ki mással kötött házassággal fejezze be a közös együttélést.

A Jogkönyv szerint „A kerítőnőket, ezeket a gonosz asszonyokat, akik asszonyokat, vagy lányokat elkerítenek és paráználkodásra csábítanak, zsákba kell varrni és a Dunába kell dobni" (287. §). Ugyanilyen büntetésre számíthatott az a kocsmáros, aki prostitúció céljára átengedte fogadóját. Huizinga (1996), aki a középkor egyik legjobb ismerője, - német adatok alapján - azt állítja, hogy igen sokan foglalkoztak kerítéssel. Megerősíteni látszik ezt a fenti szakasz, amelyből kiderül, hogy asszonyok és lányok egyaránt kaphatók voltak a (titkos?) prostitúcióra. A törvénygyűjtemény ugyanilyen büntetést szab arra az anyára, aki leánygyermekét prostituálja (292. §). A Budai Jogkönyvvel párhuzamosan keletkezett és használt Tárnoki Jog 66. §-a szerint: „Ha egy özvegyasszony vagy bármiféle nőszemély házasságtörésben, vagy kurválkodásban gyermeket fogan és megszült gyermekét megöli, vagy amely asszony gyermekét pénzért szajhának adja, azt a vesztőhelyre kell vezetni és a tűzön kell megégetni". A tárnoki jog csak a megszült gyermek megölését tartja büntetendőnek, a vetélést előidézőket (ellentétben a zsinati határozatokkal), meg sem említi.

A házasság módozatait, a házasság megszűntét, a felek életközösségen belüli viszonyát sokkal kevésbé szabályozták középkori törvényeink, mint a házasságtörő kapcsolatokat. Láttuk, hogy Szent István törvénye az asszonyra bízta meddig vár elszökött férjére, akár azonnal is új házasságot köthetett. István rendeletében a házasságtörés sem szerepel, ezt a fogalmat először Szent László vezette be, megadván a férjnek az önbíráskodás jogát. A szabályozásban a következő lépést Kálmán II. törvénye 7. §-a tette meg: „Ha valamely asszony elhagyja urát, adják vissza neki, és valahányszor elhagyja vigyék vissza hozzá, mert meg vagyon írva: akiket Isten egybekötött, ember ne válassza el". A törvény következő szakasza pedig a férjet hatalmazza fel, hogy felesége házasságtörése esetén bíróhoz forduljon: „Ha valaki az ő felesége paráznaságát törvény előtt bizonyítja, tartson az asszony bűnbánatot és annak utána béküljenek meg, ha kedvük tartja, máskülönben maradjanak házasságon kívül" (II. 8. §). Igen humánus rendelkezés, a házasságtörő asszonyt sem halálra, hanem csak bűnbánatra ítéli, s arra bíztatja a feleket, hogy állítsák helyre az életközösségüket. Ha házasságuk végképp megromlott, akkor éljenek külön, de újabb házasságot egyikőjük sem köthetett. Kölcsönös házasságtörésért (házas férfi, házas nővel) mindkettőt elmarasztalta (I. törvény 61. §), és a püspökre, vagy főesperesre bízta a penitencia kiszabását. Kevés volt akkoriban a magas rangú pap az országban, de talán még kevesebb ilyen üggyel kellett foglalkozniuk. Nem gondolom, hogy a házasságon kívüli nemi kapcsolatok száma lett volna csekély, hanem sokkal inkább, vagy nem derült fény egyik, vagy másik házastárs félrelépésére, vagy ha mégis, akkor sem futottak bíróhoz, ha valamelyik fél kirúgott a házassági kötelék hámjából, hanem elintézték egymás között. A törvény a megbékélésre sarkallta az embereket (II. 89. §). Arról is rendelkezett Kálmán, hogy ha valaki inkább rabszolgának állna, mintsem meggyűlölt asszonyával éljen, akkor a nőnek vagy követnie kellett a szolgaságba férjét, vagy elválva külön élhettek. A Váradi Regesztrum négyszáz (ismert) pere között is mindössze egy házasságtörési casus szerepel, 1220-ban. Ennek az az érdekessége, hogy nem is a férj, hanem egy, - talán az asszony által visszautasított, - falubeli férfi vádolta meg Baturnét házasságtöréssel. Az „első fokon" eljáró főesperes nem akart, vagy nem tudott állást foglalni, ezért Nagyváradra küldte a vádlót és vádlottat, ahol aztán megegyeztek. Talán ez az eset is azt mutatja, hogy a férj nem akart ügyet csinálni felesége külső kapcsolatából.

A katolikus egyház az ezredforduló táján szentséggé nyilvánította ugyan a házasság intézményét, de csak a tridenti zsinat (1563) tette kötelezővé az egyházi házasságot. Kálmán királyunk törvénye csaknem négyszáz évvel megelőzte a tridenti zsinat határozatát, ugyanis a 12. század elején, - legalábbis elvben - bevezette az egyházi házasságkötést. Ez a rendelkezés előírja az egyház kötelező közreműködését, a pap és tanúk előtt tett közmegegyező nyilatkozatot a házasulandók részéről (II. 15. §). Azt is hozzáfűzi, hogyha nem történik egyházi esküvő, akkor együttélésüket nem házasságnak, hanem paráználkodásnak fogják tekinteni. Könyves Kálmán igen humánus törvényeinek nem sok foganatja lehetett, nemcsak az apró falvakban, hanem

még olyan nagy városban mint Buda, sem tudták általános érvényre juttatni. Másfél évszázaddal később, 1279-ben a Budai Zsinat határozata is kimondja: „A felek a házasságot meg ne kezdjék, míg a templom elé nem járulnak", ahol a pap megáldja őket (Budai Zsinat határozatai 106. §). A Budai Jogkönyv nem tárgyalja a házasságkötés módozatait, körülményeit, viszont megjelenik a gyűjteményben egy új kategória a *bigámia*. Nem foglalkozik azzal a lehetőséggel, hogy egy asszonynak is lehet két férje (egyidőben), csupán azt az esetet említi, hogy egy férfi egyszerre két feleséggel él. Azonban még ezt sem tartja hivatalból üldözendőnek, mindössze arra ad lehetőséget, hogy bármelyik asszony eljárást indíthasson férje ellen. Itt aztán csavar egyet a logikán a törvénykező, ugyanis a bigámiát házasságtörésnek fogja fel, s ha ez beigazolódik a férfira halálbüntetés vár (Budai Jogkönyv 274. §). A 13. század végefelé, majd a következő évszázadban, vagy megszaporodtak a házasságtörések, vagy jobban kémleltek ilyenek után, esetleg a házasságtörők is elővigyázatlanabbak lettek. Mind a Budai Jogkönyv, mind a Tárnoki Jog arra ítéli a házasságtörőket, hogy élve eltemettessenek, testükön karót verjenek át. Nincs arra adatunk, hogy hány esetben hajtottak végre ilyen büntetést. A mai ember elborzad és elcsodálkozik azon, hogy ilyen kegyetlen megtorlás árnyékában hogyan merhettek (nem is kevesen) házasságot törni akkoriban. Nagyon valószínű, hogy a törvénykönyvek előírásait nem vették annyira szigorúan és többnyire megelégedtek enyhébb büntetéssel. Ez esetben a házasságtörőket, paráznákat megszégyenítésül fabakra ültették meztelenül. A gyulafehérvári Batthyány könyvtárban volt (van?) egy 1377-ből származó kéziratos Missale Strigoniense (esztergomi misekönyv), amelyben egy E betű középső szárán lovagol egy meztelen nő. A Budai Jogkönyv 290. §-a akkor tartja bizonyítottnak a házasságtörést, ha a gyanúsítottakat bezárt ajtók mögött, „nem a szokásos ruhájukban" (azaz meztelenül) érik tetten. A Jogkönyv a kétoldalú házasságtörést hivatalból üldözendőnek tartja,. de úgy tűnik, hogy az asszony félrelépéseit, csak a férj vihette bíró elé. Legalábbis erre lehet következetni a Tárnoki Jog 135. §-ból: „Akinek szajhálkodó, vagy házasságtörő felesége van, amennyiben ez a körülmény a szomszédok előtt köztudomású"... az asszony nem készíthetett végrendeletet. Úgy látszik, hogy a férjek egy része (akkor is) szemet hunyt kikapós feleségük félrelépései fölött, a szomszédok is tudhatták, esetleg csámcsoghattak, pletykálkodhattak, de az igazságszolgáltatás nem avatkozott be, csak a férj indítványára. Ebből a passzusból az is kikövetkeztethető, hogy az ismertté vált házasságtöréseknek csak egy töredékéből lett bírósági eljárás. Az asszony akár szajhálkodhatott is, ha a férj nem vitte perre, akkor nem vettek tudomást hivatalosan az esetről. Ilyen alkalmakkor a házasságtörő férjnek csak annyi a hátránya, hogy nem vádolhatta be a szintén házasságtörő asszonyát (Tárnoki Jog 392. §). A Werbőczy Tripartitumában (1516) a 105. czim így fogalmaz: „ ... hogy ha az asszony a férje iránt tartozó hűséget megszegvén, házasságtörést követ el, és ezért mert házasságtörésen rajtakapják utóbb *elválás* következik be, hitbérét elveszti". Kissé odébb így folytatódik: „De ha a férje a házasságtörés után vele együtt lakván és hálván, erkölcsi magatartását tudva elnézné, akkor hitbérét is vissza fogja nyerni, és férje ezután őt a házasságtörés miatt (ha másodszor vétkeznék is) meg nem ölheti, amit első ízben a mikor tudni illik, a házasságtörés tudomására jutott, szabadon és jogosan megtehetett". Werbőczy törvényei megadják az önbíráskodás jogát a férjnek, ha azonban elmulasztotta azt, akkor már nem vetemedhet arra, az asszony ismételt külső kapcsolatai miatt sem. Úgy tűnik, hogy a 16. századtól fogva a házasságtörési perek jó része már nem halálos ítélettel, hanem válással, jobb esetben a felek kibékülésével végződött. A Tárnoki Jog arra is kitér, hogy miként kell ítélkezni (63. §) akkor, ha a famulus és főnökének felesége között szövődik szerelmi és nemi viszony (ezt önmagában még elnézi), és közös megegyezéssel megölik a férjet. A homoszexuálisokat (a természet elleni bűnt), valamint azokat akik közeli rokonukkal létesítenek szexuális kapcsolatot, máglyahalálra juttatja a Tárnoki Jog (88. §).

A nemi érintkezéseknek valamennyi olyan formáját gyakorolták a középkorban is, amelyeket ma is ismerünk. Hiábavalók voltak a szigorú törvények, mind újabb és újabb bűnökre, pontosabban, akkoriban bűnnek tartott cselekedetre, (mint az incesztus, bigámia, homoszexualitás) kellett megtorlást elrendelni.

Az Árpád-kor utóján falun-városon terjedt, kibővült a prostitúció. A polgárság - szabályozott keretek között - nemcsak megtűrte, hanem egyenesen szükségesnek is tartotta. Nem így a falusi lakosság, amely különösen akkor tiltakozott, amikor családtagjai keveredtek rossz hírbe. A Váradi Regestrum ügyei között feljegyezték, hogy egy Bali nevű jobbágy tüzes vas próbára jelentkezett 1217-ben, bizonyítandó, hogy nővére nem feslett nő (a latin szöveg szerint: non est meretrix). Nem léteztek még bordélyházak, alig-alig alakult ki rétegződés a prostituáltak között, mégis nyíltan, vagy burkoltan támogatták a prostitúció terjedését. A pénzért vett szeretkezés iránti keresletet a

fellendülő kereskedelem és idegenforgalom teremtette meg. A hosszú időn át idegenben, partner nélkül élő férfi igényelte a szajhák szolgáltatásait. Láttuk ezt Rotenburgi János szószedetében, amelyben a „legfontosabb" magyar kifejezések közül jó néhány a nemi kapcsolatok létesítésére vonatkozott. A városlakók féltették feleségeiket az idegen, egyedülálló férfiaktól, azok kielégítésére megtűrték és pártolták a prostitúciót.

Honnan kerültek ki a prostituáltak? Merről kapták a meg-megújuló utánpótlást? Mi volt a sorsuk? Ki tudtak-e törni a megalázó állapotukból? Mekkora volt a számuk?

Szent László korában a (mai) Gellért-hegy erdős-ligetes része volt a meretrixek gyülekezőhelye, vadász területe. A 11.-12. századokban a hazánkon átvonuló bűnbánó seregek, keresztes hadak, létszámukhoz viszonyítva igen nagyszámú szajhát hoztak magukkal. Ezeknek egy része szívesen maradt a nyugat-európaiakhoz képest jólétben élő országban. Ők, nyelvünket nem ismervén, máshoz nem értvén, folytatták korábbi tevékenységüket, testük áruba bocsátásával keresték kenyerüket. Gyermekeikre (elsősorban a leányokra) ugyanaz a sors várt, hiába fenyegette a Budai Jogkönyv a Dunába vetéssel azt az anyát, aki gyermekét prostitúcióra adja, nem volt más lehetőségük. A társadalomból kirekesztett szajháknak a leányaikból is az lett. A törvénytelenül született gyermekek nagy része is hátránnyal indult az életben. Ha anyja „csak" megesett leány volt is, a gyermek - ártatlanul - még többet szenvedett, mint anyja. Ismét csak az utcára, a prostitúcióba vezetett útjuk. A vendégfogadókban, kocsmákban ehetett-ihatott, alhatott az utazó, s ha akarta, és meg tudta fizetni, nemi vágyait is kielégítették. A kocsmárosok nemcsak a házi munkára, hanem a vendég ilyen irányú igényeinek kielégítésére is vásároltak rabszolga leányokat. Láttuk a 12. század végén meglehetősen olcsó, mindössze 10 dénár egy 15 éves, szép rableány ára (Al-Garnáti 1975), a nyolc éves leánykáért fele annyit kellett fizetni. Akkoriban is akadtak pedofil férfiak, a prostituáltak között gyermekeknek is kellett lenniük. A prostituáltak táborát gyarapították az otthonukból megszökött gyengeelméjűek és a falusi munkát utálók, akik a látszólag könnyebb megélhetés reményében álltak a szajhák közé. A 13-14. századokban megindult a rácok (délszlávok) áradata Buda felé. A bevándorlók elsősorban a városfalakon kívül találtak fedelet és a 19. századig a rác lányok közül toborzódott sok-sok kéjnő. Nagyjából ugyanebben a korban kezdődött meg a cigányság beszivárgása a Balkán felől. Soraikból került ki az utcalányok többsége,

nemcsak a középkorban (Magyary-Kossa 1929, Miklóssy 1989). Végül megemlítem a korabeli Európában tömegével kóborló vagabund népséget. Ezekről többnyire azt sem lehetett tudni, merre volt szülőföldjük, hazájuk? Járták az utakat, országokat, hol zenészek, mulattatók, csepűrágók, hol meg kurvák, aszerint, hogy hozta a szükség. A prostitúcióval foglalkozó kutatók véleménye egyöntetű, sehol sem a hazai lakosságból, helybeliekből regrutálódott a prostituáltak tábora.

A középkorban, (de még sokáig ezután is) a nők élettartama 35-36 éves korukig, vagy még addig sem terjedt. A 10.- 15. századi temetőinkben 1-4 %-nyi azoknak a nőknek az aránya, akik megérték a 60. évüket, vagy hosszabb időt, asszonyaink többsége jóval korábban halt meg (Józsa 1996). Pedig ezek viszonylag rendezett körülmények között, jól táplálkozva, megfelelően tisztálkodva éltek. Sokkal rövidebb lehetett azoknak a prostituáltaknak az élettartama, akik gyakran nélkülözve, rossz lakás,- és higiénés viszonyok közt tengették életüket, kitéve a férfiak kénye-kedvének, olykor bántalmazásának. Bár semmiféle adatunk nincsen a magyarországi prostituáltak elhalálozási korára vonatkozóan, élettartamukat maximálisan 25-30 évre becsülöm, ebből 15-20 évet tölthettek testük áruba bocsátásával. Összehasonlító adatok elsősorban a reneszánsz-kori Itáliából állnak rendelkezésünkre, ahol a legfelső réteghez tartozó, előkelő és drága kurtizánok is csak nagyritkán érték meg 35. évüket, többségük 5-10 évvel korábban elhunyt (Masson 1977). A 15. század végét megelőzően tömeges nemi betegség nem pusztított Európában, amikor négy-öt évvel a századforduló előtt megjelent a szifilisz, a prostituáltak köréből szedte áldozatai jelentős részét (lásd: A szifilisz megjelenése és pusztítása c. fejezetet).

A csekély számú kiöregedett kurtizánt az egyházi, később a városi szeretetotthonok fogadták be. Ugyanez a lehetőség várt azokra is, akik ki akartak szabadulni a prostituált életformájukból. Ezt a lehetőséget (t. i. a tisztes visszavonulást) Bizáncban, illetve a Kelet-Római Birodalomban teremtették meg. A 6. században Nagy Jusztiniánosz felesége, Theodóra (aki maga is prostituált volt hosszú ideig), császárné korában sem feledkezett meg egykori sorstársairól. A Birodalom fővárosában 500 önként jelentkező prostituálttal megnyitotta a „Bűnbánó Otthont". Rövidesen számos nagyvárosban létesült olyan szeretetotthon (gyakorta a kórházakkal szervezeti egységben), amely a kiöregedett, beteg, vagy kiszolgáltatottságából menekülni akaró prostituáltakat fogadta be. A szociális ellátás további fejlődésének magyar vonatkozása

is van. Szent László királyunk leánya, Piroska Komnenos Ioannes bizánci császár felesége lett, s valódi női praktikával sikerült férjét rávennie, hogy anyagilag fedezze Eirene (így hívták Piroskát új hazájában) nagyra törő és korát messze megelőző népjóléti terveinek megvalósítását. Egy kiváló építésszel együtt tervezték a Pantokrátor kolostort és kórházat, amely utóbbi annyira modern elvek szerint készült, hogy sok mindenben ma is annak beosztását követjük (Józsa 1990, Miller 1985). A Pantokrátorban nemcsak kórház, öregek otthona, hanem árvaház és bukott lányok otthona is működött. A prostitúcióból menekülő leányok (létszámuk állandóan 100 körüli volt), fűtött, tiszta otthont, ellátást, testi-lelki gyógyítást kaptak, nem kívánt, de megszült gyermekeiket pedig az árvaházban gondozták, felnevelték. Piroska nem érhette meg terveinek valóra válását, két évvel a Pantokrátor teljes elkészülte (1136) előtt meghalt (Miller 1985, Moravcsik 1984). Piroska - Eirene (akinek négy fia és négy lánya született), később a keleti egyház szentjeinek sorába emelkedett, életéről, cselekedeteiről számos himnusz és legenda szól. Ismerve az igen szoros magyar-bizánci kapcsolatokat, lehetséges, hogy már az Árpád-korban, - elsősorban a görög-keresztény kolostorokban - működtek olyan részlegek, amelyek befogadták a környezetükből menekülő prostituáltakat. Biztos adataink csak az 1500-as évek elejéről vannak, amikor részben a városok (Nagyszeben, Besztercebánya), részben apácakolostorok tartanak fenn olyan házakat, ahol a kiöregedett szajhák menedéket találhattak. A 17. századot megelőző időszakból nincsen arra vonatkozó (hazai) adat, hogy a nyilvános lány férjhez ment volna, és a későbbiekben tisztes asszonyként folytatta életét. Bizonyára előfordult ilyen eset korábban is, hisz tudjuk, hogy már az 1400-as években komoly sértésnek számított, ha valakit kurafinak (kurva fiának) neveztek, ami nem a törvénytelen származásra, hanem arra utal, hogy az anyát prostituáltnak titulálták.

Árpád-házi királyaink és családjuk

Krónikáink és kiváltképpen legendáink arra hivatottak, hogy az uralkodók, vagy egy-egy kiemelkedő személyiség dicséretét szolgálják, példaképül állítsák. Nem várható el tőlük, hogy az utókort beavassák a királyi ház intimitásaiba, hálószoba titkaiba. mégis gyakran ezt teszik. Ha nem is minden Árpádházi uralkodóról, de jó néhányukról ezen a téren is tudósítanak. Egyfelől az Árpádok családjából került ki a világon a legtöbb szent, az egyház által boldognak nyilvánított személy, másik oldalról az sem titok, hogy az uralkodói famíliákban sem volt mindig ideális harmónia, rendezett családi élet, kölcsönös szeretet, átlagosnak (vagy normálisnak) mondható szexuális kapcsolat. Adataink sokszor hiányosak, mégis érdemes számbavenni azokat.

Fejedelmeink közül Levédiről, Árpádról, Soltról és Gézáról maradtak idevonatkozó adatok.

Levédi magtalan házasságban élt, a krónika csak azt mondja, hogy sohasem lett gyermeke, valószínűleg nemcsak feleségétől, mástól sem. Feltehető, hogy maga Levédi lehetett meddő, ezért (is) ajánlotta maga helyett fejedelemnek Álmost, akinek akkor már több fia élt.

Árpád 57 éves korában halt meg, és öt fiáról van tudomásunk, de lehetséges, hogy leányai is voltak (Dümmert 1977).

Solt fejedelemről mindössze annyit tudunk, hogy 13 éves korában nősült.

Géza házassága a gyönyörű Sarolttal, igazi szerelmi frigy, amelyből három fiú és négy leány származott. Géza első leánya Bátor Boleszló lengyel herceg felesége lett. A herceg, - nem tudni miért, - 989 körül elzavarta feleségét, aki Beszprim nevű kisfiával hazamenekült Magyarországra. Később Szent István, - az állam szervezésekor, - megyei ispánnak tette meg unokaöccsét (Csorba 1997). Nem járt jobban Géza és Sarolt másik leánya sem,

aki fiatalon kötött házasságot Gavril-Radomir bolgár trónörökössel (később cárral). Éppen várandós volt, amikor férje elzavarta. A fiatal asszony Magyarországra menekült, s itt szülte meg gyermekét, aki később Delján Péter néven került a bolgár trónra. A fejedelmi házaspár harmadik leánya Aba Sámuel, a negyedik a velencei Orseoló Péter hitvese lett.

A kereszténység felvétele után, nagyrész politikai indíttatásból, mind több nyugati uralkodó ház leányából lett magyar királyné, s számos magyar királylányból külföldi uralkodó felesége.

I. István és Bajor Gizella házassága úgy indult, hogy megértették egymást, Gizella támogatta férjét a térítésben, egyház-szervező munkájában, politikai és hatalmi harcaiban. Kezdetben a szexuális kapcsolatukban sem lehetett zavar, A történészek Istvánnak és Gizellának két, olykor három-négy (két fiú és egy [vagy két] leány gyermekét tartják számon, az egyház viszont öt utódjának nevét, sorsát ismeri a szentek jegyzékében (Radó 1940, Tarczai 1930). Eduárd angol királyfi Istvánnál talált menedéket, akihez Ágota nevű leányát is férjhez adta (Radó 1940). Fiai közül egyedül Imre érte meg a felnőtt kort. A királyi pár kapcsolata később megromlott, István befelé forduló, magányos lett, fia elvesztése után testi-lelki bajok gyötörték, egészsége soha nem állt helyre. Gizella ekkor már nyíltan férje ellen cselekedett, az utódnak kiszemelt Vazult, - a király szándéka és akarata ellenére - megvakíttatta. A krónikák szűkszavú, a legendák dagályos elbeszéléseit olvasva, nem lehet kétségünk, hogy az államalapító életének utolsó 10-15 évében (István 52 évig élt), már semmiféle testi kapcsolat nem volt a királyi pár között. Gizellát - István halála után, - megvádolták, hogy megmérgeztette férjét. Ha ez nem is bizonyítható, sőt valószínűtlen, mégis arra utal, hogy a házastársak elhidegülése, majd ellenséges viszonya, nem maradt titokban az udvartartás előtt sem. A királyné nemcsak férjével, hanem az István által kijelölt utóddal, Orseolo Péterrel (aki ekkor már a királyi sereg vezére) rossz viszonyban volt. Végül Gizella távozni kényszerült Magyarországról és 1060 körül egy passaui kolostor főnökasszonyaként halt meg.

Imre herceg gondos nevelést kapott, nemcsak Gellért püspöktől, hanem atyjától is. Szent István fiatal korában megnősítette fiát, felesége a bizánci császár rokonságából került ki. Kétségtelen, hogy nem született gyermekük, bár István és Gizella nagyon várták az unokát, a dinasztia folytatóját (Kristó és Makk 1996). A korabeli leírások mit sem tudnak szűzi életéről, fogadalmáról, ez csupán a legenda írók kitalálása (Tóth 1962). A 13.-14 században keletkezett himnusz (amelyet a katolikus templomokban évszázadokig énekeltek) meg sem említi a herceg szüzességét:

„Tapsolj Pannónia
ilyen szerencsés fiadon
kinek sokféle virtusán
örvendezik az ég nagyon” (Csanád B. fordítása)

Imre jó testi felépítésű, egészséges, életvidám, a fáradalmakat jól tűrő fiatal ember, a király testőrségének parancsnoka. A két emberöltővel halála után készült legenda, majd újabb és újabb történetek vették körül a szüzesség és szűzi házasság kétes értékű dicsfényével.

Vazult - a Krónika szerint, - ifjúkori kicsapongásai miatt vetette fogságra Szent István. Gyenge magyarázat, arra sem jó, hogy a valódi politikai célt elfedje (Kristó 1977). A Képes Krónika tudni véli, hogy fiai, András, Béla és Levente „nem származnak igaz házasságból”, hanem egy Tátony nemzetségbéli ágyastól, akiről vajmi keveset tudunk (Gerics 1966).

Péterről egybehangzóan állítja a Képes Krónika és Thuróczi Krónikája, hogy felette kicsapongó természetű. Szabadjára engedte embereit is, „a király csatlósainak erőszakoskodása miatt abban az időben senki sem lehetett biztos feleségének tisztessége, leányának, vagy húgának szüzessége felől, mert büntetlen tettek rajtuk erőszakot”. Mint ismeretes, amikor I. Endre harcosai elfogták a menekülő exkirályt, megvakították. Krónikáink úgy tudják, hogy pár nappal később, szörnyű kínok között végezte be életét. Ezzel szemben Prágai Kozma: „A csehek krónikája” című művében az olvasható, hogy Bratislav cseh fejedelem özvegye (akit a saját fia száműzött), Magyarországra menekült és 1056 táján feleségül ment Péterhez, aki - a cseh krónikaíró szerint, - mégiscsak túlélte megvakíttatását, s ez a frigy két esztendeig tartott, mert Judit 1058 augusztusában elhunyt. Bővebbet nem árul el Kozma az illusztris pár házasságáról, szexuális szokásairól. Nem közli az asszony életkorát sem, de az jóval idősebb lehetett Péternél. Nem tudni mennyire hihetünk a prágai szerzetes írásának ?

I. Endrének házassága elején, 1040 táján született egy leánya, aki II. Vratiszláv cseh fejedelem hitveseként 1062-ig élt. Érthetetlen, hogy a leány születését 13 évi szünet követte, s csak ezután származtak újabb gyermekek feleségétől. Ezért fia születése előtt öccsével egyezkedett a trónutódlásról.

Nem lehetett rendszeres a szexuális kapcsolat I. Endre és Anasztázia között, csak sok év múltán jött világra Salamon, majd Dávid és még egy leány. Endre király jobban kedvelhette Marót falu-béli ágyasát, mint nejét. A maróti asszonyt gyakran kereste fel és Györgyöt nemzette vele. Endre király házasságon kívül született fiáról, - a nevén kívül, - semmit sem tudunk. Anasztázia dinasztikus érdekből „kötelező" feleség, de a testi-lelki társ, a király szerelme a Marót faluban lakó leány, akinek a nevét sem ismerjük.

Salamon 36 évet ért meg. Mindössze öt éves, amikor nagy pompával eljegyzik a német király tizenegy éves leányával, Judittal. Tíz évesen megkötötte kötelező dinasztikus házasságát, és bár kétségtelenül elhálták a nászt, de sem lelkiekben, sem testiekben nem illettek össze. Salamon meddő volt, és a krónikák megjegyzik, hogy sem neki, sem öccsének Dávidnak sohasem születtek gyermekei. Igaz, Dávid pap volt, apátságig vitte, ami persze egyáltalán nem zárja ki, hogy házastársa, vagy ágyasa lett volna, annál is inkább, mert ekkor még nem volt kötelező a papi nőtlenség. Olyan öröklődő betegséget nem ismer az orvostudomány, amelynél a szülők nemzőképessége megtartott, de mindkét fiúgyermekük meddő, noha egyikőjük sem impotens. Ismeretes azonban, hogy a fertőző nyálmirigy-gyulladás (mumpsz) olykor a heréket is megtámadja (különösen a pubertás körüli korban lévő fiúnál), és jóllehet a betegség kezelés nélkül is meggyógyul, de életre szóló meddőség maradhat utána. A mumpsz okozta magtalanságkor a közösülési képesség nem károsodik. Bár nincsen írásos nyoma, hogy Salamon és Dávid átestek volna lázas betegségen, amely az arc, nyak, herék fájdalmas duzzanatával járt, mégis nagyon valószínűnek tartom, hogy ez a kór okozhatta meddőségüket. Arról is megemlékezik a Képes Krónika, hogy menekülése közben, Pozsony várában Salamon meg akarta ütni anyját, végül is felesége ugrott közéjük és akadályozta meg a gyalázatot. A férjénél idősebb Judit, megunva Salamont bátyjához, IV. Henrik német királyhoz menekült 1074 táján. Salamon 1083-ban szabadult László fogságából és rögtön a császárhoz fordult segítségért. Felkereste feleségét is, de - német források szerint, - a házasságot azért nem lehetett helyreállítani, mert „... *a hitvesi hűséget annyi ideig egyikőjük sem tartotta meg, hanem restelkedés nélkül kölcsönösen megcsalták egymást".* Egyéb források is említik, hogy Salamon gyakran kereste más hölgyek társaságában a szerelmi kielégülést (Kristó és Makk 1996). A sikertelen regensburgi látogatás után a moldvai besenyőkhöz (a Képes Krónika szerint a kunokhoz) futott, és a fejedelemnek olyan ajánlatot tett, hogy elveszi a lányát feleségül, ha a kun sereg visszasegíti a trónra. Tette mindezt annak tudatában, hogy házassága érvényes, hitvese életben van. Későbbi sorsáról eltérőek a tudósítások. Egyik szerint a besenyőknél maradt és azok oldalán, a bizánciak ellen viselt csatában vesztette életét. Másik verzió szerint remetének vagy szerzetesnek állott, és Dalmáciában Póla városában halt meg. Judit, - ekkoriban már csaknem negyven éves, - további sorsáról ugyancsak többféle képpen vélekednek. Judit későbbi éveiről ellentmondó adatokat ismerünk. Egyik krónikás szerint férjhez ment Ulászló (Wladyslaw)-Herman lengyel fejedelemhez akitől három leánygyermeket szült, magas kora ellenére. Mind a magyar, mind a lengyel írásos dokumentumokban (A Somogyvári Apátság Alapítása 1091, Névtelen Gall: „A lengyel fejedelmek cselekedetei") ez a változat olvasható. Egy másik irat azt mondja, hogy kísérettel látogatta a szerzetesnek állt Salamont és pénzzel is segítette nyomorában. Férje halála után ellenállt a kérők sokaságának, és kolostorba vonult.

Szent Lászlót a katolikus egyház a lovag-szentek sorában tartja nyilván, legendája is ezt bizonygatja. Bizonytalan, hogy egyszer, vagy kétszer házasodott. Tudjuk 1078 körül lépett frigyre Adelheiddel, viszonylag kiegyensúlyozott házasságuk 1090-ben, az asszony halálával ért véget. Gyermekei számáról megoszlanak a vélemények, van aki állítja, hogy Adelhaidtól két (vagy három) leány származott, közülük Piroska a bizánci császár felesége lett. Fennmaradt VII. Gergely pápának Adelhaidhoz intézett levele, amelyben arra intette, hogy „A királyné azon igyekezzék, hogy a király úr lelkét Isten félelmére és szeretetére vonzza". Ugyanebből a levélből az is kiderül, hogy a negyvenedik évén túl járó uralkodót feleségének kellene elindítania a „....világi dicsőség megvetésének útján". Mások véleménye szerint a német királylánnyal kötött frigye előtt megözvegyült, s első házasságából is leánya született, aki az Orosz Őskrónika szerint Jaroszláv Szvjatopolcsics (volchiniai fejedelem) felesége lett és mindketten részt vettek a Szent László alapította Somogyvári Apátság felavató ünnepségén 1091-ben. Talán házasságában sem, de azt megelőzően biztosan nem élt önmegtartóztató, vagy monogám életet. Tanú erre legendája, amelynek templomi ábrázolásából kiderül, hogy nemcsak megmentette a leányt - akiről azt hitte, hogy a váradi püspök lánya, - hanem a küzdelem után azonnal árnyas ligetbe (egyik freskón éppen brokátos ágyba) vonultak, s ott rögtön meg is tartották a nászt (lásd: A honfoglalás előtt és után c. fejezetet). Biztosak lehetünk benne, hogy a kuntól megszabadított leány nem az első és nem is az egyetlen László szeretőinek

sorában.

Könyves Kálmán első házasságáról csak annyit tudunk, hogy Buziliával (vagy újabb olvasat szerint Feliciával), a szicíliai normann fejedelem leányával két ikerfiút (Istvánt és Lászlót), valamint egy leányt nemzettek. Az asszony halála után újra nősült, Eufémia orosz hercegnőt vette el. Kálmán, - állítólag -házasságtörésen kapta az asszonyt, aki akkor már viselős, s úgy ahogyan volt, visszaküldte az anyjához. Orosz földön született meg, - a Kálmán által soha el nem ismert, és - a magyar főurak által is illegitimnek tartott Borisz. A trónkövetelő fattyúval szemben a magyarok mindig egységesen, elutasítóan léptek fel. Sem Borisz, sem annak fia, Kálmán nem voltak kívánatosak az országban. Kérdéses, hogy milyen az uralkodó és Eufémia kapcsolata, mégis hihető, hogy a király „en flagratti" érte az asszonyt, s ez köztudomású lehetett az udvari emberek körében. Kristó 1977-ben még óvatosabban fogalmaz amikor úgy vélekedik, hogy „....a tisztázatlan származású Borisz (akit Kálmán király felesége Eufémia szült ugyan, de nem bizonyos, hogy Kálmán királlyal folytatott törvényes nászból)". Később megváltozott a véleménye, mert a Makk Ferenccel közösen írt könyvében 1996-ban már ez áll: „... 1112 nyarán a király, aki ebben az időben negyvenkettedik évében járhatott, másodszor is megnősült, feleségül vette Eufémia orosz hercegnőt. E frigytől Kálmán újabb fiúgyermekeket várt, de csalódnia kellett. Házassága ugyanis balul sikerült, az újdonsült hitves megcsalta őt. Kálmán haladéktalanul megvált Eufémiától, feleségét szégyenszemre visszaküldte szüleihez. Az eltaszított asszony Kijevben szülte meg fiát, Boriszt...." (Kristó és Makk 1996). Kálmán népszerűtlen uralkodó, ha nem lett volna igazság-magva a házasságtörésről szóló mende-mondáknak, nem álltak volna egységesen mellé a magyar főurak.

II. István nem apjára, hanem nagyapjára I. Géza királyunkra ütött, hatalmas termetű, erős és erőszakos ember, aki 15 évesen lépett trónra és ugyanennyi ideig uralkodott. Nem nősült meg, amint a krónikák mondják: „nem akart magának törvényes hitvest hozni házába, hanem ágyasokkal és szeretőkkel élt" (Képes Krónika, Thuróczi Krónika). Első a királyaink sorában, akiről ilyen nyíltan írnak. Az „ágyasok és szeretők" kitétel arra enged következtetni, hogy egyszerre több nő vette körül, sokukkal tartott nemi kapcsolatot.

II. Endre első felesége - a Katona Bánk bánjából jól ismert, - Gertrúd, akivel számtalan, feslett erkölcsű német lovag is érkezett Meránból. A történetírás

nem tud arról, hogy Gertrúd kerítette volna el Melindát, Bánk bán feleségét az öccse, a kalocsai érsek számára, a köztudatban mégis az él Katona József drámájának hatására. Kétségtelen viszont, hogy a királyi udvarban addig soha nem tapasztalt szabad szellem uralkodott. Úgy tűnik, hogy Gertrúddal az ágyban is jól megértették egymást, öt gyermekük született, s közülük az első három, évente jött világra. Gertrúd halála után Endre hamarosan újra nősült, ezúttal Jolanta bizánci császárlányt vette el, egyetlen lányuk, később aragónia királyának felesége lett. Jolanta természete, jelleme éppen ellentéte Gertrúdénak. Szelíd, megfontolt, a politikába nem ártotta magát. A jeruzsálemi hadjáratára a király nem vitte magával újdonsült feleségét. II. Endre Szentföldre vezetett fegyveres zarándoklata, során kísérete (de talán maga a király is) belekóstolt a Közel-Kelet, akkoriban igen csak laza nemi erkölcseibe, szokásaiba. Amilyen hebe-hurgyán viselkedett saját nőügyeiben, éppen úgy intézte gyermekeinek jegyességét, házasságát is. A keresztes hadjárata során eljutott Örményországba és ott egy hirtelen ötlettel eljegyezte a király leányát, második fia, az akkor hét éves András számára. A házasságból nem lett semmi, egy év elteltével, maga Endre állt el az ötlettől. Alig tért vissza Magyarországra, a halicsi fejedelem, Mityiszláv egyik lányával jegyezte el Andrást. A Szentföldről visszatértében eljutott a nikaiai császárságba, ahová a keresztesek által 1204-ben megdöntött görög (bizánci) uralkodó visszavonult. Andrást nem zavarta, hogy az ellenlábas latin (bizánci) császár veje, hanem rögtön megkérte az uralkodó leányát, Laszkarisz Máriát Béla fia jegyeseül és magával is hozta a tíz éves gyermeket. Béla és Mária mennyegzőjére 1220-ban került sor, s miután két évig éltek együtt, Endre úgy döntött, hogy nem egymáshoz valók és a 14-15 éves fiatalasszonyt vissza akarta küldeni szüleihez. Jolanta királyné 1233-ban elhunyt, s az ötvenötödik évén túl járó Endre harmadszor is megházasodott. Ezúttal Ferrarából vett asszonyt, az őrgróf huszonhárom éves leányát, Beatrixot. Ismerve az itáliai nemi erkölcsöket, kevés kétségünk lehet afelől, hogy a már nem gyermek hölgy partnereinek sorában nem Endre lehetett az első. Alig telt el pár hónap, Beatrix házasságtörés gyanújába keveredett, előbb csak suttogták, majd mind többen hangoztatták, hogy Dénes nádorral, a király gazdasági tanácsadójával tart fenn kapcsolatot. Amikor apja halála után Béla trónralépett, Dénest bebörtönözte, később megvakíttatta. A már érett férfi IV. Béla és a nálánál fiatalabb Beatrix különösen rossz viszonyban voltak. Endre halála után az új király nyomban elfogatta az özvegyet, akinek azonban férfi ruhában sikerült

megszöknie. Terhesen hagyta el Magyarországot, fiát, Istvánt, Itáliában hozta világra, azonban IV. Béla sohasem ismerte el testvérének az utószülöttet. Az Itáliában felcseperedő Istvánnak egy törvényes és két házasságon kívül született gyermekéről tudunk. Az előbbiből lett III. Endre magyar király. Az, hogy III. Endrét haza hívták, arra utal, hogy a közvélemény egy része nem adott hitelt a Beatrix házasságtöréséről szóló híreknek. Ha pedig az utószülött valóban II. Endre gyermeke, akkor halála évében, 59 évesen nemzette a király. II. Endre utódai közül többen aktív szexuális életet éltek, egyikőjük viszont szűzi házasságra kárhoztatta önmagát.

IV. Béla, leghosszabb életű Árpád-házi királyunk és neje, Laszkarisz Mária tizenegy gyermeknek adtak életet, - úgy tűnik, - az ágyban jól megértették egymást, bár jellemük erősen különbözött. Két évi házasságuk után Endre király úgy vélte, hogy nem egymáshoz illők, ezért a fiatal asszonyt vissza akarta küldeni szüleihez. Béla nemcsak helyeselte apja elhatározását, hanem maga kért engedélyt III. Honorius pápától a frigy felbontására, miközben ténylegesen megszüntette életközösségüket. A pápa elutasította a kérelmet, mire egy évi különélés után nemcsak újból összeköltöztek, hanem pár hónap elteltével megszületett (1224) első gyermekük, Kunigunda is. A következő két esztendőben két újabb leány jött világra, majd hosszú szünet után, 1239-től, ismét szinte évenként születtek újabbak. Egy osztrák krónika tudni véli, hogy IV. Béla hitvese többször is félrelépett. Az a hír járta, hogy István (a későbbi király), nem Béla gyermeke, hanem Mária kun szeretőjétől származik. A királyné Preuszel Henrik osztrák lovagot kérte fel, hogy álljon bosszút a rágalmazókon, - így az osztrák krónika. A hazai iratokban nyoma sincsen sem Mária házasságtörésének, sem effajta pletykáknak. Az azonban kétségtelen, hogy Henrik lovag Mária jeleit viselte sisakján, köpenyén, zászlaján, az ifjú István elleni háborúban 1265-ben, amikor az isaszegi csatában életét vesztette (Zolnay 1982).

V. Istvánnak, - nyilván politikai meggondolásból, - kun feleséget választott apja. Mindketten tíz év körüliek amikor összeházasodnak. A trónörökös mindössze tizenöt éves, amikor világra jött első gyermekük Mária (1254), őt három év múlva követi Erzsébet (1257), majd IV. László (1262). A király még alig töltötte be huszonharmadik évét, amikorra megromlott házassága, ettől fogva többnyire külön éltek. Kun Erzsébet, - akit a leggyönyörűbb magyar királynéként tartanak számon, - magával hozta az udvarba népe fokozott szexualitását, gátlástalan nemi erkölcseit. István és Kun Erzsébet

(a leggyönyörűbb magyar királyné) frigye nem hozott tartós megértést, kölcsönös bizalmat. Jóllehet 1256 és 1268 között hét gyermekük született, ezt követően azonban elhidegültek, éveken át külön éltek. Valószínűleg nemcsak szóbeszéd, hogy 1270 körül már Gutkeled Joachim bán a kb. 32-33 éves, szép és erotikus Erzsébet szeretője. Joachimot Kán Miklós prépost követte a királynéi ágyban, kineveztette esztergomi érsekké, ám a pápa nem erősítette meg hivatalában. Még a férje életében, tartós kapcsolat alakult ki Erzsébet és udvari káplánja, majd fiának krónikása, Kézai Simon között. A tizenkét éves László, anyja beleegyezésével, vagy legalábbis tudtával, a kun lányok ölében eszmél, pubertása egyúttal a fokozottan aktív nemi életének is kezdete. Ekkor már két éve király, s ő maga is hallgatólagosan tudomásul veszi anyjának és az annál jóval fiatalabb Kézai Simonnak nem is nagyon titkolt kapcsolatát.

IV. Lászlót anyja és annak kun udvartartása nevelte, (időnként fogságban tartotta), de az ország urai, - apjának egyetértésével - választottak feleséget neki. Gyermekkorban eljegyezték, majd hét évesen megházasították, a még szintén kislány Izabellával, a szicíliai király lányával. Lászlónak tizenkét éves korától kezdve bő tapasztalatai lehettek a nők körül, habzsolta a lányokat, egyik öléből a másikéba sietett, nem csoda hát, ha erősen csalatkozott a tapasztalatlan és bigottan vallásos ifjú feleségében. A nászt elhálták ugyan, sok öröme egyikőjüknek sem lehetett benne. László nem is igen kívánta meg többé nejét. Az nem kezdeményezett, előbb sértődötten félrevonult, majd III Miklós pápához fordult aki erre Fülöpöt küldte Magyarországra. III. Miklós pápa rövid uralkodása alatt (1277-1280) nem sok említésre méltót cselekedett azon kívül, hogy hazánkra szabadította Fülöpöt. Sem erkölcsösebb, sem erkölcstelenebb nem volt, mint elődjei. Miklós beérte egyetlen ágyassal, akit aztán a pápai trónnal együtt az utód, IV. Márton pápa örökölt. A legátus erkölcseiben nem hasonlított főnökéhez (t. i. a pápához), mert elvakult vallásosságában a zsinaton még azt is meg akarta szabni Buda népének, hogy milyen testhelyzetben közösüljenek. Fülöp áldatlan működése, Lodomér érsek ármánykodása, végleg elmérgesítette az uralkodói pár kapcsolatát. László elfogatta és a Nyulak szigetén házi őrizetben tartatta Izabellát, elkobzott vagyonát pedig Éduának adományozta. Ezért aztán Lodomér esztergomi érsek egyházi átokkal sújtotta a királyt. Az átok feloldozásának feltétele volt, hogy „Izabellát ismét hitvesi ágyába vonja, szeretettel illeti". Meg kellett fogadnia, hogy Éduát az ország legtávolabbi zugába száműzi és ***katolikus emberhez adja feleségül.*** Az egyházi átok feloldása után a király elfoglalta Budát, Izabellát

elűzte, az Esztergomba menekült Lodomér érsekhez. László arról is gondoskodott, hogy nővérét, - aki Zovishoz akart férjhez menni, - kiszabadítsa a szigeten álló zárda házi őrizetéből. Az ármánykodó Lodomér érsek azt írta a pápának, hogy Erzsébet (annak ellenére, hogy főnöknő volt a kolostorban), évek óta a „tatárfélékkel való nászra vágyakozott", de mivel erre nem került sor, egy cseh főúr felesége lett. Az érsek azt állítja, hogy maga Erzsébet kérte meg testvérét, hogy szabadítsa ki a zárdából. Ugyanezzel az akcióval hozta ki a kolostorból unokahúgát, egyik nővérének a szerb királytól született leányát. A királynak gyermekkora óta kedvenc partnere Édua, a kun vezér leánya, de mellette több szeretőt is tartott. Thuróczi Krónikája kettőnek a nevét is megadja: Kupcsek és Mandola, a többiekről csak általánosságban beszél a krónikás. Lodomér arról is beszámolt a pápának, hogy László „egy ízben mindenki szeme láttára ágyastársává tette" Éduát. A király promiszkuitásban élt, egyszerre több ágyassal, szeretővel, akik nemcsak tudtak egymásról, hanem olykor többen is egyidejűleg együtt voltak. Mindössze huszonnyolc éves, amikor meggyilkolták, gyermek nem maradt utána.

Nem sok szó esett a királylányokról, dehát róluk jóval kevesebbet is tudunk. Az uralkodók leányaiból többnyire királynék lettek, több mint harminc európai dinasztiát gyarapítottak. Nemcsak a környező országok uralkodói, hanem olyan távoli táj, mint Portugália királya is Árpád-házi leányt kapott. Sorsuk, új környezetükbe való beilleszkedésük nagyrészt ismeretlen. Némelyiküknek kalandos életútja lehetett. III. Béla leánya, Margit élete ötvennégy évében három uralkodóval (II. Angelos Izsák bizánci császár, Bonifác thesszalonikéi király és Omeri Miklós) lépett frigyre. III. Béla egyik unokája, (Ottokár cseh király leánya), Szent Ágnes néven Prága szentje lett. Másik unokája Árpádházi Szent Erzsébet. IV. Béla királynak három lányát Margitot, Kunigundát, és Helénát avatták szentté. Az előbbi szűzi életet élt, Heléna szerelmi házasságot kötött és egyáltalán nem volt önmegtartóztató, Kunigundáról részletesebben beszámolok. Béla negyedik leánya és ennek gyermeke, a halicsi fejedelem neje igen csak erotikus hajlamúak. V. István leánya, Erzsébet, előbb apáca, majd zárdafőnök a Nyulak szigetén. Amikor megismerkedik Rosenberg Zovis cseh lovaggal, boldogan sutba vetné a fátylat, - ami László közreműködésével végül sikerül, - és szerelmi házasságra lépnek, követi férjét várába és a férfi rövid életének végéig boldog egyetértésben élnek. Árpádházi Szent Erzsébetről és Szent Margitról, Erzsébetről és másokról a Szentek és szüzek c. fejezetben lesz szó.

Szentek és szűzek

Mire a kereszténység eljutott a magyarsághoz, - előbb a bizánci, majd a 11. században a római egyháztól, - addigra már kialakultak szokásai, gyakorlata. Mindkét formája magában hordozta és magával hozta a jót, hasznosat, kívánatost (művelődés, írásbeliség, karitatív tevékenység, szervezettség, stb.), de csaknem ugyanannyi rosszat, szánalmast, feleslegeset is. Az emberi haladás - számos egyházi tanításban, - tévútra tévedt, értelmetlen mártíromságok, a fajfenntartás megtagadása, az élet örömeinek háttérbe szorítása, az önkínzás, mind-mind Krisztus tanainak félremagyarázásából következtek. Az emberek egy része, - saját lelkiüdvére gondolván, - önmagukat, saját testüket önellenségnek vélvén, ennek megfelelően cselekedtek. Egyre szaporodtak a remeték, aszkéták, önsanyargatók, akik társadalmilag teljesen haszontalan, sőt többnyire káros cselekményeikkel, saját rögeszme-rendszerüket szolgálták, olykor pedig rossz példával előljárva, magukkal rántották a lelkileg labilis embereket is. A nemiség, a szexuális gyönyör megtagadása kétféle válaszreakciót eredményezett. Egyik csoportjukban a valóban önmegtartóztató élet depressziót, lelki válságot, hallucinációt, beteges rajongást, olykor már elmebetegséget eredményezett. Mások képmutatókká lettek, emberi színjátékot játszottak, kifelé aszkéta, önmegtartóztatást színleltek, gondolataikban, rejtett cselekedeteikben gyakran a legnagyobb erkölcstelenségekre ragadtatták magukat. A kereszténység ezeket a cselekvési mintákat is magával hozta. Az új hitre áttért, vagy áttérített józan, és az élet örömeit kedvelő magyarságnak, ezt is meg kellett szoknia, akarata ellenére is elviselnie. A későbbiekben, - a 11. század végétől, - az európai politika egyenesen megkövetelte, hogy a közelmúltban kereszténységre térített népek (magyarok, csehek, lengyelek) minél több szentet mutassanak fel. Ma már a történészek nagy része egyetért abban, hogy ezt az elvárást felismerte, idejében lépett és cselekedett I. László király. Másfél évtizedes

uralkodása alatt avatták szentté István királyt, Imrét, Gellértet, Andrást és Benedeket. András és Benedek remeték voltak, legendáik üresek, semmit mondók, éppen csak arra jók, hogy megfeleljenek a szentté avatás korabeli kritériumainak. Gellért és István legendái színesek, eseménydúsak. mindketten a hittérítés körül szerzett érdemeikért kaptak helyet a szentek sorában. Imre hercegről nem lehetett ilyeneket állítani, így lett ő a szűzies életmód szentje. Azzal, hogy az Árpád-ház két, az ország további három szentet tudott felmutatni, egy időre abba is maradtak a szentté avatások. Jó évszázad múltán, politikai és hatalmi érdekek követelték meg az újabb szentet. A választás I. Lászlóra esett, akit 1192-ben kodifikáltak. Árpád-házi Erzsébet szentté avatására nem Magyarországnak, hanem Thüringiának volt „szüksége". Margit királyleányt pedig nem avatták szentté hét évszázadon át, hiába indult meg röviddel halála után az eljárás. Szentté avatását bátyja, V. István kezdeményezte 1271-ben, a pápai kúria nem sietett a válasszal, mert csak 1276-ban érkezett vizsgáló bizottság Rómából. Kihallgatták Margit társnőit, akik azonban alig tudtak valamit mondani a felnőtt és nagyon zárkózott természetű királylányról. A bizonyítékokat nem találták elégségesnek a szentté avatáshoz, ezért - az időnként meg-megújuló kanonizációs eljárás ellenére, - csak a 20. század első felében emelték a szentek sorába. Az Árpád-ház kihalása után számos nő-tagja idegen országban, más népek szentjévé vált. Piroska-Eiréne bizánci császárné a keleti egyház szentjei sorába lépett. Szent Erzsébet leányát, Gertrúdot német földön avatták boldoggá, IV. Béla egyik unokáját portugáliai Szent Erzsébetként tisztelik, III. Endre leánya apácából vált Budai Szent Erzsébetté, Ágnes a csehek, Kunigunda és Heléna a lengyelek, Lajos (V. István unokája) a taljánok szentje lett. Nem untatom tovább az olvasót, bőven akadt szent és boldog a magyar uralkodóház családfáján. Néhány szent asszonyról érdemes bővebben megemlékezni. Az egyik társadalmilag hasznos, rövid életében a szegények gyámolítását végezte. A másiknak a zárda falain belül súlyos lelki zavarai támadtak, csakúgy mint azoknak akik (állítólag) szűzi házasságban tengették életüket.

Szent Erzsébet (1207-1231) II. Endre királyunk leánya, a nagy pompával megtartott pesti kézfogó után gazdag hozománnyal, gyermekként került Thüringiába. Tíz évvel odaérkezte után, 1221-ben Lajos fejedelem vezette oltárhoz. Tizennégy éves ekkor, éppenhogy elérte azt a kort, amit a kánonjog a házasságkötés alsó határaként megszabott. Az Erzsébetről keletkezett számos legenda vallásosságát, jótéteményeit és az utólag költött csodákat

hangsúlyozza. Csak megemlítik, - ha ugyan szólnak róla, - hogy Erzsébet boldogan élt férje oldalán. Tizenöt éves, amikor megszülte első gyermekét (Hermann, 1222), két év múlva Zsófia, 1227-ben (férje halálát követően), Gertrúd látta meg a napvilágot. Húsz éves és már három gyermek édesanyja! A statisztikák szerint ezer, rendszeres nemi életet élő, 15 évnél fiatalabb leány közül évenként egy jut teherbe. Erzsébet és Lajos ágy-béli együttléte mindennapos lehetett, máskülönben nem fogant volna meg a tizennégy éves leányka. A sorra megszülető gyermekek arról tanúskodnak, hogy - ellentétben a legendák táplálta hiedelemmel, - egyáltalán nem szűzies házasságban éltek férjével. Nem vették figyelembe, - ha egyáltalán tudtak róla, - Szent Tamás summás megállapítását: „Egy házasság testi kapcsolat nélkül szentebb". A 13. században keletkezett „Szüzek tüköre" c. mű a szüzek erényét tartja a legtöbbre, de még az özvegyekét is kétszer annyira becsüli, mint a férjes asszonyokét. A Karthauzi Névtelen ugyan azt írta: *„Immár lássuk meg miképpen támada dicsőséges Szent Erzsébet asszon és miképpen éle ő kisdedségétől fogva tisztaságban szeplőtelen szüzességét megtartván mind házasságilag..."*, de sem a 13. század embere, sem a mai koré, nem tartja különleges szentségnek, ha egy leányka megőrzi érintetlenségét tizennégy éves koráig. Gyóntatója, Marburgi Konrád szerint Erzsébet „..... sajnálja, amiért magát a házasság kötelékébe adta". Cáfolja ezt a vélekedést a Libellus (korabeli Erzsébet-életrajz), amely állítja, hogy a királylány férje érkezésekor felékesítette magát, *„nem a test gőgjéért, de Istenért, nehogy alkalmat adjon férjének a vétkezésre"*. A kenetteljes papi szöveget lefordítva, kiderül, hogy Erzsébet tetszeni akart, ezzel is magához kívánta láncolni férjét, s talán kissé féltékeny is lehetett. A szemérmes szerző utal arra, hogy szívesen bújt ágyba férjével, nehogy az más nőhöz forduljon vágyát kielégítendő. Mikor gyóntatójának engedelmességi fogadalmat tett, Erzsébet kikötötte, hogy az nem sértheti férje jogait (Sz. Jónás 1985). Részt vett az ünnepségeken, lakomákon, táncol, vigad, minden igyekezetével azon van, hogy örömet szerezzen férjének. Szereti az új ruhát, az ékszereket, mert Lajos tetszését kívánja elérni. Az Erzsébetet közelről ismerők nem említik, hogy boldog házassága alatt aszkéta módjára élt volna, vagy ciliciummal kínozná magát. Gyermekkorától jelentős karitatív tevékenységet végzett, különösen a leprásnak tartott betegeket gondozta, a szegényeket, nincsteleneket gyámolította, később a leprások védőszentjeként tisztelték. Életvitele, gondolkodás módja férjének halála után megváltozott. Amikor hírét vette a Szentföldre készülő Lajos halálának, hisztériás nagyrohamot

produkált, majd rövidesen megnyugodott és megpróbált hasznosan tovább élni. A halálhírre felkiáltott: *„Halott, halott immár számomra minden öröm"*. Az uralkodó család nem jó szemmel nézte Erzsébet jótékonykodását, ezért 1227 őszén, gyermekeivel elhagyta Wartburg várát és a telet nagy nyomorban töltötte. Később anyjának (Gertrúdnak) családja vette pártfogásába. Gyóntatója, Marburgi Konrád teljesen hatalmába keríti a testileg-lelkileg meggyötört fiatal özvegyet, majd kolostorba akarta juttatni, aminek határozottan ellenállt. Erzsébet vallásos rajongása fokozódott, későbbi aszkétikus életmódját férje halála miatti lelki válság és gyóntatójának befolyása váltotta ki. Sógoraitól tekintélyes végkielégítést kapott, amiből Marburgban kórházat alapított. Konrád, - a bigott és szadista franciskánus, - nemcsak önkényesen kezelte Erzsébet vagyonát, hanem eltávolította mellőle hűséges társait Iseltrudot és Gudát. Helyükre a saját besúgóit rendelte. Gyermekeit elvették, barátait elűzték, Konrád megvont tőle minden vigaszt, szeretetet. Helyette utasítgatást, vesszőzést, megszégyenítést juttatott. Erzsébet elviselte a megpróbáltatásokat, de sohasem kereste az önsanyargatást. Font, szőtt, mindenféle munkát elvégzett, hogy a rászorulókat támogathassa. Huszonnégy éves, amikor véget ért földi szenvedése. Halála után hamarosan megindult a kanonizálás és pár évvel később a szentek sorába iktatták. A szentté avatási bulla karitatív tevékenységét hangoztatja.

Szent Margit (1242-1271) még óvodáskorú kisded, amikor a veszprémvölgyi zárdába került, majd átvitték a Nyulak szigetén elkészült, új dominikána kolostorba. Ott, szüleihez közel, hetven előkelő magyar hölgy társaságában élte le életét. Az értelmes, okos leánykát hamar tévútra vitte a zárdai élet, gyermekként megtanulta és élete végéig gyakorolta az önsanyargatást és megalázkodást. Már ötévesen ciliciumot kért és kapott (!!) nevelő anyjától, Bodomér Tamás ispán özvegyétől, Olympiás nővértől.[1] Életében - serdűlő korától fogva, - kettősség tapasztalható. Ügyes, szorgalmas, dolgos,

[1] A cilicium eredetileg a ciliciai kecskeszőr posztó megjelölése, később minden szúrós gyapjúposztót így neveztek. Tulajdonképpen olyan ruhadarab, amelynek viselése kellemetlen a csupasz testen. Ezért lett a ciliciumposztóból a kolostorok és zárdák egyik, enyhébb önkínzó eszköze. A szerzetes, vagy az önsanyargató hajlamú világiak azért viselték, olykor alsó ruhaként, a gyapjú alkalmatosságot, hogy ne lehessen jó, kellemes érzésük, mint pl. selyem, vagy brokát ruhában. Később a gyapjú alapanyagot lószőrrel keverték, esetleg a ló és tehén farokszőréből szőtt inget viseltek. A túlbuzgó önsanyargatók nem elégedtek meg a szúrós, kellemetlen ruhadarabbal, alája vasövet, lábukra szöges kapcát vettek. Szent Erzsébet "megelégedett" a ciliciummal, Margitnak ezenkívül szöges kapcája és egyéb önsanyargató eszközei is voltak.

segítőkész, gyakorlatias, politikailag is széles látókörű egyfelől. Másrészt vallási tébolyában vezekel, kínozza magát, látomásai, önkívületi állapotai, hisztériás megnyilatkozásai vannak. A Ráskay Lea (maga is zárdafőnök) által lejegyzett Margit legenda nemcsak a korabeli kórságok és egészségügyi ismeretek gazdag tárháza[2] (Józsa 1986,1996), hanem a királylány testi betegségeinek és pszichopatológiai kórtörténete is. A királylányt nemcsak súlyos testi bajok gyötörték, hanem lelke, pszichéje is beteg volt, s éppúgy mint testi kórságai, a lelkiek is súlyosbodtak az évek múltával. Személyisége komorrá, zárkózottá lett serdűlő éveiben, ami egyáltalán nem jellemző a hasonló korú bakfisokra. Kezdeti vallásossága 14-15 éves korára beteges rajongássá, fanatizmussá vált. Margit, amint elérte a pubertást és testében-lelkében fellángolt a szexualitás és szerelem, ezt önmaga gyötrésével, Krisztus jegyesének képzelvén magát, igyekezett elfojtani: „.... mert nagy volna kívánsága szerelme betellésére" (írja a legendája). Órákig imádkozott és nézte Krisztus öt sebét, „keserves nyögés, fohászkodás, csuklás" közepette. Hisztériás rohamai alatt „magának kívülre ragadtatott és csodálatos siralmas szózatokat" hallott és mondott. Arról, hogy ő Krisztus jegyese, sohasem feledkezett meg, „a földre lefekve várja vala Krisztusnak szent testét", az áldozati ostyát. Extatikus állapota időnként éhezéses rohamokkal párosult, akár két-három napig sem vett magához táplálékot, noha a legenda szerint nem szenvedhetett anorexia nervosában[3]. Egész téveseszme rendszert épített ki, önmagát megalázta és megutálta, hogy túlvilági jegyesének tessék. Margit is beleesett abba a tévedésbe, - mint annyi középkori szent és szentté sohasem lett apáca, szerzetes, vezeklő, - hogy a lelki tisztaságot, szűziességet azonosította a testi tisztátalansággal, mocsokkal. Ruhája mindig szutykos, amíg le nem szakadt róla, nem váltott öltözéket, még akkor sem amikor „ a szükségnek helyét, mit Dunának hívunk nagy gyakorta megtisztítja vala, annyira, hogy mikoron az alázatos szűz kijő vala a szükség székből, az ő ruháját megfertőztetvén nagy rútságokkal, ganéjjal, a sororok közül némelyek elfutnak vala előtte". A legendaíró arról is megemlékezik, hogy tizenegy éves korától haláláig (mintegy 18 éven át), „soha testét meg nem fürösztötte", bokája fölött nem érte

[2] Margitot már életében is legendák vették körül. Részben ezek alapján, részben a veszprémi püspökség feljegyzései nyomán állította össze művét Ráskay Lea 1510 körül.

[3] Az anorexia nervosa fiatal, neurotikus leányok betegsége, akik azért, hogy el ne hízzanak, nem esznek. Emiatt nagy testi leromlás, hormonális zavarok, majd belszervi rendellenességek alakulnak ki. Az anorexia nervosa gyógyítása napjainkban sem kecsegtet biztos sikerrel.

víz a lábát. Nem csoda ha sokat szenvedett a „férgek kemény gyötrésétől" (a férgeken itt tetveket kell értenünk) . Ezek után elragadtatással fejezi be mondanivalóját Ráskay Lea ekképpen: „Íme szerető atyámfiai, a magyar királyleánynak gyönyörűséges élete". Pedig lehetett volna másképp is, lett volna kiút ebből a „gyönyörűséges életből". Margit, ha külsejét el is hanyagolta, mosdatlanul-fésületlenül is szép és okos leány volt. Kérője is akadt, előbb egy lengyel herceg, majd II. Ottokár cseh király, aki személyesen is megnézte a szigeti apácát és „rögtön megfogattaték Szent Margit asszonynak szépségében, mert vala igen szép testtel, jóllehet hitvány, condrás öltözettel" tudósit Ráskay Lea. Szülei megpróbálják rávenni a házasságra, ő azonban, - domonkos rendi gyóntatójának sugallatára és ösztönzésére, - ellenállt, kijelentette, hogy szüzességét Jézus Krisztusnak tartogatja. A nem egészen tizennyolc éves Margit azzal fenyegetőzik, hogy inkább összemetéli orrát és ajkát, mintsem házasságra kényszerítsék. Az öncsonkítás gondolata más összefüggésben is felmerült benne. Amikor a tatárok visszatértéről és erőszakoskodásairól szóló rémhírek terjedtek el, Margit úgy vélte, ha lemetszi mellbimbóit, akkor majd nem vetnek rá szemet a tatárok[4]. Halála előtt három évvel újabb kérő, Anjou Károly jelentkezett, de ő is kosarat kapott. Margit ugyan nem fürdött, nem mosakodott, de ruháját időnként mégis levetette - egyik apáca társa előtt, - és a meztelen testére kérte a diszciplínát.[5] A korbácsolást gyermekkorától megszokta, de nem volt mindegy számára, hogy ki végzi. A legenda azt is pontosan leírja, hogy Erzsébet, akivel egy ágyban aludt, Benedikta, akivel kölcsönösen diszciplínázták egymást és Sabina, aki előtt meztelenre vetkőzött, hogy az „keménységesebben" üthesse, lettek ön- és egymást kínzó társai. A magam részéről ebben a szadizmus és mazohizmus megnyilatkozását látom, a jelenséggel bővebben a „Flagellánsok" c. fejezetben foglalkozom. A modern elmekórtan a szexuálpatológia körébe sorolja a mazohizmust és szadizmust egyaránt. A zárdaszűzek Krisztus mennyaszszonyának vélték magukat, szent szerelemről beszéltek és úgy fogták fel az apáca és a Megváltó kapcsolatát, mint a férfi és nő transzcendált viszonyát. Jegyesüknek, Krisztusnak ajánlották, tartogatták szűzességüket, miközben

[4] A korra jellemző, hogy a kolostor ifjú lakói is tisztában voltak az aktussal, nemi erőszakkal. Nyíltan, vagy egymás között suttogva szóba került a testiség. Azt is jól tudhatták, hogy a női mellnek milyen nagy szerepe van a szexualitásban. Okkal vélhette Margit, hogy a megcsonkított mellű nőt nem fogják megerőszakolni a tatárok.

[5] A diszciplína eredetileg tanulmányt, tudományt jelent, a kolostorokban mégis ezzel a szóval jelölték a korbácsolást, akár maga-magának, akár másnak tette a szerzetes.

az egészséges test nemi vágyait igyekeztek háttérbe szorítani, elnyomni. Egyik eszköznek vélték a test sanyargatását, korbácsolását. A szexuálpatológia azonban kiderítette, hogy a verés, korbácsolás egy idő múltán megszokható, s akkor már háttérbe szorul a fájdalom, helyébe egyfajta kéjérzet léphet. Világért sem állítom, hogy Margit és sok ezernyi sorstársa tudatosan, a szexuális kéjérzet kiváltására végezte volna önkorbácsolását, de azt igen, hogy a test vágyainak megfékezésére alkalmazott diszciplínázás éppen az ellenkező eredménnyel, egyfajta kéjérzettel járt. Ezért (is) végezték önként és rendszeresen a zárdák lakói. Margit irtózott a testi kapcsolattól, tiltakozott mindenféle kiházasítási kísérlet ellen, mégis pontosan tudott a házaséletről, szexualitásról úgyszólván mindent. Élete utolsó éveiben hisztériája, szexuális neurózisa, súlyosbodott, exaltságát a nővérek egy része is megelégelte, nevelőanyjának, Olympiás nővérnek kellett megdorgálnia, rendreutasítania. Igazat kell adnunk Siklóssynak (1922), aki azt mondja, hogy Árpád-házi Margit a visszafojtott szexualitás áldozata lett. Sem Margit, sem sorstársai nem tudták tartósan elnyomni szexuális ösztönüket, s ha ez fel-felbukkanva újabb megtagadásra (és nem kielégítésre) lelt, akkor pszichés zavarok, hisztéria[6], szexuál-neurózis, esetleg súlyosabb elmebaj lett a következménye

Szent Kunigunda (1224-1294) szintén IV. Béla leánya, aki állítólag szűzi házasságban élt férjével, Szemérmes Boleszlávval. A bigottan vallásos, súlyos lelki zavarokkal küszködő, szexuális neuraszténiában szenvedő aszszonynak nem sok öröme telhetett házasságában. A legenda szerint esküvői ajándékként azt kérte férjétől, hogy egy évig őrizzék meg szűzességüket, a menyegző évfordulóján pedig mindig egy év újabb haladékért könyörgött. A harmadik évi halasztáskor, - így a legenda, - „Boleszláv haragra lobbant és oktalannak találta felesége kérelmét" (Radó 1940). Férje megunta Kinga vonakodását és kerített magának egy nemes úrnőt, akivel kapcsolatra lépett. Kinga - egyik legendája szerint, - imádkozással jobb útra térítette hitvesét, de az írások azt állítják továbbra is szűzen éltek egymás mellett. Ennek ellenére a legendák maguk árulják el, hogy lehetett némi kétség a szűzies életmód körül, ugyanis Kinga egyik életrajzában olvasható, hogy közszájon forogtak a királynét becsmérlő pletykák. Többek között vádolták azzal, hogy gyóntatójával, Boguchwal testvérrel paráználkodik. A királyné szűzességét éppen Boguchwal hangoztatta leginkább, talán alibi céljából. A mende-monda valóságát sejteti, hogy a papot eltávolították Kinga közeléből.

[6] A hisztéria kórisme súlyos pszichiátriai betegséget jelent, semmiképpen nem azonos a köznapi életben a magatartási zavarok megjelölésére használt hisztis, hisztériás megjelöléssel.

A következő gyóntatója számon kérte korábbi testi kapcsolatát, amire így felelt: „... én emiatt nem mentegetem magam". Figyelemre méltó sógornőjének, Szt. Szalome (II. Endre kisebbik fiának felesége) legendájának egyik állítása. Eszerint Szalomét látomásában arról faggatta egy ferences barát, hogy lesz-é Kingának és Boleszlónak gyermeke ? A talányos válasz így hangzott: „Talán lesz gyermekük". Kinga és Szalome intim barátságban voltak, a sógornő sokat tudhatott a királyné magánéletéről. Egyházi feljegyzés szerint felszentéléskor a szűzeknek szólót nem fogadta el, csak az özvegyeknek járó beavatást. Maga Kinga sohasem hangoztatta házassága alatti ártatlanságát, mindössze legendájában olvasható az a meglepő kijelentés, hogy „A szűzessége halála után derült ki". Az irat nem szól róla, miként állapították meg a hatvannyolc éves korában elhunyt (akkor már régóta) apáca érintetlenségét, mindössze arról tájékoztat, hogy „... erre Lénárt atya megesküdött". Elképzelhető, hogy az uralkodó impotenssé vált, a későbbiekben nem erőltette a szexuális együttlétet. Hiába élt negyven évig házasságban, sem ez a kötelék, sem húgának nevelése nem elégítette ki és nem tudta megakadályozni súlyos szexuál-neurózisának kialakulását. Kezdetben „idegesség", érthetetlen hangulat-labilitás, váratlan indulatkitörések, összeférhetetlenség, jelezték betegségét. Már férje életében is erkölcscsőszködött, egy nemes ember ágyasát lábánál fogva húzta ki házából és zárdába csukatta. Más alkalommal egy férjétől elhanyagolt és emiatt szeretőket tartó nemes hölgyet kényszerített kolostorba (Grzesik 2001). Változó tartalmú (gyakran erotikus) téveseszme rendszerével, kiszámíthatatlan, sértő, olykor durva és agresszív magatartásával keserítette környezete életét. Jóval túl a klimaxon, - ami csak rontotta pszichés állapotát, - özvegyen maradt. Férje még a ravatalon feküdt, amikor 1279 december 10-én belépett a krakkói klarissza kolostorba, ahol hamarosan főnökasszony lett és haláláig vezette a zárdát. Kinga sohasem vetette meg a bort, italát Magyarországról hozatta főnökasszony korában is. Krakkó 1287-88 évi tatár ostromakor csak szükségből itta meg a vizezett bort. Legendája szerint amikor nagyon vágyott borra, az égből kapott italt. A klastromban hamarosan látomásai, hallucinációi támadtak, utóbb az okkultizmus felé fordult, halottakkal társalgott (Siklóssy 1923). A nővérek nehezen viselték kiszámíthatatlan magatartását. Volt akit a társak megmérgezésével gyanúsított, átkozódott, közben ájtatoskodott. A szororok olykor engedetlenek vele szemben, a ferences barátok pedig testületileg kivonultak a templomból, amikor Kinga énekeltette apácáit. Egy alkalommal a templomban veszett össze és csapott nagy patáliát a látogatóba érkezett húgával, a halicsi fejedelem asszonyával. A neurotikus tünetek felerősödtek, amikor megjelent lengyel földön a magát testvéröccsének mondó ál-Endre, akinek a hátán felismerni vélte az Árpádok „istentől rendelt" jegyét[7], emiatt testvérének tekintette és anyagilag is támogatta a trónkövetelőt. Élete utolsó esztendejét végig betegeskedte. Teljesen elhatalmasodott tudatzavara, állandóan szentekkel társalgott, nem mosdott, fürdött, gyógyszert nem vett be.

Halálos ágyán egyik ritka, tiszta pillanatában arra bíztatta apácáit, őrízkedjenek a férfiakkal való vétkezéstől, de ha az mégis megesne, a bűnbánat feloldja vétküket. Kunigunda „szűzi" házasságának, kielégítetlenségének eredménye a nyomasztó szexuál-neurózis, az okkultizmus, miszticizmus felé fordulás, aszociális magatartás, Mindezekhez a későbbiekben hallucinációk, látomások, téves eszmék társultak. Vallásossága külsőségekben nyilvánult meg, látványos imádkozások, zokogások, de sohasem vállalt önkéntes böjtölést, nincs adatunk, hogy önkínzó, diszciplínázó, vagy akár cilicium viselő lett volna. Addig ment el vallásossága mutogatásában, amíg az nem okozott kellemetlenséget, fájdalmat. A súlyosan idegbeteg, hatvannyolc évesen elhunyt királynét 1690-ben boldoggá, 1999 junius 16-án szentté avatta II. János Pál pápa (Grzesik 2001).

Árpád-házi Boldog Erzsébet (1260-1323) V. István és Kun Erzsébet leánya. Kisgyermekként került a Nyulak szigetén lévő dominikána zárdába, ahol egyidőben négy Árpád-házi leány, Szent Margit, Boldog Erzsébet, Margit (IV. Béla unokája) és Margaréta (III. Béla dédunokája, a macsói herceg leánya) tengette életét. Ez utóbbi két hölgyről elfeledkezett történetírásunk és az egyház sem méltatta kanonizálásra őket. Ellentétben nagynénjével, Margittal, Erzsébet nem volt sem túlbuzgó, sem jámbor, sokkal inkább szülei szilaj természetét, mintsem az előző generáció szentjeinek személyiségét örökölte. Egyes történetírók botrányos életviteléről, mások, - finomabban fogalmazva - „nem éppen feddhetetlen" magatartásáról beszélnek. Kétségtelen, hogy alig húsz éves, amikor (már felszentelt apácaként) meglátogatta Katalin nővérét, a szerb király feleségét. Az uralkodó öccse kiváló tulajdonságokkal bíró, deli ifjú, nem csoda hát, ha hamarosan szerelem szövődött Milutin és Erzsébet között. A férfi otthagyta feleségét, összeköltöztek Erzsébettel és csaknem egy esztendeig éltek együtt, amíg Erzsébetet vissza nem toloncolták a szigeti zárdába. Az egyházi irományok gyakran meg sem

[7] Történetírásunkban és a legendában egyaránt felbukkan itt-ott az "Árpádok jegye", a két lapocka közötti területen egy kereszt alakú anyajegy, körülötte harapások nyomaival.

említik, vagy pár mondattal elintézik, a később mégiscsak boldoggá avatott Erzsébet életrajzát, amelyben ez a „kirándulás" sohasem szerepel. Erzsébet kalandja közismert lehetett Európa-szerte. A kortárs Georgiosz Pachümerész (1242-1310) bizánci történetíró is megemlékezik: „István, feleségének testvérét… a magyar király leányát, amikor Szerbiában tartózkodott, jóllehet az apácafátyolt is felöltötte, parázna módon magáévá tette" (Moravcsik 1984). A királylány és öccse, IV. László között, - a korkülönbség ellenére, - kiváló, bensőséges kapcsolat alakult ki. Lodomér, esztergomi érsek azt írta a pápának, hogy a király és királyné (t. i. IV. László és Izabella) viszályának magvetője Erzsébet. Az érsek szerint a zárdafőnöknő már évek óta „a tatár-félékkel való nászra vágyakozott". Valami igazsága lehet Lodomérnak, mert a szerbiai kaland óta, egyházi utasításra, szinte házi őrizetben tartották a kolostori rendszabályokkal, szűzi élettel vajmi keveset törődő apácát. Feltehetően nem csak társadalmi, társasági kapcsolatot tartott fenn a külvilággal, barátai, szeretői miatt őrizték, saját zárdájának foglyává vált. Kétségtelen, hogy a királylány igen nehezen szokta meg a zárda nem túl szigorú fegyelmét, eszébe sem jutott az önként vállalható aszkéta, böjtölő, vallásos életmód. Gyakran látogattak fejedelmi vendégek a szigetre, az előkelőségek között ismerte meg a kalandos életű, deli termetű, szellemes Zovist. A hamarosan kibimbózó szerelem nem maradhatott titokban. A főpap szerint Erzsébet kérte meg testvérét, hogy törjön be a zárdába és szabadítsa meg onnan. László 1285-ben valósággal megostromolta a zárdát, nemcsak Erzsébet kívánságának tett eleget, hanem unokahúgát, Katalin nővérének leányát is kiragadta a dominikána fogságból. Lodomér a pápához címzett beszámolójában László szájába adta a következő mondatot „És hozzátette még, ha éppen tizenöt vagy annál is több nővérem lenne apáca, akárhány kolostorban, mind kiragadnám őket onnét, törvényes, vagy nem törvényes házasságra adnám..." Erzsébet tudomást szerzett arról, hogy Rosenberg Zovis lovag Budán várta kiszabadíttatását és hamarosan közelebbi kapcsolatba kerültek. Talán bosszantani akarták a sziget számos rendű és rendi szerzetesét, a szerelmi nász ott kezdődött. Később Székesfehérvárott tartották meg a fényes mennyegzőt, amely után férjével[8] együtt annak csehországi várába mentek, 1288-ban született meg közös gyermekük, János. Harmonikus és boldog házasságuk a férj korai halála (kivégezték) miatt mindössze öt évig tartott. Erzsébet egy ideig élvezte a „víg özvegységet", majd negyven éves kora után (ami akkoriban öregségnek számított) visszatért a Nyulak szigetére. Nyugtalan vére nem bírta sokáig, ezért Nápolyba, nővére, Mária királyné udvarába költözött. Rövid idő múltával ismét a szigeti zárdában főnöknő, több kalandjáról nem tudunk. A kolostor templomába, apja mellé temették, sírkövére magyar nyelvű felirat került. Élete alkonyáról szinte semmi adatunk nincsen, feltehetően akkoriban szerzett érdemeiért avatták boldoggá.

[8] Rosenberg Zovis első felesége IV. Béla unokája, Kunigunda volt. A hölgy korábban II. Ottokár cseh király hitvese, aki megözvegyülvén hamarosan Zovissal kötötte össze életét. Frigyük rövid életűnek bizonyult. Talán Kunigunda révén ismerte meg Erzsébetet a valamivel fiatalabb Zovis lovag..

Az Árpád-ház közel két tucatnyi szentet, boldoggá avatottat mutathat fel. Többségük nő, uralkodók asszonyai. Valamennyiük legendájában szerepel önmegtartóztató, szűzies életmódjuk. Ellentmondanak ennek - a legendák adatai: Skót Szt. Margit (I. István unokája) 3 fiú és egy leány, Piroska (Szt. László lánya) 4 fiú és 4 leány, Portugáliai Szt. Erzsébet (II. Endre unokája) 8 gyermek, Szt. Hedvig (IV. Béla leánya) 3 lány, Boldog Konstancia (ugyancsak IV. Béla leánya) 4 fiú édesanyja. Cseh Szt. Erzsébet (III. Béla unokája), Boldog Gertrud (Árpádházi Szt. Erzsébet leánya), Budai Boldog Erzsébet (III. Endre leánya) apácák voltak. Életrajzaik, legendáik szerint mindnyájan súlyos szexuál-neurózisban szenvedtek, csakúgy, mint a házasságban élő Szt. Hedvig.

Természetesen nemcsak a királyi család tagjai között akadt, aki szűzi életre kárhoztatta magát. Ki önként, ki azért mert nem tehetett egyebet, kolostorba, zárdába vonult. Kevés olyan kivételről tudunk mint Szent Margit, aki ne hagyta volna boldogan ott zárdáját, ne adta volna fel ártatlanságát, ha módja akadt férjhez mennie. A lakosság nagy többsége, - pór és nemes egyaránt, - leginkább rendellenes állapotnak tartotta a nemi élet mellőzését, átmeneti, vagy teljes hiányát. Arra is van példa, hogy hatalmi szóval próbálták megakadályozni a szűzi házasságot. Omode nádor lányát 1307-ben vezette oltárhoz Csák Móric. Frigyük kezdetén megállapodtak a szűzi házasságban, így éltek három éven át, majd a férj rávette asszonyát, hogy vonuljon kolostorba, maga pedig barátnak állna. Ekkor lépett közbe az após, vejét elfogatta és másfél évig tartotta fogságban, de. az önmagával meghasonlott fiatalembert nem tudta jobb belátásra bírni, végül mégiscsak kolostorba vonult.

A szűz házasságok egy része bizonyára nem volt teljesen mentes a szexualitástól. Amint a lovagkori asszonytiszteletről is kiderült, hogy az nem szűzi együtthálás, hanem petting lehetett. A hazai állapotokról Bonfini elmélkedése árulkodik. A „házassági szüzességről" azt írta, hogy van egyszerű (!!) és

kettős (!!) szüzesség, s ha a kettő közül választani kell, - így Bonfini, - inkább a léleké, mint a testé választandó. Minden bizonnyal ezt a megoldást követte a „szűzi" házasságban élő párok nagy többsége is.

Papok, szerzetesek, apácák

A bizánci egyház hittérítői a 10. század közepén, elsősorban az ország déli és keleti területein kezdték meg működésüket. Néhány férfi kolostort is alapítottak (Marosvár, Szávaszentdemeter, Kalocsa stb.), de csak egyetlen női rendházukról tudunk. Előbb Géza, majd István hívására és támogatásával az ezredforduló körül tömegesen érkeztek nyugati keresztény térítők, főként bencés rendi szerzetesek. Ők látták el a világi papok feladatait, kolostoraikban ispotályt, menhelyet, fürdőket, iskolát tartottak fenn. A sem pogány, sem keresztény népesség és a nyelvünket alig ismerő papság között kezdetben nem alakult ki közelebbi kapcsolat, mindkét fél kissé gyanakodva figyelte a másikat.

A magyar szerzők nemigen foglalkoztak a papok, szerzetesek, apácák nemi erkölcseivel, sőt többségük egyenesen kijelenti, hogy a magyarországi kolostori állapotokra vonatkozó adatok nincsenek. Ez persze nem igaz, annyi a valóság, hogy nem dúskálunk a barátok és apácák cselekedeteiről szóló beszámolókban, (mint a németek, franciák, olaszok), de azért találunk utalásokat, megjegyzéseket. A reformáció megjelenése után pedig a hitviták és protestáns térítés egyik nyomós érve lett a kolostorokban, a szerzetesek között tapasztalt feslettség nyilvánosságra hozatala. Néha olyan helyeken bukkanunk a papok, apácák, barátok nemi erkölcseire vonatkozó utalásra, ahol nem is várnánk: legendákban, pápai bullákban, zsinati határozatokban. Ezeket az adat-morzsákat igyekeztem összegyűjteni, rendbe rakni.

A legkorábbi adat, a pannonhalmi állapotok felemlítése a Szent Imre legenda sorai között olvasható. Tessék szó szerint venni a sorok közötti olvasást, mert egyáltalán nem a szexuális erkölcsökről szól a legenda, de kikövetkeztethetők az alábbiak. Imre herceg apjával együtt látogatta meg a kolostort. A szerzetesek sorban vonultak üdvözlésükre, mire Imre az egyiknek egy, a másiknak három, a harmadiknak öt, végül a negyediknek hét

csókot adott. Mikor István később megkérdezte, hogy miért így köszöntötte őket, azt felelte, hogy az kapta a legtöbb csókot aki a legszűziesebb életmódot folytatja. A jámbor legendaíró gondolatmenetét elemezve, több kérdés merül fel. Miért csak négy barát kapott csókot? Nyilván nem csak négyen üdvözölték a királyt és a trónörököst, de a herceg csak ennyijüket tartotta érdemesnek csókra? Mór, a későbbi pécsi püspök élte a „legszűziesebb életet", ezért jutalmazta Imre hét csókkal. De milyen életmódot folytatott az akit három, öt, vagy egy csókkal köszöntött? És a többiek, akik egyetlen csókra sem voltak érdemesek? A három vagy öt csókban részesültek milyen gyakran szegték meg szüzességi fogadalmaikat? Alkalomszerűen, hetente, havonta? Erre sem Imre, sem a legendaíró nem válaszol.

Ugyancsak a 11. századi állapotokat tükröző adatok, a Gellért legendából. A püspök a „gyanús házakhoz" nem engedte szerzeteseit, mert azt mondta nekik: „A tonzúrán kívül miben különböztök a világiaktól, ha ilyesmit csináltok?" Korkép a barátokról, Gellért szájából: „Megvetik a papságot, a szerzetesek tarka ruhában járnak és hozzájuk nem illő társaságban mulatnak, a visszavonultsággal felhagytak, a magányos életet nem kedvelik" (Gellért Nagy Legendája). Milyenek lehettek azok a gyanús házak? Kocsmák, örömlányok tanyái? Kockázásra csábító bűnbarlangok? Erre sincs felelet. A szigorú életű püspök mindezektől óvni akarta szerzeteseit, csakúgy mint a mulatozástól, részegeskedéstől. Szent László II. Törvénykönyve (1077 körül) 13. szakasza a „Papok tolvajságáról", ill. annak büntetéséről szól. Az 1112-ben tartott második esztergomi zsinat határozatai között több artikulus foglalkozik a nős áldozó és szerpapokkal, a *másodszor* nősült áldozópapokkal, az ágyast tartó áldozó papokkal (8., 9., 10., 12. artikulus). Kálmán király Törvénykönyve (1100 körül) 70. szakasza arról rendelkezik, hogy a klerikusok ne viseljenek „..tarka köntöst, sárga kesztyűt, vörös nyeregtakarót, zöld díszköpenyt, ... festett, vagy selyemmel díszített sarut, inget és köntöst és selyem(ruhát)." Kálmán rendelkezik arról is, hogy a papok ne üzemeltessenek kocsmákat.

Szent Ilona legendája később, a 13. század elején, a tatárjárást megelőző időkben keletkezett, de a 11. századi viszonyokra utal. Ez az írás elmondja, hogy Ilona életében egy Heyern nevű klerikus megbecstelenített egy szüzet, amiért, - a legenda szerint, - elnyerte túlvilági büntetését, a korabeli felelősségre vonásról nem esik szó.

Az évtizedek múlásával megindult a magyar anyanyelvű papok képzése,

s egy-egy magyar ifjú is beállt barátnak valamelyik kolostorba. Az említett se pogány, se keresztény állapot elmúlt. A század végére a papok nagy része már beszélte nyelvünket, „bensőséges" kapcsolat alakult ki a papok és híveik között. Ebben az időben rendelte el a pápa a papi nőtlenséget[9] (herceg korában László még joggal hihette, hogy a váradi püspök leányát rabolta el a kun vitéz). Uralkodóként mégis rendeletben kellett szabályoznia a papok, feleségük és ágyasaik viszonyát. Szent László első törvénye azzal kezdődik, hogy „A *bigámus* papoknak és diakónusoknak továbbá az özvegyasszonyokkal és férjüktől elűzöttekkel nőseknek megparancsoljuk hogy váljanak el és az elvégzett bűnbánat után térjenek vissza rendjükhöz.[10] Azokat pedig akik a meg nem engedett viszonyukat nem akarják megszüntetni, a kánoni rendelkezések szerint meg kell fosztani méltóságuktól. Parancsoljuk végül, hogy az elválasztott asszonyokat adják vissza szüleiknek, és mivel házasságuk nem volt törvényes, ha úgy akarják legyen szabad férjhez menniük". A törvény utólagos félremagyarázására a *bigamus* szó adott lehetőséget. Ugyanis a középkori latin nyelvben ez egyaránt jelentett másodnőst (olyat aki másodszor is megnősült), és olyat is, aki több asszonnyal élt együtt. Ezt az utóbbi értelmezést támogatja a törvény szövege, amely szerint a bigámus papok özvegyekkel és férjüktől elűzöttekkel éltek együtt. Az I. törvény 3. fejezete szerint „Azoknak a papoknak, akik első és törvényes házasságot kötöttek, ... adassék időleges engedély mindaddig, amíg az apostoli szék atyai tanácsa megérkezik". Ez a cikkely haladékot ad a törvényes házasságban élő

[9] VII.Gergely (1073-1085) pápa apró termete miatt állandó kisebbségi érzéssel küszködött, amit esztelen hatalmaskodással akart kompenzálni. Sok éven át viszonyt tartott fenn Matilda grófnővel, aki egyébként férjes asszony volt. Férjét, Púpos Godfreyt előbb száműzték, majd 1076-ban rejtélyes körülmények között meggyilkolták. Amikor IV. Henrik császár a pápa ellen fordult, Gergely Matilda birtokán és karjai között keresett menedéket Toscanában. A papi nőtlenséget elrendelő határozatát így indokolta: "Az egyház nem emelkedhet a laikusok fölé, amíg papjai nem szabadulnak meg asszonyaik karjaiból". A Római Zsinaton 1074-ben megfosztott rangjától minden nős papot, miközben mellette ülő szeretője, Matild, élénken helyeselt. A papok, püspökök egy része eleget tett VII. Gergely rendelkezésének, elűzték feleségeiket, akikből aztán sokan prostituáltak, jobb esetben földönfutók lettek. Matilda grófnő okos, célratörő asszony volt. Miután sikerült a pipogya férjét száműzetnie, Gergely szeretője lett és nagy szerepet játszott pápává választásában. Gergely halála után újabb szeretőjét, III. Viktort (1086-1087) ültette a pápai trónra. Látva ennek népszerűtlenségét (Viktornak menekülnie kellett Rómából), újabb főpapot szemelt ki szeretőül. III. Orbán (1088-1099) egyenesen Matilda ágyából került a pápai trónra.

[10] Szent László törvénye szigorúbb, mint Pál apostol útmutatása, aki csak azt írta elő, hogy "a püspöknek egy felesége legyen" (1.Timót.3,2)

papoknak, az előbbi a vadházasságok, az ágyasi viszony megszüntetését célozta. Valószínűleg a visszaélések adtak okot a törvény megalkotására. A pap lelki tanácsadója az embereknek, főként a falvakban hozzá fordultak ügyes-bajos dolgaikkal, gondjaikkal, bánatukkal. Nem kételkedhetünk benne, hogy eleink közül is elsősorban az özvegyek, a házasságukban boldogtalan, kielégítetlen asszonyok keresték fel papjukat. A gyónás alkalmával pedig legrejtettebb titkaik is a pap tudomására jutottak. A törvényhozó azt akarta megakadályozni, hogy a lelki tanácsadásból papi házasság, ágyasság jöjjön létre. Ez utóbbi szakasz szövegéből kiérződik, hogy a törvény megfogalmazója nem egészen értette meg VII Gergely pápa rendelkezését, ezért ad haladékot és kér útmutatást a Szentszéktől, a törvényes házasságban élő papokra vonatkozóan. Az 1. törvény 2.§.-a szerint: „Ha pedig egy pap feleség helyett szolgálóját vette magához, adja el, ha pedig nem akarná eladni, adassák el és a vételár vitessék a püspökhöz". Ez a rendelkezés elismeri a papok nősülését, de ellenzi a szolgáló leány ágyasként tartását. Szent László rendelete nem talált megértésre sem a falusi papság, sem a főpapok körében. Hiába szól a 4. cikkely a törvénnyel szembe helyezkedő püspökök megbüntetéséről, látni fogjuk, hogy nemcsak László életében, hanem még évszázadok múlva sem tudtak annak érvényt szerezni. Egyes adatok szerint a 16. században is voltak nős (katolikus) papok, a papi szeretőket, ágyasokat, püspöki metreszeket pedig sohasem sikerült felszámolnia az egyháznak (Irott források...2006).

Kálmán rendelkezése már abból indul ki, hogy a papnak nőtlennek kell(ene) lennie. Ez a törvény kimondja, hogy a nős áldozó papoknak és diakónusoknak csak akkor szabad az oltárnál szolgálatot teljesíteni, ha szüzességet fogad és feleségétől elválik, külön élnek, de gondoskodnia kell az asszony megélhetéséről. Kálmán másik törvénye arról szól, hogy „Ha az áldozó papnak ágyastársa van, azt el kell venni tőle. A papot a püspök ítélje penitenciára, amelynek elvégzése után állíttassék vissza az oltár szolgálatába". Kálmán megismétli a bigámus papokra vonatkozó szentlászlói rendelkezést, azzal megtoldva, hogy az ilyeneket meg kell fosztani egyházi méltóságuktól és javadalmaiktól. A püspököket utasította, hogy nős embert csak akkor szentelhetnek diakónussá, ha előzőleg, - feleségével együtt, - szűzességi fogadalmat tettek. Írott malaszt maradt a papi szűzességre vonatkozó rendelkezés, jó másfél évszázaddal később a Budai Zsinat is arról panaszkodott, hogy a papok ágyas(oka)t tartanak. Újabb évszázad múltán Temesvári Pelbárt (1489-ben megjelent prédikációs könyveiben) jó néhány

példát sorol fel a papi bujaságról, a szerzetesek „gonosz" életéről, s arról is hallott, hogy az éjszaka asszonnyal hált pap másnap a misén esett össze és halt meg. Ellenpéldaként hozza Szt. Ferenc életét, aki kísértésbe esvén hóval és jéggel hűtötte gerjedelmét, más, (meg nem nevezett szentek) csalánba, tövisek közé, hóba vetették magukat, amikor asszonyi testre vágyakoztak. A bujálkodóknak kilátásba helyezi, hogy a túlvilágon nyársra húzzák és kénes tüzön égetik meg őket.

A papság magatartása nem változott, elsősorban a főpapok éltek világi életet, fényes udvartartást vezettek, vagyont gyűjtöttek, ágyasokat tartottak, s az erőszaktól sem riadtak vissza. Jóbot paráznasággal, simoniával[11], emberöléssel vádolták, ennek ellenére 1252-ben elnyerte a pécsi püspöki széket, ahol tovább folytatta korábbi életmódját. A 13. században született a rendelkezés, hogyha a pap lopott, leányt rabolt, vagy megerőszakolt, rabszolgává tették (Tardy 1980). Ez arról árulkodik, hogy gyakori lehetett a papok erőszak-tétele lányokon, asszonyokon, valamint a leányrablás, ha ezek ellen a vétkek ellen törvényt kellett hozni.

A Budai Zsinat határozatai is azzal kezdődnek, hogy a papokat megrendszabályozza. A 4. § szerint a pap óvakodjék a fényűzéstől, ne tartson házában kocsmát (ettől már Kálmán király is eltiltotta a papokat, jó másfél évszázaddal korábban), ahol gyanús és tisztességtelen személyek megfordulnak (láttuk, hogy a prostituáltak egy része a kocsmákban, vendégfogadókban várta ügyfeleit), és ne is látogasson ilyen helyeket. Komédiásokat ne hallgasson, kocsmába ne járjon, kockát, kártyát ne játsszék (7.§ és 9.§). Egybecseng ezekkel a paragrafusokkal a szepesi szász plébánosok fraternitásának 1289. évi jegyzőkönyvi bejegyzése, amely megtiltja, hogy a papi ebédeken táncosok, jósok, bűvészek mulattassák a gyűlések résztvevőit (Lukács 1980). Hiábavaló volt László majd Kálmán törvénye, jó másfél évszázad múltán a zsinat is úgy határozott, hogy pap nővel ne lakjék, aki asszonyt tart a házában, az a zsinat utolsó napjától számított három hónapon belül távolítsa el magától (12. §). A gyóntatást ne sötét, félreeső helyen végezze. Amíg gyóntat ne tekintsen kihívóan a gyónó arcába, különösen ha az nő. Ne azt tudakolja, kivel, hogyan vétkezett a paráználkodó (83. §). Ebből a szakaszból kiérződik, hogy bizony a papok sötét helyre vonták a gyónó asszonyokat, s ott a gyóntatószékben igyekeztek velük kapcsolatot teremteni.[12] A zsinati

[11] Simonia az egyházi méltóságok pénzért történő árulása.

[12] Ennek fényében nem is tűnik annyira hihetetlennek a francia és olasz irodalomból

határozat rezignáltan állapítja meg, hogy „... biztosan tudjuk, hogy a paráználkodókra a papok alig szabnak valami penitenciát, mert nem ismerik, vagy elhanyagolják a kánoni szabályt". Ezt követően, - ellent mondva a 83. §-nak arra kötelezi a papokat, hogy szorgalmasan kérdezzék ki az elkövetett bűnöket és azok körülményeit, különösen a torkosság, bujaság és vágyakozások tekintetében.

Miközben a világi papság így élt és cselekedett, - nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte, - a kolostorokban, zárdákban, a zárt kapuk és magas falak mögött, a titoktartás biztonságában, még erkölcstelenebb viszonyok uralkodtak. Láttuk, a 11. században Pannonhalmán is csak egy barát akadt, aki makulátlanul szűzi életű. A nyugat-európai szerzetesi szokások, az onnan jöttekkel átplántálódtak Magyarországra. Jóval korábban keletkezett Nagy Károly Capitulareja, amely a kolostori életet szabályozta. Nemcsak azt írta elő, hogy a kolostori kertekben milyen gyógyfüveket kell termeszteni, - amit be is tartottak (Józsa 1996), - hanem azt is, hogy „... *az apácák ne paráználkodjanak, ne a dőzsölésnek és vagyongyűjtésnek éljenek"*. Nagy Károly óta az évszázadok egymást követték, az emberi természet viszont nem változott, a szexualitást nem lehetett tartósan elfojtani, ilyen, vagy olyan formában felszínre tört. Mind gyakoribbá vált a kolostorokban a homoszexualitás. IX. Gergely pápa 1232-ben hozott rendelkezése szerint a szodomita (homoszexuális) papokra, szerzetesekre máglyahalál várt. Igaz, nincs adat arra, hogy hazánkban végrehajtottak volna ilyen ítéletet. A Karthauzi Névtelen prédikációs könyvében, - IX. Benedek[13] bullájára hivatkozva, - azt írta: „Tudnivaló,

ismertek, t. i. hogy a papok gyónás közben, vagy azt követően ott a gyóntató helyen létesítettek nemi kapcsolatot a híveikkel.

[13] IX.Benedek (1032-1048) gyermek fejjel, 12 évesen ült a pápai trónra. Kortársa, Damiáni Szent Péter így jellemezte:" Hitvány pontifikátusa kezdetétől élete végnapjáig dőzsölt az erkölcstelenségben". A dicsőség hamar fejébe szállt a pápai sihedernek. Kortársai szerint biszexuális, állatokkal fajtalankodott, gyilkosságokra adott parancsot, sátánizmust és a boszorkányságot szolgálta. Ha az utóbbi két vádtól el is tekintünk, marad elég a bűnlajstromán. Homoszexuális orgiákat rendezett a Laterán palotában, majd Girad de Saxo leányát akarta feleségül venni. Miután az atya ragaszkodott, hogy az ekkor már 24 éves ifjú mondjon le a rangjáról, Benedek egyszerűen eladta hivatalát-méltóságát 1500 aranyforintért és némi péterfillérekért Graziáni Jánosnak, aki VI Gergely néven ült a pápai trónra. Benedeket közben kikosarazta arája, így hiába adta el hivatalát, továbbra is a Laterán palota lakója maradt, bordélyt rendezett be mindkét nem számára, egykorú beszámolók szerint "a legjobbat Rómában". Benedeket 1048-ban elűzték az Örök Városból és ismeretlenségben halt meg 1055 táján. Dante a pokol legmélyebb pontjára helyezte Benedeket, akit a legerkölcstelenebb pápának tartott. Ez a morál insanity pápa irta le szemrebbenés és pirulás nélkül

hogy (a végítéletkor) nehezebben kínoztatnak azok, akik, ... szerzetességnek fogadását megbontják és megszeplősítik az ő gonosz életöknek miatta". A Szent István napi prédikációban pedig amiatt kesereg, hogy a régi főpapok nem pusztítottak, nem éltek parázna, fényűző életet (a szent alamizsnából), mint a mostaniak.

Korábban már idéztem, most megismétlem a Budai Zsinat határozatainak 53. cikkelyét: „A templom és a monostor legyen Isten háza és ne fordulhasson többé elő az, hogy ahol isteni tiszteletnek, élők és holtak javára imádságnak kellene hangoznia, rablók és fosztogatók lakjanak, rablott zsákmányt gyűjtsenek, és így az isten házát vérontás és paráználkodás szennyezze be" A 13. században általános lehetett, hogy vérontás és paráználkodás szentségteleníttette meg a templomot, monostort, zárdát egyaránt. III. Ince pápa 1198-ban utasította az esztergomi érseket, hogy a telki Szent István bencés kolostort reformálja meg, mert az mind anyagilag, mind *erkölcsileg tönkre ment*. Nem lehetett eredményes az intézkedés, mert 1224-ben Michna bán kéri a pápa hozzájárulását, hogy a telki monostorból a bencés szerzeteseket eltávolíthassa. IV. Béla 1238-ban közli a pápával, hogy az ercsi Szent Miklós bencés kolostorban a meglazult fegyelmet helyreállítani többé nem lehet (nem részletezi a fegyelmezetlenséget), ezért a monostort bencések helyett a karthauzi rend tagjaival népesíti be. A Nyulak szigeti domonkosok és szolganépeik 1278-ban fegyverrel támadnak a premontreiekre, akiknek egy férfi kolostoruk és egy begina házuk működött a szigeten. A férfiakat és nőket megverték, lemeztelenítették, többeket halálosan megsebesítettek. Másnap a domonkosok szolgái szabályszerűen ismét megostromolták a premontreiek Szent Mihály kolostorát. Pár évvel később IV. László serege támadta meg a szigeti dominikánák kolostorát. Erről írta Lodomér esztergomi érsek a pápának: „A király ennek az arcátlan seregnek, amely a kolostort megostromolta, megengedte mindazt, amihez csak kedve szottyan e helyen, szabadon megtehetik" (Pauler 1893). Jónéhány ifjú apáca veszthette el ártatlanságát Kun László hadfiainak erőszakoskodása, vagy csak a felkínálkozó lehetőségek miatt. Akár a szerzetesek és apácák titkos szerelmi viszonyának következtében, akár a hadi cselekmények erőszak tétele révén, gyakran megesett, hogy a kolostor-béli ifjú hölgyek elvesztették érintetlenségüket. Történhetett ez egyetlen, vagy néhány alkalommal való összebújáskor, de az sem volt ritka, hogy tartósan összefeküdtek egymással. Tudta ezt az egyházi hatóság is,

bullájában, hogy a végítéletkor ... "nehezebben kinzatnak azok, akik a szerzetességnek fogadását megbontják és megszeplősítik".

ezért időnként ellenőrizni igyekezett az apácák szüzességét. Akadtak „megértő" főpapok, akik ha nem is büntették, de legalább kordába akarták szorítani az apácák nemi kapcsolatait. Az egyik főpap 1261-ben rendelkezést hozott: *„Ha egy apáca a hús megkísértésétől és emberi gyengeségtől legyőzetve a szüzesség megsértésére üzetik, csekélyebb a bűne és több elnézést érdemel, ha egy papi embernek, mintha egy világinak adta oda magát"* (Székely 1988). Egy németországi kolostorban fiatal apácát vallatott a fejedelem. „Hány apáca van a kolostorban? - Huszonnégy, - hangzott a válasz. És hány pap van? - Tizenkettő. Nem volna helyesebb az arány, ha tizenkét apáca volna és huszonnégy pap? - Nem, mert a tizenkét papnak mindegyiknek megvan a maga asszonya, a maradék tizenkét apácát pedig a vendégeknek tartjuk", - felelt az ifjú apáca (Szabó 1976). Erre azt is mondhatnám, hogy családon, pontosabban egyházon belül marad a „vétek". Sokan ennél is kevésbé tartották bűnnek az apácák szexuális kapcsolatát. Magdeburg környékén volt egy bencés kolostor, amelynek apátja időnként ellenőrizte a környék apáca zárdáit. Egy helyen jelentést tettek az apátnak egy fiatal apácáról, aki a kolostor írnokával esett szégyenbe. A prior kérdésére az apáca beismerő vallomást tett, de a vizitáló ezzel nem elégedett meg, hanem a részletek felől kezdett érdeklődni. „Bent járt-e a férfi a celládban? - Igen, - volt a válasz. Mezítelen volt? - Igen, - Te is meztelen voltál? - Igen." Az apát tetőtől talpig végigmérte a leányt, azután sóhajtott egyet, - Nos, ki nem tette volna meg? (Székely 1988). Albertus Magnus (1193-1280) domonkos rendi szerzetes, korának nagy tudósa, több könyvben foglalta össze ismereteit. Nem tudni, hogy valóban tőle származik-e, vagy csak a neve mögé bújt szerző irománya a „De secretis mulierum" (Az asszonyok titkai) c. mű? Ennek IX. fejezetében szüzességi próbának ajánlja: A sárga liliom hímporát összegyűjtve, beadni az ifjú leánynak. Ha érintetlen, nincs következmény, de ha már nem szűz, rögtön összehúgyozza magát, - írja a szerző, mit sem törődve azzal, (hogyha igaz lenne), milyen méltatlan helyzetbe hozná az ifjú apácákat a tortúrával. Az Albertus Parvusnak nevezett kortárs ártatlansági próbaként sárga vagy fehér ámbrát, porcellán porát, bojtorján levél porát keverné a leány levesébe vagy italába. Ezek hatására az érintetlenségét elvesztett hajadon, vagy apáca szintén azonnal összevizelné magát. Nem ezek az egyedüli módszerek a szüzesség ellenőrzésére. Robert Grosseteste (Greathead, azaz Nagyfejű Róbert) lincolni püspök 1251-ben ellenőrző körútra indult egyházmegyéjének apáca zárdáiba. Úgy ellenőrizte, hogy megtartották-e szüzességüket, hogy nyomkodta, préselte az apácák melleit. Ha azokból váladék ürült, azt a szüzesség elvesztése jelének tekintette. Nincs tudomásunk arról, hogy a domonkos rendi barát, vagy a lincolni püspök eljárását alkalmazták volna hazánkban, azonban nem tartom elképzelhetetlennek.

A Horváth-kódex, - amely a Szent Margit legendával nagyjából egyidős, éppen a kolostori viszonyokra vonatkozó adatokat tartalmaz. Arra figyelmezteti a szerzeteseket: „Mikoron a házból kimenendsz, az utcában igen sokfelé ne vigyázz, hogy olyat ne láss, hogy onnan kisértessél .... azok képe miatt, akiket ott láttál vagy néztél. Dávid paráznaság bűnébe esék az asszonyi állatnak oktalan nézéséből".[14] De nemcsak a lányok-asszonyok nézésétől kellett óvni az ifjú szerzeteseket, hanem attól is, hogy *„Férfiakkal, asszonyállatokkal sokat ne szólj. Az ö szinüket, orcájukat örömest ne nézzed, se kezüket ne fogdossad, és közel hozzájuk ne ülj.... és ne keress szegleteket, titokhelyeket a velük való szólásra".* Ebből kitűnik, hogy a szerzetesek fogdosták nemcsak az asszonyok, hanem férfiak kezét és a titokhelyeken bizonyára más testrészeiket is. Mindezzel nem ér véget az intelem: „Az atyafiak (szerzetesek), vagy szororok (apácák) közt légy szemérmetes, kedves ..... és édesen ért erkölcsű. Feslett játékokat soha ne játsszál, se éktelen beszédeket ne mondj, örömest ne hallgass". Úgy tűnik, hogy a szerzetesek szerettek pajzán játékokat játszani (vajon mik lehettek ezek?), olykor a káromkodástól sem riadtak vissza, és sem egymás között, sem a szororok társaságában nem lehettek szemérmesek, jó erkölcsűek. A kolostori „édes erkölcsökre" rávilágít a székesfehérvári ferences barátokra vonatkozó rendelkezés, t. i. a részeg szerzetest 3 napi kenyéren-vízen való böjtre ítélték és huszonöt botütést kapott a testére (Magyary-Kossa 1929). A kolostori belső iskolákban, a szerzetesnek szánt ifjak hálótermében állandóan gyertya égett „hogy jól lehessen látni, mit művelnek a gyermekek", akik között mindig jelen volt egy-egy idős barát is (Kulcsár 1967). A Horváth-kódexben először esik szó a szerzetesek önkielégítéséről, az éjszakai spontán magömlésekről. Ez utóbbiról így vélekedik: *„Jóllehet az alvóknak vagy álombelieknek ne láttassék bűnnek amit művelnek, vagy szenvednek, mert nem tudják mit művelnek, vagy szenvednek, de maga igen nem alkalmas szerzetesnek álom miatt mindenestől megnyomattatni, mint a baromnak, kezeit és egyéb tagjait elterjesztvén szertelen, vagy kezeit kebelében húzván".* A jól táplált, munkával el nem gyötört ifjú szerzetesek, - a folytonos ima

[14] A bibliai történet szerint Dávid megleste egyik katonájának feleségét, amikor az fürdött és rögtön megkívánta az asszonyt. Nyomban hívatta Betshabét, aki vonakodás nélkül együtt hált a királlyal (2.Sámuel 11, 2-27)

és diszciplína ellenére is, - gyakran láthattak erotikus álmokat, álmukban elképzelték, vagy újraélték szexuális kalandjaikat, s közben bekövetkezett az éjszakai magömlés, ami ideig-óráig oldotta feszültségüket. A Karthauzi Névtelen, még a templomi prédikációban is foglalkozott az éjszakai magömléssel, amiről azt tartja, hogy könnyű és bocsánatos bűn, ha valaki álmában „förtelmet szenved, minden gonosz akarat nélkül". Ebben kimondatlanul az is benne van, hogy az önkielégítés, amit „gonosz akarattal" végeznek, nem ilyen könnyű és bocsánatos vétek. A fiatal szororok hamar rájöttek, a barátok pedig egymástól tanulták az önkielégítést, vagy ahogy később nevezték a „néma bűnt". Szigorúan megtorolták, ha valakit *„önmagával való fajtalanságon"* kaptak, de kódexünkben ott a tanács a megelőzésre: *„Mert inkább ezekért hálunk öltözve, és hogy ne legyen nekünk alkalmunk kezünket, karunkat ide, s tova viselnünk mezejtelen testünkön".* Magyary-Kossa (1929) szerint a szerzeteseknek országszerte felöltözve kellett aludniuk, elkerülendő a masturbációt. Valószínűleg ugyanezen okból aludtak felöltözötten a Nyulak szigetén a zárda lakói is. Ki tudja mennyire csökkentette ez az intézkedés az önkielégítések számát? Bornemisza Péter nyíltan beszél a zárdai állapotokról: azt állítja *„Az apácák, akik tettetik szüzességüket, csuda titkon való fertelmességeket mielnek"* (masturbálnak).

A kolduló barátok szabadon mozoghattak, leginkább nekik akadt lehetőségük nőkkel érintkezni, nemi kapcsolatot teremteni. Egyik, jól bevált módszerük, hogy elhitették a bugyuta menyecskével, „ha szent emberrel hál, nem lesz magtalan", és gyermekei is életben maradnak. Bornemisza Péter nemcsak a kolduló barátokról tudott sokat, hanem jól ismerte a rendházak belső életét itthon és Ausztriában egyaránt. „Bécshez közel egy klastromban az barátok sok leányokat és asszonyokat a mise után csoda álnokul megtartóztattak szóra, midőn mindenek kitakarodtak. Azután az ő templomukat bezárván velek latorkodtak és őket megölték". Magyarországon egy barát azt prédikálta a szószékről: *„Oly nagy bűn a házasságtörés, hogy inkább tíz hajadonnal feküdnék le, mintsem egyetlen férjes asszonnyal"* (Szabó 1978). Ezzel bízvást egyetérthetünk. A gyóntató papok pedig arról győzködték a bugyuta lányokat, asszonyokat, hogy a szentek, vagy valamelyik szent szívesen hálna velük. Nemcsak a kolduló barátok találtak módot, lehetőséget a nemi érintkezésre. Átadom a szót Gyöngyösi Gergelynek, aki a 16. század elején jegyezte le a magyarországi pálos rend történetét. „Történt pedig, hogy Tolnai István rendfőnöksége idején (Tolnait 1452-ben választották priorrá) egy feltűnő és szokatlan, botrányos és megbocsájthatatlan eset. A prior sorra látogatta a kolostorokat és az egyik szerzetesi cellába nyitva, - a szigorú zárlat ellenére, - ott egy fiatal nőt talált. A hölgy teljesen otthonosan és boldogan varrogatta a szerzetes ruhaneműjét. ..... Nyomban összehívta a rend tanácsosait. És elrendelték: minden szerzetes cellájának ajtajába lyukat kell fúrni. Így mindig ellenőrizhető mi történik odabent. Persze az üdvös, tisztességes és hasznos intézkedés nem minden remetének tetszett. ..... Hát ezek után elnevezték főperjelüket Fúró Istvánnak". Szombathelyi Tamást 1476-ban választották meg a pálos rend fejévé. Róla így emlékezik meg Gyöngyösi: „A csiklandós testnek leküzdésére szúrós ciliciummal törte a lélek igájába, hogy a hús ne berzenkedjék". Lehet, hogy a priornak sikerült a „csiklandós test" kívánságait letörnie, de az is bizonyos, hogy a barátok többségének nem! Róluk szólva Gyöngyösi elmeséli, *„... elhatározták, hogy rendünknek egyetlen frátere se tanítson világi személyt, vagy más, nem fogadalmasat írni, pingálni, orgonán játszani. Mert ennek rossz vége szokott lenni, mint a tapasztalat bizonyította",* az ilyenfajta együttlét miatt tévedtek a barátok a „ tsiklandós testnek veszélyre vezető útjaira". Ugyancsak Gyöngyösi örökítette meg azt az anekdota ízű, de a valóságot tükröző esetet, amikor két budai özvegy, - nem tudván, hogy a pálosoknak nincsenek apáca zárdáik, - kérte felvételét a rendbe. Gergely prior azzal utasította vissza a két asszony kérését, hogy „Kedves leányaim! De hiszen nincs is üres cellánk számotokra". Erre megszólalt egy fiatal remete: „Ó atyám, hiszen az én cellám mellett a szomszéd cella üres". A kolostori, zárdai állapotok a reformáció kezdetén váltak igazán ismeretessé. Bornemisza Péter szerint *„A klastrom-béli barátok, apácák, akik külsőleg szüzességüket mutogatván ezerszer undokabbak a szodoma-bélieknél, mert sokan apró fiúgyermekecskékkel, sok móddal, sokan szamár barommal undokoskodtak, némely tehénnel, borjúval, némely disznó és eb barommal. Hallottam, hogy egy asszony is rávonta az ebet..."* (magára). Heltai Gáspár is tud ilyenről: „ ...a szodoma-béliek olyan fajtalanságba és bűnbe esének, hogy még a természetnek rendelését is megmáslák és ebekkel egy társaságba magokat elegyiték".

A reformáció a klastromok egy részét megszüntette, Bornemisza szerint más országokban „Az elromlott klastromokban, az apácák árnyékszékében mindenütt gyermekcsontokat találtak". A hazai régészeti ásatások, - bár csak néhány klastromban - történtek meg, eddig nem számoltak be gyermekcsontokról.

A 16. századtól, - ahogy gyarapodnak az írásos emlékek, - egyre bőségesebb a papokról, apácákról, barátokról szóló adat-lista. A nyitrai Ádám pap nem nyilvánosan élt ágyasával, hanem férfi ruhában járatta, kocsisként tartotta házában. Zágrábban egy Péter nevű klerikust a fürdőkádban kaptak egy kisleánnyal, akinek az anyjával is együtt élt a pap. Telegdi Miklós nagyprépostot 1564-ben a nagyszombatiak szodómiával (homoszexualitás), és egyéb szexuális cselekményekkel, - „mit nem illő előhozni", - vádolták be a császárnál. Szapolyai János egyik püspökéről az a hír járta, hogy hetvenhét leánnyal hált. Bár a 77 erősen meseízű szám, valószínűleg csak annyit jelent, hogy sok leányt lefektetett. Bornemisza szól arról, hogy *„a mostani püspök a szolgáival fajtalankodott"*. Fráter Györgynek, az okos és nagyhatalmú kancellárnak nem maradt ideje a szoknyák után futkosni, számára az udvarbíró szállította egy-két éjszakára a leányokat. Köztudott az országban, hogy a híres kancellár nem vetette meg a nőket, sőt, barátai, vendégei számára is „kikölcsönözött" egyet-egyet. Nádasdy Tamásnak az 1540-es évek végén Fráter Györgyhöz kellett utaznia. Ebből az alkalomból írta Batthyány Ferencné komaasszonyának, Nádasdy hitvesének: „Fráter Györgynek sok felesége vagyon, csak gyorsan egyikét majd Nádasdyra veti" (Takáts 1914). Balbus Jeromos, pozsonyi prépost, - II. Lajos király nevelője, később VII Kelemen pápa[15] prelátusa, azzal vált hírhedtté, hogy csak a serdületlen kisgyermekek érdekelték, kisfiúk, kisleányok egyaránt. A nemi betegségek c. fejezetben lesz részletesen szó főpapjaink nyavalyáiról. Itt most csak annyit, Bakócz Tamás esztergomi érsek az elsők között volt az országban, aki szifilisszel fertőződött. Nem az egyetlen a főpapok között aki 4-5 évvel a betegség európai megjelenése után megkapta a bajt. Báthori István püspök szintén szifiliszes, csakúgy mint a Dózsa felkelői által karóba húzott Csáky Miklós csanádi püspök, aki vétkét azzal is tetézte, hogy sűrű fajtalankodásai közepette sok leányt és asszonyt is megfertőzött a francia betegséggel. Oláh Miklós, - az esztergomi érseki székben Bakócz kései utódja, - az „ Egy kurvás és iszákos

[15] VII. .Kelemen (1523-1534) Gulietto Medicinek egy Fioretta nevű szeretőjétől való fattya. Hatvanezer aranydukát ütötte a bíborosok markát, amikor megválasztották pápának. Ellentétben nagybátyjával, - az ugyancsak Medici fattyú X. .Leó pápával, - nem volt biszexuális. Egy öszvérhajcsár feleségét, egy néger asszonyt választott szeretőjének, ettől született Alessandro, akit Firenze hercegének tett meg. Kelemen számtalan balfogásainak egyike, hogy nem akarta felbontani VIII. Henrik és Aragóniai Katalin házasságát, ami az angol egyház Rómától való elszakadásához, az anglikán egyház létrejöttéhez adott okot. Ennek a VII. Kelemen pápának lett prelátusa a homoszexuális, pedofil Balbus Jeromos, korábban pozsonyi prépost.

rágalmazóra" c. költeményében egyebek mellett a szifiliszről is elmélkedik. Egy másik 16. századi érsek, Verancsics Antal pedig azon örvendezik versében, hogy milyen szerencse, hogy a prostituált halogatta egybekelésüket, ezért aztán nem fertőződött meg bujakórral.

Ne gondoljuk azonban, hogy csak a katolikus papok jeleskedtek a paráználkodásban, gyermekek megrontásában, homoszexualitásban. A 16. századra a belviszályok, a török-dúlás az ország részekre szakadása miatt teljessé vált az erkölcsi káosz. A századelőn szárnyait bontogató reformáció prédikátorai, - akik rendszerint katolikus papokból, szerzetesekből lettek protestáns lelkipásztorrá, - sem váltak erkölcsösebbé azzal, hogy vallást cseréltek. Bornemisza Péter lutheránus főintendáns (mai elnevezés szerint püspök), részletesen beszámolt az új hit prédikátorainak viselt dolgairól is, és ez ad hitelt a római katolikus papokról szóló adatainak! „Egy híres és jámbor életű (!!) lelkipásztor" mondta el püspökének (t. i. Bornemisszának), hogy „néha az én magam leányaimra való", máskor „húgomra és édes szülőanyámra" is felgerjedt. Elismerte, hogy száznál több alkalommal feküdt le a feleségén kívül más nőkkel, s azt is bevallotta, hogy egy tizenkét éves leánykát is csókolt és fogdosott. Bornemisza szerint két prédikátorról köztudott volt, hogy minden asszonyt lenyomtak, akikkel csak tehették, ezért az emberek az utcán, mezőn utánuk kiáltoztak: bika! bika! Máskor meg paptársai vádoltak be egy ifjú prédikátort a főintendánsnál azzal, hogy „ifjú felesége lévén, csak félesztendei, mégis szolgáló leányával vétkezett, sőt még férfiakkal is". Sárospatakon 1579-ben egy lelkipásztort azon kaptak, hogy „fiúgyermekkel fertelmeskedett", ezért máglyahalálra ítélték. Arra is akadt példa, hogy a pap saját leányával folytatott tartós nemi kapcsolatot. Mikor ez kitudódott, a vétkes atyát megégették. Előfordult, hogy a prédikátor erőszakolt meg egy leányt, majd megfojtotta áldozatát.

Se szeri, se száma a papok, szerzetesek, apácák által elkövetett szexuális kicsapongásoknak, vétkeknek. A századok multával újabb és újabb furcsaságokra, morálisan elítélendő cselekedetekre került sor, s az is megfigyelhető, hogy ami korábban talán fel sem tűnt, annak megítélése mennyit változott az idők folyamán. A 12. században itt élt arab utazón, al-Garnátin senki sem csodálkozott, hogy tizenöt és nyolc éves leánykákon élte ki nemi vágyát. Akkoriban mindennapos lehetett, hogy a 13-14 éves, vagy még ifjabb gyermeklányok, - akár házasságban, akár azt megelőzően, - belekóstoltak, vagy rendszeres nemi életet éltek. A 16. században már bűnnek, vagy legalábbis

véteknek számított, ha a tíz-tizenkét éves kislányokra felgerjedtek, fogdosták, csókolgatták őket a felnőtt férfiak. Az Árpád-korban még nem esik szó az állatokkal folytatott nemi kapcsolatról. A mohácsi csatavesztést követő időkben jó néhány kolostorban szamarat, tehenet, disznót használtak a barátok nemi gerjedelmük levezetésére, s az apácák között is akadt, aki „reá vonta az ebet". A 10-13. századokban elvétve fordulhatott elő homoszexualitás, - s az is csak olyan helyen, - ahol egyneműek úgy voltak összezárva, hogy közben nem élhették ki heteroszexuális vágyaikat, igényeiket. Bizonyosan létezett korábban is, hiszen a kolostor-béli férfi homoszexualitás megszüntetésére még pápai rendelkezés is született. A női homoszexualitást esetleg fel sem ismerték, mivel az sokkal jobban titkolható. Nem tartom vitásnak, hogy a zárdákban a gyakran egy ágyban alvó, ruhástól, vagy levetkőzötten, közös takaró alá búvó ifjú, kielégítetlen apácák közül sokan váltak leszbikussá. A világi életben, - ahol férfi és nő nehézség nélkül teremthetett kapcsolatot, - nem, vagy csak elvétve esik szó homoszexualitásról. Emellett szól az is, hogy amíg a női prostituáltakat a 11. század óta említik törvényeink, jogszabályaink, addig a férfi prostituáltakról nemcsak Szent László dekrétumaiban, hanem a zsinati határozatokban, a Budai Jogkönyvben, de még az 1520-as években kelt Újlak város törvényeiben sincsen szó. Ez utóbbi törvénygyűjtemény III. könyve 37.§-a már kimondja, hogy az állatokkal való fajtalankodás, a homoszexualitás, „vagy ehhez hasonló bűn" máglyahalállal büntetendő. A 16. század második felében - nem csekély részben a megszálló törökök hatására, - „divatba jött" az egyneműek szerelme. Mind többet és többször jegyezték fel, nemcsak felnőttek között, hanem azt is, hogy egyre gyakrabban vesznek részt fiúgyermekek is ezekben a kapcsolatokban. Valószínűleg a leszbikus együttlétekbe is bevonták a kisleányokat, legalábbis erre lehet következtetni Bornemisza Péter egyik odavetett, de nem a környezetbe illő (t. i. a házasságtörést tárgyaló) megjegyzéséből, miszerint „apácákra bízni gyermekek nevelését, bolondság".

A 15. században új jelenségként tűnik fel az incesztus[16]. Bár Bonfini műve, még az annyira gyűlölt tatárokat is megvédi annak vádjától (lásd: az Árpádok korában c. fejezetet), Temesvári Pelbárt atya azonban szól egy nemes asszonyról, aki fiatal korában rokonával vétkezett. Néhány évtized

[16] Az incesztus, a közeli vérrokonok nemi kapcsolata, gyermeknemzése, amit magyarul vérfertőzésnek mondanak. Tekintve, hogy semmiféle fertőzésről, vérkeveredésről, a partnerek egymást megkárosító szerepéről nincsen szó, a továbbiakban is mellőzöm a helytelen magyar megjelölést és a latin incesztust használom.

múltán pedig mind több a tudósítás a vérrokonok nemi kapcsolatáról, országszerte. Mi tagadás, ebben gyakran az új hit prédikátorai jártak elől rossz példával, a Felvidéken, Hegyalján, miközben a Délvidéken pedig a világiak incesztusa miatt hoztak törvényt: *„Ha valakit megfertőzött a szakadár gonoszság, ... ha valaki mostoha anyjával ... nővér a testvérével, ... vérrokon a vérrokonával közösül"*, akkor kínvallatás után máglyahalálra kell ítélni (Újlak város törvényei III. könyv 37. §). Nem tudjuk milyen gyakori lehetett abban az időben az incesztus, valószínűleg hírből sem annyira mint napjainkban.

Végezetül röviden arról, hogy a prostituáltak előszeretettel látogatták a templomokat, hogy ott új ismeretségeket, kapcsolatokat teremthessenek. Sem más országokban, sem hazánkban nem tettek ez ellen semmit a papok. Magyarázható ez részben azzal, hogy a jobb módú meretrixek dús adományban, haláluk esetén örökségben részesítették a plébániát. Másfelől, a papok, barátok, apácák szeme előtt mindig ott lebegett, hogy egy-egy szajha megtérítése, jó útra terelése komoly jótétemény, sokat nyom a latba, lelki üdvösségük túlvilági megítélésében. Persze arra is van példa, - nemcsak Itáliában, hanem amint Verancsics érsek verséből kiderül, nálunk is, - hogy a papok sem vetették meg a prostituáltak vénuszi szolgálatait. Viszonzásképpen ahol tudták védték az örömlányokat a papok.

A középkori zarándoklatok nagy csindadrattával járó, sok és különféle embert megmozgató események. Legtöbbször hetekig tartott a gyalogút egy-egy híres zarándokhelyhez. Ismeretes, hogy hazánkban is akadt ilyen kegyhely bőven, ahol nem ritkán ezernyi ember gyűlt egybe. A hosszú út, az egymásrautaltság, közelebb hozta az embereket, s ha azok maguktól nem is jöttek volna össze, az áhítatot kereső lányokat, asszonyokat mindig kísérte és kísértette a kerítők népes csapata. Olykor egy-egy ájtatos célú zarándoklat valóságos szex-orgiába csapott át, a papság pedig szemet hunyt, vagy mindössze szelíden füstölgött, - a busás bevétel tudatában, - a kegyes zarándoklat velejárói ellen.

Az Anjouk kora

Az Árpád-ház kihalásával zavaros, belviszályoktól terhes évek következtek az országra. A cseh Vencel (akiről még lesz szó a Nemi betegségek c. fejezetben), majd Bajor Ottó próbálkoztak megszerezni a magyar trónt. Végül V. István dédunokájának, Róbert Károlynak sikerült. István leánya, Mária, öccsével IV. Lászlóval megegyező természetű, fokozott szexualitású asszony, magához való férjet talált II. Anjou Károly személyében. II. Károly telhetetlen, kicsapongó férfiú, aki felesége mellett számos nővel folytatott tartós, vagy futó viszonyt. Mária öt évvel élte túl csapodár férjét, 59 évesen hunyt el. Több évtizedes házasságuk alatt tizenhárom gyermeknek adott életet. II. Károly és Mária felnőtt utódai között ugyanaz a polarizálódás figyelhető meg, mint V. István és Kun Erzsébet gyermekei között. Egy részük bigottan vallásos, másikuk erotomán, csak a nemiségnek, szórakozásnak élt. Mária első fiából Róbertből Nápoly királya lett. Maga is erkölcstelen életű, s udvara is Európa legerkölcstelenebb királyi házának számított. Unokája Nápolyi Johanna, másod unokatestvérének, Endre hercegnek (Róbert Károly fiának) felesége, majd gyilkosa. Mária második fia, Martell Károly, szintén nem vetette meg a szebbik nemet, noha felesége Habsburg Klementina sem csúnya, sem frigid nem volt. A harmadik fiú erősen vallásos, jámbor életű, a későbbi Szent Lajos.

Martell Károly és Klementina fia, Róbert Károly, okos, erélyes, ügyes politikus, amellett forró vérű olasz, aki magával hozta és itthon elterjesztette hazájának és szülői házának szabados erkölcseit. Híre, asszony-szeretete megelőzte, annyira, hogy az 1309 júniusában tett királyi esküjében arra is fogadalmat kellett tennie, hogy „.... *beérem a törvényes házassággal, megelégszem feleségemmel*". Tudomásom szerint egyedülálló a történelemben, hogy királyi esküben ilyen szerepeljék. Azt talán mondanom sem kellene, hogy fütyült a királyi esküre, amikor csak tehette, megszegte. Hosszú időn át

kitartott a Csepel szigetén lakó asszony mellett, akitől balkézi fia Kálmán is származott. Őt, - jó olasz szokás szerint, - győri püspöknek tette meg. Miután Buda nem engedte be, Róbert Károly idegenkedett a IV. Béla építette fővárostól, Temesvárott és Visegrádon tartotta székhelyét. Főként a Duna-kanyarban rendezett fényes ünnepségeket, amelyek közül kiemelkedik az 1335-ös Visegrádi Kongresszus. Ezen Európa számos uralkodója és népes kíséretük is részt vett. Nem volt hiány nőkben sem, magyar és külföldi egyaránt kiélvezhette a kongresszust ezen a téren is. Róbert Károly ekkor negyvenhét éves, egészséges, nem bilincselték le a házasság amúgy is laza kötelékei sem.

Amikor 1309-ben Magyarországra érkezett huszonegy évesen, már nős volt. Első feleségének halála után Itáliából nősült, majd Beatrixet 1320-ban, Nagyváradon, Szent László sírjánál temette el. Nem gyászolt sokáig, mert harmadik hitvese, a lengyel Piaszt Erzsébet 1321-ben szülte első gyermekét, a csecsemőkorban meghalt Károlyt. Ezt követően egy évtized alatt még négy fiút és két leányt hozott világra (Klaniczay 1986). Lengyel Erzsébet egyfelől buzgón vallásos, másrészt erotikus, meggondolatlan asszony, s az sem lehetetlen, hogy - férje sűrű félrelépéseit látva, - maga is ezt tette. Zách Klárát, az egyik legszebb oligarcha-leányt elkerítette öccsének, Kázmér hercegnek. A régi módi, erkölcsös apát ez annyira feldühítette, hogy karddal rontott az asztalnál ülő királyi családra és Erzsébet négy ujját levágta. Tettéért a családja kiirtásával kellett bűnhődnie. Ez az eset azonban sem nem javított, sem nem rontott a királyi udvar erkölcsein. Róbert Károly és Erzsébet öt fia közül kettő érte meg a férfi kort. Egyikük a tragikus végű Endre herceg, Nápolyi Johanna férje, a másik Nagy Lajos királyunk. Johanna nemcsak a trónon ülő szajha, hanem aktívan beavatkozott a nápolyi bordélyok életébe is. Olyan rendeletet hozott 1347-ben, hogy „ ... a gáláns hölgyek, akik a nép szórakoztatására szolgáló leányzárdában vannak", hetenként vizsgáltassanak meg és a beteg leányokat kezeljék, nehogy az ifjúságot tovább fertőzzék.

Lajos uralkodását nemcsak öccsének korai halála, a Nápolyba vezetett megtorló hadjáratok, hanem a fiúörökös elmaradása is beárnyékolta. Uralkodása idején ért el Európába (így Magyarországra is) a kor legpusztítóbb járványa, a pestis. Az udvarban lovagi tornák, zajos ünnepségek, fényes külsőbe burkolt erkölcstelenség, a Felvidéken flagellánsok vándorlása, a keleti határokon meg-megújuló háborúk. Divatba jött a bajvívás. Budán két polgár és számos barátjuk azt kérik a királytól, hogy gyalogpárbajt

vívhassanak E. ellen, aki az egyikőjük nővérén erőszakot követett el. Bár az engedély megadatott, a párbajra mégsem került sor, mert az erőszaktevő feleségül vette a nőt, s ebbe családja is beleegyezett (Magyary-Kossa 1929). A 14. században jelenik meg a németből átvett kacér szavunk, nyilván nem véletlenül, mert eredetileg a természet ellen fajtalankodót nevezték ekképpen. Egy, 1351 körül kelt hivatalos eskü-mintában a szodomita és parázna kifejezések is szerepeltek. Jó volna tudni, milyen hivatalos eskütételben fordultak elő, miért volt szükség ellenük esküdni?

Az első pestisjárvány 1348-49-ben söpört végig az országon, a lakosság 15-20 %-át elpusztítva. Nyomában bűnbánók és világvége hangulatból keletkezett erkölcsi fertő egyaránt támadt. A lakosság tombolva élvezte a hévízi fürdőinket, ahová a prostitúció időközben áttette székhelyét (lásd: A fürdőélet Magyarországon c. fejezetet).

Már az Árpádok alatt számos lepratelepet szerveztek. A Lázár, Lázári, Poklos, Pokoltelek, stb. nevű települések máig őrzik annak emlékét, hogy a területükön egykor leprosorium volt. A leprásnak vélt betegeket elkülönítették, ha elhagyták telepüket, kereplővel kellett jelezniük jöttüket. Egyik oldalról királyok, nemesek, jómódú polgárok dús adományai a másikon a napjainkig fennmaradt viselkedési mód, t. i. „elhúzódik tőle, mint a leprástól". Jó néhány leprosorium szabályzata ismeretes. Ezekből tudjuk, hogy a házastársak közül gyakran csak az egyik került a telepre, de ha mindketten annak lakójává váltak, a nemeket akkor is szigorúan elkülönítették, a nemi érintkezést a leprások között is tiltották. A telepen kívül lakóval a nemi érintkezés pedig halálos bűnnek számított, s ha nem is vették mindenütt ennyire szigorúan, annyira azért mégis, hogy alkalmasint az egészséges partnert is a leprosóriumba zárták. A középkori medicina, - talán legnagyobb, - tévedése, a leprabetegség megállapítása. A diagnózis a bibliai leíráson alapult, Mózes harmadik könyvében két teljes fejezet foglalkozik a lepra kórisméjével, az ilyenkor végzendő teendőkkel. Bár a Szentírásból világosan kitűnik, hogy Mózes valamilyen, (olykor magától is meggyógyuló) bőrbajt írt le a hivatkozott részekben, a fordítás, majd a kór elnevezésének változása miatt a keresztény középkorban már a mai értelemben vett leprát (másik nevén Hansen-kórt) azonosították a bibliai bőrbetegséggel (Józsa 1994). Legalább 100-120 lepratelep működött akkoriban az országban, sőt az idősödő Lajost is leprásnak mondották, s mai napig tartja magát a tévhit, hogy bélpoklosságban halt meg (Vladár 1974). Azt ásatások során felszínre került sok tízezer csontváz közül mindössze egyetlen egy mutatta a leprára jellegzetes elváltozásokat, az is a honfoglalás korából való (Pálfi 1994). A hosszú fejtegetés tanulsága: a középkori Magyarországon nem volt tömeges lepra betegség. A szerencsétlen embereket tévedésből zárták lepratelepekre és tiltották el őket az élet örömeitől, közöttük a nemi élettől is. Bizonyára sokáig fogja még hordozni történetírásunk, olykor orvostörténetünk is a leprával kapcsolatos tévedéseit. Nagy Lajos királyunk nem szenvedett leprában és Szent Erzsébet is csak hitte, hogy leprás betegeket ápolt.

A kitérő után, ismét Nagy Lajos királyról, aki zseniális, széles látókörű uralkodó, ügyes kezű politikus, a művészetek pártolója, és az olaszországi kezdődő reneszánsz tudatos átplántálója. A trecento kultúrájával együtt az itáliai szabadosság, laza, olykor botrányos nemi erkölcsök, promiszkuitás, a prostitúció új módozatai is beszivárogtak az országba.

Nagy Lajos és Bosnyák Erzsébet házassága kiegyensúlyozott lehetett, semmi jel nem mutat arra, hogy bármelyikőjük is kicsapongó életet folytatott volna. Az uralkodó-pár tragédiája, hogy nem sikerült fiú utódot felnevelniük. Erzsébet elzarándokolt Zárába is, ahol a meddő méheket megnyitó szent koporsójánál kérte a fiúgyermeket. A biztonság kedvéért ellopta és kebelébe rejtette a szent kisujját (? !). A szent közbenjárása csekély, kezdeti sikert eredményezett, Erzsébet valóban fiút fogant, de terhessége 7.-8. hónapjában elvetélt. Az uralkodói pár, - teljes összhangban, - igyekezett biztosítani a dinasztia folytonosságát. Nemcsak megszavaztatták a leány ágon való örökösödést, s ezzel Hedvig Lengyelország, Mária pedig Magyarország királynéjává válhatott, A biztonság kedvéért mindkét lánynak uralkodásra alkalmas férjet kerestek.

Mária tizenkét éves gyermek, amikor eljegyezték a hasonlóan fiatal Luxemburgi Zsigmonddal. Az eljegyzést Nagyszombaton tartották, s a kor szokásainak megfelelően, rögtön össze is fektették a fiatalokat. Zsigmond későbbi dolgait ismerve nem lehet kétségünk afelől, hogy legalábbis próbálkozott Máriánál. Siklóssy (1922) azt mondja a történtekről, hogy „Mindenesetre praktikus módja volt a fejedelmi gyermekek felvilágosításának". Lehet, hogy Máriát fel kellett világosítani, Zsigmondot azonban semmiképpen. Az első együttlét rossz emlékeket hagyhatott a királylányban, mert amikor 1385-ben a tényleges menyegzőre sort kellett volna keríteni, Máriát csak hosszas rábeszéléssel lehetett rávenni a frigyre. Végül mégis megtörtént az esküvő, s bár Zsigmond igen udvarias és becéző a királynővel

szemben, szerelemről, kívánságról, szexuális összhangról szó sincsen. Mária nem szép, határozatlan, szelíd, vallásos, és úgy tűnik, nem nagyon érdekli a szexualitás. Zsigmond hamarosan rá is unt, elkezdi utazgatásait, hosszú időt tölt külföldön megértőbb, forróbb asszonyok ölében. A mende-monda szerint Mária egy udvari vadászba volt szerelmes, talán szeretője is, s ezért nem bánta, hogy királyi férje más hölgyek után jár. Frigyük nem harmonikus, nyoma sincs benne gyengédségnek, megértésnek, közös akaratnak. A hosszú évek után viselőssé vált, magányt kedvelő Mária előre haladott terhessége ellenére egyedül lovagolt a közeli erdőben, amikor a lova megbokrosodott, levetette hátáról a fiatal asszonyt. A terhessége 7-8 hónapjában járó királynő olyan szerencsétlenül esett, hogy azonnal megindult a szülése, s mire rátaláltak kivérezve haldoklott.

Egészen másként alakult testvérének, Hedvignek az ifjú kora, indulása. Szülei négy éves korában eljegyezték a vele egyidős Habsburg Vilmossal és rendes szokás szerint, rögtön össze is fektették a két csöppséget. Tíz évvel később, 1385-ben megismételték a szertartást, amikor Erzsébet anyakirálynő elrendelte, „ Hedviget fektessétek Vilmos herceg mellé, tegyétek össze menyegzői ágyba, hogy hitvestársi öleléseket válthassanak, adjatok neki helyet és bőséges alkalmat, úgy, mint az a házasságban egyesülteket megilleti". Az anyai gondoskodás eredményeképpen, a fiatalok éltek a „bőséges alkalommal", kétség sem lehet afelől, hogy szeretkeztek, s a későbbiekből arra kell következtetni, hogy nemcsak igen jól megértették egymást az ágyban, hanem igaz szerelem is kialakult a tizenévesek között a forró augusztusi éjszakákon. Hedvig rövidesen Krakkóba utazott, hogy Lengyelország királynőjévé koronázzák. A lengyelek nagy szeretettel fogadták a hirtelen asszonnyá érett leányt, mindössze egy ellenvetésük akadt, nem kívántak a királynő férjéül Habsburg herceget. Hiába való az anyakirálynő rábeszélése, a lengyel főurak Litvánia fejedelmét, Jagelló Ulászlót akarták Hedvig párjául. Az érzelmes csitri ellenállt, kamarása segítségével Krakkóba hívta szerelmesét, aki hamarosan meg is érkezett. A lengyel főurak nem engedték be a királyi várba, ezért kénytelen egy zárdában megszállni. Itt látogatta meg Hedvig, hol titokban, hol udvarhölgyei társaságában és a zárda termei rövidesen hajnalig tartó táncmulatságoktól váltak zajossá. „Az ifjú pár a boldogság érzelmeitől elragadtatva" töltötte együtt az időt, sőt állítólag az egyház előírásai szerint megesküdtek a zárda templomában. Időközben a félig barbár, - akkor még pogány, - Ulászló is informálódott, rájött, hogy nem egy átlagos (vagy annál

csúfabb) királylányt akarnak a nyakába sózni, hanem arája szép, művelt és gazdag. Igaz, Hedvig egyre azon mesterkedett, hogy szerelmesét maga mellett tudhassa várbéli hálószobájában, de ez sehogyan sem sikerült. Vilmos el is unta a hiábavaló várakozást és otthagyta Krakkót. Ezt követően Ulászló hamarosan megérkezett Krakkóba, a püspök megkeresztelte, és ekkor elkezdődött Hedvig megpuhítása. A főurak és főpapok elérték, hogy a királynő bizalmi emberét elküldje tájékozódni Ulászlóhoz. A herceg igazi világfihoz méltóan fogadta a megbízottat, sőt a testi tisztaságát bizonyítandó, meg is fürdött előtte. Végül 1386 februárjára, - alig fél évvel a Vilmossal történt első szeretkezések után, - Hedvig beleegyezett a házasságba. Előző frigyét érvényteleníttették, semmi akadálya nem volt a február 14.-i újabb násznak. Ulászló szerelmes lett a gyönyörű Hedvigbe, nem kutatott múltja, korábbi élete után, nem követelte a szüzességet, elfogadta olyannak, amilyen akkor, tizenöt évesen volt. Az esküvő előtt egy intermezzo zavarta meg a készülődést. Vilmos, - nem tudván belenyugodni kudarcába, - álruhában Krakkóba érkezett, valahogyan a várba is bejutott, végül mégis a kéménykürtőn keresztül kellett menekülnie. Gyorsan vissza is tért hazájába, többé nem kísérletezett. Ulászló és Hedvig házassága jól indult, nemcsak uralkodásuk harmonikus és népükre nézve hasznos, hanem az ágyban is megfeleltek egymásnak. Pár év múltán Hedvig magatartásában, - máig kiderítetlen okból, - száznyolcvan fokos fordulat következett be. Az addig erotikus, a szexet gyermekként elkezdő és élvező fiatalasszony előbb csak a hívságokat, majd a szexuális kapcsolatokat is felhagyja. Mind többet imádkozik, böjtöl, néha ciliciumot visel, teljesen magába fordul. Többé nem kezdeményez, olykor még enged férje közeledésének, házastársi kötelezettségből. Szülés közben halt meg (újszülött leánykájával együtt) a magával meghasonlott királynő, akit a lengyelek mai napig szentként tisztelnek. A lengyel egyház rövidesen megindította a kanonizálást, ami Róma ellenállása miatt évszázadokig elhúzódott, végül 1997-ben avatták szentté Nagy Lajos leányát.

Önkínzók és flagellánsok

A kereszténység elterjedésével az ókori életöröm, a szerelem és szexualitás háttérbe szorult. Az egyház a szűzi életet, a test kívánságainak legyőzését, a személyiség önmegalázását, a test sanyargatását helyezte előtérbe, azokat hirdette követendőnek, akik mindezt megtették. A vallási megszállottak szinte versenyeztek egymással, hogy melyikük tud rafináltabb önsanyargató cselekményt kitalálni. Az enyhébbek, - és általánosan elterjedtek, - közé tartozott a cilicium, az önkínzó öv viselete. A kolostorokban, már az ezredforduló előtt kitalálták az önvesszőzést, korbácsolást, mint a testi kívánságok leküzdésének eredményes módszerét. Később, - a tömegpszichózis hatása alatt, - már nemcsak magukat, hanem egymást is diszciplínázták. Elsősorban az apácák fejezték ki Krisztus iránti érzelmüket a házasélet, a szerelem, a szexualitás szavaival. Beszéltek és hittek a „szent szerelemben", Krisztus jegyességében, Jézussal való egyesülésükben, szűzességüket Krisztusnak ajánlották, tartogatták. Ráskay Lea írta Szent Margitról: „Meggyullada a méltóságos szűz mennyei jegyesének szerelmében"... (a világi ember úgy mondaná: szerelemre lobbant). A koplalás, a válogatott önkínzások, fokozták a labilis idegzetű fiatalok extázis hajlandóságát. Ezt szolgálta az önkorbácsolás, önvesszőzés is, ami majdnem, hogy kötelezettség volt férfiak, nők kolostoraiban egyaránt.

Csakhogy!! A modern pszichiátria és szexuálpatológia megállapította, hogy nemcsak a mások és önmaguk kínzásában, szenvedésében gyönyört találó szadisták és mazochisták kicsiny csoportjának okoz szexuális gyönyört a fájdalom (Kensey és mtsai 1953). Megfigyelték, hogy a pubertás körüli korban lévő fiúk tekintélyes részén a verés, - elsősorban a fenekükre mért kéz, vagy botütések, - a hímtag merevedését váltják ki. Hasonló tapasztalatokról számoltak be a zárdai iskolákban (!!) sok verést kapott leányok, akiken a csikló merevedése és kéjes érzés és benedvesedés következett be. Arra is rájöttek, hogy a rendszeres veréssel olyanokon is kialakítható a

szexuális kéjérzés, akik egyébként nem voltak hajlamosak a mazohizmusra. Főként a nők mondták el, hogy 10-12 alkalommal történt verést követően a vesszőzés, korbácsolás okozta fájdalom háttérbe szorult és többségükben szexuális kéjérzet lépett a helyébe. Ez a feltételes reflex annyira felerősíthető, hogy bizonyos idő után a nemi kielégüléshez, az orgazmus eléréséhez is szükség lehet az előzetes ütlegelésre. Ugyanígy „megtanulható" a verés és a másik kínjának látványával szerzett kéjérzet is. Azt hiszem ez volt az egyik kulcsa a zárdákban, kolostorokban oly gyakori diszciplínázásnak. Lássuk mit mond erről Ráskay Lea, - maga is apáca, később a zárda főnökasszonya, - aki talán saját tapasztalatait is beleírta a legendába: „E szentséges szűz a *diszciplínának gyönyörűségét megtanulá még kisded gyermek korában*". Lehet, hogy sem Margitban, sem a többi apácában nem tudatosult, hogy miközben a testiséget kívánják magukban elnyomni a diszciplínával, ennek éppen az ellenkezőjét érik el. A korbácsolással szexuális kéjérzetet váltottak ki magukban és egymásban, megtanulták a „diszciplína gyönyörűségét". Azt sem tartom véletlennek, hogy Margit csak három nővértől fogadta el a diszciplínát. Erzsébettől, akivel együtt aludt, Benediktától, „de kiváltképp való titkosa" Sabina nővér, akivel együtt mentek be egy házba, ahol Margit a ruháját is levetette, hogy „keménységesebben" verhessék. Margit legendáját később, eltérő személyiségű, más apáca (t. i. Ráskay Lea) jegyezte le. A 16. században élt, spanyol Szent Teréz viszont önvallomásában számol be extatikus állapotáról: „Ebben az állapotban a lélek nem tudhatja mit csinál, beszél-e, hallgat-e, nevet-e, sír-e, ez egy *kéjes téboly, egy mennyei őrület*". Világért sem állítom, hogy mindezt tudatosan tették, érezték Margit, Teréz és még sok ezernyi ifjú apáca, azt viszont igen, hogy a diszciplína, az extázis, mégis csak juttatott szexuális kéjérzést a nemiségüket, vágyaikat elfojtani akaróknak.

A szadizmus és mazohizmus nemcsak durva, brutális kegyetlenkedésekben, sőt többnyire nem ilyenekben jelentkezik. Az is tény, hogy a két magatartási forma gyakran társul egymással. Önkéntelenül is szado-mazohizmust hoztak létre, tanították meg lakóikkal a középkori kolostorok. Mátyás királyunk is végignézte rejtekhelyéről a budaszentlőrinci pálos kolostor egyik diszciplínázását és gúnyosan jegyezte meg, hogy a perjel csak korbácsol, de ő nem kap. A király kíséretében jelenlévő szerzetes nyomban megnyugtatta, hogy a végén a rendfőnök kapja a legtöbb korbácsot. Ez a történet, - véleményem szerint, - egy kollektív szado-mazohista szertartást mond el. A zárdák, kolostorok élték a maguk zárt életét, de bármekkora is volt titkolózásuk,

titoktartásuk, a magas falak mögött történtek előbb-utóbb mégis kiszivárogtak, vagy kegyes céllal kiszivárogtatták azokat. Így szereztek a világiak tudomást a az önkorbácsolásról, vezeklésekről, diszciplínáról. A középkori ember nem hajlott efféle cselekedetre mindaddig, amíg jól, vagy legalábbis elfogadhatóan ment a sora. A megpróbáltatások, - járványok, természeti katasztrófák, - vagy akárcsak a feleslegesen keltett tömeghisztéria (például a világvég várása), sokakból kiváltotta a bűnbánatot, az önmegjavítás szándékát, amiknek egyik eszközének éppen az önkínzást, önkorbácsolást vélték.

Az 1340-es évek vége felé hatalmas pestisjárvány söpört végig Európán, a Kaszpi tengertől Skóciáig egyetlen ország, egyetlen nép sem mentesült a kórtól. A nagy halálozással járó, - és úgy tűnt megfékezhetetlen, - fekete halált Isten büntetésének tartották, ezt erősítgette az egyház, ezt szajkózták a hatóságok. Természetes hát, hogy sokfelé bűnbánó társaságok keletkeztek. Brabantban, Haynauban több ezres önostorozó csoportok vándoroltak. Bennünket azonban nem ezek, hanem azok a flagellánsok érdekelnek, akik a Felvidéken vonultak át, s akikről Arany János így emlékezik meg a Toldi szerelme 8. énekében:

Vág vize mentén nagy csapat emberre
Talált kik üvöltve, magukat verve,
Viszik, - mint madarak, költözve ha szállnak, -
Fekete hírét a fekete halálnak,
Hirdetik a gyónást, töredelmet, böjtöt,
Mert a világvége bűneikért eljött,
Verik önmagukat rengeteg ostorral
Toldi közéjük áll, s megyen a táborral

Délrül ez a népség indult valahonnan,
S mint hógulya meggyült, iminnen-amonnan,
Ki paraszt, ki műves, kinek odva szerzet,
Mindenféle kor, nem, állapot és nemzet,
Faluról falura, városról városra,
Éjszakra haladnak, Jablunka szorosra,
S kínozzák magukat, hogy borzad a lélek,
Vitéz Toldi Miklós ott vezekel vélek!

Arany János a flagelláns mozgalom minden jellegzetességét, mozzanatát belesűrítette két versszakba. Valószínűleg Ausztriában, Stájerországban verődtek össze a vezeklők, majd Magyarország felé vették útjukat, ahol Moson és Pozsony vármegyei lakosok is csatlakoztak. Az egyház kezdetben támogatta és helyeselte, ezt és más flagellánsok mozgalmát, még VI. Kelemen pápa 1348-ban kelt bullája is megemlékezik róluk. A Bécsi Képes Krónika nemcsak ír, de ábrázolja is, férfiak, nők elegyest ostorozzák önmagukat. A flagellánsok menete városról városra járt, rendszerint a templom előtt, a főtéren vetették magukat a földre, karjukat kiterjesztve, keresztet formálva. Sűrű fetrengések közepette elősorolták bűneiket, valamiféle ima-szerűt mormogtak, majd levetkőztek és megkorbácsolták magukat, egymást. Aztán az „előadás" végeztével begyűjtötték a könyöradományokat és azzal félreeső rejtekhelyekre, erdőkbe, pajtákba vonultak, ahol megkezdődött az orgia, a csoportos szeretkezés. Az ostorozás, a meztelen testek látványa felszította gerjedelmüket, amit aztán egymás között így vezettek le. Az egyház előbb jó szemmel nézte a kollektív vezeklést, de amikor fény derült, hogy az csak az első felvonása a mutatványnak, s inkább csoport-szexről, - mintsem valódi bűnbánatról szól, -. ellene fordult a flagelláns társaságoknak. Óvták híveiket, hogy közéjük álljanak, majd kiátkozással fenyegették a gyülevész és egyre erőszakosabb társaságokat. Néhány év múltán meg is szűnt a flagelláns-ragály, ami részben szintén a szadizmus és mazohizmus kéjt keltő hatásának köszönhette pályafutását. Időnként még felbukkantak hasonló vezeklő csoportok, azonban ennyire kiterjedtek, nagy létszámúak, mint a 14. században, már sohasem alakultak ki. A fájdalommal, veréssel szerzett nemi kéjérzés visszaszorult ismét a kolostorokba, zárdákba, oda ahonnan kiszabadult.

A szexuális élet zavarai

A szexualitás örök, veleszületett az emberrel, s meg is marad amíg csak ember lesz a Földön. Az állatoknál csak a fajfenntartást, az utódok létrehozását szolgálja. Fajunkban a szaporodást szolgáló szerepe mellé újabb, az előbbit gyakran háttérbe szorító öröm és kéjszerző funkció lépett. Abban is különbözik az ember nemisége az állatokétól, hogy nincsenek párzási időszakok, bármikor kész és hajlandó a közösülésre. Ez a készsége független az időjárástól, helytől, időponttól. Mindez azóta alakult ki, amióta az ember kiemelkedett az állatok világából. Akkor és ott is létesítenek nemi kapcsolatot, amikor szóba sem jöhet a szaporodás, fajfenntartás. Persze az emberek ebben is sokfélék, egyiknek kielégíthetetlen a vágya, másokban „csak" magasan lobog a szexualitás, van aki az eszem-iszomot, vagy a művészi élvezeteket többre tartja a szeretkezésnél. Akad olyan is aki egyáltalán nem, vagy csak nagyon ritkán igényli, s az is előfordul, hogy tartózkodik, vagy kifejezetten undorodik a közösüléstől. Az átlag ember ideig-óráig vissza tudja fojtani nemi vágyát, hogy az aztán annál nagyobb erővel törjön ki, hiperszexualitás, vagy betegség formájában.

Azonban más dolog a nemi vágy, annak beteljesítése és megint más az erre való képesség. Ma is meglehetősen gyakori, - s évezredekkel ezelőtt sem lehetett ritkább, - hogy a vágy élénk, de valamilyen ok miatt nem tudják kielégíteni. Ezekről a szexuális zavarokról a legutóbbi időkig alig esett szó. Az ókori és középkori irodalom bővelkedik a szeretkezések, technikák, perverzitások leírásában, de szinte elő sem fordul a potencia-zavar, merevedési képtelenség, megemlítése a férfinél, hüvelygörcs, frigiditás a nő részéről. Nem lehet kétségünk afelől, hogy korábban is sok ilyen eset lehetett, csak éppen soha és semmikor nem írtak, és csak négyszemközt, kivételes alkalmakkor beszéltek róla. A szexuális zavaroknak két nagy csoportját különböztetik meg az orvosok. Az egyik, amikor a vágy és készség megvan, olykor még fokozott

is, de a beteg nemi szervei olyanok, hogy képtelen a közösülésre. Ne gondoljuk, hogy ezek a rendellenességek ritkaság számba mennének, napjainkban ezer közül két-három emberben előfordulnak. A nemi élet zavarainak másik csoportjában nincsen semmiféle fejlődési anomália, a nemi szervek teljesen normális alakúak, csak a működésükkel van baj. Néha valamilyen betegség, sokkal többször pedig „csak" pszichés okok, lelki zavarok, hosszú tétlenség, stb. okoznak működési elégtelenséget. Erről már valamivel több adatot találunk a régi írásokban, elsőként a sumér irodalomban:

„Vesszőm azonnal ellövi nedvét,
utána semmire sem jó,
nádszálhoz fogom kötni"
(Komoróczy G. fordítása)

mondja a négyezer év előtti ifjú, aki azt hihette, hogy merevedési zavara és idő előtti magömlése megoldható azzal, ha nádhoz erősíti hímtagját.

A magyar középkorból alig maradt ránk írásos emlék, érdekes módon, ezek között mégis viszonylag sok a szexuális élet zavarára utaló. Tekintsünk el a férfiasságuktól büntetésből megfosztottak, valószínűleg maroknyi csoportjától. Jóllehet a magyarság már a honfoglalás előtt ismerte a kiherélés következményeit, mégsem gyakorolta az eunuch előállítás szokását. Legkorábbi írásos emlékünk Kálmán királyról szól, aki parancsot adott, hogy testvérét, Álmost és annak fiát (a későbbi II. Bélát) előbb heréljék ki, majd vakítsák meg. Álmoson elvégezték mindkét beavatkozást, de Vak Bélának „csak" a szeme világát oltották ki. Werbőczy Hármaskönyve az útonállók büntetéseként írja elő a kiherélést. Egy számadás-levél szerint Nádasdy Tamás 1554-ben 2 forint honoráriumot fizetett „az németnek, azki az embereket herél". Sajnos nem tudunk bővebbet, arról, hogy miért heréltetett embereket Nádasdy gróf (Magyary-Kossa 1929). Nem is ez érdekel most bennünket, ezért lássuk előbb a közösülési zavaroknak azt a csoportját, amikor a nemi szervek rendellenessége okozta a nemi képtelenséget.

Székesfehérvárott 1347-ben Agátha asszony Sengingi János felesége panasszal fordult Benedek espereshez, hogy az ura nem használja őt, pedig már három éve házasok. A férj azzal védekezett, hogy Agáthának hiányzik a nemi szerve (hüvelye), s ezért nem tud eleget tenni felesége kívánságának. Az esperes elrendelte, hogy négy tisztességes matróna vizsgálja meg az asszonyt.

Ezek meg is állapították, hogy Agátha valóban alkalmatlan a házaséletre, mert hüvelybemenete annyira szűk, hogy a hímtag nem képes behatolni. Emiatt a házasságot felbontották. Pár évvel később Agátha ismét jelentkezik az esperesnél, s azt állítja, hogy orvosi segítséggel immár alkalmassá vált a nemi életre. Négy matróna újból megvizsgálta és igazolta az asszony vélekedését. A történet csattanója, hogy János időközben más asszonnyal kötött házasságot. Ez utóbbit az esperes felbontja és kötelezi a férfit, hogy Agáthával éljen (Magyary Kossa 1929). A történet ebben a formában is hihető, Agátha hüvelyszűkületét lassú, óvatos tágítással meg lehetett szüntetni. Az 1400-as évekből arra is van külföldi adat, hogy sebészi beavatkozás nélkül is alakították ki olyan hüvelyt, amely közösülésre alkalmasnak bizonyult, noha korábban csak csökevényes hüvelye volt.

Nem sokkal később, 1352-ben ismét egy asszony, Ilona kezdeményez eljárást, azt állítván, hogy férje hermaphrodita és nem tud eleget tenni férji kötelességének. A férj ezzel szemben azzal védekezik, hogy felesége alkalmatlan a nemi életre, mert sem leány, sem fiú. A férjet négy férfi, az asszonyt négy matróna vizsgálta meg. A konzíliumnak az az eredménye, hogy a férfi nemi szervei épek, alkalmasak, ellenben az asszony valóban képtelen közösülni. Ennek alapján a házasságot fel is bontották.

Egy újabb alkalommal, - még mindig az 1350-es években, - a férj fordul azzal a panasszal az espereséhez, hogy nem tud házaséletet élni, mert a felesége alkalmatlan arra. A vizsgálatot végző matrónák azt jelentik, hogy az asszony igen fiatalka, ezért nem tud eleget tenni férje kívánságának. Javasolták a mesterséges tágítást, amiben a matrónák „tudósnak" mondják magukat, s azt állítják, hogy a kezelés után a feleség képes lesz a nemi életre. Végül két év várakozási időt állapit meg az esperes, s csak azt követően döntenek újra a házasság sorsáról. Ez a történet több kérdést felvet. Mindenek előtt azt, hogy mennyire fiatalka a menyecske? Talán 10-12 éves, s akkor lehetséges, hogy méretei miatt nem tudta befogadni a felnőtt férfi hímtagját. Ha idősebb, 14-15 éves, akkor vagy rendellenes nemi szerve lehetett, vagy a férfi közeledtére hüvelye erős görcsbe rándult (vaginismus), s ez okozta a közösülési képtelenséget. Az is magyarázatra szorul, hogy a matrónák miként válhattak a hüvely-tágítás tudósaivá? Állításuknak hitelt adva, fel kell tételeznünk, hogy nem lehetett ritka az ilyen panasz, ha többen is nagy gyakorlatot szerezhettek a hüvely tágításában.

A hüvely szűkülete, részleges elzáródása, falainak összenövése, fejlődési

rendellenessége, a hüvelyben képződött és azt ketté osztó sövény, a következményes közösüléskáptelenség az ókor óta foglalkoztatja az orvosokat. Elsőként Hippokrátész (Kr. e. 460-370) nőgyógyászati műve, „De nature feminarum" (Az asszonyok természete) c. könyve ad tanácsokat a hüvely tágítására, a szűkület és lenövések megszüntetésére: gyantát mézzel keverve, réz lemezbe téve, majd vászonba betekerve pesszáriumot kell készíteni, ezzel kell a hüvelyt tágítani, olyan mélyre bevezetve, amennyire lehet. Az eszköz eltávolítása után mirhás borral mosandók ki a nemi szervek. Ismerve Hippokrátész nagy népszerűségét a középkori egyetemeken és orvoslásban, bizonyosra vehető, hogy kipróbálták receptjét, előírását. Az évezredek során számos, műszerrel, vagy ujjal (kézzel) történő tágítási eljárást dolgoztak ki (Goldwin 1977). Valószínűleg a kézzel (esetleg valamilyen primitív eszközzel) végzett tágításban lehettek „tudósok" a matrónák. Állításuk, - t i., hogy a leányt közösülésre képessé teszik, - hihető.

Akadt olyan eset is a 14. században, ahol ugyancsak az asszony tett panaszt a házasélet elmaradásáért, s emiatt a férfi nemi szervének rendellenességét okolta. A vizsgálat mindkettőjük nemi szerveit közösülésre megfelelőnek találta, s kötelezték a házasfeleket a további együttélésre. A fenti történet már átvezet bennünket a szexuális zavarok másik csoportjához, t. i. amikor a nemzőszervek alakilag épek, a funkciójuk viszont nem kielégítő. A férfi merevedési zavarára utal az a szintén a 14. századból való okirat, amelyben ez áll: „Ladislaus dictus lagfazou" (lágyfaszú). Az írnok nem ismerhette a latin kifejezést, csak magyarul tudta kifejezni magát. Az 1370-ben említett László, - bizonyosak lehetünk benne, - merevedési zavarban szenvedett. Az átmeneti, mindössze egy-két alkalommal, vagy egy-egy nővel szemben átélt kudarc akkor sem okozhatott gondot a férfinak. Szégyellték, titkolták, ezért nem csoda ha alig-alig fordul elő ilyen az írások között. Bornemisza Péter megemlíti, hogy Balassi Menyhért főúr, Budán lakozván polgárasszonyt hozatott magának vágyai kielégítésére, de mikor megérkezett, arra gondolt, hogy az másokkal is lefekszik. Emiatt merevedés nem jött létre, dolga-végezetlenül küldte el a nőt. Ugyancsak az Ördögi kísértetek c. könyvben esik szó egy ötvenöt éves férfiról, aki *„ötvenszer, vagy többször is volt a lányok hasán, de akkor soha föl nem kelt az ő szemérmes teste"*. Ez már nem alkalmi, hanem idült impotencia, amelyet hiába próbált váltott partnerekkel, ifjú leányokkal megszüntetni a korosodó férfi. Súlyosbította a férfi potencia zavarát, hogy merevedés nélkül is magömlései voltak, amint erről a

folytatásban olvashatunk. A korai, vagy spontán magömlésről jóval korábbi beszámoló is szól. Ibn Fadlán az oguzokról írja, s megdöbben azon, hogy ilyen események után azok nem mosakodnak meg. Nem lehetett ritka az impotencia, ha Bornemisza Péter prédikációjában is foglalkozott annak formáival: „Üdvözítőnk Szent Máténál háromféle erőszegetteket számlál elő.... egyik, kik még anyjuk méhében lettek erőtlenek. Másik, kik emberek miatt metszéssel vagy seressel (sérüléssel) lettek erőtlenek. Harmadik, kiknek az Úristen mennyből adott arra való ajándékot.... (majd) az Isten erejét elvette és olyan ajándékot adott neki, hogy házastárs nélkül is ellehet". Ismert Báthori Zsigmond kálváriája. A fiatal fejedelem Habsburg Mária Krisztinát kapta feleségül, de amint a kortársai írták „A fejedelem, a huszonöt éves fejedelem akkor már (t. i. az esküvőjekor) testileg-lelkileg elöregedett, aki ha felesége közel volt futott előle". Ott is hagyta Erdélyt, elment Lengyelországba, hitvese Kolozsváron maradt. Az ifjú asszony azt írta anyjának, hogy a házasság nem consumaltatott (magyarul nem volt közöttük testi kapcsolat). Báthori András bíboros, Zsigmond unokaöccse úgy tudta, hogy ..."semmi afféle dolga nem volt feleségével". Gyóntatója Carillo Alfonz atya szerint „naturae defectus" (szószerint: természet hiánya) volt Báthori Zsigmondnak (Benda 1985). A három vallomásból kirajzolódik az igen fiatal korban fellépett impotencia, amit sokan a fejedelem kiszámíthatatlan cselekedetei és pszichopátiája okának tartanak.

A potencia zavarokat, a merevedési elégtelenséget a középkorban (és szinte a 20. századig egyfolytában) azzal magyarázták, hogy a férfit „megkötötték", megbabonázták. Ezt a tévhitet annyira komolyan vették, hogy még a Budai Zsinat határozatai közé is bekerült. A papok kötelességévé tették, hogy ügyeljenek, nehogy valaki megbabonázza (impotenssé tegye) a templomi esküvővel egybekelő párokat. Gyakran előfordult, hogy a papok, barátok imával, mágikus cselekedetekkel igyekeztek oldani a rontást. Ez felfogható egyfajta pszichoterápiának, s mint ilyen bizonyosan használt is jó néhány alkalommal. Bornemisza szerint a ház és az ágy megtöltése illatszerekkel felindítja a testet.

A 16. század végén, aztán hirtelen megszaporodnak a nemi élet zavaraira vonatkozó feljegyzések. Méliusz Péter nem orvos, hanem széles műveltségű kálvinista prédikátor, aki gyógynövény könyvében a füvek-fák használatainak javallatait is megadja. A mustban elkészített mustárról azt állítja: „felindítja a megholt férfiasságodat". A férfiak nemi vágyának gerjesztésére, a merevedési zavarok megszüntetésére hatféle növényt is javasol. Az olasz tövises lapu levelét és gyökerét nyersen ehette, a csalán és a szeretetre hajtó fű teáját naponta ihatta, a csalán főzetét a hímtagra helyezett borogatás formájában alkalmazhatta a panaszos. A számos ajánlás, azt sugallja, hogy sokan lehettek, - elsősorban férfiak, - akik potencia zavarral, közösülési képtelenséggel küszködtek. Az asszonyok ilyenfajta panaszairól nem szól a füveskönyv.

Az impotencia ellentétére, a fokozott nemi vágy leküzdésére, csillapítására, - vagy ahogyan Méliusz írta, „bujaság ellen", - hasonló szereket, a ruta főzetét vagy porcsinfű nedvét tanácsolja nőknek, férfiaknak. Talán mondanom sem kellene, egyik növénynek sincsen a nemi kívánságot csökkentő hatása.

A Herbárium, asszonyokra vonatkozó részei, főként az abortusz előidézésével, a méhen belül elhalt magzat világra segítésével foglalkoznak. A vetélés megindítására legalább féltucatnyi növény szolgált. Egyikből főzet, boros kivonat készült, ezeket itták is szorgalmasan. Másokat borogatásként helyeztek az alhasra, nemi szervekre. Akadt olyan szer is amelyet szivaccsal felitatva juttattak a hüvelybe a vetélést megindítandó. Mai tudásunk szerint egyik növény kivonata, főzete sem alkalmas az abortusz megindítására. A hüvelybe helyezett, - keserűfű nedvével átitatott, - szivacs, sem abortivum, ha nagyritkán bekövetkezett a remélt hatás, az sokkal inkább a hüvely és a méhnyak manipulációjának, mintsem a növénynedvnek az eredménye lehetett. A boldogasszony-ágával a nemi szerveket füstölték, ugyancsak vetélés reményében.

Ebben a korban, nemcsak hazánkban, hanem Európa-szerte szaporodtak a nemi élet zavarainak megszüntetését célzó tanácsok, eljárások. A Magyarországon is megfordult Paracelsus számtalan receptet közölt. Patikaszert ajánlott a férfi vágy felkeltésére, az impotencia ellen, egy másikat a férfi nemi buzgóságának csökkentésére. Az elvesztett női szűzesség helyreállítását az összetört alma, piros rózsa, és fehérbors, borral készített pépjének a hüvelybe juttatásától remélte. A lógó női mellekre éretlen alma, tojásfehérje, tömjén elegyét meleg ecettel keverte, s ezt a masszát kenette az emlőkre. Gyermeteg, hatástalan, néha egyenesen káros tanácsok, receptek ezek.

Nem tartozik szorosan a nemi élet zavarainak körébe, mégis érdemes néhány szót szólni a túlságosan tág hüvelyről, ami mindkét fél kéj érzetét jelentősen csökkentheti. Erről így vélekedett Janus Pannonius:

„Csábos a nyelved, húsod lágy, arcod gyönyörűség,
míg bele nem fogtunk, mindened elragadott.
Ám midőn lefeküdtünk, annyira tágas üregbe
csúszott fütykösöm: el sem hiszi, hogy hüvely az,
Oldala sincs, sem vége, csaponghat mint szabad égen
benne, vagy úszkálhat, mint hal a tengerben.
Ámde hiába rugózna szegényke a parttalan űrben,
gyengének bizonyul, céljához sosem ér".
(Szepes E. fordítása)

Bizonyára nemcsak Janus barátnéja, Orsolya ilyen „parttalan", hanem mások is akadtak. Erre a bajra timsót, timsó és terpentin keverékét használták. Ugyanezzel a szerrel kezelték a hüvelybemenetet, ha olykor-olykor, - a korábban elvesztett, - szüzesség látszatát akarták kelteni a hölgyek. Azt is kitalálták, hogy a szűzhártya átszakadásakor keletkező vérzést hogyan imitálják „élethűen". A magát érintetlennek feltűntetni kívánó, - de már nem ártatlan, - nő a tervezett közösülés (nászéjszaka) előtt piócákat helyezett hüvelyébe, szeméremajkaira, majd röviddel az aktus előtt eltávolította azokat. A pióca nyála véralvadást gátló anyagot tartalmaz, s ez pár órára fokozott helyi vérzékenységet okoz. Ezzel a módszerrel, - az ártatlanságukat rég elvesztett lányok is, - véreztek a nászéjszakán és tulajdonképpen becsapták partnerüket.

Sokkal durvább és veszélyesebb eljárás a középkorban és azóta is gyakran alkalmazott „visszaszűzesítés", amelynek során a bábák, vagy a „tisztes matrónák" egy-két öltéssel beszűkítették a hüvely bemenetét. Nem tudjuk végeztek-e ilyen beavatkozást hazánkban, az azonban bizonyos, hogy a 13. századtól, szinte napjainkig, virágzó és nagy hasznot hajtó iparág a revirgináció (visszaszüziesítés) Franciaországban, Itáliában, Németországban ahol mostanság nőgyógyászati klinikákon végzik, s főként iszlám vallású ifjú hölgyek vetik alá magukat a műtétnek. Nem lehetetlen, hogy a 14-15. századokban Magyarországra is eljutott a roppant sok veszélyt magában rejtő „beavatkozás".

Végezetül, érdemes néhány szót ejteni a kielégítetlenségről, ami elsősorban a nők körében fordul elő. Az apácák nemi vágyainak elfojtásáról és az abból származó bajokról, tünetekről már írtam. A világiakat nem kötötte a szüzességi fogadalom, nagy többségük rendszeres, - és úgy tűnik, - kielégítő

nemi életet élt. Gyakori lehetett, hogy ha az asszony nem elégült ki férje oldalán, akkor alkalmi, vagy állandó partnert keresett magának, akivel az ágyban is jól érezte magát. Az özvegyek, a férjüktől elhagyottak Szent László király idejében is papok ágyasává lettek, s ez a gyakorlat még a 13. század végén is fennállt, amint arra a Budai Zsinat határozataiból is következtethetünk. Az össze nem illő párok jogilag fenntartották ugyan házasságukat, de mindkét fél alkalmasabb partnert keresett magának. Ez az igény hozta létre a concubinatus (ágyasság, vadházasság) gyakorlatát, amelyet a törvénykezés is tudomásul vett. Elsősorban a 16. századból származik az a számtalan adat, esetleírás, vagy éppen általánosítás, amelyekből kiderül, hogy nem ritkán az impotens férj tudtával és jóváhagyásával, néha csak szemet hunyásával folytattak nemi viszonyt az asszonyok. Ez annyira általános lehetett, hogy az egyébként drákói szigorúságú Werbőczy-féle törvénykönyv is említést tesz róla. Ha a férj egyszer már tudomást vett felesége külső kapcsolatairól, akkor a későbbiekben már nem kérhette számon rajta a házastársi hűséget. Voltak asszonyok, akik nem kívántak szeretőt tartani, másként „oldották meg" nemi kielégületlenségüket. Hurkával és bőrből készült mű-pénisszel végeztek önkielégítést, olykor pedig állatokkal létesítettek kapcsolatot (Bornemisza 1578).

A szexuális neuraszténiának számos esetét ismerteti Bornemisza tiszteletes: Egy asszony, „noha ...... mindenkor jó erkölcsű volt, de egy olykor más úr, oly fajtalan mint az ő ura, megkedveli és csoda álnokul lassan-lassan addig szoktatja hogy a jámbor asszonynak esze vész. És miatta elbolondul és éjjel-nappal nyughatatlan lesz gondolkodván miképpen engedjen az latornak. Ezben mennyi nyögése, félelme, röttegése, viszontgerjedelme kívánsága, szándéka...... mondok ezek miatt mennyi nehézsége volt, senki meg nem gondolhatja". Más asszonyról azt állítja, hogy „Lidérc ördögökről is csudákat mondhatnék és azfélékről kik özvegyek lévén, ura képében az sátán hozzá járt és vele játszadozott." Nemcsak asszonyról, férfiakról is tud hasonlót a püspök: „Sennyei Ferenc azt beszélte énnekem, hogy felesége halála után asszony-ember képében és leányzók képében emette is elébe jöttek az sátánok". A mai szexuálpatológia előtt jól ismert a kielégületlen emberek erotikus álmai, éjszakai érzékcsalódásai, férfiak magömlése, nőknek álmukban bekövetkező orgazmusa. Milyen gyakori lehetett ? A ritka írásos emlékekből még csak megbecsűlni sem tudjuk.

Szexuális aberrációk a középkorban

Nem egyszerű meghatározni a szexuális aberráció fogalmát, az ide sorolható cselekedetek körét. Volt idő, - nem is nagyon régen, - amikor valamennyi, a szokványostól eltérő szexuális cselekményt nemi eltévelyedésnek tartottak. A középkori írásokban gyakran felbukkan, hogy „fajtalankodtak, fertelmeskedtek, ocsmánykodnak" stb., de vagy nem derül ki, hogy mit is tettek, vagy olyat követtek el, amit napjainkban egyáltalán nem tartunk aberrációnak. Fajtalankodásnak számított a homoszexualitás, a masturbáció, az orális szex, a végbél-közösülés, a szeretkezés különleges testhelyzetei. Az egyneműek szerelme még a Bibliába is bekerült. A férfi homoszexualitást Mózes írta le (3 Mózes 18, 22), s szabott ki érte halálbüntetést. A leszboszi szerelmet Pál apostol említi (Rómaiakhoz irt levél 1, 26), de ő már csak szörnyülködik miatta. A „korhűség" azt kívánná, hogy amit a középkori egyház és a világi polgár aberrációnak tartott, mindazok a cselekedetek ebben a fejezetben szerepeljenek. Mégis arra a meggondolásra jutottam, hogy csak azokat veszem itt röviden számba, amit napjainkban is a nemi ösztön eltévelyedésének tartanak.

A zoofilia, az állatokkal végzett közösülés első sorban a pásztorkodással foglalkozók körében fordul elő. A Bibliában, Mózes harmadik könyvében olvashatjuk: „És semmiféle barommal ne közösülj, hogy azzal magadat megfertőztessed, és az asszony sem álljon meg a barom előtt, hogy meghágja őt..." (3 Mózes, 18, 23-24). A 10. században alapított (görögországi) Athosz-hegyi szerzetes-köztársaság regulái között mai napig szerepel, hogy nem szabad a félszigetre *nőstény állatot* bevinni. A magyarországi irodalomban először a 15. században jelenik meg az állatokkal való szexuális kapcsolat. Gyanúsították, - valószínűleg nem alaptalanul, - a nomád állattartást felhagyni nem akaró kunokat, és persze a tatárokat is. Bonfini azt állítja a tatárokról, hogy *„ észtelenül kicsapongók, mert nemcsak férfiakkal és nőkkel, de*

állatokkal is igyekeznek szerelmüknek áldozni". A 16. században ugrásszerűen szaporodnak a zoofiliára vonatkozó adatok is. Először, egy évvel a mohácsi csatavesztés előtt, Újlak, délvidéki város törvénykönyvében bukkan fel (III. könyv 37. §), és halállal büntetendőnek ítéli. Bornemisza Ördögi Kísértetek c. műve (1578) pedig nemcsak általánosságban szól, hanem számos példát hoz fel. Őt azonban nem a büntetőjogi, hanem a zoofilia erkölcsi oldala érdekli. Beszámol arról, hogy Bécsben egy embert rajtakaptak, amint egy kecskével közösült. Nem lehetett ez nagy titok a delikvens környezetében, mert az asszonyok jó előre figyelmeztették a férfit, s fel is ajánlkoztak, ő azonban kitartott kecske-partnere mellett. Sáros megyében azért citáltak a törvény elé egy oláhot, mert az is a kecskével fajtalankodott. Azzal védekezett, hogy a kecske a saját tulajdona, s szabadon cselekedhet azzal. A klastrom-béli barátokról azt tudja, hogy szamárral, tehénnel, borjúval, de még disznóval és ebbel is „undokoskodtak", az apácák vétkei között pedig megemlíti, hogy kutyával közösültek. Dernschwan János magyarországi szász utazó éveket töltött török földön a 16. század derekán. A mindent megfigyelő öregúr így vélekedik az isztanbuliakról: „nem mások mint ebfajzatok, szodomiták, akik nemcsak fiúkkal, hanem állatokkal is fajtalankodnak". Ugyanezt meséli a híres dervis-rend a begtásik szokásairól. Ezek nemcsak hadjárataik során, hanem béke idején is a kecskétől a tevéig csaknem mindenféle nőstényállatot bevontak zoofil kapcsolataikba. A végvárak vidékén és Erdélyben „török módinak" nevezték mind a homoszexualitást, mind az állatokkal történő közösülést.

A nekrofilia, a halottal folytatott nemi aktus szintén a 16. században bukkan fel irományainkban. Csatáron (Nagyvárad mellett), egy nemes hölgyet ravataloztak fel a templomban. Éjszaka beszökött hozzá egy deák, (valószínűleg az elhunyt asszony íródeákja), és a halottal közösült a koporsóban (Bornemisza 1578/1980) Swinyén, 1570-ben egy paraszt megölte terhes feleségét, majd közösült a halottal. Ezt követően leült a tetem mellé szalonnázni. Tetteiért lefejezték (Magyary-Kossa 1929).

Az *exhibicionizmusnak* különös formája jött divatba a 15-16. századokban, az uralkodó osztály férfiai körében. A páncélokra óriási pénisz-zacskókat csináltattak, ezeket aranyozták, zománccal díszítették, belsejében használati tárgyaikat tartották. Európa valamennyi nagyobb páncél-gyűjteményében megtalálhatók a furcsa alkotások. Magyar vonatkozása: II. Miksa császár és magyar király 1562 körül csináltatott magának egy ilyen, jókora péniszt és

pénisz-zacskót kiformáló páncélt, amely utóbb a bécsi császári fegyvergyűjteményben kapott helyet.

Nincs elfogadott elnevezése annak a cselekménynek, amiről szintén Bornemiszától értesülünk. Azt írja, hogy egy ifjú ember a templomi festett fa-szoborra gerjedezett, s nemcsak gerjedezett, hanem titkon belopózott a templomba, felhágott az oltárra és ott elégült ki. Az Ördögi kisértetek-ben két, nagyjából azonos leírása szerepel ennek a históriának, de nem derül ki, hogy egy, vagy két hasonló cselekedetről van-e szó? A történet emlékeztet a Lukiánosz által említett esetre. A knidoszi Aphrodité szentélyben állott a Praxitelész alkotta, csodálatos szépségű istennő-szobor. Ezen történt volna meg az elhíresült cselekmény, hogy a szerelmes ifjú az Aphrodité szobor combjára folyatta ondóját, aminek következtében a márványon sötét folt keletkezett.

Az erényöv. Akár az elme eltévelyedései, akár az aberrációk közé is sorolhatnánk azt a beteges féltékenységet amely kitalálta és asszonyokra kényszerítette a késő középkor egyik gyalázatos találmányát az erényövet. Az lett volna a célja, hogy lehetetlenné tegye a feleség hűtlenkedését olyankor, amikor férjeura akár évekre is magára hagyta. Az eszköznek könyvtárnyi irodalma van, akad aki tagadja, mások a keresztes háborúk idejére teszik megjelenését (Magyary-Kossa 1929), de vannak olyanok is, akik a 15-16. század termékének tartják. Valószínűleg Itáliában készültek az első darabok, de kétségtelen, hogy az 1500-as évek elején már ismert Franciaországban. Brantome annak az asszonynak a történetét írja le, aki lakatost hivatott ura távollétében, a mester leügyeskedte az erényövet, s rögtön utána természetben kapta meg fizetségét a pótkulcsért. A nagy pletykagyűjtő szerint a francia főurak megfenyegették az erényöv kereskedőket és készítőket, hogy ne merjék árulni portékájukat. A 16-17. századokból számtalan ábrázolása maradt fenn, elsősorban Franciaországban és Németországban (Ráth-Végh 1980). Pár évtizeddel ezelőtt Ausztriában, egy 16. századi sírban fiatal nő csontvázára leltek. Medencéjén sértetlenül helyezkedett el az arannyal futtatott acéllemezből készült, dúsan cizellált erényöv, amelynek elülső (a hüvelybemenetet védő) lemezére Ádám és Éva alakját munkálta ki az ötvös. Az erényövet a 19. századig szinte kizárólag a főúri osztály férfiai kényszerítették feleségükre, (később egyre többször gyalázta meg asszonyát a féltékeny polgárember is). Bizonyítható, hogy hazánkban is használták. Magyary-Kossa részletesen ismerteti könyvében azt a 16-17. századból ránkmaradt erényövet, amely

Felsővásárról, ajándékként került a húszadik századelőn a Magyar Nemzeti Múzeumba. Ez az eszköz ízekre osztott, mozgatható acéllemezekből készült, elején karikás csat, amely lakattal zárható.

Fürdők és fürdői élet a középkorban

A magyarság mindig tisztaság kedvelő nép volt. Nemcsak nyaranként fürdött a tavakban, folyókban, hanem otthonában is tartott speciális magyar fürdő alkalmatosságot (lásd: Lakás és öltözködés c. fejezetet). Az is természetes, hogy a férfiak, nők elkülönítetlenül és meztelenül fürödtek. Ezen csak a mohamedán utazó Ibn Fadlán botránkozott meg. Ismeretes, hogy Európa-szerte beszéd és csodálkozás témája lehetett az az ezüst fürdőkád, amit II. Endre királyunk adott hozományként a Thüringiába távozó Erzsébetnek. A fából készült kisebb-nagyobb (családi) fürdődézsa hozzátartozott nemcsak a nemesek, hanem a parasztság házainak berendezéséhez a középkor és az azt követő századok folyamán. A szifilisz elterjedése után különös jelentőséget nyertek ezek a házi fürdők, amelyekben nem kellett tartani a fertőződéstől.

A Kárpát-medence rendkívül gazdag természetes hévizekben. Sokfelé maguktól törnek a felszínre, máshol csekély beavatkozással nyitották meg a meleg források útját. A rómaiak gazdag fürdő kultúrát építettek ki mindkét provinciájukban. Pannóniában Aquincum (Óbuda), Arrabona (Győr), Savaria (Szombathely), Sopiane (Pécs) stb., mind-mind olyan erősítés és polgárváros, ahol vagy természetes forrásra alapozva, vagy mesterségesen előállítva, neves fürdőhelyeket létesítettek (Vida 1979). Erdélyben, az egykori Dacia provinciában Herkulesfürdő és Olthéviz a legismertebbek. A Római Birodalom bukását követő négy évszázadon keresztül a népek vándorútja, gyakran temetője volt a Kárpát-medence. Vandálok, longobárdok, szarmaták, hunok, avarok, szlávok, bolgárok és ki tudja, még hányféle nép fordult meg errefelé, rövidebb-hosszabb időre letelepült, aztán vagy tovább vándorolt, vagy beolvadt a következő jövevény népességbe. Azonban akármennyien is lakták, birtokolták ezt a vidéket, egyiknek sem volt szíve ügye a római fürdők felélesztése, a fürdőkultúra újjáteremtése. A régi források elszöktek,

eliszaposodtak, elapadtak, s mire a 9. század végén a magyarság ideért, már csak négy helyen, (Óbudán, Hévízen, Herkulesfürdőn és Olthévizen) találta meg a római fürdők maradványait (Józsa 1996). Anonymus megemlékezik arról, hogy Árpád, - átkelvén a Dunán, - a felső melegforrások (kb. a mai Császárfürdő) mellett ütött tábort. A honfoglalás, az új hazába való berendezkedés, a kalandozások alatt, ha nem is fejlesztették, de legalább tovább romlani sem hagyták a természetes fürdőket. A hévízi meleg tó nemcsak télen-nyáron kínált fürdési lehetőséget, hanem lefolyója a tímároknak nyújtott alkalmat mesterségükhöz. A 10. század végén már állt Felhévíz falu, a mai Császárfürdő és Lukácsfürdő tájékán, működött az óbudai Római fürdő, Alhévíz település pedig kezdett kialakulni a Sáros (mai Gellért) fürdő szomszédságában. A 13. században Alhévíz mellett felépült Erzsébetfalván leprosoriumot létesítettek és a bélpoklosnak vélt betegeket a Sáros fürdőben kezelték. István uralkodásának kezdetén, 1001-ben készült el a pécsváradi bencés kolostor, amelynek mesterséges fürdőjéhez kilométerekről vezették a karsztvizet. A kolostorban felmelegítették és hat fürdőszolga gondoskodott az ispotály betegeinek gyógykezeléséről. A 11-12. századokban sorra kiépülnek a természetes melegvízű fürdők: Nagyvárad mellett Félix, Szent László, Szent Jobb, Püspök fürdők, továbbá Balf, Tarcsa, Pöstyén, Trencsénteplic, Bártfa, Stubnya, Besztercebánya, Szentkút, Lubló, Esztergom stb. Az Árpád-kor végére kb. 70-80 természetes hévforrás és legalább feleannyi mesterséges fürdő (Győr 1238, Pozsony 1248, Podolin 1292, majd Nagybánya, Várad stb.) szolgálja a fürdőzni vágyókat. Márpedig igény mindig és mindenütt akadt. A szegény pórnép sokfelé ingyen, máshol igen csekély díjazásért vehette igénybe, ennek ellenére a fürdők óriási jövedelmet hoztak tulajdonosaiknak, bérlőiknek. A szerzetesrendek gyakran a hévforrások közelébe települtek, s ott működtették ispotályaikat. Ezekben a középkori kórházakban, jószerivel a gyógyvíz és a fizioterápia az egyetlen hatásos gyógykezelés (Józsa 2008). A tatárjárás után Buda lett az ország fővárosa. A környékbeli hőforrások között gyorsan kialakult a „rétegződés". A mai Rudas fürdő helyén csak az előkelők, a Rác fürdő elődjében főként a polgárok, a Sáros (Gellért) fürdőben előbb a leprások, majd a szifiliszesek jártak. Zsigmond azzal is emelte a budai vár pompáját, kényelmét, hogy vízvezetéket építtetett, amely a budai hévforrások vizét a várba vitte. A források fölé-mellé díszes fürdőházat emeltek. Olykor márvány, többnyire azonban valamilyen közönségesebb kő, vagy tégla burkolta a medencéket és környéküket. Oláh Miklós érsek

A középkori fürdőház, flamand fametszeten. 14.-15. század.

Hungaria c. művében olvasható, hogy a királyi fürdőkben akkora medencék vannak, hogy akár úszhatni is bennük. Ugyancsak tőle tudjuk, hogy a pórnép főként a szabad fürdőket látogatta, amelyek Felhévizen csak pár lépésnyire fakadtak a Duna medrétől. A lubickolók nyakig merültek a vízbe. „Ez a nézőknek olyasféle látványt nyújt, mint a templomokban az általános feltámadást ábrázoló festmények". Oláh sorra veszi a jelentősebb budai fürdőket: Alhévizen (Gellért fürdő) fürdőház és szabad fürdő, a királyi (Rudas) fürdő a legnagyobb és legdíszesebb, Felhévizen szabad és fürdőházas, Római fürdőn csak szabad medencék voltak. Utazók és követek, uralkodók és kalandorok nem mulasztották el felkeresni a budai-óbudai termákat. Más hévforrások kevésbé kiépítettek, felszereltségük is elmaradt a budaiakétól. A trencsénteplici hőforrások gyakran változtatták helyüket, hol a Vág medrében, hol annak partján törtek felszínre, ott nem is építettek medencét, hanem a talajba vájt gödrökben lubickoltak, vagy kúrálták magukat.

A mesterséges fürdőkben általában nagy, 8-11 m átmérőjű közös medencéket és apró, pár személyes fürdőházakat építettek. ezekben egy-egy család, vagy pár élvezte a vizet. Sokfelé gőzfürdő is működött. Azonban nem csak ilyen, természetes, vagy mesterséges, nyilvános fürdőket használtak. Szinte minden házban akadt egy-egy nagyobb dézsa, vagy fakád, amibe a

A középkori fürdőház, flamand fametszetes. 14.-15. század.

család apraja-nagyja belefért, s olykor a belső szolgálók is csatlakoztak az órákig tartó fürdőzéshez.

A nyilvános fürdők nagy medencéiben meztelenül, vagy aprócska kötényt viselve lubickoltak, férfiak, nők, gyermekek. A fürdőközönségbe beletartoztak az apácák és barátok is, akik a többiekhez hasonló „öltözetben" mentek vízbe. Oklevél bizonyítja, hogy a szigeti domonkos apácáknak a budai parton, Felhévízen működött a fürdőjük (Siklóssy 1922), arra azonban nincsen utalás, hogy ezt csak az apácák, esetleg csak az egyházi rend tagjai, vagy mások is használhatták-e? Az apácák rendszeres fürdőzésére enged következtetni, hogy a Margit legenda, mint szokatlant, különlegességet, említi, hogy a szent szűz 12 éves kora után sohasem fürdött. Alig akadt olyan nyilvános fürdő, ahol vékony léckerítés választotta el a férfiak és nők térfelét. Ezekben közvetlenül nem érintkezhettek, csak szemüket meresztgethették a vendégek. Akiknek nem volt kedve, vagy lehetősége (pl. havi vérzése miatt) vízbe ereszkedni, azok a medence széléről, máshol a medence fölé épített hidacska két oldaláról vehették szemügyre a vízben lévő hölgyek és urak takaratlan bájait. Lassanként a fürdő lett a társadalmi élet középpontja. Fél napokig üldögéltek a meleg vízben, közben ettek, ittak, kártyáztak, kockáztak, vagy csak beszélgettek, pletykáltak. A rosszul megvilágított fürdőházakban fogdosták, tapogatták egymást, sötétedéskor ott a vízben közösültek, nemcsak a szajhákkal, hanem a „tisztes" asszonyokkal is. Dudith András (korábban csanádi és pécsi püspök, majd protestáns prédikátor), komoly tudományos vitába keveredett egy Veius nevű tudóssal (Magyary-Kossa 1929). Dudith kétségbe vonta, hogy a szűz leány megtermékenyülhetne a fürdővízben úszó ondótól. Nyilván nemcsak elvi vitáról lehetett szó, valósnak tekinthető, hogy számos fürdőben bőven akadt ondó a vízben. (A vita másik pontja az volt, hogy megtermékenyülhet-e a szűz leány az első közösüléskor, amit Dudith lehetségesnek, Veius kizártnak tartott).

Ahogyan nőtt a fürdők népszerűsége és látogatottsága, úgy bővültek a szolgáltatások. A vendég rendelkezésére álltak a borbélyok, akik nemcsak hajat vágtak, borotváltak, hanem sebészkedtek is. Helyben elvégezték a köpölyözést, érmetszést, fogat húztak, tályogot nyitottak meg. A gyarapodó számú fürdőszolga (férfi és nő egyaránt), a lepedőket nyújtotta a kijövőknek, megmosta-csutakolta hátukat, fejüket. A víztől elbágyadtakat heverőkre fektették, masszírozták, olajjal, illatszerekkel kenték. A budai fürdőkben a szolgák adták a psilothrumot a vendégeknek. Ez a psilothrum a középkorban divatos szőrtelenítő szernek számított, auripigmentből és oltott mészből keverték (Magyary-Kossa 1929). Ezzel távolították el a feleslegesnek tartott szőrzetet a hónaljból, a végbélnyílás környékéről, olykor a nemi szervekről. Nem tudjuk, hogy máshol is használták volna a psilothrumot, mégis valószínűnek tartom, hogy nemcsak a budai közönség egy része kívánt megszabadulni szőrszálaitól. A szeméremszőrzet eltávolításának oka elsősorban nem a divathóbort, vagy vallási előírás. A középkorban, (sőt egészen a 20. századig) a lapostetvesség meglehetősen gyakran fordult elő (lásd a Nemibetegségek c. fejezetet). Gyógyításának és az ellene való védekezésnek, megelőzésnek akkoriban egyetlen, de igen hatásos módja a fanszőrzet eltávolítása. A mohamedán nők részére kötelezően előírt szőrtelenítés, a szeméremtájék hetenkénti lecsupaszítása is tulajdonképpen azt a célt szolgálta, hogy ne fertőzhessék lapostetűvel a férfiakat és maguk sem kaphatták el partnereiktől az élősködőt. Olcsóbb, de sokkal kellemetlenebb lehetett a szőrzetnek horzsakővel történő ledörzsölése, amivel elsősorban a férfiakat szabadították meg fanszőrzetüktől.

A fürdőkben gyülekeztek a prostituáltak, részben vendégként, részben alkalmazottként. A fürdők szolgaleányai testükkel is a látogatók rendelkezésére álltak[17], (pontosabban feküdtek). A prostituáltak másik csoportja nem alkalmazott, hanem hivatásos kéjnő, naphosszat ott lebzseltek a fürdőházban, várták ügyfeleiket. Akár helyben, a medencében, akár valami félreeső helyen közösültek az őket megkívánókkal. Nagy „előnye" volt a fürdőknek, hogy mindenki meztelen lévén, a szajhákkal lefeküdni akarók előzetesen megszemlélhették, - a bőséges kínálatból, - kiválaszthatták leendő partnereiket. Nyelvünk mai napig őrzi a „fürdős kurva" kifejezést, amely ott, a középkori fürdőházakban keletkezhetett.

A természetes hévizek komoly gyógyhatásúak. A melegvíz fellazítja az

[17] Nyelvünkben mai napig él (a közpkorban keletkezett) megjelölés: fürdős kúrva.

izmokat, csökkenti az izületek merevségét. Minderre nagy szükség volt abban az időben, amikor hatásos gyógyszerek nem léteztek, a betegek vagy a csodától, vagy a természettől várhatták panaszaik enyhülését, elmúlását. Magam több ezer, középkori csontváz vizsgálatával megállapítottam, hogy a felnőtt lakosság 6-10 %-a szenvedett idült csont-ízületi megbetegedésben (Józsa 1996). Ezek az emberek bajaik kezelésére keresték fel a fürdőket, ahol nemcsak gyógyulásukat remélhették, hanem kikapcsolódást, élvezeteket is nyerhettek. A természetes hőforrások egy részének, - okkal, ok nélkül, - csodatevő híre kelt. Különösen azok a hévizek váltak népszerűvé, amelyeket kapcsolatba hoztak valamelyik szenttel, vagy akár Szűz Máriával (Szent László fürdő, Szentkút, Szent Jobb fürdő stb.). A csodatévő hírbe keveredett fürdőket aztán messze földről mindenféle bajjal, panasszal felkeresték. Bénultak és golyvások, senyvedők és váltólázban (malária) szenvedők zarándokoltak egy-egy gyógyhelyre. A középkorban nagy szégyennek, vagy legalábbis hátránynak tartották a meddőséget, amiért kizárólag az asszonyokat okolták. A nők éppúgy szenvedtek akkor is, ha „csak" leányaik születtek, s nem sikerült fiút világra hozniuk. Említettem, hogy Nagy Lajos királyunk felesége is azért vállalkozott hosszú, gyötrelmes zarándokútra, hogy fiú örököst szülhessen (lásd: Az Anjouk kora c. fejezetet). A csodatevő hírében álló forrásokhoz csapatostul zarándokoltak a meddő, vagy csupán fiút óhajtó asszonyok. Láttuk, hogy a zarándoklat általában nem jámbor, szelíd keretek között zajlott. A kerítőnők hada kísérte az asszonyokat, az idegen környezetben, idegen szokások között a fehérnép is könnyebben engedett a csábításnak, mint otthon, férje mellett. Tekintettel arra, hogy a meddőségért ugyanolyan gyakran tehető felelőssé a férfi, mint a nő, azokban az esetekben, amikor a férj volt meddő, valóban „jótékonyan hatott", nem is annyira a gyógyvíz és a kegyes zarándoklat, mint sokkal inkább az új, nem magtalan férfival folytatott nemi kapcsolat. Ezért zárult „eredménnyel" igen

Családi" fürdődézsa. 14. századi fametszet.

sok esetben a középkori csodatévő gyógyhelyek felkeresése. Ide kívánkozik a német földről való, középkori, gúnyos, versike:

Egykor egy férj asszonyát,
Úgy szerette, mint önmagát
De hajh! a nő meddő maradt
A férj hát ily tanácsot ad:
Eredj és használj feredőt
S a gyógyfürdőbe küldi őt
Nem tudok róla többet, közelebb
Csak azt, hogy terhes lett
A nő, a lány, az eb.

A házakban, otthonokban éppen olyan népszerű és csaknem olyan erkölcstelen lehetett a fürdőzés, mint a nyilvános, közös fürdőkben. Ritkábban a férj és feleség, sokkal többször a férj és szolgáló lány, a gazdaasszony és a béreslegény, vagy az asszony szeretője bújtak be a dézsába. Nemcsak simogatás, tapogatás, petting, hanem a közösülés is ott történt a „családi" fürdőkádban. Arra is akadt példa, hogy felnőtt férfi ott, a fürdődézsában rontotta meg a 8-10 éves kislányt (lásd: Papok, szerzetesek, apácák c. fejezetet). Azt kell mondanom, hogy sem a házi, különösen pedig a nyilvános fürdők, nem annyira a tisztálkodást, mint sokkal inkább az élvezeteket szolgálták. A fürdők nagy népszerűségének, látogatottságának a 15. század utolsó éveiben kitört, majd a 16. század elején viharos gyorsasággal szétterjedő szifilisz vetett véget. Talán nem is a fürdővíz, hanem sokkal inkább a használati tárgyak és főként az üzelmeiket a fürdőkben lebonyolító prostituáltak terjesztették a kórt. A 16. század elején-közepén a fürdők nagy részét bezárták, a tovább üzemelők közönsége meggyérült. Verancsics Antal püspök 1571-ben azt írta Liszthy János veszprémi püspöknek, hogy óvakodjék a fürdőktől, mert ő maga is a podolini víztől lett „kiütéses". Ugyanebben a levelében említ egy nemes urat, aki (állítólag) szifiliszt kapott egész családjával a pöstyéni fürdőben. Más leveleiben is azt állítja a pöstyéni vízről, hogy abban gyakran fertőződnek meg a vendégek szifilisszel (Magyary-Kossa 1929). Az új kór miatt a fürdők népszerűsége, látogatottsága jelentősen csökkent, számos (mesterséges) fürdőt bezártak.

Zsigmond és Borbála

Nagy Lajos királyunknak nem lévén fiúörököse, kétszeresen is igyekezett az Anjou dinasztia uralkodásának folytatását biztosítani. Egyfelől mind a magyar, mind a lengyel rendekkel elfogadtatta a leány-ági örökösödést, másrészt mindkét leányának uralkodásra alkalmas férjet keresett. A lengyelországi történésektől tekintsünk most el, azokat röviden érintettem az Anjouk kora c. fejezetben.

Luxemburgi Zsigmond 1368 februárjában látta meg a napvilágot Nürnbergben. A tehetséges, érdeklődő ifjú 1382-ben került Magyarországra, mint Mária leendő férje. Az eljegyzés után azonnal elhálták a nászéjszakát, a hivatalos esküvőre csak 1385-ben került sor. Zsigmond nem sokat gyötörte magát az ország ügyeivel, a kormányzást a még gyermeklány Máriára, illetve az ő nevében uralkodó anyakirálynőre hagyta. A szóbeszéd tudni vélte, hogy Mária nem szerette Zsigmondot, hanem egy ifjú vadászhoz húzott a szíve. Egyszer ez az ifjú eltévedt a vadonban. Mária éjjel indult el keresésére, s meg is találta a diósgyőri várkertben. Találkozásuk emlékére mogyorófát ültetett a fekvőhelyen (Csorba 1997). Zsigmond utazgatott itthon és külföldön, nem sokat törődött fiatal feleségével, aki csak tízesztendei házasság után vált viselőssé és 1395-ben, leesve lováról elvetélt és elvérzett. Az özvegy király nem sietett az újraházasodással. A politikai események csak annyiban tartoznak ide, hogy befolyásolták Zsigmond további szerelmi életét. A pártos főurak 1400-ban elfogták, előbb Visegrádon, majd Siklóson tartották rabságban. Csak úgy szabadult, hogy feleségül vette 1405-ben a nagyhatalmú őrgróf leányát, Cillei Borbálát. Nem volt ez szerelmi házasság, (mint ahogy a királyoké sohasem az), mégis a két nagyon hasonló természetű ember hosszú ideig jól megértette egymást. Az MTA kézirattárában van egy, a 15. század elejéről származó kódex. Ennek képei között látható Cillei Borbála Vénuszöltözetben, azaz meztelenül, amint vágtat egy lovon, kezében kopját tartva.

Van aki úgy magyarázza ezt a rajzot, hogy azzal hízelegtek a királynénak, hogy Vénuszhoz hasonlították (Zolnay 1982). Biztosnak látszik, hogy sem Borbála, sem Zsigmond nem vette sértésnek, a mezetlen képet.

Borbála is, Zsigmond is uralkodni vágyó, hiperszexuális személy, egyikőjük sem érte be sohasem egyetlen partnerrel. Együtt reprezentálnak, fogadják a külföldi fejedelmeket, közösen alapították a Sárkány-rendet abból az alkalomból, hogy Zsigmondot német-római császárrá választották 1408-ban. A fényes ünnepségek közepette nem csak a hitvesi ágyban, hanem másokéban is élvezték az életet mindketten. Ekkoriban (1408) született gyermekük, Erzsébet. Időközben Zsigmond magyarrá lett, kedvenc városa Nagyvárad. Kísérete mindig és mindenütt magyarokból állt és kizárólag magyarul káromkodott. Szerette a magyar lányokat, asszonyokat, amint Tinódi Lantos Sebestyén megjegyezte róla: „megmérte köldöküket, hosszúságukat és ő szép tőgyüket".

A 14. századvégen, a 15. század elején Európában teljes egyházi zűr-zavar keletkezett. Egyszerre hárman XII. Gergely[18], XIII. Benedek[19] és XXIII. János[20], hirdették magukat Krisztus földi helytartójának. Miközben a pápák

[18] XII. Gergely (ekkor 88 éves), szenilis aggastyán, aki el sem ment a konstanzi zsinatra, hanem levélben lemondott.

[19] XIII. Benedek (1394 -1417) semmiképpen nem akart megválni a pápai tróntól, végül a zsinat mondatta le.

[20] XXIII. János (1410 - 1415) a három pápa közül a legelvetemültebb. Később az egyház törölte is a pápák sorából, ezért lehetett a 20. század derekán ismét XXIII. János pápa. A 15. századi János pápa, eredeti nevén Baldassare Cossa, elszegényedett nápolyi család sarja. Előbb kalóz, szerencsevadász, hamiskártyás, katona. Később Bolognában tanult, majd IX. Bonifác (1389-1404) pápa kincstárnoka lett. Segédkezik a pisai pápa, V. Sándor trónra juttatásában, amiért az hálából Bolognába küldte pápai nunciusnak. A bolognai kardinális udvarában kétszáz szolgálóleány, asszonyok, özvegyek, és számos apáca "tevékenykedett". A Bolognába látogató V. Sándornak azzal "hálálja" meg kardinálissá kinevezését, hogy megmérgeztette. Rögtön a temetés után kinevezte magát pápának XXIII János néven. A bolognai bíboros-konklávénak, - ezek után, - nem volt kifogása. A pápa előbb Rómában székelt, onnan Nápolyi László csapatai elűzték, ekkor ismét Bolognában talált menedéket. XXIII. János nem válogatott, gyermeklányt, apácát, férjes, vagy özvegyasszonyt egyaránt lenyomott. A kortársak azt írták, hogy két nővérével is viszonya volt. A Konstanzi Zsinaton Salisbury érseke, Robert Hallum kijelentette: "Máglyán volna helye, megégetni" Jánost. Bűneit csak részben ismertették a zsinat résztvevőivel. Krisztus földi helytartóját, - a nyilvánosságra kerültek szerint, - "mindössze" kalózkodás, gyilkosság, nemi erőszak. szodómia, vérfertőzés bűnével vádolták. Tizenhat vádpontot elhallgattak, maradt így is ötvennégy. A zsinat megállapította: " szentségtörő módon közösült háromszáz apácával, három nővért megbecstelenített, s egy teljes családot annak érdekében börtönöztetett be, hogy az anyát,

egymás ellen hadakoztak, zavartalanul élték fényűző és erkölcstelen életüket. Wiclif Angliában, Husz János Csehországban új tanokat kezdtek hirdetni, mindketten az egyház megreformálására törekedtek. Elérkezett az idő, hogy Európa legnagyobb hatalmú uralkodója rendet teremtsen a marakodó, egyházszakadással fenyegető főpapok között. Zsigmond európai körútra indult, Tirolba, Svájcba, Itáliába látogatott, majd tárgyalásai eredményeként 1414 novemberére összehívta a Konstanzi Zsinatot. Kalandozásai során elkeveredett Innsbruckba (1413), ahol az a skandalum történt, hogy egy polgárnak a tizenéves szűz leánykáját a várkastély egyik szobájába hurcolva, megerőszakolta valaki. A házigazda, Frigyes herceg, annak felesége, de még a magyar főurak is keményen vallatóra fogták az erőszaktétellel gyanúsított királyt. A leány nem tudta azonosítani a tettest, sötét lévén, csak annyira emlékezett, hogy az elkövetőnek nagy szakálla volt. (Vajmi kevés támpont akkor, amikor a férfiaknak több mint a fele szakállt viselt!). Zsigmond bizalmi embere, gazdasági-pénzügyi tanácsadója, a mindig közelében tartózkodó Ebenhard Windecke naplószerűen számolt be a király cselekedeteiről. Természetes, hogy írásában mentegeti gazdáját és az egész erőszakot a vendéglátó Frigyes nyakába varrta. Azt is elmondja a precíz német, hogy Zsigmond 400 magyar arannyal jutalmazta, vagy inkább kárpótolta a szüzességét vesztett polgárlányt. Ez utóbbi cselekedete azt sejteti, hogy mégis csak Zsigmond lehetett a megrontó, hiába próbálja Windecke tisztára mosni uralkodóját. A király ártatlansága mellett szól viszont, hogy az erőszak, - legalábbis szexuális téren, - nem jellemző rá. Mindig, minden nővel szemben udvarias, kedves, bőkezű, ezt az esetet megelőzően és azután is. Különben is, miért kellett volna a császárnak erőszakoskodnia? Európa valamennyi asszonya-leánya megtiszteltetésnek vette volna, ha Zsigmond ágyába viszi valamelyikőjüket. Mindez talán mégiscsak azt sugallja, hogy lehet igazság Windecke leírásában. Akár így, akár úgy történt, a viszony megromlott Zsigmond és az uralkodó herceg között. Gyorsan tovább is állt Innsbruckból, ismét Itáliába, majd Németországba, ahol később császárrá koronázták. A király Itáliából, Borbála, - aki ekkor már közel két éve nem látta férjét, - Budáról indult a koronázás székhelyére, Aachenbe. Nürnbergben találkoztak, onnan Kölnbe, majd a koronázó városba vezetett útjuk.

annak fiát és férjét is bemocskolja". (Nem értem, hogyan lehet háromszáz apácával nem szentségtörő módon közösülni? akár pápáról, akár másról van szó). A zsinat végül "gyilkosság, szodómia, simónia és eretnekség" miatt találta bűnösnek és elmozdította méltóságából 1415 május 29-én. Kilátásba helyezett büntetésről nem esett szó.

Időközben XXIII. János pápa, (aki a három pápa közül a legravaszabb és legaljasabb), november 5-én megnyitotta a zsinat ülését, de inkább csak ünnepségek, mulatságok zajlottak, semmint érdemi tanácskozás. A királyi pár, - a hosszú különélés után turbékolva, - nem igyekezett Konstanzba, ahová végül csak karácsony éjjelén érkeztek meg. A város akkoriban 10 000-12 000 lakost számlálhatott, de alaposan felkészült a nagy és hosszantartó idegenforgalomra. Utcáit kivilágították, számos mulató, fogadó és nem utolsó sorban másfélezer prostituált gondoskodott a zsinat egyházi és világi résztvevőinek szórakoztatásáról. A közeli Bern városa az „asszonyok házát" három napon át díjtalanul bocsátotta a zsinati vendégek rendelkezésére, ami azt jelentette, hogy a városi bordélyba bárki ingyenesen betérhetett, elszórakozhatott, költségeit Bern magisztrátusa viselte, amely előzetesen a nem csekély létszámú örömlány sereget új ruhába is öltöztette. Talán mondani sem kell, Zsigmond is felkereste a berni bordélyt, majd eltávozva a városból, külön köszönetet mondott a tanács figyelmességéért. A zsinat ülései továbbra is lassan, unalmasan csordogáltak, közben pedig víg élet folyt Konstanzban. Az egyik résztvevő főpap így vélekedett a szinódusról: „Paradicsomot hozott ide a szemünknek, poklot a lelkünknek és tisztítótüzet az erszényünknek és testünknek" (Szabó 1978). Zsigmond rendszeresen részt vett a szabad lányok sűrűn ismétlődő táncmulatságain, időnként Borbálát is magával vitte közéjük. A király, - nem is titkolózva, - gyakran összefeküdt nemcsak az előkelő hölgyekkel, hanem az utcalányokkal is. Ez, természetesen nem volt ínyére Borbálának, akinek láthatólag nem akadt Konstanzban megfelelő partnere. A királyi pár egymásra találása régen elmúlt, összekülönböztek, majd rövid idő multán Borbála Budára, férje Párizsba vette útját.

A zsinat két főfeladatát, az egyházszakadás megakadályozását és Husz János ügyét tulajdonképpen Zsigmond oldotta meg. XII. Gergely pápa el sem ment a zsinatra, küldöttei útján kijelentette, hogy nyolcvannyolc évesen megválik Szent Péter trónjától. XXIII. János az egybegyűltek előtt leköszönt ugyan, de tettét hamarosan megbánta, lemondását visszavonta és megszökött. A zsinat 1415 májusában tárgyalta a János elleni vádiratot, amiben azzal vádolták, hogy „ vérfertőzést követett el, háromszáz apácával paráználkodott, számos ifjút megrontott, erőszakot követett el három szűz nővéren, ismerte ezek anyját, és fiútestvérét, sőt még az apa is alig menekült előle". A felsorolt bűnökért, Európa minden országában külön-külön is halálbüntetés várt volna az ex-pápára, ő azonban meghúzta magát az innsbrucki őrgróf

védelmében. Zsigmond magyar katonáit küldte a szökevény pápa elfogására. Ezzel egyidejűleg a harmadik pápát, XIII. Benedeket is elmozdította.

Zsigmond és a zsinat örök szégyenére, a maga módján „megoldotta" Husz János ügyét is. Hiába adott a császár menlevelet, saját írását meghazudtolva, máglyára küldte a prágai prédikátort, miután az nem vonta vissza tanait. Borbála, aki rokonszenvezett Husz János nézeteivel, ezzel beteltnek érezte a poharat. Részben férje kicsapongásai, részben szószegése, tartósan megrontotta kettejük viszonyát, végül 1415 júliusában Zsigmond hazaküldte Budára feleségét. Tette ezt azért is, mert közben Frigyes innsbrucki hercegnek inába szállt a bátorsága, teljesen behódolt a császárnak és békekövetként feleségét küldte az uralkodóhoz. Borbála útban lett volna, a szép, sudár termetű hercegné, Braunschweigi Anna és Zsigmond kalandjánál. Frigyes „jó érzékkel" választott békéltetőt, tudta, hogy az asszonybolond király nem fog ellenállni felesége kérésének, különösen ha az egyezséget az ágyban erősítik meg. Így is történt, és végeredményben Frigyes bűnei megbocsátattak, országát is visszanyerte.

A zsinat közben tovább csordogált, Zsigmond hamarosan elunta és 1416 márciusában Párizsba utazott. A francia fővárosban egy hónapig élvezte az udvar hölgyeinek adakozó készségét, gáláns kalandokban vett részt. Maga is nagyvonalúan viselkedett. Egy alkalommal a Louvreban százhúsz hölgyet ajándékozott meg gyémántokkal ékes aranygyűrűvel. Párizst elhagyva, a vidéki udvarházak asszonyai körül szerzett tapasztalatokat, majd Londonba utazott. Csaknem egyévi kalandozás és bolyongás után ismét eszébe jutott, hogy a zsinaton lenne a helye, s 1417 januárjában visszatért Konstanzba, ahol több mint egy esztendeig ismét ő elnökölt a zsinaton. Miután a három ellenpápát szerencsésen megfosztotta hivatalától, a zsinat, egy negyediket, V. Mártont[21] ültette a pápai trónra. Közel három és fél évi ülésezés után

[21] V. Márton pápa (1417-1431) titkárává nevezte ki a kor divatos pornográf íróját Poggio Bracciolinit. Ez egyik levelében így számolt be barátjának, a pápai udvar életéről: "Ezek közül jó, ha egy tiszta életű papra bukkanni, házasságot törnek, ágyast tartanak, vagy még rosszabbra is vetemednek" Ez utóbbi kitétel a homoszexualitást és az incesztust takarja. V. Mártonnak igen tetszett Bracciolini, - kéziratban terjesztett, - pornográf műve, amelynek lapjait beköttetve, az írópolcán tartotta. Bracciolini adja hírül, hogy a pápa jót derült, amikor hallotta, hogy egy apát azt találta mondani, öt fia kész harcba menni érte. Az író, - aki maga is tizennégy balkezi gyermek atyja, - V. Márton tudtával és hallgatólagos támogatásával dicsőítette a szodómiát (homoszexualitást), amit kortársai "Itália nagyobb városaiban erkölcsi dögvész módjára dühöngő kórságnak" neveztek. Ugyancsak Bracciolini írta meg a Badeni fürdőről, "apácák, apátok, szerzetes testvérek és papok fordulnak meg ott, s gyakorta

1418-ban bezárták a zsinatot. Zsigmond nem sietett Konstanzból haza, feleségéhez Budára, hanem Németországban kalandozva élvezte a nőket, nem válogatva főúri asszony és utcalány között. Különösen Augsburgban volt elemében, ahol vígan táncolt, viháncolt a prostituáltakkal, majd azokat is aranygyűrűkkel ajándékozta meg. Több mint hatévi távollét után, 1420 februárjában tért vissza Budára.

Husz János halála után kegyetlen bosszú várt híveire Csehországban. A huszitákat szétverték, sokan elmenekültek, számosan éppen Magyarországon leltek új, békésebb hazára. Husz mozgalma nem volt egységes, a valóban erkölcs-javító irányzat mellett, népes radikális tábor is kialakult. Ezek előbb egy szajha nyakába akasztották a pápai bullát, majd nyilvánosan elégették. Jelszavukként azt harsogták: „Inkább hiszünk Husz mesternek, mint a házasságtörők és simoniták csaló bandájának", ami alatt a pápai udvart és az egyházat értették. A husziták egyik csoportja az adamiták társasága. Ezekről írta Zsigmond krónikása, a nem egészen elfogulatlan Windecke: „*A husziták egy részének megvolt az az eretnek szokása, hogy férfiak és nők meztelenül járkáltak, mint Ádám és Éva a paradicsomban. Barlangokba rejtőzködtek el, és ha csintalankodni akartak, így szólt egyik a másikhoz: Az Isten kegyelmére kérlek, add meg nekem azt amit az én testem kíván*". A kereszténység történetében nem az első és nem is az utolsó erotomán szekta tagjait nagyrészt kiirtották. Ha sikerült is néhány adamitának Magyarországra menekülnie, itt nem folytatták szokásaikat.

Zsigmond, - a középkor legtöbbet utazó uralkodója, - több mint fél évtizeden át csavargott szerte Európában. Borbálát 1416-ban hazaküldte, s csak négy és fél esztendő múltán találkoztak ismét. Természetes, hogy amíg a király német, olasz, francia, angol hölgyek ölében élvezte hódításait, addig Borbála sem maradt tétlen, egyáltalán nem élt önmegtartóztató életet. Három, tartós, főúri szeretőjén kívül számos futó kalandjáról, vitézek és szolgák, inasok és lovagok ágybaviteléről suttogtak az udvari pletykák. Nem magára hagyatottságában, hanem jóval korábban, a látszólag még harmonikus házasságuk idején kezdte meg félrelépéseit a királynő. Szeretői sorában talán első lehetett Habsburg Ernő herceg, akivel 1405-ben, - a királyi pár házasságkötésének évében, - ismerkedett meg. Később Ernő herceget bízták meg a kis királylány vőlegényének, a szintén Habsburg Albertnek a gyámságával. Ettől kezdve gyakran voltak együtt Borbála és Ernő, mindaddig,

kevésbé illemtudóan viselik magukat a többi embernél".

amíg Zsigmond meg nem sokallta a felesége körüli mende-mondákat, és megszüntette a herceg tisztségét. Erre Habsburg Ernő 1411-ben távozott az országból, s ezzel megszakadt az öt-hat éven át tartó viszonyuk. A hercegi gyámhoz fűződő szerelmi kapcsolata nem akadályozta meg abban Borbálát, hogy 1410-ben újabb szerelmi ügybe bonyolódjon, - a férje jelenlétében, - a visegrádi várba látogató Hohenzollern Frigyes nürnbergi gróffal. Egy ideig a két kapcsolat párhuzamosan futott, majd Ernő távoztával, most már csak Frigyessel, még évekig tartott, meg-megújult. Amikor Zsigmond hazaküldte Konstanzból, Borbálából elemi erővel tört ki hiperszexualitása, erotomániája. Szinte naponta váltogatott nemi partnerek mellett, komoly szerelemre lobbant a budai udvarban nevelkedő Wallenrod János iránt. Az ifjú, - mellesleg a német lovagrend tagja, - legalább hat-nyolc évvel fiatalabb a királynénál. Az asszony teljesen hatalmába kerítette a lovagot, kapcsolatukat nem is titkolták. A társak azzal ugratták Jánost, hogy nem nagy dicsőség a királyné kegyeibe kerülni, ez bárkivel előfordulhat. Nemcsak az udvar apraja-nagyja tudott kapcsolatukról, hanem a hírek (szokás szerint felnagyítva és kiszínezve) mind messzebbre szivárogtak és végül eljutottak Zsigmond füléhez is. Amikor aztán 1420-ban Zsigmond visszatért Budára, látni sem akarta Borbálát és úgy rendelkezett, hogy „vigyék Nagyváradra, a pusztára a kunok közé". Ezzel ért véget Borbála és János lovag románca. Az ifjú bűnbánatot gyakorolt, istenfélő lovaggá lett. Vezeklését betetőzendő írásba foglalta a Borbálával elkövetett fajtalankodásait. Érdekes olvasmány lehet, állítólag teljes részletességgel tárja fel szeretkezéseiket[22].

Borbála váradi száműzetése mindössze pár hónapig tartott, s akkor szakadt meg, amikor Zsigmond kedvenc városában kívánta fogadni a lengyel királyt, majd a török szultán követeit. Ekkor Borbálát és az anyja mellett lévő kislányukat, Erzsébetet a fővárosba rendelte. Budáról Holicsba száműzte feleségét, majd látványos kibékülés következett. A királyné térden állva kérte férje bocsánatát, aki megbocsátása jeléül az éjszakát is Borbálával töltötte. Minderről a szorgos Windecke tudósít, aki az utókor legnagyobb sajnálatára nem lehetett ott sem Váradon, sem Holicsban, így nem értesülhettünk a királyné ottani viselt dolgairól. Ezt a kibékülést követően nem is volt harag közöttük. Ahogyan Aeneas Sylvius Piccolomini (a későbbi II.Pius pápa) írta róluk: „Az egyik házasságtörő megbocsájtott a másiknak". Majd így folytatja Borbála bemutatását: „Inkább ő (Borbála) kívánta férfiakat, mintsem őt

[22] Wallenrod János műve azóta több alkalommal megjelent nyomtatásban is. Legnagyobb sajnálatomra nem sikerült megszereznem.

a férfiak". Udvari adomának tűnik, valószínűleg mégis van igazság magva az alábbi történetnek: Egyszer az udvaronc ifjak a szerelemről, asszonyokról diskuráltak, s az egyikük szájából elhangzott, hogy nem lehet kielégíteni az olyan nő érzékiségét, akinek a természetében egy hajszálnyi is akad a párducéból. Hallva ezt az eszmefuttatást Zsigmond, megjegyezte: Valóban, azt vélem, az én feleségemben nem egy hajszálnyi van a párducból, hanem párducbőr van rajta.

Zsigmond elnéző tudott lenni nemcsak feleségével, hanem azokkal szemben is, akiket házasságtöréssel, kerítéssel gyanúsítottak. A Garai család 1429-ben beperelte Garai János feleségét, Hedvig mazoviai hercegnőt, hogy férjét megmérgeztette, mi több, annak életében is házasságtörő viszonyban élt saját unokatestvérével, Szécsényi Miklóssal. Vádolták Hedviget azzal is, hogy leányát, Katalint, elkeríttette és ágyasnak adta egy osztrák grófnak, jóllehet, ezidőben már Bebek Miklós eljegyzett menyasszonya volt. Zsigmond valamennyi vádpontban bűnösnek találta az asszonyt, ennek ellenére igen enyhe büntetést, élete végéig tartó várfogságot szabott ki. Hedvig nem hagyhatta el Csesznek várát, azon belül főúri pompában élt haláláig (Csorba 1997).

Zsigmond tovább folytatta vándorló életmódját, s ha éppen Budáról intézte az ország és a Német-Római Birodalom ügyeit, akkor errefelé érték egymást a koronás látogatók és a tiszteletükre rendezett ünnepségek, mulatságok. Az 1423-as év tavaszán Mánuel bizánci császár érkezése adott okot két hónapig tartó vigasságnak, képzelhetni mi lehetett a fényes külsőségek mögött. Úgy tűnik, hogy közben sem a király, sem Borbála nem öregedett. Zsigmond bármerre járt nem mulasztotta el a táncmulatságokat. Előfordult, hogy az úton látott négy csinos asszonyért, - császári menete éléről, - lepattant lováról, odament hozzájuk, kezet fogott velük, ölelgette őket. Augsburgban hatvanhat évesen is az utcán táncolt a szajhákkal. Ugyanebben az időben (1434), Ulm városa a császár odaérkezte alkalmából kivilágíttatta a bordélyhoz vezető utakat, amelyeken az uralkodó kíséretével együtt vonult az örömlányokhoz. A középkorban már aggastyánnak számító, hatvanhét éves király Bécsben külön ünnepséget rendez a bordélyok lányainak, majd egy másik vigasságot a polgár asszonyoknak. A nagyobb európai városok ismerték Zsigmond gyengéit, igyekeztek is minél több és csinosabb nőt elébe adni, fényes külsőségeket biztosítani. Bécs, - egyebek mellett, - azzal kedveskedett a császárnak, hogy tiszteletére, mindkét bordélyházának lakóit bársonyba öltöztette. A bigott Monstrélei János prépost

így fakadt ki: „Ez az eszelős öreg, bármilyen országba, bármilyen vidékre jöjjön is, nem mulasztja el, hogy ne szeretkezzék a nőcskékkel, hogy ne játssza a szerelmest. Kackiásan, ifjú ember módjára, egy, sőt két koszorút tesz ősz fejére, kíséretével énekszóval járja be az utcákat, és ami még inkább növeli aljasságát, az utcasarkokon leszáll kocsijáról, a nyilvános szajhákat kezével megérinti, mégpedig oly barátságosan, mintha ezek a némberek Penelopéhoz, vagy a római Lukréciához volnának hasonlóak, pedig inkább minden tekintetben erre az aggastyánra ütnek". A prépost mérges kifakadása csak részben igaz. Zsigmond egyáltalán nem eszelős, szellemileg teljesen friss, kedves, figyelmes a nőkkel, barátságos az urakkal szemben. Nem dühöngött, nem ordibált, inkább mosolygott. Országa és családja ügyeit előrelátóan, okosan intézte, s testileg sem törte meg a hatod fél évtized, nem vált reszketős, bizonytalan léptű öreggé. Jóval túl hatvanadik évén, gondoskodni kívánt, - halála után özvegyen maradó, - feleségéről ezért Borbálának adományozta a felső-magyarországi bányavárosokat is a cseh korona mellé. Tudta, hogy Borbála és veje (Habsburg Albert, későbbi magyar király) igen rossz viszonyban vannak, ezért maga választott férjet unokája, Mária számára Jagelló (I.) Ulászló személyében. Az 1437-es esztendőben Zsigmond egyre többet betegeskedett, majd Prágából Budára utazta közben Znaimban, hatvankilenc évesen meghalt. Kívánságának megfelelően, kedves városában Nagyváradon helyezték nyugalomra.

Borbála időközben cseh királynő lett, s mivel rokonszenvezett a husziták-kal, megszüntette üldözésüket, noha a mozgalom többé már nem kapott új erőre. Politikájával, rendelkezéseivel hamar népszerűvé vált Bohémiában.

A királynét nem viselte meg férje halála, a negyvenöt éves asszony még mindig mutatós, vidám, szerelmi éhsége és uralkodás-vágya változatlanul kielégíthetetlen. A hatalom érdekében felajánlkozik az ifjú Jagelló Ulászló feleségének, ezzel talán az egész történelemben, - de az uralkodókéban biztosan, - egyedülálló tettet hajt végre. A nagymama jelentkezik saját unokája vetélytársaként. Borbála szemében mit sem számított, hogy közel harminc évvel idősebb, mint kiszemelt férj-jelöltje. A frigy nem jött létre, de Ulászló kívánatosságát és kiválóságát, - legalábbis ágybeli jártasságát, - bizonyítja, hogy két évvel később az időközben megözvegyült Erzsébet, (Borbála lánya és Mária anyja) kínálkozik hitvesnek. Ez a házasság sem valósult meg, de születik egy újabb „rekord". A nagyanya (Borbála), az anya (Erzsébet) és az unoka (Mária), ugyanahhoz a férfihoz akarnak férjhez menni.

Borbála, - miután kibékült vejével, Alberttel, - rövid ideig Magyarországon élt. Ennek halálát követően, egy darabig még amolyan háziőrizetben is tartották, majd a politikától visszavonulva, Csehországba távozik. Königsgrätzben egyik szeretője, Johann von Laas hatására alkímiával, aranycsinálással kezdett el foglakozni (Fónagy 1943). Új lakóhelyén már nagyrészt csak testi vágyainak kielégítésére törekedett. Valóságos férfi-háremet tart maga körül és gátlástalanul lefekszik bárkivel. Nem hiába nevezték kora Messalinájának. Ismét csak Aeneas Sylviust idézve: Borbála „nyilvánosan, szeretők között élte le dicstelen életét." Ugyancsak Sylviustól tudjuk, hogy Borbála nemcsak a saját szerelmi ügyeivel törődött: „Komornáit, akik gyakorta imádkoztak és böjtöltek, korholta, hogy miért kínozzák testüket..... Amíg az élet tart, kellemesen kell élni és élvezni a gyönyöröket". A bíboros rezignáltan állapítja meg, hogy a szép és felvilágosult királyné „nem hitt, sem mennyországban, sem pokolban". Aeneas Sylvius szerint az volt Borbála véleménye: „Ábrándozik az aki túlvilági életet ígér magának". Borbála nem játszotta a kerítőnő szerepét, még csak nem is nagyon igyekezett összeboronálni a szerelmes párokat, de környezetét, udvarhölgyeit és cselédeit egyaránt arra bíztatta, ha kellett támogatta, hogy éljenek hozzá hasonló szabados nemi életet, élvezzék az ágyban átélhető gyönyöröket. Példaképének tartotta a verebeket és galambokat, „amelyek soha nem szűnnek meg szerelmeskedni és csókolózni".

Miközben ezek történtek a királyi udvarban, megváltozott az élet a városokban is. Az újjáépült Buda 25 000-30 000 lakosú nagyvárossá vált Zsigmond uralkodása idején (Zolnay 1982). Fürdőiben pezseg az élet, a hatalmas idegenforgalom mágnesként vonzza a prostituáltakat is a fővárosba. Az utcákon, fürdőkben, fogadókban egyaránt számos örömlány tanyázik. Emlékezzünk, Rotenburgi János szógyűjteménye ebben a korban készült (lásd: Nyelvünk tanúságtétele c. fejezetet), amelyben a legfontosabbnak tartott kifejezések a közösülésre, a testi kapcsolatokra vonatkoznak. Hiábavalók voltak a Budai Jogkönyv és a Tárnoki Jog drákói szigorúságú rendelkezései. Ritkán került törvény elé a házasságtörő, virágzott a prostitúció, kerítők és közvetítők nyüzsögtek szerte az országban. Zsigmond alatt kezdődött a török balkáni terjeszkedése, emiatt tömegesen menekültek Magyarországra a rácok. Az emigránsok jó része Buda környékén talált új hazát és lányaik képezték a 15-17. századokban a prostitúció magvát. Ugyanebben az időszakban érkeznek, - szintén a Balkán felől, - a cigányok, s ezek is főként a nagyvárosok, elsősorban Buda köré települtek. Állítólag 1415-ben kezdődött a romák bevándorlása, s bár a Budai Jogkönyv nem említi meg őket, de Zsigmond már 1423-ban biztosító levelet adott részükre. A kóbor népség akkor is, azóta is legnagyobb számban termelte ki a városok prostituáltjait. Erdélybe tömegesen szivárognak be a románok. A teljesen nincstelen és jogtalan betelepülőkből lesznek az erdélyi városok első hivatásos kurvái. Pozsonyban, - amely ekkor az ország második legnagyobb városa, - 1404-ben még letartóztatták és bebörtönözték Nykel Pál helybeli polgárt nyilvános kurválkodásáért (Magyary-Kossa 1929). Pár évtizeddel később, - nem véletlenül Zsigmond uralkodásának vége felé, - német mintára létrejön Pozsonyban az első magyarországi bordély. Ez az intézmény a város tulajdonát képezte, 1434-1543 között működött. A Frauenhaus-t (asszonyok házát) a 16. század közepén a szifilisz terjedését megakadályozandó, bezárták. Működéséről, az ottani állapotokról némi feljegyzés is maradt. A pozsonyi bordélyban a lányok külön szobákban laktak, ott fogadták klienseiket. Az asszonyok házában társalgó, különtermek álltak rendelkezésre, s nagy gondot fordítottak a rendszeres tisztálkodásra. Írásban is megörökítendőnek tartották, azt az eseményt, amikor a pozsonyi asszonyok házát (nyilván a fokozódó kereslet kielégítése miatt) egyszerre hét szobával bővítették (Magyary-Kossa 1929). A húsvét előtti nagyhéten a lányok nem fogadtak vendéget, visszavonultan ájtatoskodtak, bűnbánatot tartottak. Aztán ennek letelte után minden kezdődött elölről. Úgy látszik nemcsak a pozsonyi örömtanyán, hanem Európa szerte szokásban volt, hogy a nagyhéten a prostituáltak minden rétege önmegtartóztató életet élt. Egy római kurtizán így számol be erről 1517-ben: „A nagyhetet kizárólag csak a lelkemnek szentelem, - majd folytatja, - miután néhány napig megtartóztattam magamat attól a dologtól, a legkedvesebbel (t. i. a szeretőjével) alaposan pótoltuk a mulasztást. ... De ha böjtöltem is nyolc napig, azóta kipótoltam. Nagy ég ! nyolc nap anélkül nyolc évnek tűnik" (Masson 1977). Pozsonyt követően sorra létesültek a bordélyházak más városokban is. Eperjes, Nagyszeben, Buda, Besztercebánya, egymással versengve hozta létre a jól jövedelmező intézményeket. Az eperjesi bordélyház egyik lakójának neve fennmaradt a városi összeírásokban. Ezt a hölgyet így jelölték: Glatz, libera persona. Lőcsén a 15. század közepe táján nyitotta kapuit a „Haus der freien Weiben" (A szabad asszonyok háza). Itt az a furcsa eset történt, hogy 1518-ban egy Raske nevű aranyműves betért a bordélyba, lefizette az 1 fillér díjat, de amikor a kiválasztott hölggyel szobára akart

menni, az visszaadta a pénzt, mondván, hogy ő (t. i. a kéjnő) a férfi tulajdon édesanyja, s nem akar a fiával vérfertőzést elkövetni, mert az súlyos büntetést von maga után (Iványi 1912). Brassóban 1520-ban kezdte meg működését a bordélyház. Máramarosszigeten a 16. század elejétől rendszeresen ellenőrizték az örömtanyát a városi poroszlók, mert abban nemcsak a hivatásos és nyilvántartott prostituáltak, hanem a titkos prostitúció is működött. Budán a 15. században létesült ilyen intézmény, s a nagy forgalomra való tekintettel többször bővítették. Nékám (1908) könyvében közli azt az 1613-ból származó metszetet, amelyen két jókora nagyságú, egyemeletes épület látszik, legalább huszonöt-harminc szoba lehetett benne. Amennyit a 15-16. századi bordélyházakról tudunk, annak alapján azt mondhatom, hogy valamelyes védelmet biztosítottak a bentlakóknak, szemben az utcai örömlányok erőszaknak gyakran kitett helyzetével. Megindult a prostituáltak rétegződése, csak a kiváltságosabbak kerülhettek a bordélyokba, amelyekben a hölgyek létszáma 15-30 között váltakozott. Forgalmuk hullámzó ugyan, de évről évre emelkedik. Díjaik igen mérsékeltek, Lőcsén 1518-ban mindössze 1 fillérbe került egy közösülés, s ezért az árért a megrendelő még válogathatott is az örömlányok között. Más kérdés, hogy milyenek voltak a kéjhölgyek. Bár a szepességi iratokból nem derül ki az aranyműves életkora, de az legalább harminc év körüli lehetett, már nem legény, hanem céhmester, akinek anyja (legalább 45-50 éves, ha nem több), a bordélyházban tevékenykedett. Elsősorban német földről ismerünk adatokat a kurvák életkorára vonatkozóan. Lipcsében az egyetemi épület földszintjén volt az asszonyok háza, (amit a diákhumor ötödik fakultásnak nevezett), s az abban élő szajhák között többen voltak hatvan évesnél öregebbek a 16. század közepén.

Zsigmond gyermekkora óta élt Magyarországon, kitűnően beszélte nyelvünket, káromkodni pedig csak magyarul szokott, bármerre is járt. Kísérete és testőrsége mindig magyarokból állott, ünnepi menetein a magyar címert vitték előtte. Kedvenc városa Nagyvárad, ahol kívánsága szerint el is temették. Bár a főurak néha berzenkedtek ellene, de általában mindenki, pór, polgár és nemes egyaránt szerette és tisztelte. Nem csoda hát, ha már életében is, de főként halála után legendák tömege kélt szárnyra, szállt szájról szájra, nemcsak Magyarországon, hanem cseh, lengyel, német földön egyaránt. Ezeknek a legendáknak csak igen ritkán akadt valóság magva. Az egyik, máig is szívósan élő hiedelem fáját még Heltai Gáspár ültette el, majd másfél évszázaddal Zsigmond halála után. Újabb három évszázad múltán Arany

János verse borította virágba a hiedelem-fácskát, amit, ha mi magyarok nem is veszünk komolyan, de a románok és szerbek nagyon is hisznek abban. Heltai Gáspár szerint, valahol Erdélyben Zsigmondnak szerelmi viszonya támadt egy szép román leánnyal, s ennek a gyümölcse egy fiúgyermek. A király nem feledkezett meg a szép hajadonról, hollós gyűrűt ajándékozott neki, szüzességéért Vajdahunyad várával kárpótolta. Felnövő fiából lett volna Hunyadi János. Heltai meséjét régen elfeledte a nemzet, amikor Arany János Szibinyáni Jank c. verse újraélesztette a minden valóság-alapot nélkülöző történetet. Ha valaki mégis kételkedne a rege kitaláltságában, tessék utána számolni. A Hunyadi János a nádorfehérvári győzelem után pestis járvány áldozata lett 1458-ban, hatvannyolc éves korában (lásd: Egyetemes Történelmi Kronológia). A születését megelőző esztendőben Zsigmond, nemhogy Erdélyben, Déva környékén nem járt, de Magyarországon is alig. Az Ausztriában, Svájcban, Itáliában kalandozó király, nem csinálhatott gyermeket Erdélyben. Vajdahunyad várát sem ajándékozhatta az ismeretlen román leánynak, mert az jóval később, Hunyadi kormányzósága idején, Szilágyi Erzsébet felügyelete mellett épült fel. Oklevél bizonyítja, hogy Vajdahunyadot (t. i. a birtokot) 1409-ben adományozta Zsigmond Vajknak, Hunyadi János apjának (Csorba 1997).

A másik, - ugyancsak az irodalomból ismert - mende-monda, valódiságát már a helyszín is mutatja. Tar Lőrinc magyar nemes úr „pokolbeli utazását" írta meg. A színes víziókban bővelkedő alvilági beszámoló szerint Zsigmond a pokolban, egy tüzes kádban fürdött leányával (Tar 1984). A pokolbeli útirajz megtetszett Tinódi Lantos Sebestyénnek, aki kibővítve és kiszínezve beleszőtte „Zsigmond király és császár krónikája" c. verses művébe. A középkorban nagy divatja volt a pokoljárásnak, a pokolról szóló úti beszámolóknak. Nem Dante műve nyitotta meg ezeknek sorát, - előtte, mellette és utána is, számos ilyen témájú írás készült,- de kétségtelen, hogy Dantéé a legértékesebb irodalmi alkotás. Nem valószínű, hogy, - a különben művelt, írástudó nemes, - Tar Lőrinc ismerte volna Dante alkotását, de bizonyos, hogy olvashatott valamilyen alvilági beszámolót. Annak hatására kelt útra, s Írországban sikerült is lejutnia (amint elhitette magával) a pokolba. Mi sem természetesebb, hogy ott is magyarokkal, kiváltképp a magyar királlyal találkozott. Tar Lőrinc műve ma is élvezetes, színes olvasmány, de ezzel nem ért véget a Zsigmondról szóló alvilági beszámolók sora. Egy spanyol szerzetes, Don Francisco de Quevedo y Villegas, (Villegas 1919) csaknem két

évszázaddal Borbála halála után, 1627-ben megjelent könyvében így számol be a pokolban fellelt Borbáláról és Zsigmondról: „Végre a pokol legfertelmesebb helyén megtaláltam a bálványimádókat is, kis és nagy eretnekeket (Zsigmond nem ezek között, hanem kevésbé fertelmes helyen szenvedett). Lábuknál ült pazar díszben a buja Borbála, Zsigmond császár második felesége, maga is császárnő a szajhák között, aki kigúnyolta a szűzeket és bolondnak nevezte őket. Gonoszabb volt ő mint Messalina, nem tudott betelni a bűnnel, és azt mondta, hogy a lélek a testtel együtt meghal". Nem tudni miért volt Zsigmond és Borbála ennyire a bögyében a spanyol csuhásnak. Azt sem tudta eldönteni, hogy mi volt Borbála nagyobb bűne, az eretnekség (hiszen szimpatizált Husz tanaival), a lélek halhatatlanságának tagadása, vagy pedig a bujálkodása, paráználkodása?

Zsigmond és Borbála hosszúra nyúlt uralkodása idején kialakult szabados erkölcsök, az élvezetek hajhászása, előrevetítették a 15. század második felének olaszos-reneszánsz romlottságát, amely a Jagellók és II. Lajos uralkodása alatt tetőzött, hogy végül a Mohács utáni teljes erkölcsi káoszba torkolljék.

Az erotikus és pornográf irodalom kezdetei

Amikor a magyarság csak ismerkedni kezdett a kereszténységgel, a nyugati kultúrával, a kétmillió lakosú országban mindössze párszáz (a latin betűket ismerő) írástudó akadt, akkor, a 11. században kezdett kibontakozni, előbb francia, majd német, olasz, spanyol földön a lovagi irodalom. Kezdetben bátortalan próbálkozások jelentkeztek, alig tartalmaztak erotikus vagy pornográf elemeket (a kettő akkoriban még nem különült el élesen), de egy évszázadnyi kísérletezgetés után megszületett a lovagregény. A legkoraibb írások többsége a „hótiszta" lovagi szerelmet magasztalta, s ezekből kélt az, - a mai napig is fel-felbukkanó vélekedés, - hogy a kor szerelme testiségtől mentes, lelki kapcsolat volt. A hölgyekért megküzdöttek, az úrnő és lovagja attól érezte beteljesülni szerelmüket, hogy láthatták egymást, nagy ritkán beszélgethettek. Pedig egyáltalán nem ilyen a lovagkor szerelme! Nem plátói vágyakozás, hanem forró, érzéki kapcsolat, még akkor is, ha nem minden esetben teljesedett be az ágyban (Utrio 1989). A máig is legjobbnak ítélt művek közül nézzünk két példát. „Arthur királynak és vitézeinek a Kerek Asztal lovagjainak históriája" című, a Brit szigetekről eredő lovagregényben jóformán nincs is olyan asszony, aki hűséges lett volna férjéhez. Tanulságos történetet mesél el arról, hogy egy csodaköpenynek az a különös képessége, hogy csak azokon nem ment össze, akik nem szegték meg a házassági hűséget. Az egyik királyi udvarban sokan nem is merték vállalni a próbát, akik mégis megkísérelték, azok is kudarcot vallottak, s az egész díszes lovagi társaságban mindössze egy hölgy akadt, akiről a köpeny nem árulkodott. Ugyanebben olvashatjuk, hogy a nagyhatalmú, tekintélyes Arthur király feleségéhez rendszeresen bejárt Lancelot lovag, s az éjszakákat ágybéli csatározásokkal töltötték. Egy másik történetben a szép Isold házasságot köt ugyan - szülei elhatározására, - Marc királlyal, de rögtön megcsalja, majd később végleg elhagyja, s szeretőjéhez csatlakozik (Malory 1996). A francia eredetű

A Rózsa regény egyik illusztrációja, lovag és szerelme.

„Rózsa regény" egyik szerzője Jeung de Meung[23] mester így vélekedik az előkelő francia hölgyekről:

„Mióta a világ, világ,
lélekben, vagy testben
kurvák"
(Siklóssy L. fordítása)

Ez bizony csúnya bizonyítvány a lovagkor főúri asszonyairól, akik a királynő tudtával és támogatásával bosszúra szövetkeztek. Elhatározták, hogy halálra korbácsolják a rágalmazót. Sikerült is elfogniuk és meztelenre vetkőztetniük a mestert, aki utolsó kívánságként azt kérte, hogy ha már mindenképpen meg kell történnie az ostorozásnak, az üsse rá az elsőt, aki a legnagyobb kurva közöttük. A dámák pillanatnyi megdöbbenését arra használta fel, hogy kereket oldjon. A Rózsa regény igen sokat elárul (szövegében és illusztrációiban egyaránt) a 13. század lovagi és udvari erkölcseiről, szokásairól (Moran 1995). A szerzők visszanyúlnak a görög-római mitológiához, előbb Vénusz istennő megesküszik arra, hogy egyetlen nő sem marad szűz. A Természet arról panaszkodik, hogy valamennyi teremtett lény közül az ember az egyetlen, aki megszegi az élőlények törvényét, azzal, hogy tartózkodik a szaporodástól. Nem mondja meg mi módon, de ez mégis csak azt jelenti, hogy valamiképpen megelőzték a terhességet (Huizinga 1996). Az elmés történet is azt bizonyítja, hogy nemcsak égien tiszta, lelki érzelmek, hanem bizony vaskos testiség is egybefűzte a lovagot és hölgyét. Bizonyság erre, - egyebek mellett, - a

[23] A Rózsa regény két szerző műve. Az első alkotó sablonos és unalmas mondanivalóját, - annak halála után, - Jeung de Meung felfrissítette, erotikus és pornográf részekkel bővítette ki.

Manasse című német kéziratos regény, nagyszámú naturalista illusztrációja. A nyugat-európai lovagregény a nemességnek szólt, a főrangúak szerelmét, nemi életét taglalta, hol „virág nyelven", hol teljes realitásában. Bár nyoma sincsen annak, hogy hazánkban keletkezett volna ilyen alkotás, s még arra sem utal semmi, hogy az akkoriban igen népszerű művek eljutottak volna a Duna-Tisza tájékára. Nemeskürty (1983) viszont úgy véli, hogy a kor írni-olvasni tudó pár száz, esetleg néhány ezer ifja lelkesedett a lovagregényekért. Bizonyosra veszem, hogy a német, olasz, spanyol, francia földről jött lovagok egy része ismerte azokat. Nem tartom kizártnak, hogy egyesek megpróbáltak a lovagregények szellemében élni, cselekedni új hazájukban.

Ugyanebben a korban indul a világi líra is hódító útjára. Előbb Dél-Franciaországban, majd egész Frank honban fellépnek a trubadúrok, Németországban a Minnesängerek. Zenével kísért énekeik többsége ma már érdektelen olvasmány, gyengécske ömlengések szívük választottjáról. Néhányuknak művei viszont időtállóak. A francia Pierre Vidal, - a „trubadúrok fejedelme", - Európa-szerte ismert és népszerű költő 1198-ban Aragóniai Konstanciának, Imre király feleségének kíséretével érkezett hazánkba. Egyik költeményében így dicsekszik:

„Száz asszony eped utánam,
Száz asszony sirat
Száz szépség csalogat,
Száz leány hívogat"
(Illyés Gy. fordítása)

Ismeretes, hogy Gaucelm Faidi nevű trubadúr 1101-ben Poitou grófja, Vilmos keresztes hadaival járt Magyarországon, noha itt született művéről nem tudunk. III. Béla 1192-ben Párizsba küldte Elvinust a világi zene és költészet tanulmányozására (Szabolcsi 1947). A német Neidhart von Reuenthal és a Wagner operából jól ismert Tannhäuser az 1200-as évek első felében járt hazánkban, sőt az egyik német dalnokot Klingsort éppenséggel magyar származásúnak tartotta kora (Nemeskürty 1983). Nagy Lajos és Zsigmond udvarában Minnesängerek daloltak, Mátyáséban olasz énekesek szórakoztatták a királyi párt. Ulrich von Lichtenstein lovag, - „A hölgyek szolgálata" című verses önéletrajz szerzője előbb harcolt IV. Béla csapatai ellen, majd évek múltán békés körülmények között is járt hazánkban. Történt, hogy Ulrich

lovagnak az ötlete támadt, hogy Vénusz-túrát szervez. Istenasszonynak öltözve Velence mellől indult és Csehországba igyekezett. A hónapokig tartó túra során minden rangbéli lovaggal kopját tört. Átutazott hazánkon is, de arról nincs tudomásunk, hogy itt akár verset követett el, akár párviadalt vívott volna. A trubadúrok és Minnesängerek költeményeinek nagy része az érzékiségtől mentes szerelmet zengi, a piedesztálra állított hölgy pillantásától könnyekbe tör ki, örömére szolgál, ha a kiválasztott hölgy maga mellé engedi, vagy annak jelét viselheti sisakján a bajvívásain. A lovag és hölgy, - házasságon kívüli szerelmének egyik csúcsa az volt, hogy az asszony levetkőzött udvarlója előtt, megmutatta meztelen bájait. Erről írja Bernard de Ventadour francia trubadúr a 12. században: „ Bizony rosszul teszi (a hölgy), ha nem parancsolja meg, hogy jelen legyek, amikor levetkőzik". Általános szokás, hogy a lovag és hölgye meztelenül egymás mellé fekve, közös takaró alatt töltötték az éjszakát. Nem tudhatni hányszor lett ebből az összefekvésből valódi testi egyesülés, az azonban bizonyosra vehető, hogy kielégülést hozó petting mindig történt. Egy-egy lovagi költő nem titkolta azt sem, hogy szeretkezett hölgyével. A legjobb német Minnesänger, Vogelweide, finom sorai egy erdei légyottot örökítenek meg:

„Vígan futottam ki a rétre,
és kedvesem már várt reám,
oly izgatottan jött elébem,
Mily boldogság volt, Máriám
Hogy megcsókolt-e? meg biz ám ...
S tréfásan kacagva hamar ágyat
vetett, szép pázsitos helyen,
A hársfaágak csendes árnyán
Nevethet rajta, s titkon vágyat
Érezhet aki arra jön,
mert jól látja a nyomot
ej-haj-huj,
amit a fejem nyomott.
(Babits M. fordítása)

A középkori főurak házasságai az érdek jegyében születtek, az igazi szerelmet nem tudták a házasság keretei között elképzelni. Az erkölcsi normák megengedték, hogy az asszony „szeretőt" tartson. A lovagvilág hölgyeinek természetes, hogy hódolóikat, - megfelelő lovagi hőstettek teljesítése után, - kegyeikbe részesítsék. A bevallott jutalom a hölgy kezének megcsókolása, esetleg, kettesben töltött társalgó együttlét. Mindez azonban csak a felszín, az igen vékony máz, amivel a lovag és hölgye kapcsolatát jellemezték. A valóság egészen más! A hölgy is, hódolója is külön-külön házasságban élt, az asszonynak tűrnie kellett olykor brutális, de legjobb esetben is gyengédtelen férjét, (ha éppen otthon tartózkodott), s azt is, hogy a család érdekében szülő-géppé degradálja hites ura. A szerelemnek, kedveskedésnek, kéjnek, élvezetnek, gyengédségnek nem jutott hely a lovagok házasságában. Ezt a hiányt pótolta a lovagi szerelem, amelyben a nő is kinyilváníthatta, hogy melyik férfi tetszik, kinek a hódolatát fogadja, s végső soron kitől várja a szerelmet, az ágybéli gyönyöröket? Ebben a párválasztásban a családi, gazdasági, politikai érdekek nemigen játszottak szerepet, annál inkább a vágy, a testi kívánság. Egyik félnek sem voltak erkölcsi aggályai, a szerelmesek házastársai pedig vagy nem tudtak a viszonyról, vagy, - ami ugyancsak gyakori, - szemet hunytak, vagy nem is törődtek azzal. A főúri erkölcsökre jellemző egy itáliai példa: Forli városát ostromolta Cathanus király. Az erőd fejedelmének felesége Roswilda a falakról meglátta és megkívánta az ostromló had vezérét, s meg is üzente neki, hogy kezére játssza a várost, ha a győzelem után a vezér feleségül veszi. Cathanus, -Roswilda árulása folytán, - elfoglalta Forlit, s ígéretéhez híven feleségül vette az asszonyt, egy napra. A nászéjszaka utáni reggelen átadta katonáinak, szórakozzanak azok vele (Szabó 1978).

A lovagság intézménye hazánkban nem alakult ki, illetve csak akkor jelentkezett csíráiban a 14. században, amikor Nyugat-Európában már végnapjait élte. Nincs róla tudomásunk, hogy a lovagregények, a trubadúrok és Minnesängerek eljutottak volna hazánkba. A magyar vándor énekesek inkább a hadi dicsőségről, semmint a szerelemről énekeltek.

A lovagregények és a trubadurok versei a főurak világába kalauzolnak el. Csaknem egy időben jelentkezik az utca népének, a polgároknak, póroknak, olykor csak erotikus, többnyire azonban pornográf irodalma. Gondoljunk Villon balladáira, a sok-sok ismeretlen szerzőtől származó versre, dalra. Itáliában Boccaccio és mások írásai, Franciaországban a Carmina Burana költeményei, Angliában a Canteburry mesék a polgárok és parasztok testiségéről, nemi szokásairól, olykor az apácák és barátok szeretkezéseiről szólnak. Amikor ezek a mindmáig élő és ma is élvezettel olvasható művek,

- és számtalan, időközben elfeledett más alkotás, - Nyugat-Európában megszülettek, nálunk akkor keletkezett a Halotti Beszéd, az Ómagyar Máriasiralom, s még néhány felbecsülhetetlen értékű nyelvemlék. A felsoroltak és egyéb egykorú magyar művek az egyházat szolgálták, de nyoma sincsen sem erotikus sem pornográf irodalomnak. P. mester (Anonymus) Gestájában csak a Turul monda szerepel, annak leírása is száraz, histórikusi munka. Máshol P. mester is kerülte a testiségre, szexre vonatkozó tényeket, gondolatokat. Művében megállapítja, hogy őseink „Nem paráználkodtak, hanem mindenkinek csupáncsak egy felesége volt". Kései krónikaíró utódja, Kálti Márk már bőkezűbben bánik a korabeli szexuális magatartásra vonatkozó leírásokkal. Foglalkozik a Szittyaföldön élt ősmagyarokkal, akik „a természet csúfjára szeretkeznek", bőven ír Salamon király meddőségéről és házasságszédelgéséről, megemlíti, hogy II István sohasem nősült meg, hanem ágyasokkal élt. Históriái színtelenek, tényszerűek, nem a mai értelemben vett irodalom (mint ahogy nem is azzal a céllal készült), hanem történetírás ez, amelyben csak itt-ott bukkan fel a testiség megemlítése. Ha létezett, elveszett, örökre eltűnt minden erotikus irodalmi mű, ami a 15. század közepe előtt keletkezhetett. Több irodalom-kutató feltételezi, hogy a 14. században fényes lovagi kultúra bontakozott ki hazánkban, de ennek minden alkotása elpusztult. Nemeskürty (1983) intő példának tartja a budavári palota ásatásain felszínre került szobrokat, amelyek kimagasló hazai művészetre utalnak. Valószínűsíthető, hogy nemcsak a képzőművészet, hanem irodalmunk is fejlett, sokrétű lehetett.

Az erotikus irodalom fejlődése hazánkban másként történt, mint Nyugat-Európa országaiban. Azokban számtalan, gyengébb és azóta elfeledett próbálkozás után születtek meg Vogelweide, Meung, Villon, Boccaccio (és a szerzőket hosszan lehetne sorolni), időtálló és évszázadok múltán is élvezettel olvasható művei. Nálunk mindenféle (kimutatható) előzmény nélkül az irodalom legmagasabb régiójába robban be Janus Pannonius, eszünkbe juttatva Petőfinek Arany Jánoshoz írott sorait:

„Más csak levelenként kapja a borostyánt,
Néked egész koszorút kell adni"

Nem Janus Pannonius az első magyar ifjú, aki a reneszánsz Itáliában tanult, ott élvezte, habzsolta az életet, sajátította el szokásaikat, ismerte meg

irodalmukat. Még sincs elődje, előzménye Janus Pannoniusnak, mint ahogy méltó utódja is csak több mint egy évszázad múltán akadt Balassi Bálint személyében. A 15. század dereka és a 16. század utója közötti időben sokan írtak erotikus költeményt, püspökök, érsekek sem röstellették, ezek azonban sem témáik sokféleségében, sem gondolataik gazdagságában nem érik el az ifjú Pannoniust. Oláh Miklós, vagy Verancsics Antal versei sok fontos, a témánkhoz illeszkedő ismeretet közölnek velünk (ezekről a későbbiekben lesz szó), de költeményeik közül csak egy-egy tartalmaz idevonatkozó adatot, s nem öntik olyan bőséggel, mint Janus tette. A 15-16. századok költői jórészt latinul írtak, talán azért is mert szabadabbnak érezhették magukat. Amit anyanyelvükön nem illett, vagy nem mertek papírra vetni, azt latinul tették, s így volt ez még évszázadok múltán is. A malacságok, olykor trágárkodások, pornográf témák vaskosságát csökkentette, ha Ovidius és Vergilius nyelvén írták le, - legalábbis így vélhették, - még akkor is, amikor már többnyire magyarul szólaltak meg. Az erotikus és pornográf költészetünk a 15. században indult, a hasonló témájú prózai művekre még jó évszázadot kellett várni, s tulajdonképpen csak Bornemisza Péter mert először ilyet alkotni.

Janus Pannonius, - magyar nevén Csezmiczei János, - 1434-ben született. Neveltetését, özvegyen maradt édesanyja helyett nagybátyja, a váradi püspök, Vitéz János vállalta magára. Várad, - Zsigmond kedvelt városa, - akkor is rendezett, művelt település, környezetében híres hőforrásokkal, fürdőkkel (Félix fürdő, Szent László fürdő, Szent Jobb fürdő). A mindenre fogékony 10-12 éves gyermek ott láthatta, ismerhette meg a korabeli fürdőélet eseményeit, érdekességeit. A későbbiekben, - amikor már püspökként emlékezik vissza a váradi fürdőkre, - természetesen nem említi erotikus élményeit. Kétségtelen, hogy tizennégy éves korára, - amikor Vitéz János a ferrarai egyetemre küldte, - már nem volt titok előtte a szexualitás, bár mint önmaga bevallja, még nem volt abban része, s csak Itáliában szerzi első élményeit:

„Tizenhét évem lesz a nyár utón
Ha napsugártól sárgul a vidék,
Mellemből mélyen hangzik már a szóm,
Testem borítják férfias pihék,
Venusra, már tagom dagad bezzeg,
És éjjel nedves lesz az ágyruhám,

A szívem húrja gyakran megrezeg,
Mert tűzre gyúlok már a lány után[24]

Amikor szabados erkölcsű cimborái bordélyházba viszik, alaposan kinyitja szemét, mindent megfigyel, minden érdekli, de a látottaktól megretten, nem akar ott maradni, nem kér a pénzen vett szeretkezésből. Erről az élményéről számol be a 213. sz. epigrammájában:

„Hitvány cellákkal, sűrű pamlagokkal,
Rajtuk gubbasztva elhasznált leányok,...
Az ott ölelkezik, s ez csókolózik,
Amaz párjával elvonul szobára,
Mehettek bűnösök romlásotokba!
Hogy jöjjek véletek, én megtagadom.

Aztán mégiscsak személyesen megtapasztalja a nemi aktust és első élményeit „Saját magáról, mikor szüzességét elvesztette" c. versében (108 epigramma) kiáltja világgá. A későn, - csak tizenhét évesen, - elkezdett, szeretkezés után már nem válogatós. Minden nőt elfogad, lefektet, akihez könnyen hozzájuthat. Azt is megírja (140. epigramma), hogy csak két követelménye van partnereivel szemben: legyen vidám és érzéki:

„Hogyha velem fekszik, legyen ingerlő, fene-kedvű,
nem fontos, hogy túl szép legyen és szűzies
Bánatos arca, ügyetlen gyermeksége se csaljon:
Mindennél inkább kell bujasága nekem"
(Csorba Gy. fordítása)

A szépség, szendeség Janus szemében nem érdem, annál többre becsüli, ha a leányzó könnyelmű a szerelemben (271. epigramma). Kapcsolatai forrón érzékiek, szeretői, - amint költeményeiből kiderül, - sűrűn váltakoztak, sokan voltak. Magáról írta:

[24] Janus Pannonius verseit sokan fordították magyarra. Az általam idézett költemények többségét Siklóssy László magyarította. A mások által átültetett versek után külön jelzem a fordítót.

„Ó te parázna! Akárhány nő öle tárul eléd, te
egyre csak újra hevülsz, nem hagy aludni a vágy"
(Berczeli A.K. fordítása)

Kedvesei sorában az első ismert név Laelia, akivel a 103. számú epigramma szerint úgy akar szeretkezni, mint az összefonódó kígyók, amelyekből csak egy test és két fej látszik, sőt azoknál is jobban akar összebújni, hogy egynek látsszanak. Laeliát a tapasztalt és a szeretkezésben járatos hölgy, Lucia váltja fel, akinek meggyőződése, hogy a férfi orrának nagyságából hímtagjuk méretére lehet következtetni (146. epigramma). Kezdetben nem akar lefeküdni a fiatalemberrel, később mégis viszonylag tartós kapcsolat alakul ki közöttük. Amíg szerették és kívánták egymást, tucatnyi szerelmes vers szólt Luciához, de amint kapcsolatuk kihűlt, nyers szatírában utasítja el megunt szeretőjét. Szilvia, majd Libera követik egymást, rövid szexuális kapcsolatukat egy-egy költemény jelzi (100. és 146. epigramma). Szilvia feltehetően hivatásos prostituált, legalábbis erre utal a 100. epigramma:

„Azt mondod gyermeked van tőlem, s jársz a nyakamra,
Szilvia, furcsa e vád, s jogtalan is kicsikém,
Mert ha te dús tövisek közt jársz, mondd így keseregsz-e
Vérzik a lábam, s jaj, épp ez a tüske hibás"
(Berczeli A.K. fordítása)

Újabb szeretőjéről „De vulva Ursulae" (Orsolya picsája) címmel verscik-lust alkot, pornográf, olykor már durván trágár írásokban jellemzi ölét.

„Csábos a nyelved, húsod lágy, arcod gyönyörűség,
míg bele nem fogtunk mindened elragadott.
Ám midőn lefeküdtünk, annyira tágas üregbe,
Csúszott fütykösöm, el sem hiszi, hogy hüvely az,
Oldala sincsen, se vége, csaponghat mint szabad égen
benne, vagy úszkálhat, mint hal a tengereken,
Ámde hiába rugózna szegényke a parttalan űrben,
Gyengének bizonyul, céljához sosem ér,
Rázhatnám faromat, tárhatnék kart ölelésre,
Nyomhatnám magasan hátra combjaidat,

mit sem segít. Verítékes mellem tépi zihálás,
szétreped ágyékom, fájnak csontjaim is,
Fosszanak meg isteneink bájaidtól, ami vonz, vagy
adjanak azt amivel baszni lehet"
(Szepes Erika fordítása).

Egy másik versében így ír Orsolyáról, akiről mindezek ellenére sem tudott lemondani:

Tainarosz ős üregét érzem megnyílni alattam,
mindenkor, ha netán, Orsolya rád feküszöm.
Annyira tág ugyanis már ott a te alfeled útja.
(Csonka F. fordítása)

Jusztinának bizonygatja ugyan, hogy nem szüzességére tör, mégis valószínű, hogy egy-két összefekvés után tovább áll költőnk (357. epigramma). Rögtön bele is habarodott Ágnesbe (341-349 epigrammák), aki férjes asszony lévén, eleinte kissé kérette magát:

„Ó Ágnes, add nekem mit adsz uradnak.
Ha megteszed, nem vész el abból semmi,
Csupán kettőnket ér gyönyör belőle!
Elvégre erre alkotott az Isten!
Mi férfiak el nem vehetjük azt amit,
Ti asszonyok nekünk mindig adni tudtok.

A leendő pécsi püspök önmaga gyönyörűségére megengedhetőnek tartotta a házasságtörést (349. epigramma), másokat viszont éppen azért ostorozott (119, 281 sz. epigrammák). Mindent megír, minden tapasztalatát kibeszéli:

„Még ha akár proculusnál is jobban hereberélek.
Szertelen étvágyad nem lakatom soha jól"
(Csorba Gy. fordítása)

Teklában csalódott, az elegáns, felcicomázott hölgy meztelenül „ Egy behemót és csúf tolla-kihullt bagolynak" tűnt (154. epigramma). Luciát furcsa

módon figyelmezteti:

„Lucia, baszni akarsz, legyen úgy, ám az kikötésem,
fékezzed ezalatt segged rút morajját"
(Szepes Erika fordítása).

Nem tartozik témánkhoz Janus Pannonius életének, műveinek taglalása, mindössze annyi, hogy az ifjú megismerte, élvezte a szabados olasz szerelmet, szeretkezéseket, de visszariadt, amikor egy Pindola nevű diáktársa ajándékokkal, hízelgéssel, homoszexuális kapcsolatra akarta rábírni (169. epigramma). Az is kiderül, hogy a Pannóniában alig ismert férfi homoszexualitás, milyen gyakori és elterjedt Itáliában. Linus, - a homoszexuálisok apostola, - azt hirdette, hogy „Ez a módja, hogy megszabaduljanak a démonoktól". Janus irtózattal fordult el és segítségért kiáltott Pindola simogatásakor, de később is foglalkoztatta az egyneműek szerelme, amit mindig elítélt (315-319. epigrammák). Janus Pannonius verseiben nem találunk említést a női homoszexualitásról, talán mert nem érdekelte, talán, mert nem tudott róla, talán mert az erről szóló verse elveszett. Simons (1994) viszont azt állítja, hogy a reneszánsz-kori Itáliában rendkívül gyakori a leszbikusság. Az írásos források kevéssé említik, de képzőművészeti alkotásokban (elsősorban a Diana-val kapcsolatos festményeken) gyakran megfigyelhető a nők testi kapcsolatának ábrázolása (Simons 1994, Smith 2009)..

Janus fennmaradt versei azt a benyomást keltik, mintha csak a ferrarai diák élt volna nemi életet, foglalta volna versbe erotikus élményeit, érzéseit. Aligha gondolható, hogy Pannóniába visszatérve száznyolcvan fokos fordulatot vett a nagyon is életvidám ifjú élete. Arra nyílván ügyelt, hogy ne a püspöki székhelyén, az akkor még kisváros Pécsett legyenek kalandjai. Erre sokkal alkalmasabbnak látszott Buda. Igazat kell adnom Siklóssynak abban, hogy a 347. számú vers biztosan Magyarországon, talán éppen Budán keletkezhetett. Ebben arra kéri komaasszonyát (commater), hogy unokahúgának, Piroskának szívét fordítsa felé. Komaasszonya nem lehetett Ferrarában a költőnek, s az sem valószínű, hogy az itáliai városban valakit is Piroskának neveztek volna. Magdolnához, aki szegről-végről talán rokona is, bejáratos Janus, ami ugyancsak elképzelhetetlen Itáliában. Végül a vers befejezése árulkodik:

„Kívánj bármit: van rá hatalmam,
Nincs rá eset, hogy meg ne adjam".

A gyakran nélkülöző, pénzzavarral küszködő és adósságokba keveredő ferrarai diáknak nincsen semmiféle hatalma, hogy bármiféle kívánságot teljesítsen. Ehhez papi, ha nem mindjárt püspöki stallum kellett. Lehet hogy kevesebb alkalma adódott a hölgyek körüli forgolódásra, mint Itáliában, elképzelhető, hogy érett férfi fejjel már nem kívánta világgá kürtölni hódításait, szeretkezéseit, de elképzelhetetlennek tartom, hogy Magyarországon ne folytatta volna az egyetemi évei alatt kezdett és olyannyira kedvelt szeretkezéseit.

Janus Pannonius maga is tisztában volt költészete értékével, lemásoltatja, sokszorosíttatja műveit. A korabeli egyházi és világi írástudók, latinul értők olvasták is verseit szerte Európában, jóllehet száz éven át alig hivatkozik valaki a néhai pécsi püspökre, nyomtatásban pedig csak évszázad múltán láttak napvilágot versei. Janus Pannonius nagy népszerűségét mutatja, hogy rokonságából többen (Garázda Péter, Megyericsei János) utódjának, műve folytatójának tartották magukat. Az erdélyi szász, Wolphardus Adrianus tudatosan ápolta Janus hazai kultuszát, vigyázott arra, hogy neve, művei ne merüljenek feledésbe. Zsámboky János, a tudós, humanista orvos pedig évszázaddal Janus Pannonius halála után, versben idézte fel emlékét.

Janus Pannoniust követően több évtizedes „csend" következett. Celtis Konrád lovag II. Ulászló idején érkezett hazánkba. A félig-meddig elmagyarosodott német szívesen verselgetett, előbb csak saját gyönyörűségére, majd 1497-ben megalapította Budán a Dunai Irodalmi Társaságot (Sodalitas Litteraria Danubiana). Ennek magyar (Thurzó Zsigmond, Szathmári György, Váradi Pál stb.), olasz (Balbus Jeromos prépost, akiről már esett szó a Papok, szerzetesek, apácák című fejezetben) és német tagjai egyaránt voltak. Nagy lakomázások, iváaszatok közepette egymásnak olvasták fel gyengécske műveiket. Természetesen nem hiányozhatott a nő, jobban mondva a prostituált sem ezekről az „irodalmi estékről". A fennmaradt művek esztétikai értéke nem sok, de mondanivalójuk fontos témánk szempontjából. Az irodalmi társaságban mindenféle ember megtalálható, buzgón vallásos, epikureus, és hitetlenségét alig tagadó is. Szép és magasztos költemények, és a szifilisz gyógykezelésére adott verses tanács egyaránt szerepel műveik között. Celtis Konrád - egyebek mellett, - nyomtatásban is kiadta (1501-ben), a 10. században élt Hroshwita szerzetesnő drámáit, amiből, aztán pár évtized múltán a „Három körösztyény leány" című magyar fordítás készült. Celtis nemcsak a magyarországi irodalom szervezője, hanem széles kapcsolatokkal rendelkező humanista tudós, egy időben a bécsi egyetem tanára. Bejárta fél Európát, s szeretkezéseinek történetét költeményekben örökítette meg. Nem kevesebb mint négy kötetet tesz ki a verses beszámoló. Versei ma már érdektelenek. Mutatóul mégis álljon itt egy részlet, már csak azért is, mert ebben a szifilisz gyógyítására vonatkozó tanácsot ad Celtis Konrád :

„Ki gyomra-nyavalygós, szed pilulát,
Az éjt szeretőddel aludd fiú át
Hő csókjaiból fakad életerő,
Ily mód ha Vénusz gyógyítani mer,
Kúrája nyomán kész a siker"
(Siklóssy László fordítása)

Nemcsak Celtis lovag, a társaság többi tagjai sem titkolták kalandjaikat, de még házaséletüket sem. Krausz Bálint, magáról mondja el, hogy amikor hosszú idő után hazatért, „először Vénusznak áldozott," nehogy szűzies felesége impotencia miatt indítson ellene pert. A Dunai Irodalmi Társaság alig évtizednyi verselgetés után, szép csendben kimúlt. Tagjainak nagy része nem kerülte el a szifiliszt, ami ellen igyekeztek küzdeni.

A 15 századból nem ismerünk más, - erotikus műveket is alkotó, - hazai költőt. A századforduló táján élt és a király titkáraként működött Olmützi Ágoston, akinek „Erotica" című versgyűjteményéről csak a címe árulkodik, de a költeményeket nem ismerjük. Alig pár évvel Dózsa parasztlázadásának leverése után elhunyt Taurinus (1480-1519) versei között, ha csak pár sorban is, meg-megcsillan (olykor elítélő hangnemben is) az erotika. A „Stauromachia, avagy a keresztesek paraszti háborúja" című döcögős költeményében elítélően nyilatkozik kora nemességének fiataljairól:

„Festve szemük, fürtjük bodor, pirosítva ajkuk,
s illatozó asszír kenettől fénylik keblük.
Lágy kéjekre vadász mindegyik, akárcsak a lányok".
(Muraközy Gy. fordítása)

Szókimondó korrajz 1515-ből. A parasztháború borzalmairól azt írta, hogy ifjú asszonyokat és tisztes özvegyeket megfertőztek a felkelők.

Oláh Miklós (1493-1568) püspök, majd esztergomi (nagyszombati) érsek, korának egyik legműveltebb embere, sokféle irodalmi alkotása között néhány erotikus költemény is előfordul. Oláh Miklós nemcsak a klasszikusokat, hanem kora viszonyait is jól ismerte. Megemlékezik a nemesek, polgárok nemi erőszakoskodásiról, hitelesen tudósít a frissen feltűnt halálos kórról a szifiliszről. Egyik, - nem is fiatal korában, hanem 45 évesen irt, - költeményének címe: „Egy kurvás és iszákos rágalmazóra". A címzett a kurvázó fiatalember:

„Lépje csak át vendégként egy tiszta leányka
förtelmes küszöböd, - nem hagyod ennyiben ezt,
kényszeríted, szolgálja ki felgerjedt buja vágyad,
s az ártatlanságát aljasul elrabolod,
a szűzi szemérmének, ha őrjöngésig eláztál,
kézzel esel neki, hogy tönkre gyalázd, kicsupáld.
Órák hosszat a bordélyban tengsz-lengsz, enyelegni
Vágyódván koslatsz prostituáltak után:
innen a kór, mi bemocskolt testeden elharapódzik,
s mit dőtnek rothadó tagjaid: innen a bűz!
(Hegyi Gy. fordítása)

Egy korábbi, jó humorral megalkotott versében görög nyelvtanárát, a dán származású Jacobus Danust biztatja, aki úgy tűnik nem akarta nyakába venni a házasság igáját, noha már megérkezett a felöltöztetett menyasszony, de a méla férfiú csak nézett maga elé. Oláh Miklós főpaphoz nem illő módon felsorolja az ara kellemét, s mindazt ami az esküvő után nemcsak lehetőség, hanem férji kötelmeinek teljesítése is lesz:

„..... nézni öröm,
s győzzék csak kezeid, oly tapogatni való
----
s combja a comboddal összefonódni akar"
(Hegyi Gy. fordítása)

Az Újszövetséget fordító Sylvester János „Elégia a török ellen indítandó háborúról" c. hosszú költeményében arról panaszkodik, hogy „nem vonz senkit a jámborság, lelki szerénység", hanem a korabeli fiatalok többsége

„Törvényes nász megrablója, puhány, aki Venus
kéjelgéseiben elmerül észtelenül,
szüzek övét oldó, vagy fajtalanul sodomázó,
akit az ocsmányság vesz ki a többi közül,
hívják trágárnak, szutykosnak, hímszeretőnek"
(Csorba Gy. fordítása)

Verancsics Antal (1504-1573) Oláh utódja az érseki székben. Tőle sem állt távol a pornográfia. „Egy ribanc gyűrűjéhez" című költeményében azon örvendezik, hogy Dorottyának nem volt kedve szeretkezni vele, s ennek köszönhető, hogy nem fertőződött meg a francia betegséggel. Később sem mondott le a prostituáltakkal folytatott szeretkezésekről, de elhagyta a szerencséje, s végül is megkapta a szifiliszt. Verancsics érsek, aki nagy híve, - hogy ne mondjam, bolondja, - a nőknek, elmúlt negyven éves, amikor eszébe jutott tíz éve elhagyott szerelme, Milavesi Magdolna. A hölgy valószínűleg előkelő prostituált, amolyan római típusú kurtizán Velencében. Azt írta hozzá: „Szerettem erkölcsödet, amely nem ismerte a korinthoszi kapzsiságot"[25]. Ekképpen fejezi be levelét az akkor még püspök Verancsics: „Egyébként használd ki a rohanó időt, mert már itt az ősz, a tavasz és a nyár megrontója. Közeleg a téli fagy". Már közel ötven esztendős amikor az osztrák fővárosban szerzett élményiről így számol be: „Nagyon sok bécsi asszonyt láttam, ... mindenik inkább éginek, mint bécsieknek tűntek".

A 16. században fejeződött be a latin nyelvű költészet is, mert ami a század második felében ezen a nyelven született hazánkban, már nem nevezhető igazi művészetnek, irodalomnak. Mohács nemcsak nemzeti tragédiát, az ország részekre szakadását, török-dúlást, mérhetetlen sok szenvedést hozott, hanem a reformáció terjedésével megindult az anyanyelvű irodalom, a történetírás, sőt a hivatalos okmányok egy része is magyarul készült ezután. Balassi mellett Tinódi Lantos Sebestyén, Ilosvai Selymes Péter, Rimay János, Madách Gáspár a verset, Heltai Gáspár, Bornemisza Péter és mások a prózát művelték honi nyelven. Ismeretlen szerzők sora hagyta ránk énekeit,

[25] A korinthoszi kapzsiság kifejezés a Korinthosz városában működő Aphrodité szentély szakrális prostituáltjainak kapzsiságára utalt.

költeményeit.

A 15. században talán már lehetett erotikus népköltészet, virágénekek országszerte. A katolikus egyház következetesen irtotta ezeket a „fajtalan" dalokat, emiatt jó részük, - irodalomtörténetünk felbecsülhetetlen kárára, - elveszett, elpusztult. A fennmaradt, legkorábbi töredékek a 15. század végéről valók. A következő században már igen népszerűek és közismertek lehettek az erotikus és trágár (virág)énekek. Az 1583-ban kelt esztergomi Agendarius ilyen kérdéseket javasol a gyóntató papoknak: „Éneklettél-e virágénekeket, melyekben a testi szerelemről és buja dolgokról volt emlékezet?" (Gerézdi 1962, Varjas 1979).

A 15. század második felében a Lévai Névtelen „Párizs és Görög Ilona históriája" című hosszú költeménye az első, amelyben magyarul csendül fel az erotika:

„Azt bánom, hogy te csak egyedül fekszel,
Gazda nélkül, özvegy-ágyban gyötrődöl,
Háljunk együtt: az egy ágyra feküdjünk,
Akkor lészen nekünk nagy vigasságunk.

Bogáti Fazekas Miklósnak pedig a bibliai Énekek éneke ad lehetőséget, hogy ókori keretbe ágyazva elmondja érzéseit, vágyait:

„Ím mely szépek a te csecseid, mely szépek,
Drága bornál életemben édesebbek
....
Siess hozzám szívem, jer ki a mezőre,
Menjünk majorba mulatni, kü földre,
Az egy éjen háljunk falun kedvünkre,
Holnap bátor menjünk a szőlőhegyre,
Ott leszen helye minden örömünknek,
....
Nyugonnod szerelmem én nem hagylak,
Almafa alatt feltaszigállak,
Hol téged anyád szült, ott bántanálak,
Hol születtél én ott háborgatnálak"

Balassi Bálint nemcsak a virágénekeket tette irodalmi műfajjá, hanem jól ismerte az erotikus szimbólumrendszert is. Gyakran és a szimbólumok jelentésének megfelelően használja azokat: rózsa = női szeméremtest, viola = hüvely, gyöngy = csikló, s még egy sor kifejezést. Egyik versében virágnyelven szól, a másikban erotikus, a harmadikban pornográf. A 16. számú költeményben (In somnium extra) egy erotikus álmát meséli el. Az álombéli lány bevallja gerjedelmét, oda adja magát a költőnek, s csak azt kéri tőle: „Ódd kérlek híremet". A 24 számu költeményben (Poema vigesium quartum) így szól:

„Most adá virágom nékem bokrétáját
Magához hasonló szerelmes virágát,
Kiben violáját kötötte, rózsáját,
Úgy tetszik, hogy értem ebből ő akaratját".

Az utolsó szavak árulkodnak, ha segítségül hívjuk Bernáth Béla (1986) erotikus szólások magyarázatát. A viola és a rózsa gyakorlatilag egyet jelent, a női nemi szervet, amit a leány oda akar adni. Virágnyelven hozza tudomására, hogy le akar feküdni Balassival. Ezt értette meg a költő, s a vers végén megtudjuk:

„Ezerötszáz és hetvennyolc esztendőben
Egy szerelmes helyen, hogy voltam rejtekben
Az adá akkor virágát kezemben".

Kettejük vágya beteljesült, a rejtekhelyen egymáséi lettek. A 29. számú versében arról számol be, hogy két örömlány felkínálkozott:

„Melyinket (melyikünket) vennéd inkább meg?
Melyinkért adnád több pénzed?
Költőnk alapos szemlét tart mielőtt döntene:
„Szemölcsöt visel mellyén az,
Azki legszebb, kisebbik az"

Ez is jellemző a 16. századra. A főúri származású, művelt, nem is szegény Balassi fenntartás nélkül társalog a két utcalánnyal, majd egyiket ki is

választja magának. Ha nem akadt rangjához illő partner, megfelelt a bécsi örömlány is, hogy kedvét tölthesse. Nem sokat gondolt az akkor már ugyancsak széltében-hosszában pusztító szifilisszel, s úgy tűnik szerencséje sem hagyta el, mert nem kapta meg a kórt. Aztán, hogy elégedetten hagyta ott az utcalány lakását:

„Hogy szerelmet nyerhetnénk egymástúl,
Többet szólnom dolgunkról nem szükség,
Elég, hogy megvolt minden édesség,
....
De versemben itt légyen immár vég (60.vers)

Megírta a prostituált lakcímét is, hátha valaki igénybe kívánja venni a szép német lány szolgáltatásait. Hanna Budowskionkáról, a „porcogós Annókáról" négy sorban elmond mindent, s azt is sejteti, hogy Annóka nem főúri körökben forgolódott, sokkal inkább a kocsmákban. Balassi nőtől nőig fut, mindegy neki honnan jött, mit csinál, csak az a fontos, hogy mielőbb lefeküdhessen vele. Júliát (Losonczi Annát, akibe évtizednyi különbséggel kétszer is szerelmes) nem tudja egykönnyen levenni a lábáról, a lány nem hajlandó nemi kapcsolatra, csak szédíti, hitegeti Bálint vitézt.

„Hevült vala pedig Júlia sokáig,
....
Kikapcsolja azért hónál fejérb mellyét,
Hül szép szellőn, árnékban. (44. vers)

Talán a petting, de semmiképpen nem a testi egyesülés bukkan fel az 50. versben:

„Midőn néha térül, vagy mellettem leül,
Szoknyája elterjedvén,
Szerelmével belül vészen akkor körül,
Engemet felgerjesztvén".

Hiába hevül, gerjed, kesereg a költő, Júlia elutasítja Balassi - Cupidót:

„Bujasággal gerjedő lángoddal,
ne rútítsd meg ölemet" (45.vers)
Nincs türelme várni, hiába inti önmagát:
„Hertelen akartál ily nagy jóhoz jutni,....
De ne kételkedjél, bizony tiéd lészen" (52. vers)

Ott is hagyja Júliát, - talán az egyetlen egyet, - aki ellenáll Balassi ostromának. Célia, - „Kinek mezítelen testére szerelem gerjedvén" gőzzé változtatta a fürdővizet, amikor beleült (4. vers), - nem sokat kérette magát. Azt is megírja, hogy őmaga malommá lett, s szép Céliával őrlet. Ez a képsor, a szerelem virágnyelvén a közösülést jelenti (Bernát 1986). Bevallja Balassi, hogy

„ Engem Venus asszony, még kisded gyermeket,
Irgalmasságból, árvaságból felvett, ...
Fényes udvarában mind azóta nevelt"

Egyik nevelője bizonyosan Vénusz asszony, a másik Bornemisza Péter, pap, majd lutheránus szuperintendáns (püspök). Fennmaradt az a latin nyelvű könyv amelyből Bornemisza tanítgatta, s ebből tudjuk, hogy mindketten ismerték és olvasták Janus Pannoniust. Nem dönthető el kitől tanult többet a költő, az azonban bizonyos, hogy éppen a pornográf magyar próza megteremtője a nevelője.

Balassi után egyre több, - de szerényebb tehetségű, - költő versel a testi szerelemről. Rimay János így füstölög egy szép asszonyról:

„Valjon, s de mi haszon, ha mely ékes asszony,
szépségét úgy kíméli,
Hogy minden ő hasznát, kit szép termete ád,
csak egy dög férje éli".

Madách Gáspár, - sok más verse között, - Bedő Panna komáromi szajha történetét énekli meg:

„Eszedbe nem veszed, miként állapotod,
Belül az testedre rút fekély fakadott,....

Pestyéni hévvízben te mit cselekedtél,
Fajtalan ifjakra gyakorta szemléltél"

A 16. század második felében Erdélyben jelent meg az első erotikus (itt-ott már pornográf) prózai írásmű. Ugyanis Báthori István fejedelem megtiltotta a protestáns szellemű könyvek kiadását, ezért jelentette meg Heltai Gáspár 1572-ben a „Ponciánus császár históriája" című regényét, vagy ahogyan akkoriban nevezték, széphitóriáját. A ma is élvezetes olvasmány ókori környezetbe helyezve beszéli el korának erkölcseit, szokásait. Szó esik benne a mostohafiát elcsábítani akaró császárnéról, akinek azonban a 14 éves fiú ellenáll, emiatt az asszony bosszúért liheg, mindenáron meg akarja öletni a kamasz gyermeket. A regény végére kiderül, hogy nemcsak a mostohafiát akarta elcsábítani, hanem más szeretőket is tartott a császári hitves. Tanulságként állapítja meg Heltai, hogy *„Ezt a gonosz természetet el nem hagyhatják annak utána soha. És ezképpen vesznek el ki bujaságban, ki francuban, ki köszvényben etc."* Az író elmeséli, hogy milyen furfangos módon tart fenn viszonyt egy királyné az udvarmesterrel, hogyan csapja be az ifjú menyecske a korosodó férjét, miként vette rá az asztalnok a királyleányt, hogy lefeküdjék a fiú barátjával az udvari pohárnokkal. Az idős férj szerelmi tehetetlensége miatt kielégítetlen fiatalasszonyok igyekeznek másnál és máshol meglelni a szexuális örömöket, kielégülést. A korosodó úr ifjú felesége megállapodik három lovaggal, hogy pénzért a szeretőjük lesz, bár fél attól, hogy egy estén három férfi ágybéli ostromát nem fogja bírni. Végül a tervet elárulja férjének, aki végzett a légyottra siető urakkal. Hosszasan ecseteli annak az ifjú menyecskének éjszakai kalandjait, aki hortyogó férje mellől rendre kiszökik a szeretőihez, s csak miután jól kihancúrozta magát, akkor tér vissza hajnalban a még mindig alvó ura mellé. Egy másik történetben azt meséli el, hogy a férje koporsójánál halálára készülő, gyászoló ifjú özvegy az önpusztító szándéktól miként jut el néhány óra alatt a bajba jutott katona „szerszáma" méretének vizsgálatához, majd „kipróbálásához". Ott a kriptában kezdenek szeretkezni, heteken át ott folytatják a szeretkezéseiket, míg az asszony viselőssé válik, a férfi pedig otthagyja. Ellentétben korának legtöbb írójával, Heltai nem nőgyűlölő, nem ítéli el az „asszonyi állatokat", mindösszesen leírja, hogy ilyen is van, gyakran és a legfelsőbb körökben is. A régi Rómában játszódó mesefüzér az erdélyi fejedelemség uralkodó osztályának erkölcsrajza. Ugyanígy lehetett ez az alacsonyabb néprétegek körében is, bár

azokról nem szól a korabeli irodalom.

Bornemisza Péter (1535-1584) kalandos sorsú, hányatott életű prédikátor, aki számos vallásos művén, prédikációs könyvén és az első magyar drámán (Magyar Elektra) kívül megalkotta az „Ördögi kísértetek"-et, amely még a szerző életében három kiadást (1578, 1579, 1584) ért meg. Előbb az ötkötetes prédikációs könyve (!!) negyedik fóliánsában (1578), majd egy évre rá önálló kiadványként látott napvilágot. Erről a művéről írja a szerző: „Ezeket nem prédikáció gyanánt írom, hanem olvasó tanúság gyanánt". Műfajilag meghatározhatatlan az Ördögi kísértetek. Egyaránt tartalmaz széphistóriákat, aesopusi meserészeket, bájoló ráolvasásokat, mende-mondákat és pletykákat, de terjedelmének csaknem felét a test kísértései, a nemi szokások taglalása, az erkölcsök, a szexuális aberrációk ismertetése teszi ki. Mindezt vallásos köntösbe ágyazva, a tízparancsolat elleni vétkek felsorolásaként mondja el. Olykor egy-egy történethez, egészen oda nem illő pletykát fűz. Nagy Sándor és Dárius vitáihoz odacsatolja Melanchton Fülöp[26] házsártos feleségének tetteit, majd rögtön így folytatja: „Hallottam Bécsben egy Sylvester Jánost, magyart, azki először magyarul fordította az Újtestamentumot, hogy feslett felesége mellett sokat szenvedett". Az Ördögi kísértetekben „mostani lött példákat" szed össze, amelyek teljes áttekintést adnak Felső-Magyarország 16. századi nemi szokásairól, erkölcseiről. Mindenek előtt a gyermekekről, - akiknek kedvenc játéka a „porba pösölősdi", - írt sokszor és sokféleképpen. Azokról a gyermekekről akik legtöbbet szenvedtek a pedofil felnőttek szexuális zaklatásaitól. Elmondja, hogy egy nemes úr a felesége halálos ágya mellett egy „udvarló leányzót behitt, csak tizenkét esztendőst, ... a leányt ölébe vonta és kezével morzsolgatta a szerszámát, egyébképpen nem illette, de szándéka sok volt". Ugyanez az úr, feleségétől külön lakván, a nyolc-tízéves gyermeklányokkal is próbálkozott. Úgy tűnik Bornemiszát sokat foglalkoztatta a gyermekek megrontása, többször is visszatér egyik prédikátora esetére, aki nemcsak a tizenkét éves szolgálójára, hanem saját édes lányaira is gerjedezett. Más prédikátorról azt mondja el, hogy tíz apró leánykát kísérgetett, akiknek valószínűleg tetszett a tapogatósdi, mert vihancoltak, sugdolóztak közben. Végül a pap megijedt, hogy tette kitudódik, „azba meglankadott kívánsága". Nem sok kétséget hagy az elbeszélő, hogy mit akarhatott tenni a férfi a kislányokkal, mint ahogy azt is kerek-perec

[26] Melanchton Fülöp (1497-1560) teológus, Luther Márton munkatársa, az ágostai hitvallás összeállítója, megalkotója. A 16. században számos magyar fiatalt oktat, akikből később a magyarországi reformáció élharcosai lettek.

kimondja egy Péter nevű papról, hogy az meg fürdés közben, egy dézsában közösült egy serdületlen fruskával. „Egy bölcs pap, kinek híre, neve nagy volt, egy leányt megfertéztet és megfojtja, hogy ki ne mondja". Ferenc prédikátor miközben a főurak leányait tanította, elvette szüzességüket is, „azokkal lakott". Arra is tud esetet, hogy a feleség ölte meg a szolgálót, mert az az ura szeretőjévé vált. Nemcsak a leánykák elleni atrocitásokat, hanem a fiúcskákat homoszexualitásra szoktató iskolamester esetét is részletesen taglalja. Az egyik sárospataki prédikátort pedig éppen homoszexuális aktus közben kapták egy fiúgyermekkel. Sok más hasonló esetet is említ: „Egy ifjú oskolamesterségébe gonoszul élt az deákgyermekecskékkel: midőn prédikátor lett volna is elhagyta feleségét miatta". Máshol: „Egy nemes ifjú fajtalanságba ölt volt egy iffiat és fut Wittenbergába tanulni..." A nemes ifjú visszatérve Magyarországra, prédikátor lett, meg is nősült, de - feltehetően - elhanyagolta feleségét, mert az „latrokat" tartott, végül meg is ölette a homoszexuális férjét. Érezhető élvezettel teregeti ki Török Bálint viselt dolgait, aki gyónás után hazafelé mentében „megfutamodék egy asszonyra és ledöjti a piacon". Épületes látványosság lehetett, csakúgy mint Sós István cselekedete, „aki akármely szolgálólányát és akármely koszost is lenyomott, összesen százat fertéztetett meg". Hírei vannak Erdélyből és a Partiumból is: „János deák ... dicsekedett, hogy minden polgárasszonyt megszeplősített Kolozsvárott ....". Váradról (Nagyvárad) hallotta, hogy egy „igen vén és görbe fonnyadt ember egyik szolgálóleányát a pincében, a másikat a szőlőben fertézteti meg..." Bornemisza, - akarva-akaratlanul, - útmutatást is ad a falusi gazdáknak, kertbe, szénaasztag mellé, pincébe, kamrába, kemence sutba vihetik a szolgáló leányt. Mesél egy úrról, - aki ha leányt vagy asszonyt látott, rögtön arra gondolt, hogy „ennek ezkora kicsiny, annak ezkora nagy, ennek kopasz, annak szőrös a szerszáma". Gyakran nem derül ki, hogy honnan szedte az adatait, máskor megjegyzi, hogy hallotta, vagy éppen a történet szereplője közölte vele. „Nagy főembereket mondhatnék, kik feleségükkel kétféle képpen, elől, utól élnek, szodomiták módjára", azaz végbél közösülést hajtottak végre. Sőt ugyanezt tudja a császár egyik tanácsosáról is, jóllehet az már nyolcvan esztendős vénember volt. „Ki hinné, hogy titkon ily bűnök is legyenek..... kikről énnékem ők magok is szóltak". Bornemiszát minden érdekelte ami a szexualitással kapcsolatos, egy-egy eseten elszörnyülködik, de azért jó részletesen taglalja, mint annak a falubélijének esetét „ki csak hirtelen, míg az urának aratásba ételt szerzett, megcsalta egy férfiúval, kivel (t. i. az asszonnyal) mindenkor tizenkét esztendeig jámborul lakott az férje". Aztán arról elmélkedik, hogy polgárasszonyok és nemes hölgyek, „kik jó erkölcsben sokáig hordozták ő magokat, ... uroknak látván gonosz életöket", maguk is házasságon kívüli kapcsolatokat létesítettek. Többször és sokféle összefüggésben ír a kurvákról, kurva nemzetségről, kurvatársakról, így kinyomtatva megnevezésüket. Aztán mégiscsak előbújik belőle a lelkipásztor, aki már ekképpen nyilatkozik: „Az kurvák, kik megtérnek az ő kurvaságukból", az Isten országába juthatnak. Bornemisza nem ismert diszkréciót. Gyakran név szerint megnevezi, kiről, mit hallott. Homonnai Gáspárról (az ország egyik legvagyonosabb családjának tagjáról) azt, hogy nősülése előtt is és azután is „szolgáival, azok feleségeivel, mohón és telhetetlenül sok undok dolgot cselekedett". Szerzőnk nem rendszerezi mondanivalóját, ahogyan eszébe jut, sorol homoszexualitást, apa-lánya kapcsolatot, apácák és szerzetesek állatokkal való fajtalankodásait, Először írt magyarul a csoport-szexről: „Egy főnemes ember Budán egynéhányat az ő gonosz nőiben levetkőzteté és ő maga is mezítelen nyargalá őket". Aztán, hogy a budai példa ne árválkodjon egyedül, rögtön hozzácsatolja egy csehországi szex-orgia leírását is. „Lichtenstein Christoph, csehországi sokváras úr szörnyű fertelmességet mielt Nickelsburgban. Mindenik szolgájának sok lator asszonyokat hozatott és előtte egyszersmind latorkodtatta, ha melyik utól végezte el, annak az farát ő maga bottal verte". Bornemisza Péter az első és csaknem négy évszázadon keresztül az egyetlen, aki tollára merte venni, majd ki is nyomtatni a férfi és nő önkielégítését. Érintette ezt a témát máshol is, amikor leírta, hogy egy úr, a felesége betegágyánál, - ölébe vonva egy tizenkét éves szolgáló lánykát, - masturbált. Most így mondja el: „Némelyek az markukat szorították összve, némelyek fúró lyukakat csináltak. Sok undok asszonyok, leányzók hurkával morcongottak és némelyik benne szakadt, ismertem is bennök, kiket orvos gyógyított nagyobb szégyenekre. Némely asszony és leány bőrből csinált szerszámmal latorkodott". A semptei asszonyok egy része a gyengédebb, kíméletesebb hurkát használta önkielégítésre, bár páran megjárhatták, orvosi segítségre szorultak. Másik részük a keményebb, de hasonló balesettel nem fenyegető eszközt részesítette előnyben. „Némelyek ő magok asszony asszonnyal, firfiú firfiúval undokoskodtak, nemes nemzetek is". Mondhatnánk Magyarország, 1578 ! Dehát nemcsak nálunk, máshol is így volt szokásban. Álljon itt a kortárs francia szerző leírása egy masturbáló eszközről, Bauer Bernhard fordításában:

„Az eszköz mindenben hasonlít egy hímvesszőhöz. Az egyetlen különbség abban volt, hogy a hegyétől a tövéig vízszintes hullámok vonultak rajta végig, hogy lehetővé tegyék az erősebb dörzsölést. Tiszta ezüstből volt, de sima és nagyon kemény festékkel testszínűre festve. Egyébként finom és könnyű kidolgozású, belül üres. Az üres belső rész közepében egy kétszeres lúdtoll vastagságú ugyanazon fémből készült cső vonult végig dugattyúval. A cső csavarral volt hozzáerősítve egy másik csövecskéhez, amely oda volt forrasztva a fej alapjához. Így tehát üres helyek voltak a kis fecskendő körül és a falakon belül amelyek a hímvesszőt utánozták. Ez utóbbit egy nagyon finom és metszett parafa darab zárta el pontosan, s a közepén lyuk volt, amely éppen csak a kis fecskendő végét engedte át, a fecskendőben speciálisan felcsavart acélrugócska volt, ennek elpattantása mozgatta a dugattyút. Az eszközt felmelegítették annyira, hogy éppen az ajakhoz tudták érinteni elégetés nélkül, s aztán vízzel töltötték fel. Erre a nyílását elzárták a dugóval, melyhez gyűrű volt erősítve, hogy vissza lehessen húzni, majd a nyomó dugattyú visszahúzásával megtöltötték a kis szivattyút halenyvnek (!!) híg, fehér oldatával, amit előre elkészítettek. A halenyv azonnal felvette a víz melegét, és így annyira hasonlított az emberi ondófolyadékhoz, amennyire ez csak lehetséges".

Bonyolult műszer, valóságos technikai „remek" lehetett a 16. századi műhímtag, amely úgy készült, hogy minél természetesebben utánozza a férfi nemi szervét és még a magömlést is, az emberi ondóhoz hasonló folyadékkal. A finom kidolgozású, ezüstből készült eszköz csak gazdag, nagyúri hölgyeké lehetett, bár nem tudjuk, hogy ki, vagy kik használták, mennyire volt elterjedt a korabeli Párizsban. A köznép ott is, - akárcsak Semptén, - hurkát vagy bőrből készült csiklándót (ahogyan Arany János nevezi a dildoet az arisztophanészi vígjáték-fordításában) használt.

Sem terem, sem lehetőségem arra, hogy sorra vegyem a 15. század végétől kezdődően ránk maradt egyre nagyobb számú irodalmi alkotást, amelyekben egy-egy mondatnyi, vagy néhány sor terjedelmű erotikus, esetleg pornográf részlet olvasható, Kétségtelen, hogy ezeknek az alkotásoknak rendkívül változatos a műfaja. Akad közöttük legenda, a Barlám és Jozefát c. elbeszélés, amiben a szerző a szüzesség megtartásáról elmélkedett. Ennél is érdekesebb azonban a legenda másolójának bejegyzése: „Vajon kicsoda most az, aki a szűzességét ilyetén nagy szorgalmatossággal tartja" ? A témámhoz illeszkedő utalások még olyan egyházi művekben is felbukkannak, mint a Szent Elek legendája, vagy az Alexandriai Szent Katalin legendája. A Karthauzi Névtelen prédikáció gyűjteményét pedig már többször idéztem az előzőekben. Mások, történeti elbeszélések, széppróza, vagy egy-két verssor, a világi irodalmunk első alkotásai. A 15-16. század fordulójára a reneszánsz erotika és a vallásos jelleg furcsa ötvözete alakult ki irodalmunkban. A reformáció terjedésével a 16. század második felére egyre több szórakoztató olvasni való került ki a könyvműhelyekből, s ezek nagy részében is fel-felbukkan az erotika.

Zsigmond után – Mátyás előtt

Zsigmond 1437-ben bekövetkezett halála utáni zűrzavar, marakodás a trónért, intrikák, fokozódó török-veszély közepette az ország gazdasági teljesítménye romlott, az eddig sem makulátlan erkölcsök tovább süllyedtek. Hozzájárult a morális és gazdasági válsághoz az 1458-1460 közötti nagy pestisjárvány, amely éppen úgy mint Nagy Lajos idejében a lakosság egy részénél bűnbánatot, fokozódó hitéletet, ájtatos zarándoklatokat eredményezett. A másik, - nem elhanyagolható, - részében pedig világvége, minden mindegy hangulatot váltott ki. Ezek hajhászták az élvezeteket, sokan csak a testiséggel törődtek, s igazat adtak Borbálának: „Amíg az élet tart, kellemesen kell élni és élvezni kell a gyönyöröket". Zsigmond utódja és veje, mindössze két évig uralkodott, s noha nem követte apósa és anyósa szabados szexuális erkölcseit, sokat nem tett a romlottság ellen. A városok, - Európa-szerte, - azt képzelték, hogy a szabad lányok nemcsak elengedhetetlen részei az urbanizációnak, hanem egyenesen díszükre válik a prostituáltak serege. Nem volt olyan egyházi, vagy világi ünnepség, fejedelmi, vagy főpapi bevonulás, ahol ne szerepeltek volna az örömlányok. Bécs városa szívfájdalom nélkül kifizette azt a nem csekély összeget, amit a szabad lányokra költött, amikor azok fogadták a bevonuló Albert királyt. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy Albert talán tervezte a magyar és cseh erkölcsök megrendszabályozását. Azért küldte el követeit a Mainzban tartott birodalmi gyűlésre, - amelyen a választó fejedelmek és főpapok kívántak rendet teremteni Németországban, - hogy az ott tapasztaltakat saját országaiban is hasznosíthassa. Az 1439-ben megtartott konferencia döntéseit a „Sanctio Pragmatica Germanorum" foglalja össze. Ennek egyik fejezte a „De publicis concubinariis" (A nyilvános lányokról) címet viseli. Ez a határozat eltiltja a papokat ágyasaiktól (láttuk, hogy nálunk már I. László, majd Kálmán király kísérletet tett erre, később a Budai Zsinat, a 14. században pedig Gentilis bíboros pozsonyi zsinata egyformán

eredménytelennek bizonyultak), s igen valószínű, hogy nem a mainzi gyűlés az első és nem is az utolsó Németországban sem, amely megpróbálta jobb belátásra, a szűzi élet betartására szorítani a papokat. Természetes, hogy a mainzi rendelkezések sohasem vonatkoztak Magyarországra, s a Német-Római Birodalomban sem volt sok foganatjuk. Még egy figyelemre méltó előírást tartalmaz a „De publicis concubinariis" amely kimondja, hogy az isteni törvény szerint mindenkinek, mindenféle paráználkodás tilos, aki tehát testi vágyait ki akarja elégíteni, házasodjék meg.

Hunyadi János kormányzósága idején megszűnt a belviszály, az állapotok kezdtek rendeződni, amikor 1452-ben kezdetét vette V. László dicstelen országlása, pontosabban talán nem is a bugyuta ifjúé, hanem a nevében intézkedő Cillei Ulriké. A 12 éves Lászlót, amikor Ausztria trónjára lépésekor bevonult Bécsbe, a Wiener Bergen fogadták. A bécsi polgármester asszonyokat, lányokat rendelt ki a király elé. Nékám (1908) idézi a szemtanú krónikást: „A fogadók között képviseltette magát mindenféle nőnemű lakos, a legkisebb lánytól fogva a „szépasszonyokon" (t. i. prostituáltakon) át a kézműves aszszonyokig. Valamennyien levetették ruháikat"..., azaz mezítelenül várták az uralkodót. Később ugyanilyen fogadtatásban részesült, amikor Boroszlóból tért vissza Bécsbe. A kor szokásainak megfelelően a szabad lányok díjtalanul álltak az ünnepelt és kísérete rendelkezésére. A király környezetében élő Aeneas Sylvius, (aki nemcsak diplomata, történetíró, főpap, majd pápa, hanem mindenféle pletyka lelkes gyűjtője és megörökítője) ekképpen számol be a 13 éves gyermek-király egy napjáról: „Reggel, alighogy az ágyát elhagyja, görög csemege borral és cukorba főtt dióval kínálják, azután misére megy. Amikor termeibe visszatér, terített asztal várja szárnyas sültekkel és magyar borral. Ebédre mindig legalább tizenhárom ételt és erős osztrák borokat szolgálnak fel, ezalatt bohócok, énekesnők és táncosnők előadásaikkal a király érzékiségére hatnak, míg *gyenge elméjét hízelgő udvaroncok a nagyság álomképeivel töltik meg.* Ebéd után a király pihen. Mikor felébred, erős bor és befőtt gyümölcs az érzékeket új gyönyörökre teszik fogékonnyá. Ekkor a király néha a tanácsosok gyűlésébe megy, de legtöbbször a városba lovagol *kecses hölgyek látogatására.* Visszajövet készen találja a vacsora, mely válogatott gyönyöreivel késő éjjelig húzódik el. Lefekvés előtt újból borral és gyümölccsel kínálják". - Kérdés, hogy valóban gyengeelméjű volt-e V. László, vagy Czillei tudatos „nevelése", kiskorától kezdett folytonos alkoholmámora tette-e ilyenné ? Hinnünk kell Aeneas Sylviusnak: a napjai édes és

erős görög csemege borral kezdődtek, aztán magyar, majd osztrák borok, vacsoránál borívás, lefekvéskor ismét bor. Ha mindössze 2-3 deciliternyit ivott meg mindegyikből, akkor is 2-3 liter magas alkohol tartalmú bort fogyasztott naponta a serdűlő gyermek. Az sem kétséges, hogy a korán érő fiúcska 12-13 évesen már túl volt az első szexuális élményein, vagy amint Aeneas Sylvius fogalmaz: „gyakran kerített sort a kecses hölgyek látogatására". Még alig nőtt ki a pubertásból, amikor szorongás, majd téves eszmék, üldöztetési mánia kezdi el gyötörni, ami miatt el is menekül Magyarországról Prágába. Halála körülményei tisztázatlanok, egyes vélemények szerint megmérgezték. A legismertebb verzió szerint Podjebrád György parancsára megmérgezték, s a méreg két nap múlva végzett vele. Krónikásaink szerint gyomortáji-hasi erős fájdalom gyötörte, maga is érezte közelgő halálát és felvette az utolsó kenetet. A 19. század közepén a neves cseh történész, Palacky könyvet szentelt V. László halála körülményeinek[27]. A mű megjelenésekor nem keltett feltűnést, hanem akkor váltott ki heves vitát, amikor a 20. század elején a székesegyház tatarozása közben rábukkantak V. László koporsójára és megvizsgálták maradványait. A disputa egyik résztvevője - aki nem értett egyet Palacky mérgezési teóriájával, - szerint amennyiben szervetlen anyaggal mérgezték volna meg, akkor az a vázrészekben kimutatható. Azonban sem higanyt, sem arzént nem lehetett detektálni a csontokban, ezért néhányan úgy vélték, hogy bubópestis (!!) vitte el az uralkodót (a bubókra később visszatérek). Kiderült azonban, hogy 1457 őszén nem volt sem pestis, sem egyéb járvány Prágában és környékén, márpedig olyan pestis nincsen, - amint Lewin (1920) mondja, - amely mindössze egyetlen embert betegít meg és pusztít el. Bár nem zárható ki teljes bizonyossággal a mérgezés lehetősége, talán mégis másban kell keresnünk László halálának közvetlen okát, annál is inkább, mert az arzén és higany mérgezés kardinális tüneteinek többsége hiányzott, s ha két nappal a méreg elfogyasztása után hunyt el, akkor a csontokban feltétlenül ki lehetett volna mutatni azokat.

A király környezetében tartózkodó Aeneas Sylvius kifaggatta az uralkodó belső szolgáit és orvosait, s ezek tájékoztatása alapján azt állítja, hogy László élete utolsó napjaiban a lágyékhajlatban mirigyduzzanat támadt (bubók!), veszélyes kelés keletkezett, egyidejűleg nemi szervén fekély alakult ki és húgycső-folyás is fellépett. Mint Aeneas írja, a fájdalmas csomók miatt csupán vászonruhát viselt (ami nem a legideálisabb öltözet novemberben), a fölé

[27] Palacky : Zeugenverhör über den Tod König Ladislaus von Ungarn in Jahre 1457 című könyvét sajnos nem tudtam megszerezni, ezért csak másodkézből vett adatokat említek.

pedig subát (ezt a magyar szót használja!) öltött. A délutáni bírósági ülésen komoly fájdalma lehetett, mert igen komoran viselkedett László. A tárgyalás végeztével vacsorához ült, ám nem sokkal az étkezés után erős gyomor-táji görcsei kezdődtek. Szokásához híven, késő éjjel feküdt le, keveset aludt, egyre fokozódó görcsök miatt felébredt, s arról panaszkodott, hogy mind tűrhetetlenebb kínokat szenved. Az éjszaka hátralévő részét ébren töltötte, csak reggel hivatta orvosait, akik azonban tehetetlenül álltak betegágyánál. Pár órával később felvette az utolsó kenetet, majd rövid eszméletvesztéses időszakot követően meghalt.

Az utolsó napjairól szóló leírások azt állítják, hogy előbb csak rosszul érezte magát, majd tűrhetetlen gyomor fájdalomról panaszkodott. Ez a, - precíznek nem mondható - kórrajz gyomorfekély (vagy nyombélfekély) átfúródást sejtet, ami nem ritka a rendszeresen alkoholizáló gyermekek között. Aeneas Sylvius úgy tudja (pedig az ő értesülései általában megbízhatók), hogy a király lágyéktájékán kelések léptek fel. László kedvelte a „kecses hölgyeket" (amint Aeneas Sylvius a prostituáltakat nevezi), a szexuális úton terjedő kórképek jöhetnek számításba, s azok tünettana jól beilleszthetők a király kórrajzába. Ismeretes két olyan nemi betegség, amelyek a lágyéki nyirokcsomók fájdalmas duzzanatát, majd elgennyesedését és sipolyozását okozzák. Ismerve László életmódját nem tartom lehetetlennek, hogy az akkoriban is ritka Nicolas-Favre betegséget,[28] vagy a lágyfekélyt kapta meg (Sylvius tünettani feljegyzése mindkét kórképnek megfelelhet), s ez okozta halálát. Azt is hozzá kell fűznöm, hogy Aeneas Sylvius leírását egyetlen más kortárs sem erősíti meg.

Miközben ez történt a király környezetében, a városokban is megváltozott az élet. Már Zsigmond idején is, egyre nagyobb számú csőcselék érkezett Magyarországra. A Balkán felől a rácok és a cigányok, Németországból és Csehországból csavargók, koldusok, prostituáltak hada keresett menedéket, a környező országokhoz képest, viszonylagos jólétben élő Magyarországon. A különböző torzszülöttek, fejlődési rendellenességeikkel is életben maradottak egy részéből udvari bolond lett. Nemcsak a király, hanem szinte valamennyi főúr is tartott „mókamestert", „udvari mulattatót", - ahogyan finoman nevezték ezeket a szerencsétleneket. Városokban, sokadalmakban

[28] A Nicolas-Favre betegség (orvosi nevén lymphogranuloma venerreum), vagy negyedik nemi betegség a mérsékelt égövön ritka kórkép. A fertőződés után 2-6 héttel a nemi szerveken apró fekély keletkezik, az ágyéki nyirokcsomók fájdalmas duzzanatával. Később a nyirokcsomók gennyedése, sipolyozó gyulladása alakul ki.

bohócok, énekesek, kóbor zenészek szórakoztatták a népet. Ezek a társadalmon kívüli alakok nemcsak népszórakoztatók, hanem alkalmi prostituáltak is. Csavarognak, lopnak, erkölcstelenednek, s ha éppen fertőződtek valamilyen kórral, vándorlásaik során országszerte szétterjesztették. Nagyobb városainkban egyre élénkebb forgalmat bonyolítanak le a gomba-mód szaporodó bordélyházak. Polgárok és előkelők, parasztok és egyháziak egyaránt a német fejedelemségek nem éppen példamutató erkölcseit utánozták. Zsigmond alatt is, de főleg a Habsburg királyok, - Albert és László, - uralma idején olyan erős a német befolyás, hogy szinte teljesen háttérbe szorította az olasz, francia, lengyel hatásokat. Ebben a szétzüllesztett országban, ebben a környezetben került Mátyás az ország élére.

Hunyadi Mátyás kora

Mátyás jelleme, uralkodási taktikája különbözött minden elődjéétől. A magyar királyok sorában a legműveltebb. Bonfini szerint latinul, németül, olaszul, csehül (vagy valamilyen más szláv nyelven, - ugyanis a történetíró hol ezt, hol azt a szláv nyelvet emlegeti), és természetesen magyarul beszélt, írt és olvasott. Bár nem végzett egyetemi tanulmányokat, mégis jól ismeri a klasszikus szerzőket, a reneszánsz alkotásait és ami még ennél is sokkal fontosabb, minden érdekli. Támogatta a tudósokat, a tudományt, vagyonokat áldozott képzőművészeti alkotásokra, fél-Európa könyvíró műhelyeit foglalkoztatta, s a könyvnyomtatás feltalálása után azonnal nyomdát létesített Budán. Könyvtára egyedülálló a kontinensen, s nemcsak udvara díszének tartja, hanem maga is rendszeresen olvas, ami egyáltalán nem jellemző a középkori királyokra. Mátyás könyv-szeretete kisugárzott környezetére is. Tudjuk milyen értékes kódex gyűjteménye volt Vitéz János érseknek, menynyi könyvet hozott magával Itáliából Janus Pannonius, s azt is, hogy időnként kölcsönkérte és lemásoltatta más főpapok kézírásos köteteit. Bennünket most mégis leginkább Kálmánchehy püspök egyik, (az Országos Széchenyi Könyvtárban) ma is meglévő kódexe érdekel, amelynek pornográf miniatúrái a közösülés módozatait, helyszíneit tüntetik fel, kiváló naturalizmussal. Ezekből a képekből, - nyílván nem egyedül valók abban a korban, - az derül ki, hogy nagyúr, lovag és paraszt nemigen válogattak sem a testhelyzetben (állva, ülve, félig ledőlve szeretkeztek), sem a helyszínekben. Mezőn és fürdőkádban, kútkávának dőlve és ágyban, présházban és folyóparton közösültek.

Igen érdekes, korfestő iromány Mátyás híres csillagászának Regiomontanusnak 1471-ben készült műve, amelyet évszázad múltán Heltai Gáspár (1578) fordított magyarra. A kolozsvári nyomdában napvilágot látott könyvecske „Csízió, vagyis a csillagászati tudománynak rövid és értelmes

leírása" címmel évszázadokig kedvelt olvasmány. Persze a Csízió nem csillagászati tudomány, hanem amolyan korabeli horoszkóp. Szó van benne vetésről, kerti munkákról éppúgy mint az emberi természetről, jövendölésekről. Íme egy csokorra való Regiomontanus csillagászati tudományából:

„A Kos jegyében született leány nagyfarú és széparcú lesz"

A Bika jegyében született fiúra „sok nyavalyák következnek, némely asszonyi állatról reá" (Csak nem valami nemi betegséget jelent ez a jóslat?)

Az Oroszlán jegyében született fiú parázna, a leány szomorú lesz.
A Szűz jegyében jó özvegyet feleségül venni!
A Szűz hónapjában világrajött fiú „szemérmes, hű, jámbor",
a leány „szép termetű, nagytestű, dajkafarú, szűz, tiszta.
Szülése nehéz, a melle pedig megkél nagy gyötrelemmel."
A Nyilas jegyében született leány,
„ha akarna tizenhárom éves korában férjhez mehetne,
mindazonáltal urával keveset gondol és azt meg nem becsüli"

Végezetül még két példa a csillagászati „tudományokból": A XII fejezet a „Jövendő időnek állapotját a Holdnak fényéből miként ismerhetni meg ?" címet viseli. Ebben olvasható:

„A hasas leány, vagy kövér, vagy hordoz gyermeket."

A szelekről (XVI.fejezet) többek között megtudjuk, hogy *„Ha az északi szél (Boreas) éri a barmot, vagy az asszonyt, hamar megfogannak".*

Zsigmond „leszállt" a nép közé. magát népszerűsítendő, miközben saját erkölcseit terjesztette. Mátyás a nép között él, nem rontja, inkább rendszabályozza a morált. Zsigmond a vaskos, szögletes, német példát hozza, Mátyás a könnyed, derűsebb, olasz stílust valósítja meg. Zsigmond alatt, - ha elfogták, - gyakran halálra ítélték a házasságtörőt. A Budai Jogkönyv rendelkezései Mátyás idejében is hatályosak, de ő megkegyelmez a házasságtörő asszonynak, s annak gyanúját is igyekezett letörölni ítéletének megfogalmazásával: „még arra az esetre is, ha a házasságtörést valóban elkövette volna".

Ismeretes, hogy a híres Fekete Seregben milyen fegyelem és példamutató

rend uralkodott. Bonfinit idézve: „ A katona a táborban mindenkinél nyugodtabban, tisztességesebben és jámborabban él. Tartózkodik a zajongásoktól, verekedésektől, igen mértékletes és erkölcsös. Tartózkodik a káromkodástól, esküdözéstől, törvénytelen szerelemtől. Az a vélemény, hogy a nős és gyermekes lovaskatonák, akik három éven át is egyfolytában szolgálnak, sohasem szegik meg a hitvesi hűséget. Akit paráználkodáson kapnak azt örökös becstelenséggel bélyegzik meg". Igazat kell adni Bonfininak, Mátyás katonái sokkal fegyelmezettebbek, mint a korabeli hadseregeké. Az is valószínű, hogy a Fekete Sereget nem kísérte, szinte kétannyi létszámú asszony, leány, mint más hadseregeket, de valamennyinek mégiscsak kellett lennie. A középkori hadseregekben nem ismerték a hadtáp ellátást, szervezett élelmezést, mosatást stb. A regimenteket kísérő asszonyok nemcsak prostituáltak (akadt közöttük olyan is), hanem főznek és mosnak a katonákra, ápolják ha beteg, vagy sebesült, és az is természetes, hogy időnként összefekszenek a hadfiakkal. Bizonyára nem hasonlítható Mátyás serege a keresztes hadak gyülevész népségéhez, azonban a Bonfinitól idézett utolsó mondat mégiscsak arról árulkodik, hogy nem lehetett minden a legnagyobb rendben a katonák önmegtartóztató életmódja körül. Ez esetben is, - mint majdnem mindig, - valahol középtájon keresendő az igazság! Mátyás katonái nem erőszakolták meg a megszállt települések asszonyait, lányait, de ha módjuk adódott a táboron kívül, vagy akár azon belül is, bizony nem vetették meg a szebbik nemet. Valószínűleg diszkréten, nem ország-világ szemeláttára, fektették le a fehércselédeket. Ez sem lebecsülendő abban a korban, amikor nemigen csináltak titkot az effélékből.

Mátyás erkölcse, magatartása nem emlékeztet elődjeire. nem lumpolt, nem rendezett orgiákat, nem adta magát össze az utcalányokkal, de nem is élt önmegtartóztató életet. Fokozott szexualitására utal nemcsak a házasságon kívül született gyermeke, hanem az a számtalan mende-monda, amely hódításairól, futó kalandjairól szól. Szép Ilonka históriáját mindenki ismeri Vörösmarty Mihály gyönyörű költeményéből, s ha a költő módosított is a történeten, annak valóságmagva igazolható. Kevésbé közismert az Abaúj vármegyei kalandja, amelyet Tompa Mihály dolgozott fel „Királykút" című verses elbeszélésében. Megihlette Garay Jánost, Kisfaludy Sándort (és sok más, ma már alig ismert költőt) is Mátyás szerelmi kalandjainak sokasága. A budai Szép Juhászné elnevezés ugyancsak egyik kedveséhez kapcsolódik. Az ország közvéleménye úgy tudta, hogy nagy nőbarát, ezért aztán amikor

a jó szelestyeiek küldöttséget menesztettek a királyhoz, a nagyobb nyomaték kedvéért három csinos asszonyt is küldtek a delegációval, - amint azt Mikszáth Kálmán megírta, majd elbeszélése nyomán zenés játék is készült a feltehetően valós történetből.

Mátyás első felesége, - a rabtartója által ráerőszakolt vézna Podjebrád Katalin, - sem szellemileg, sem szexuálisan nem méltó társa. A korán elhunyt (1463) fiatalasszony nem hagyott hátra élő gyermeket. Az özvegyen maradt király élvezte a maga kalandos életét, egészen 1469-ig. Ekkor ismerkedett meg Boroszlóban a szép polgárleánnyal Borbálával, akit a rangbéli különbség miatt nem vehetett feleségül. Mégis magához láncolta, elhozta Budára, fényesen gondoskodott róla. Haláláig szerette Borbálát, aki Budán, visszavonultan, csendben szerényen élte le életét. Amikor kapcsolatukból gyermek származott, szeretettel nevelte Corvin Jánost is. Magát a királyt is, halála után pedig - az apja jótulajdonságait nem öröklő Jánost is, - sok támadás érte. Mátyás igyekezett fiának biztosítani a trónt, a kétszínű Bakócz Tamás érseket megeskette, hogy Corvin Jánost támogatja az utódláskor. Mátyás halála után Bakócz rögtön megszegte esküjét és János ellen fordult (Bonfini 1957, 1977, Zolnay 1983). A politika azt követelte, hogy a fiatalon özvegyen maradt Mátyás újranősüljön. A király, - aki csodálta a reneszánsz Itáliát, - szívesen vette, hogy onnan jöjjön a menyasszony. Az olasz fejedelemségek, királyságok erkölcseit csak a „moral insanity" kifejezéssel lehet minősíteni, de még ezek között is legerkölcstelenebb a nápolyi udvar volt. Galeotto Marzio (1977), - akit pedig Beatrix kifejezetten utált, - igyekszik jó színben feltüntetni az arát: „Ez a feddhetetlen erkölcsű, bájos fiatal leány, irodalomban, tudományban jártas, kiválóan ékesszóló, válaszaiban méltóságteli és talpraesett. ... Feddhetetlen erkölcseit és szűzi szemérmét még az is tetézte, hogy bizonyos ügyes könnyedséggel tudta alkalmazni az auctorokat". Így folytatja Marzio az ömlengést, hosszasan. Ezzel szemben honfitársa, a sokkal alaposabb és kevésbé hízelgő természetű Bonfini (1957) egészen másként jellemzi Beatrixet. Nápolyi kéziratos munkára hivatkozva elmondja, hogy a fiatal (kb. 14-15 éves) Beatrixnak Ramiro Villa nevű apródjával volt szerelmi viszonya, ami úgy végződött, hogy egy napon a királylány ágya mellett megfojtva találták a fiút. Beatrix magyarországi életét ismerve sokkal inkább Bonfininak, mintsem a „feddhetetlen erkölcsű" menyasszony jó hírén buzgólkodó Galeottonak kell hinnünk. Kétségtelen azonban, hogy Beatrix szép, vidám, az átlagosnál lényegesen magasabb irodalmi-történelmi műveltségű, nagy eszű, de féltékeny természetű és uralkodni vágyó hölgy. Ismét csak Bonfini jegyezte fel, hogy amikor megkérdezték, hogy miért kíséri mindenűvé a királyt, azt felelte, : „Hogy ne adjak neki alkalmat a bűnre". Valóban, árnyékként követte Mátyást hadjárataira, uralkodói találkozókra. Féltékeny volt Borbálára, Corvin Jánosra, Mátyás futó kalandjaira, régmúlt szerelmeire egyaránt. Talán az sem véletlen, hogy a kíséretében lévő népes udvarhölgyi gárda „igen rútnak látszott", amint azt Galeotto megjegyezte. Ez az hölgykoszorú, - eltérve a magyar udvari szokásoktól, - egy alkalommal leült a királyné engedelme nélkül. Az éppen jelenlévő Mátyásnak megjegyezte az egyik udvarnagy, hogy „Ezek a lányok tisztára megbolondultak". A király válasza: „ Tévedsz, éppen ebben rejlik a lányok legfőbb bölcsessége. Átlátják, hogy rútak és formátlanok, tehát minden erejükkel azon vannak, hogy a férfiak meg ne lássák őket". Valóban nagyon rútak lehettek az udvarhölgyek, ha a mindig udvarias király így nyilatkozott róluk. A csúf udvarhölgyek azért mégiscsak találtak maguknak partnert Budán. Mátyás tudomásul vette, hogy környezetében ugyanaz a szabadosság uralkodik, mint Itáliában és azt is, hogy Beatrix gondoskodott róla, ne foroghassanak naponta szép, kívánatos nők az uralkodó szeme előtt. Az is igaz viszont, hogy a királynő szexuális étvágya nem maradt el Mátyásétól és nem vetette meg az ágybéli örömöket.

Hiába igyekezett Beatrix, hiába kísérte el táborba is az urát, meddő maradt, nem szült gyermeket Mátyásnak. Janus Pannonius, aki (egy időben) belső embere a királynak, epigrammájában (46.) így nyilatkozik az uralkodói pár háborúskodás közbeni ágybéli csatájáról:

„Tábor zajában király, joggal hódolsz te Venusnak,
Így ez az isteni nő Marst hajlítja feléd"

Beatrix egyre kétségbeesetten veszi tudomásul, hogy meddő. Elhiteti környezetével, hogy magtalanságát Borbála gonosz varázslata okozta és állítólag valamiféle boszorkánypert akart indítani a boroszlói szép polgárlány ellen, amit Mátyásnak sikerült megakadályoznia.

Beatrix nemcsak erkölcstelen udvarhölgy hadát, hanem unokaöccsét, Estei Hippolitot is magával hozta. Mátyás előbb esztergomi érsekké tette az éretlen gyermeket, majd amikor ott kitelt a becsülete, egri érsek lett belőle.[29]

[29] Az egyházmegyék közül az esztergomi volt a legjövedelmezőbb, évi bevételét 150 000 aranyra becsülik. A második leggazdagabb érsekség az egri, kb. 100 000 arany bevétellel.

Hippolit vajmi keveset törődött a hitélettel, az egyháza ügyeivel. Élte a főpapok szokásos életét, amiről Mátyás így nyilatkozott: „Féktelenek, vérengzők, tivornyázók, kéjnőkkel élnek". Galeottotól tudjuk, hogy az esztergomi érsekség hatalmas jövedelmét a suhanc érsek lovakra, cicomára, ékszerekre, nőkre verte el az utolsó garasig. A nagybányai ötvöscéh nem az egyetlen, amely csillagászati összegekért szállított az érseknek (a fennmaradt iratokat ismerteti: Balogh és Osztóczki 1979). Hippolit népes kísérettel ment Rómába, hogy Alfonz bátyja számára feleségül kérje a későbbi VI. Pál pápa leányát, Lucrecia Borgiát. Ott, Rómában beleszeretett Lucrecia unokahúgába, Angela Borgiába. A lány nem viszonozta érzelmeit, hanem Hippolit törvénytelen származású öccsét, Giuliot részesítette kegyeibe. Erre Hippolit bérgyilkost fogad és megvakíttatja féltestvérét. A szerencsétlen világtalan ifjú már nem kellett Angelának, hanem gyorsan férjhez ment Alessandro Pio grófhoz. A történet csattanója az, hogy Angelának ebből a házasságából született fia Ghiberto, később feleségül vette Hippolit érsek törvénytelen leányát Elisabethet.

Az érseknek, - számtalan futó kalandja mellett, - három tartós, olykor évekig párhuzamosan futó viszonyát jegyezték fel. VI. Sándor pápa második fiának, Borgia Joffrónak feleségével Sanziával folytatott szerelmi kapcsolatáról ország-világ, - maga a férj is, - tudott. Bresciai Veronikával és a ferrarai Delila Puttival való szeretkezései és fajtalankodásai sem maradtak titokban.

Visszatérve Mátyás házasságához, az alaposan megromlott az évek során. Beatrix követelőzései, áskálódásai Borbála és Corvin János ellen, valamint a Mátyás kedves emberének számító Galeotto iránti gyűlölete idővel eltávolították a házasfeleket egymástól. Igaz, továbbra is elkísérte férjét mindenűvé, de már nem titkolhatta sem elhidegülését, sem azt, hogy egyre többet néz más férfiakra. Az olmützi találkozón ismerte meg, a magánál jóval fiatalabb Ulászló cseh királyt, aki igen csinos, jóvágású férfi, amolyan középkori „dandy" volt. Beatrix az első látásra szerelmes lett az ifjú Ulászlóba, akit : „... bevivén az ő ágyasházába, ott csúfolkodnak az Beatrix asszonnyal nagy, víg beszédekkel", - mondja Heltai. Valószínű, hogy ekkor már nem sokat törődött nejével Mátyás, mert „:... gyakorta meghagyá a király, hogy Beatrix királyné asszony okstáblás vitézi játékot játszadozna László királlyal", - folytatja Heltai Gáspár. Nem tudni mi történt akkor Beatrix ágyas házában, de nem tartom valószínűnek, hogy ott lefeküdtek volna egymással. Bäder

(1968) viszont biztosra veszi, hogy ott kezdődött a testi kapcsolat a magyar királyné és a cseh király között, amivel Mátyás nem törődött. Mindenesetre a szerelem kicsírázott Beatrixban, a fiatal Ulászló pedig nemcsak a szépet szerette tenni az asszonyoknak, hanem megkezdte házassági manővereit, - igaz egyelőre nem Beatrixszal.

Mátyás halála után megindult a dicstelen hatalmi harc. Nemcsak Ulászló, hanem öccse (a lengyel király), Corvin János és maga Beatrix is pályázott a magyar trónra. A hosszas csatározások és megbeszélések után Beatrix belátta, hogy királynő nem lehet, de megpróbált ismét magyar királyné lenni. A királyválasztó főurak, de Ulászló is kutyaszorítóba kerültek: „Újra és újra tanácskozik az atyákkal, hogy végre is milyen választ adjon a királynénak, aki a házasságot mindennap türelmetlenebbül sürgeti és Magyarország romlásával fenyegetőzik, ha célját el nem éri. Amikor pedig erről folyik a tanácskozás, kiderül, hogy ezt a házasságot senki sem helyesli, azon a pár emberen kívül, akit az asszony pénzzel és hivatalokkal magához láncolt. .... *Mivel azonban senki sem vonta kétségbe, hogy ha a követelőző királynét nyíltan visszautasítják, ez saját és mások erejével rettenetes háborút indít, úgy vélekedtek, hogy az esküvő reményét nem kell tőle egészen elvenni, mindaddig, míg az ország minden háborús fenyegetéstől meg nem szabadul".* Az események szem- és fültanúja, Bonfini számolt be ezekkel a szavakkal a rendek és a király megbeszéléseiről. Végül az a határozat született, hogy a Ulászló vegye feleségül Beatrixot. „A királyt elsősorban az asszony kora és meddőségének híre aggasztotta" folytatja Bonfini, de sokáig nem lehetett húzni-halasztani az esküvőt. A készséges Bakócz Tamás, (aki korábban Corvin Jánosra esküdött fel), most összeadja II. Ulászlót és Beatrixot. A nászt azonnal el is hálják. Ezt magától Beatrixtől tudjuk, aki később, a pápának küldött panaszos levelében megírta. Ulászló most sem riadt vissza a házasság szédelgéstől. Korábban Brandenburgi Borbálát vette feleségül, azt a kötést a pápa érvénytelenítette. Pár évvel később az öregedő és mind jobban követelőző Beatrixszel játszotta el a házassági komédiát. A rendeknek kijelenti: „... színleljük neki a házasságot és a cselt, valamiképpen csellel játsszuk ki, amivel a nagyhatalmú asszony fondorlatait könnyebben elkerülhetjük". Jól látta és ismerte a helyzetet Bonfini, akitől ez az idézet is származik. A király komédiát játszott Beatrixszal, aki részben szerelmes kívánkozása, részben hatalom vágya következtében örömmel bújt Ulászló ágyába. Az idill, legalábbis a férfi részéről, igen rövid életű volt, „...sem mosolyt, sem nyájasságot nem

mutatott, meg sem csókolta, a legkevésbé sem enyelgett vele", tudjuk meg ezt is Bonfinitől. Közben a király hadba indult, Beatrix pedig Esztergomba vonult vissza (Ulászlót nem kísérgette, mint Mátyást). Amikor az uralkodó hazatér a háborúból és az asszony a budai várban akarja férjét felkeresni, be sem engedik Mátyás méltatlan özvegyét, Ulászló eltaszított feleségét. Sem apja, Ferdinánd nápolyi király, sem Ince pápa,[30] majd utódja, VI. Sándor, nem tud, vagy nem akar a királlyal szemben Beatrix érdekében fellépni. A király csak annyit jelentett ki Sándor pápa intelmeire, hogy hajlandó „Beatrixet hőn szeretett nővérének tekinteni".

Mátyás alatt a nép erkölcse, szokásai, nemi élete, mit sem változott a korábbiakhoz képest. Országszerte számos bordélyban várták látogatóikat a szabad lányok, a fürdők éppúgy virágoztak és ugyanolyan erkölcstelenek mint korábban. Az örökös hadakozással elfoglalt király nem avatkozott be a dolgok menetébe, számára csak az volt fontos, hogy nagyobb békétlenség ne gyengítse belülről az országot, s persze, hogy a jókorára növelt adók maradéktalanul befollyanak. Az emberek igyekeztek kiélvezni rövid életük gyönyöreit. Palotákban és falusi pajtákban folyt a táncmulatság. Beatrix új táncot hozott magával, amely igen gyorsan elterjedt országszerte. Valahol Németországban keletkezhetett, Itáliában jutott népszerűsége csúcsára a Zeuner nevű érzéki tánc. Bonfini, - aki nemcsak kiváló, éles szemű történetíró, - hanem szépírónak sem utolsó, ókori környezetbe helyezve mondanivalóját, így emlékezik meg erről a táncról: „Ó mennyivel jobban és üdvösebben gondolkoztak volna a lacedemon szüzek, ha abbahagyták volna a táncolást és szemérmetlen játékokat, amelyek vágyakozással csiklandozzák át az ifjak szívét, és inkább örök szüzességet fogadtak volna." Sem a lacedemon leányok, sem a magyarok nem fogadtak örök szüzességet, ehelyett vígan ropták a Zeunert. Szerzőnk nem erénycsősz, de józan gondolkodású és jó

[30] VIII. Ince pápa (1488-1492) szicíliai származású. Gyermekkorától homoszexuális, majd Fülöp bolognai bíboros fiúja. Ennek halála után II. Pál, majd IV. Sixtus pápa kegyence, ez utóbbi bíborossá nevezi ki. A közben biszexuálissá lett Ince nyolc fattyú fiú és megannyi leány atyja. Elismerte valamennyit, részt vett mennyegzőjükön, megfelelő hivatalhoz, gazdagsághoz juttatta őket. Tőle származik az az őrült ötlet, amelyet bullájában így fogalmazott meg: "A katolikus hittől eltévelyedett férfiak, s asszony személyek adják át incubi-k és succubi-k (az emberekkel álmukban szeretkező hím és nőstény démonok) hatalmának..." A bulla a "Boszorkánypöröly" című, eretnek és boszorkányüldöző útmutató könyv előszavaként jelent meg. Ezzel indult az évszázadokig tartó, számtalan ártatlan embert máglyahálálba küldő boszorkányüldözés. Ince pápa tette bíborossá Borgia Cesaret és Lorenzo Medici tizennégy éves fiát, a homoszexuális, későbbi X. Leó (1513-1521) pápát is.

megfigyelő, tisztán látta, hogy az ifjúkori nagy szeretkezések előjátéka ez a táncvigasság.

A 15. századvég szexuális moráljára világít rá Temesvári Pelbárt sok-sok írása. A rövid, anekdota-szerű történeteknek csaknem egynegyede valamilyen módon a nemi erkölcsről, szokásokról szól. A franciskánus baráttól megtudjuk, hogy nem volt ritka a házasságon kívül született gyermek a nemesek körében sem, sőt akadt eset amikor három balkezi fiút is világra hozott „egy nemes és gazdag asszony". Hinnünk kell Temesvárinak, az ifjak jobb esetben a kurvákhoz jártak, roszabban az ifjú szűzeket nyomták le, mit sem törődve a szerzőnk által kilátásba helyezett túlvilági büntetéssel. A férj és feleség „rútúl hatalmas bűnöket követtek el", „illetlenkedve és erkölcstelen módon" éltek együtt feleségükkel. A szemérmes barát nem részletezi mik voltak azok a bűnök, mit ért illetlen és erkölcstelen házasélet alatt. Kilátásba helyezi ugyan, hogy „a bujálkodókat nyársra húzzák és megsütik kénes tűzön" a pokolban, de úgy látszik ettől senki sem rettent vissza. Bőséges példatárából kiderül, hogy gyakori a testi szerelem, a társadalom minden rétegében sűrűn előfordul, hogy a házastársak egymásra unnak, s másoknál keresik a gyönyört, ágyast tartanak, kurvákhoz járnak a kocsmákba. Kivételként arról is beszámol, hogy az elhanyagolt asszony nem csalja meg, hanem szerelmi bájital készítésével vissza akarja szerezni férjét. Hiába füstölög az egyház, az emberek a rántott hússal teli gyomrot, - ami felkelti a bujaságot, - előnybe részesítik a mértékletességgel, böjttel. Rövid anekdótáinak ellent mondva, egyik terjedelmes prédikációjában a házasság előnyeit elemezve arra a megállapításra jut, hogy a házasságon belüli testi kapcsolat mentesül a bűntől, mérsékli az érzékiséget, általa a férj „megfelelően és érdemszerűen élhet feleségével" gyermekük nemzése végett. A házasság elsődleges céljának az utódok létrehozását, egymás kielégítését és a paráznaság elleni védelmet tekinti. A prédikáció során újabb ellentmondásba keveredik. Az elején a frigy céljának tartja egymás kielégítését, vége felé pedig azt mondaj, hogy bűnös az a házasság, amelyben nem gyermeknemzés, hanem vágyaik kielégítése a cél.

A Mátyás idejében életben lévő, vagy nem sokkal halála után keletkezett törvények azt sugallják, hogy a 15. század végén nem volt ritka a házasságon kívül született kisdedek megölése, a gyermeklányok prostitúcióra adása, a kerítőnők tevékenysége. Mindennapos lehetett a házasságtörés, a mezőn dolgozó asszonyok megerőszakolása. Mások az erkölcsök, a nemi szokások az udvarban és a falvakban, de egyik sem jobb a másiknál.

Mohács előtt

Mátyás halálával vége szakadt a viszonylagos belső stabilitásnak, nyugalomnak, jogbiztonságnak. Előbb a trónviszály, majd II. Ulászló nemtörődömsége és élvhajhászása miatt elszegényedés, létbizonytalanság keletkezett. Ez együttjárt -- nemcsak azzal, - hogy az írott vagy íratlan törvényeket semmibe vették, hanem azzal is, hogy országszerte mind nagyobb lett a fejetlenség, züllöttség. A kisebb-nagyobb oligarchák kényük-kedvükre nyomorgatták a parasztokat, a be-betörő idegenek (német, lengyel, török csapatok), erőszakoskodtak, raboltak, kegyetlenkedtek jobbággyal, városi polgársággal. A híres Fekete Sereg szétzüllött, zsoldot nem kapván, rablással szerezte meg magának a létfenntartást. Ilyen körülmények között nem csoda, ha a török ellen szervezett keresztes hadjárat a Dózsa-féle parasztlázadásba torkollott. Az elkeseredett és feldühödött paraszt seregek nemcsak raboltak, gyújtogattak, öltek, hanem „szentéjt, kápolnát, templomot megfertőztek" és nem utolsó sorban becstelenkedtek. Amikor egy-egy nemesi származású asszony kezükbe került, gyakran tízen-húszan is megerőszakolták, „... éppen ezért e vakmerő és Isten-ember előtt utálatos rablók valamennyien borzasztó halállal múljanak ki", amint az ellenük hozott törvény rendeli. Persze volt mit kiegyenlíteniük Dózsa felkelőinek is. Említettem, hogy Csáky Miklós csanádi püspököt fajtalankodásai, paraszt asszonyokon elkövetett erőszakoskodásai miatt húzták karóba, s nem az egyetlen főpap, akit hasonló okokból végeztek ki. A kegyetlen megtorlás megölhette, megbüntethette a vétkeseket, de a lelkekben véghezvitt rombolást, az erkölcsi züllést nem tehette jóvá. A felkelést leverő Szapolyai katonái éppen olyan bűnöket követtek el a pórok asszonyai ellen, mint a lázadók a nemes asszonyokkal szemben. II. Ulászló két évtizedes országlása, a parasztháború az országot teljes gazdasági és erkölcsi züllésbe taszította. Időközben mind jobban terjedt a reformáció, amely minden előnye és haladó volta ellenére is megosztotta a nemzetet, urat, polgárt,

parasztot, de még a római katolikus papságot is. Azok a katolikus papok, akik jobb erkölcsöket szerettek volna és torkig voltak a főpapság élvhajhászó életmódjával, tömegesen vállalták a reformáció szolgálatát. Előfordult, hogy egész kolostor, valamennyi barát megvált pápista hitétől és Luther vagy Kálvin hívei közé állt.

Dobzse László (II.Ulászló) király, miután pápai segédlettel szerencsésen megszabadult előző házasságaitól , - Brandenburgi Borbála, nápolyi Beatrix, - feleségül vette Candelai Annát, akivel kiegyensúlyozottan élt. Ebből a nászból született a későbbi II. Lajos király, akinek már születése körül is bizonytalanság uralkodik. Lajos 1506 július 6-án született, anyja három héttel később, - valószínűleg gyermekágyi láz következtében - meghalt. Valamennyi forrás megegyezik abban, hogy Lajos koraszülött. Cserei Mihály Históriájában azt olvashatjuk, hogy „Anyja halála után metszették fel a holttestet a doktorok, s így vevék ki méhéből a gyermeket, és nagy mesterséggel úgy nevelték amíg születésének rendszerint való ideje eljőve". Arról is van híradás, hogy az újszülöttet frissen levágott sertések belsejében melengették. Ha ezek a tudósítások igazak, akkor II. Lajos lenne az első gyermek Magyarországon aki császármetszéssel jött világra. A frissen levágott disznók belsejében való melengetés pedig a mai inkubátorok primitív ősének tekinthető. Cserei híradásától eltér Szerémi György udvari káplánnak a tudósítása, aki azt írta, hogy Lajos négy dologban volt „idő előtti" :

1) Születése idő előtt történt. Eszerint csak egyszerű koraszülött lett volna, nem szól a császármetszésről.

2) Idő előtt szőrösödött, mert már hat éves kora előtt kinőtt szakálla, bajusza, nemi szőrzete.

3) Idő előtt nőszött, mert, - Szerémi szerint, - *már kilenc éves korában szabályos és rendszeres nemi életet élt.*

4) Idő előtt őszült, ugyanis tizennyolc-húsz éves korában már teljesen fehér volt a haja.

Vegyük sorra: akár koraszülöttként, akár anyja halála után császármetszéssel jött világra, mindenféleképpen nagy nehézséget jelenthetett életben tartása. Az udvari emberek leleményességét mutatja, hogy kitalálták az inkubátor korai elődjét. Sajnos, az orvostörténészek alig foglalkoztak ezzel a témával. Krúdy Gyula „Mohács" című regényében Mária királyné szájába adja a kérdést: „És mi az igazság abból, hogy frissen leölt sertések bendőjében nevelték a királyt, hogy életben maradhasson?" Groák (1997) ezt olyan

bizarrnak tartja, hogy Krúdy fantázia-szüleményének véli. Ezzel szemben Szabó (1999) hihetőnek mondja, hogy a levágott sertések melege segített életben tartani a koraszülött királyfit. Más hasonló megoldásról, - sehol a világban, - nem tudunk, de elképzelhető, hogy így történt. Szerémi második és harmadik pontja összefügg. Jól ismert a hormonális zavaron alapul, idő előtti pubertás, orvosi nevén pubertás praecox, amely fiúkon, lányokon egyaránt kialakulhat. A középkorból is számos hasonló eset ismert. Németországban történt (15.század), hogy egy fiúcska, saját dajkáját ejtette teherbe. Brantome (1986) a 16. századi Franciaország nagy pletykagyűjtője és közreadója azt mondja, hogy a *kilenc-tíz-tizenkét esztendős főúri leánykák „nagy örömmel fogadták és könnyen viselték a hímek ostromát, akár bujálkodni, akár házasodni támadt kedvük".* Ezek után nagy részletességgel leírja, hogy Párizsban egy cukrász kilenc éves leánykája esett teherbe. Így fejezi be mondandóját: „Sajnálom, hogy előhozakodtam itt ezzel a történettel, ... de minthogy az eset ritka és szokatlan, talán megbocsájtják". Valóban, nem gyakori, de nem is hallatlan, tehát hihető Szerémi tudósítása is. Az idő előtti pubertáskor, a korán meginduló nemi hormon-termelés hatására előbb a másodlagos nemi jellegek (fiúkon a szakáll, bajusz, a hang mélyülése, lányoknál az emlők növekedésnek indulása, a nőies alkat és mindkét nemben a nemi szőrzet kinövése) alakulnak ki. Ezek jól látható külső jelek, nem is kell jó megfigyelőnek lenni (mint ahogy Szerémi sem az), ahhoz, hogy egy hat-nyolc éves gyermeken észrevegye valaki. A nemi jellegek kialakulása után megindul az ivarsejtek termelése és megjön a nemi vágy is, ami sokszor erősebb és parancsolóbb, mint az idejében fellépő nemi éréskor. A pubertas praecox egyenes következménye, hogy a nyolc-kilenc éves, mindkét nem béli gyermekek megkezdik a szexuális életüket. A királyfi, - ha megkívánta, - meg is kapta az udvar magasabb-alacsonyabb rangú hölgyeit. Kilenc évesen Lajos is elkezdhette viharos szeretkezéseit. A negyedik „időelőttiségről" mások is megemlékeznek. A korai öregedés egyik jele lehet az idő előtti őszülés, ami esetleg a pubertas praecox következménye. Szerémi, mint udvari pap így foglalja össze személyes tapasztalatait: „Gyermekkorától fogva bujálkodott a lányokkal, mert a gaz udvari emberek inkább rosszra tanították, mint a jóra". Összecseng az udvari káplán véleményével Burgio, pápai legátus Rómába küldött jelentése, amelyben az ifjú Lajosról és nevelőjéről, Brandenburgi György őrgrófról tájékoztatta a Szentszéket: „ ... mindennapi foglalatossága a tánc és a vadhajsza. Csakhogy ő nem vadakat, nem szarvasokat és nem

madarakat hajhász, hanem ...... (a kipontozást Burgio atya tette, nem akarván leírni a valót). Éppen ezért kerüli a várost és keresi az erdőt."

Ulászló és Miksa császár együtt főzték ki és valósították meg a kettős házasságot, azaz a magyar király lányát, Annát Habsburg Ferdinánd vette el, Habsburg Mária pedig II. Lajos hitvese és magyar királyné lett. Anna házassága tulajdonképpen zsákba-macska volt, mert a királylány nem tudhatta előre, hogy Károlynak (a későbbi V. Károly császár), vagy öccsének a csendes, visszahúzódó természetű Ferdinándnak lesz-e a felesége? II. Lajos, - aki ekkor már magyar király, - Károlyt követelte férjül, aztán a Habsburg uralkodó ház döntése alapján mégis Ferdinánd vezette oltárhoz a királylányt 1521-ben. Ekkor mindketten tizennyolc évesek, állítólag Ferdinánd is szűzen ment a házasságba. Családi életük kiegyensúlyozottnak tűnik, sem Ferdinánd, sem Anna félrelépéseiről nem tudunk. Frigyüknek tizenöt gyermek lett a gyümölcse (Grossing 1994). Mária, - az osztrák uralkodó családra jellegzetes, - szigorú, bigott, katolikus nevelést kapta, amely kezdetben elfojtotta valódi természetét. Aztán amikor felszabadult az álszent, családi terror alól, - saját gazdája, - magyar királyné lett belőle, annál nagyobb erővel tört ki. Szép, jó testi felépítésű, uralkodni vágyó nő, aki habzsolta a gyönyöröket. Budán mulatság vigasságot, táncestélyt követett, fény, látszólagos gazdagság, élvhajhászás a csőd szélén álló királyi udvarban. Hat éven át éltek nagy egyetértésben, jó pajtásként Mária és Lajos, s nem nagyon törődtek azzal, hogy a másik mit csinál, ki, kivel fekszik le? Lajos fokozott szexualitását így jellemzi az udvari káplán: „..... bestye, táncos, parázna király". Habsburg Mária népes udvarhölgy sereget hozott magával, a palotában ismét a német-módi uralkodott. Szerémi, - aki valószínűleg nem tudott beilleszkedni a királyi ház kollektív erkölcstelenségébe, - nem kímélte az udvarhölgyeket és udvaroncokat sem, névszerint is megemlítve Móré Lászlót, Réthházi Lukácsot, Batthyány Ferencet. „Ők és a többi hasonszőrű latrok táncoltak, énekeltek, a pamlagon és a kárpit mögött paráználkodtak a királynő leányzóival, akiket Németországból hozott magával". Majd így summázta véleményét: a királynő „a maga fehérnépével bordélyházzá tette a királyi udvart". Szerémi kissé elfogult. Nemcsak a német leányzók voltak ott, hanem a magyar oligarcha ifjúság színe-java is az udvarban élte a maga könnyelmű, erkölcstelen életét. Arra is érdemes odafigyelni, hogy az udvari prédikátor valóban jól ismerhette a bordélyházakat belülről, ha a palota szokásait, szabad szerelmét azokéhoz hasonlította. A káplán pontosan olyannak írta le a

budai palota (általa bordélynak minősített) szeretkezéseit, mint évszázaddal korábban Janus Pannonius a ferrarai örömtanyát.

Mohács és a király halála után az ifjú özvegy gyorsan összepakolta a még megmaradt királyi kincseket és azokkal együtt távozott az országból, ahová soha többé sem a kincsek, sem az asszony nem tértek vissza. Testvére, a spanyol király, egyik tartománya, Németalföld kormányzásával bízta meg Máriát. El kell ismerni, jól igazgatta országát, a nép elégedett, a hadsereg szerette, Európa uralkodói becsülték, tisztelték. Mária új hazájában is visszasírta a magyarországi szép időket és még 1550-ben is hazánkból importálta lovait és vadász sólymait Németalföldre (Grossing 1994). A magyar történetírás hajlamos arra, hogy a királynét, mint erkölcsös özvegyasszonyt tüntesse fel. „Úgy látszik igazán szerette férjét, mert felvette az özvegyi fátyolt, amit nem tett le többé. ..... Talán az a borzalmas éjszaka amelyen férje halálát tudta meg, rázkódtatta meg és tette komollyá lelkét" vélekedik róla Siklóssy (1922). Túl szép ez a megállapítás, ahhoz, hogy igaz lehessen. Mária erkölcsei, vágyai, szerelmi és szexuális éhsége nem változott. Nem ment ugyan férjhez, - igaz nem is akadt rangbéli kérője, - de hírből sem csak a férje emlékének élt. Pikardiában a franciák úton-útfélen hirdették viharos szerelmeit, az akkor már kormányzó Máriának. Nemcsak tartós viszonyáról, - Barbacon báróval, - tudnak, hanem arról is, hogy számos gúnydal csúfolta alkalmi testi kapcsolatait. Úgy tűnik, meddő lehetett, sem férjétől, sem szeretőjétől, sem sűrűn váltogatott alkalmi partnereitől nem esett teherbe. Brantome (1986) megemlékezik arról, hogy „Mária, egykori magyar királyné, Németalföld kormányzója fenséges rokonai tiszteletére felvonultatja a széplábú hölgyeket". A dagályos leírásból kiderül, hogy „édes bátyja a császár, nővére, Eleonóra királyné, unokaöccse a király, s az udvari nemes emberek, lovagok" előtt meneteltette tartománya legszebb nemes hölgyeit, mégpedig lenge, alig valamit takaró öltözékben, „nimfa ruhában". „Az ott egybegyűlt nagyurak, nemesek, és lovagok nagy gyönyörűséggel nézegették és csudálták a nimfáknak öltözött kurtaszoknyás hölgyek szép lábaszárát, formás lábikráját, kecses lábfejét. A lovagok egyikét-másikát úgy megejtette és lenyűgözte a fényes láb-mustra, hogy jobban reákívánkoztak a szép hölgyekre, mint amíg csak az arcukat látták". A nagy mesélő nem titkolja, kerítés, a párok összeboronálása a célja a díszszemlének, az urak ne vegyenek zsákbamacskát: „...a sudár oszlop karcsú eszterhéjat, díszes párkányt, szépen csiszolt és dúsan faragott oszlopfőt emelt „ szemük elé. Máshol azt is sejteti

Brantome, hogy nemcsak a férfiakat szerette, hanem udvarhölgyeit sem vetette meg Mária. Ennyit a magyar királyné utóéletéről, s arról mennyire „rázta meg és tette komollyá lelkét" a mohácsi tragédia.

A nemesség, polgárság, de még a pórnép sem élt erkölcsösebb életet mint a királyi udvar Mohács előtt. Az ország minden lakója, mintha tudta volna, hogy a vesztébe rohan, s önpusztító mohósággal igyekezett kiélvezni a gyönyör minden pillanatát. Feledték 1514-et, a küszöbön álló török veszedelmet, az ország déli vidékeinek lángolását, a gazdasági csődöt. A nemi erkölcs úgy jellemezhető, hogy igyekezett mindenki mindenkivel összefeküdni és minél sűrűbben váltogatni partnereit. Erre kell következtetni abból, hogy milyen viharos gyorsasággal terjedt szét az új betegség a szifilisz. Nem akarok könyvem következő fejezetének elébe vágni, itt most csak annyit, hogy nemcsak földrajzilag jutott el a kór Soprontól Brassóig egyetlen esztendő alatt, hanem a társadalom csúcsától kiindulva, a legaljáig is. Nem tévedés, előbb főpapjaink és főuraink kapták meg a szifiliszt és gyorsan tovább adták lefelé. Az elsők között Bakócz Tamás esztergomi érsek lett beteg, s alig néhány év múltán az ország másik végében (Nagyszebenben) a lepratelepet alakították át a nincstelen szifiliszes betegek befogadására.

Werbőczy törvénykönyvének egyes részei jól jellemzik a Mohács előtti évtized állapotait. Az I. könyv 14. czime 5. paragrafusa az „... atya-, feleség-, és férjgyilkosokról" rendelkezik. A 6. § azok büntetését részletezi „.... akik nőrokonaikat ugyancsak negyedik ízen belül megszeplősítik. Vagy kik mostohaanyjukon erőszakot tesznek, s akik vért fertőznek". Aligha vonatkozhat a nincstelen jobbágyokra, sokkal inkább a vagyonos nemesekre a 100. czim 2 §-a: „Ha pedig a menyasszony gyermek és végrendelet hátrahagyása nélkül halna meg.... „ A 3. § szerint: „Ha pedig gyermekeket hagyott hátra (t. i. a menyasszony), ezekre fognak hárulni" a jegyajándékok. Ezeket olvasva arra kell gondolni, hogy jócskán lehetett menyasszony, aki gyermekekkel lépett házasságra. Hányan vetemedhettek arra, hogy mostoha anyjukon, vagy nőrokonaikon erőszakot kövessenek el ? Talán nem is kellett erőszakot tenni, közös megegyezéssel alakult ki a kapcsolat, s büntették ha kitudódott. A Tripartitum házasságtörésre vonatkozó rendelkezéseit egy korábbi fejezetben (Az Árpádok korában) már részletesen idéztem. A törvény elismeri, hogy a férj akár meg is ölheti asszonyát, ha azonban ezt az első eset után nem tette meg, akkor a továbbiakban már nem önbíráskodhat. A 105. czim szövegezése arra enged következtetni, hogy nemigen lehetett

már gyakorlatban a házasságtörő feleség megölése, sokkal inkább tovább folytatták közös életüket, esetleg elváltak. A házasságtörő férfira vonatkozó szankciót nem tartalmaz a Hármaskönyv. A féri félrelépése nem számított már bűnnek. A 111. czim 2. § szerint a férfiak huszonnégy, a nők tizenhat éves koruktól nagykorúak. A 4. § némileg ellentmond az előbbinek: „Noha régi szokásaink értelmében a férfineműeket tizennegyedik, a nőneműeket pedig tizenkettedik évükben mondják törvényes korúaknak". Aztán a 6. § szerint a tizenkét évét betöltött fiú már pert indíthat, szabad akaratából perbe szállhat, s ilyenkor nagykorúnak számít.

Egy évvel Mohács előtt jelent meg Újlak város jogkönyve. A település ebben az időben a délvidék központja, kb. 16 000-18 000 lakosú nagyváros, vásárrendező és árumegállító joggal. Az is sokat lendített fejlődésén, hogy ott temették el Kapisztránói Jánost, a szentté avatott ferencrendi szerzetest. János barát azzal a megbízatással jött hazánkba, hogy a husziták ellen prédikáljon és az eltévelyedetteket terelje vissza az egyházba. Becsületére szól, hogy később Hunyadi János harcostársává, a nádorfehérvári győzelem részesévé, ma már méltatlanul elfeledett nemzeti hőssé vált. Újlaki sírja hosszú, tömött sorokban vonzotta a zarándokokat és két évvel halála után már közel négyszáz csodát tartottak nyílván (Fügedi 1986, Hegedüs 1983). A nagy idegenforgalmú, dinamikusan fejlődő, gazdag Újlak 1525-ben adta ki négy könyvből álló törvénygyűjteményét. Mellőzve a kereskedelemre, iparűzésre, közrendre stb. vonatkozó rendelkezéseket, érdemes végigtekinteni, hogy milyen, - bennünket érdeklő, - vétkekre hoztak szankciót. Az I. könyv 16. §-a arról szól, hogy: „Ha valaki megölte, vagy bármely okból elhagyta feleségét, elmenekült és utóda nincsen" vagyonát három részre osztva, a szegények, az egyház és a város kapja meg egyenlő arányban. A II. könyv 20. §-a a pazarló, részeges és feleségüket verő férjek büntetéséről rendelkezik. A III. könyv 2. §-a becsületsértésnek nyilvánítja, ha valakit kurafinak, vagy házasságtörőnek mondanak. A tettesnek nyilvánosan, fennhangon, a kezében tartott száraz kutyaszarral száját ütögetve kellett visszavonnia a sértést. Ha ezt nem tette volna meg, nyelvét tüzes fogóval tépik ki. A 7. és 8. § azt mondja ki mennyi a büntetése annak aki más haját, vagy szakállát kitépi. A 12. § igy kezdődik: „Ha egy asszony, szolgája segítségével, akivel együtt élt, megöli az urát és férjét"...... A III. könyv 15. §-a a házasságon kívül született gyermek megöléséért, valamint a gyermekét prostitúcióra adó anyára kiszabandó büntetést rendelte el. A házasságon kívül szülők közül kiemeli az özvegyasszonyokat,

akik, - úgy tűnik, - különösen gyakran hozhattak világra törvénytelen gyermekeket. A 16. § a kerítők büntetését, a 17. § a házasságtörés megtorlását szabályozza. A 18.-19.-20. § a nemi erőszak különböző formáit és bizonyításukat, a 22. szakasz a prostituáltakon elkövetett erőszakot, ezek tetteseinek felderítését és büntetését írja elő. Érdekes a 21. §, amely arról szól, hogy „Ha egy lány önként adja oda magát (szüzességét) egy ifjúnak, házassági ígéretért, vagy ajándékért", és a fiú mégsem akarja feleségül venni, akkor mindkettőjüket ki kell hallgatni. Ha a férfi elismerte, hogy valóban tett házassági ígéretet, akkor nyomban, ott helyben összeadták őket. Amennyiben a fiú megesküdött, hogy nem tett házassági ígéretet, akkor mindkettőt szabadon engedik, büntetlenül. A szóbeli sértegetés, - bárki követte is el, - csak pénzbüntetést vont maga után. A 39. § arról szól, hogy mi történjék azzal a - nemi kapcsolatot fenntartó, - párral, akik megegyeznek egyikük, vagy mindkettőjük házastársának megölésében. A IV. könyv 13. §-a szerint „A parázna és házasságtörő feleség, annak ellenére, hogy továbbra is férjével közös háztartásban él, nem végrendelkezhet". A törvény szövege megszabja, hogy az asszony paráznaságának és házasságtörésének a szomszédok előtt is közismertnek kell lennie. Ennél a passzusnál érdemes kissé megállni ! Az újlaki törvénykönyv nagyjából a Budai Jogkönyv mintájára készült, de van benne néhány lényeges eltérés. Ellentétben a budai törvényekkel, Újlakon 1525-ben a házasságtörés már nem számított hivatalból üldözendő cselekménynek, a szokványos esetek legfeljebb önbíráskodást vontak maguk után. A 17. § ugyanis kimondja, hogy „Az a férfi aki törvényes feleségét valakivel rajtakapja, *meg is ölheti, mind a kettőt, ... ha van hozzá elégséges ereje*". A IV. könyv 13. §-a pedig egyszerűen tudomásul veszi, hogy vannak olyan parázna és házasságtörő asszonyok, akik változatlanul férjükkel élnek, noha félrelépéseik nagy körben ismertek. A Budai Jogkönyv házasságtörésre vonatkozó halálos ítéletei a 16. századra megszelídültek. Mind a Werbőczy Hármaskönyve, mind az Újlaki Törvénykönyv szerint a férj önbíráskodhat, „ha van hozzá elégséges ereje", ha nincsen, vagy szemet huny, felesége kapcsolatai fölött, akkor változatlanul együtt élhetnek, esetleg elzavarja hitvesét. Ha a férj mégis borsot akar törni kikapós neje orra alá, akkor jogi úton elérheti, hogy az ne készíthessen végrendeletet. A 15. § természetesnek veszi, hogy a férfinak házasságkötése előtt ágyasa, vagy ágyasai vannak, ez a viszony nem is számít büntetendőnek egyik felet illetően sem. Ha ezekből a kapcsolatokból gyermek származik, akkor az csak akkor örökölhet apja

után, ha annak a házasságából nincsen legitim utóda. Anyja után a házasságon kívül született gyermekre is rászállhatnak annak javai.

Az ember elgondolkozik ezeken az itt felsorolt (és most nem említett egyéb jellegű) jogszabályokon, rá kell jönnie, hogy azok nagyon precízen kidolgozott, számos mellékkörülményt is figyelembe vevő, körültekintő rendelkezések. Sokszor szem előtt tartják, de sohasem másolják sem szellemében, sem előírásaiban a korábbi törvénygyűjteményeket. Abban is eltér azoktól, hogy valamennyi bűncselekmény gyanúja esetén bizonyítási eljárást ír elő. Újlakon nem éltek nagyhírű jogászok, törvényeik mégis megalapozottak, a korábbiaknál humánusabbak. Mindez annak következménye lehet, hogy valamennyi jogesetre vonatkozóan, hosszú időn át, bőséges tapasztalat gyűlt egybe, s ezek alapján alkották meg törvényeiket. Azt gondolom, nem tévedek, ha feltételezem, hogy minden paragrafus mögött a múltban megtörtént esetek sokasága áll, és a jogalkotók úgy vélték, hogy hasonlókkal a jövőben is sűrűn fognak találkozni. Teljesen új tétel, a korábbi törvénykönyvekből hiányzott, az a két szexuális cselekmény, t. i. a homoszexualitás és az állatokkal való közösülés, amelyeket Újlakon felvettek a büntetendő tettek listájára. A Tripartitumhoz hasonlóan ebben a gyűjteményben is szerepel az incesztus bűntette. Más kérdés, hogy a vérrokonok közötti nemi kapcsolatok körébe sorolja a mostoha anya és nevelt fia, sógor és sógornő közöttit, de - mai megítélésünkkel egyezően, - a testvérek viszonyát is.

A mohácsi vész előtti nagyvárosaink maguk alkották meg jogszabályaikat. Sajnálatos, hogy a középkori törvénykönyvekből csak néhány, a Budai Jogkönyv, a Tárnoki Jog, Werbőczy Hármaskönyve, Újlak város Törvényei maradtak ránk. Az ugyancsak rendezett létű Pozsony, Kassa, Kolozsvár, a szepességi és erdélyi szász városok jogalkotásából csak egy-egy morzsányit ismerünk. Jogszabály csak olyan bűn elkövetésekre készül, amelyek a társadalomban mindennaposak, vagy legalábbis gyakoriak. A jogalkotás mindig és mindenütt követi az életet, a megtörtént eseményeket. Hamarabb követnek el egy-egy újabb fajta bűncselekményt, vagy jogsértést, mint ahogyan arra meghozzák a büntetési tételt.[31] Amikor a középkori törvénykönyveket faggatjuk, tudomásul kell vennünk, hogy, - amit akkoriban törvényellenes tettnek tartottak, - valóban előfordult. Ebből a szempontból rendkívül fontos

[31] Példaképpen: a középkorban szóba sem jöhetett a szerzői jog védelme, természetes volt, hogy bárki korlátlanul átvehetett, - akár teljes fejezeteket is, - mások műveiből. A szerzői jogot csak a 20 század elején kezdték védeni. Amíg a homoszexualitás nem vált tömegessé, addig a jog nem ismerte ezt a fogalmat, s büntetendőnek is csak a 16. század elejétől tartja.

Újlak Törvénykönyve. Szövegével, tételeivel bizonyítja, hogy ilyen szexuális cselekmények, a házassággal kapcsolatos, vagy attól teljesen független események fordultak elő a 16. század első negyedében. Talán az sem túlzás, ha megállapítjuk, hogy nem egyedi eset Újlak erkölcse, szokásai, gyakorlata. Hasonlóképpen lehetett országszerte, mindenfelé történt házasságtörés (nem is ritkán), erőszak, házasságon kívüli gyermekek születése, kerítés, a gyermeklányok prostitúcióra adása, sokan lehettek a feleség félrelépései fölött szemet hunyó férjek. Újlak törvényei az egész Magyarország állapotát tükrözik. Eszembe juttatják Tompa Mihály két verssorát:

„Az óriási nap képe elfér egy harmatcseppben, ha tiszta,
Viharos, hánykódó tenger, egy sugarát nem adja vissza"....

Az újlaki törvénykönyv a tiszta harmatcsepp, az egész hon erkölcse elfért, visszatükröződött benne. A Mohács utáni zűrzavar, a „hánykódó tenger" alig-alig mutat meg valamit a 16. század erkölcseiből.

A nemi betegségek és a nemző szervek betegségei

A két fogalom nem azonos, mindössze annyi közük van egymáshoz, hogy mindkettő a nemzőszerveken okozza a legviharosabb tüneteket. Ezekre vonatkozó középkori adataink rendkívül szegényesek, az írások alapján gyakorta nem különíthető el milyen bajban szenvedett az egykori beteg.

A nemi betegségek, - vagy ahogyan mostanában igen helyesen nevezik, a *szexuális úton terjedő betegségek*, - száma napjainkban is egyre gyarapodik. A 20. század közepén még „csak" négy (olykor öt) kórképet, a szifiliszt, trippert, lágyfekélyt és a Nicolas-Favre betegséget (más nevén negyedik nemi betegség) sorolták közéjük, esetleg megemlítve ötödikként a lapostetvességet. Akkor is tudták, hogy ezek a bajok nemcsak közösüléssel vihetők át, de többnyire mégis a beteg partner fertőzte egészséges társát. A fél évszázaddal korábbi bajok visszaszorultak, újabbak lépnek egyre nagyobb számban a helyükbe. Napjainkban a szexuális úton terjedő kórképek közé sorolják a vírusos májgyulladás egyik formáját, a herpes-virus fertőzéseket, továbbá a chlamydiasist (amely főként férfiakon), a trichomoniasist, amely elsősorban nőkön okoz panaszt, kellemetlen tüneteket. Századunk pestise az AIDS is gyakran nemi érintkezés révén fertőz, s még jó néhány betegségről kiderült ugyanez.

A középkorban, - bármilyen hihetetlennek tűnik is, - ritkán fordult elő nemi betegség. A legsúlyosabb és legfertőzőbb kórkép a szifilisz csak a 15. század legvégén jutott el Európába, a többi venereás[32] kórkép létezését csak sejtjük, mert ritkán ismerhetők fel a korabeli leírásokban. Szóltam már arról, hogy prostitúció és promiszkuitás hiányában nincsenek venereás megbetegedések sem. Ha a honfoglalás előtt, vagy a 11-12. századokban akadt is egy-egy gennyes húgycsőfolyás (tripper), akkor azzal legfeljebb néhány ember

[32] Venereás kórképeknek nevezzük a szexuális érintkezéssel terjedő betegségeket. Az elnevezés Vénusz, a szerelem és szexualitás istennőjének nevéből származik.

fertőződött, a baj izolált maradt, nem vált társadalomegészségügyi gondot jelentő tömeges nemi betegséggé. A tripper (kankó) főként férfiakon idéz elő fájdalmas tüneteket, a nők esetleg észre sem veszik, hogy fertőződtek. Aztán a heveny szak lezajlása, 2-3 hét után a beteg már nem panaszos, azt hiheti, hogy spontán meggyógyult, jóllehet testében lappangva tovább pusztít a kór, férfiban, nőben egyaránt terméketlenséget okozva. A középkorban annyira gyakori meddőségek tekintélyes részének hátterében, - nőknél, férfiaknál, - lezajlott tripperes fertőzés sejthető. Szó sincsen arról, hogy valamennyi magtalanságot ez okozta volna, hiszen az számtalan más okból is bekövetkezhet, de feltehető, hogy a várt utód gyakorta a házastársak korábbi megbetegedése miatt maradt el.

II. Vencel cseh király nemcsak arról nevezetes, hogy az Árpádok kihalása után a főuraink egy része királlyá választotta, bár a magyar trónt sohasem foglalhatta el, alulmaradt a hatalmi harcokban. Róla írják, hogy a cseh oligarchák tizenkét lóval és egy szekér arannyal vesztegették meg szép szeretőjét, Ágnest, aki aztán valamilyen nemi bajjal fertőzte meg. Nem tudni miféle betegség lehetett amit előbb Ágnes szerzett be, majd tovább adta, s az sem derül ki, hogy a királyi szerető hogyan és kitől kapta baját (Magyary-Kossa 1929). Ha el is fogadjuk a kalandos (igen valószínűtlen) esetismertetést, hogy valamilyen venereás betegsége volt Vencelnek, - aki hamarosan (1305) bele is halt, - bennünket magyarokat nem érint a cseh király kórképe.

A magyar történelem írásos emlékei között, először a 14. század végén bukkan fel a nemi betegség. A trónkövetelő Anjou (Nápolyi) Lászlóról (1375-1414) állítja egy krónika, hogy egy Zárában tartózkodó nápolyi hölgytől nemi betegséget kapott[33]. Amennyire megállapítható, tripperes (gonorrhoea) fertőzést vészelt át. Úgy tűnik a folyamat hamarosan megnyugodott, László pedig feledve a magyar koronát, visszatért Nápolyba. Pár esztendő múltán, Bologna ostromára készülve, 1414-ben ismét megbetegedett. A német krónikás szerint ez alkalommal is egy „eszményi szépségű" nápolyi hölgy hozta rá a bajt. Kiderül a tudósításból, hogy húgycsőfolyása és ízületi fájdalma lépett fel és úgy gondolták, hogy a nemi szervéről a szívére ment a betegség. Ellentétben a Zárában átvészelt megbetegedéssel, ezúttal nem következett be gyors tünetmentesség, ízületeinek fokozódó duzzanata és fájdalma miatt

[33] Nápoly a prostitúció és nemi bajok melegágya volt a szifilisz megjelenése előtt is. Johanna (Endre királyfi felesége) még ifjú uralkodó korában, a 14. század közepén elrendelte (a világon elsőként), hogy a bordélyok lakóinak hetente kell orvosi vizsgálaton megjelenni, s ha betegnek találtatnak, gyógyulásukig nem folytathatják tevékenységüket.

gyakorlatilag mozgásképtelenné vált. Hordszéken cipelték Rómáig, onnan tengeren folytatta útját Nápoly felé. A hajón őrjöngött fájdalmában, a halál 1414 augusztus 6-án váltotta meg szenvedéseitől. Ez esetben valószínűleg a tripperes fertőzés generalizálódásáról lehetett szó. Az ilyen ritka esetekben ízületi és szívbelhártya gyulladást okoz a fertőzés. A korabeli Nápoly erkölcstelenségéről többször esett már szó, ezért nem elképzelhetetlen, hogy a név szerint nem említett leány (feltehetően prostituált), a dél-olasz nagyvárosban kapta baját, s Zárában adta tovább a sebtiben megkoronázott, de ténylegesen sohasem uralkodó királynak (Magyary-Kossa 1929). Végzetes baját is nápolyi hölgytől kapta Anjou László.

Nápolyban gyakori lehetett a tripper, legalábbis erre utal, - a történelmünkből is jól ismert, - Johanna királynő (Endre királyfi felesége) szabályzata. Eszerint a prostituáltakat minden szombaton a városi tanács által kiküldött seborvosnak kellett megvizsgálnia. Akit betegnek találtak, azt elkülönítve gyógyíttatták, elkerülendő az ifjúság fertőződését. A rendelkezést 1347-ben hozta Johanna, akkoriban még ismeretlen Európában a szifilisz, ezért nagyon valószínű, hogy az intézkedés a tripper (esetleg más, ritkábban előforduló nemi bajok) terjedésének megakadályozására szolgált. Johanna előírása az első a prostitúció sok ezer éves történetében, amely kötelezővé tette az örömlányok időszakos egészségügyi vizsgálatát. Európa más országaiban csak jóval később, - a szifilisz másfél évszázados pusztítása után, - követték a nápolyi királynő, addigra már rég elfeledett utasítását.

A rendkívül szegényes adattárból még egy esetet idézhetek, ami Erdélyben történt. V. Miklós pápa 1454 július 9.-én kelt levelében megbízta az erdélyi püspököt, hogy rendezze el a brassói Mihályi Péter ügyét, aki házasságának felbontását kérte. Beadványában azt írta, hogy felesége, Ágnes, „ragályos bajban szenved, kinek ezt a baját nem ismerte, mert ha ösmerte volna, nem vette volna feleségül". Az ügy kimenetelét homály fedi, Ágnes kórságáról is csak annyit tudunk, hogy valamilyen okból hüvelyfolyásban szenvedett, ami lehetett tripper, de számba jöhet sok más (gomba, trichomonas, stb.) fertőzés is.

V. László király betegségéről, - ami esetleg megfelelhet nemi betegségnek, - egyedül Aeneas Sylvius tud, amint azt részleteztem az előző fejezetben.

Kapisztránói János szentté avatási iratai között szerepel egy tizenhat éves hajadon gyógyulásának leírása (125. eset), akinek fekélyei voltak. Mióta és melyik testrészén? - a jegyzőkönyv nem mondja. Kevéssé valószínű, hogy

a szeméremtájon lehettek az elváltozások, s azokat nemi baj okozta volna, s minderre éppen a szent sírjánál talált gyógyulást. Kapisztránói János legendája a 14. század végén készült, s bár több mint száz csodás gyógyulásról olvashatunk, de egyikben sem említ nemi érintkezés útján terjedő betegséget.

A tetvesség mindhárom formája, (t. i. a fejtetű, ruhatetű, lapostetű) mindennapos a középkorban, palotában és kunyhóban egyaránt (Pap és Józsa 1990). A szűkszavú leírásokból, - ha egyáltalán megemlítik az írnokok, - nem állapítható meg hogy milyen fajta tetvességre gondoltak. Az Árpád-házi Margitot kínzó „férgesség" fejtetű, és/vagy ruhatetű lehetett. A fürdőkben borotválták, vegyszerrel, vagy horzsakővel távolították el a nemi szőrzetet, minden bizonnyal a lapostetű fertőzöttség miatt. Méliusz Juhász Péter Füveskönyvében (1578/1979) a cédrusfa enyvét, zsálya és farkasfű lúgját javasolja: „tetűt megöli, bárhová kened is." Ez utóbbi megjegyzés azt sejteti, hogy az ajánlott ír (más területek mellett) a fanszőrzetre is kerülhetett.

Akármilyen ritkán értesülünk, bizonyára több nemi beteg lehetett a középkor évszázadaiban. Lehetséges, hogy nem ismerték fel, elképzelhető, hogy erősen titkolták azokat a bajokat, amelyekről csak gyaníthatták, hogy szexuális úton terjednek. Nekem, - még ilyen nagyon szegényes adatot is, - mindössze ezt a néhányat sikerült összegyűjtenem.

A nemző szervek betegségeinek körébe más kórképeket sorol az orvostudomány. Többségük nem fertőző, tüneteik a nemzőszerveken a legkifejezettebbek és csak annyi közük van a nemi élethez, hogy azt megnehezítik, fájdalmassá, vagy lehetetlenné teszik. A szexuális élet zavarairól külön fejezetben már szóltam, most csak azt a csekély számú feljegyzést elemzem, amelyek női bajokra utalnak.

Kapisztránói Szent János sírjánál bekövetkezett csodás gyógyulások közül kettő sejtet nőgyógyászati kórképet. Az egyik, (108. eset) három éve megözvegyült asszony, aki folyamatos méhvérzése miatt teljesen legyengült. A másik hölgy egyedülálló, fél éve szenvedett vérfolyásban (156. eset). Bár az irat a betegek életkorát nem közli, arra gondolok, hogy hormonzavar, esetleg a méh jóindulatú daganata (myoma) okozhatta a tüneteket és panaszokat. Hadnagy Bálint barát Remete Szent Pál csodái között említi, hogy egy vérfolyásos béna asszony meggyógyult (Hegedüs 1983, Knapp 1986). Talán szégyellték, s nem vallották be az asszonyok nőgyógyászati gondjaikat, de az sem kizárt, hogy a legendaírók és a szentté avatási eljáráshoz szükséges

jegyzőkönyveket felvevők nem tartották illendőnek megemlíteni ezeket a panaszokat, bajokat. Elképzelhetetlennek tartom, hogy egy nagy létszámú apáca zárdában, - mint amilyen a Nyulak szigetén működött, - ne lett volna enyhébb-súlyosabb nőgyógyászati megbetegedés. A Margit legenda minderről hallgat, ugyanakkor nagy részletességgel tárgyal más kórképeket (Józsa 1988). Becslések szerint a középkor végén, több mint tízezerre tehető az apácák száma (hazánkban), bizonyára sokan szenvedtek és titkolták női bajaikat.

A korán, - többnyire 12-14 éves korban - kezdett szexuális kapcsolat elsősorban az éretlen leánykák nemi szerveit károsította, a fiatalkori szülések után pedig számtalan ellátatlan gátrepedés maradhatott vissza. Gyakran már ifjúkorban, máskor csak évek múltán okozott tüneteket, amelyekről azonban csak a 16. századtól kezdve készült feljegyzés. Méliusz Juhász Péter Füveskönyvében (1578) jó néhány, napjainkban is jól ismert és gyakori kórképre bukkanunk. A polihisztor püspök nem kommentálja, csak tudományos tárgyilagossággal felsorolja a női bajokat, némelyikre hat-nyolcféle gyógynövényt is javasol. Úgy tűnik, nem volt ritka a vérzési rendellenesség, a terhesség nélkül is hosszú időre kimaradó havi baj (amenorrhoea), a rendellenes vagy tartós folyamatos méhvérzés (metrorrhagia). Sok leánynak, asszonynak lehetett hüvelyfolyása, a külső nemi szervek daganata, fekélye. Ugyanebben a könyvben szerepel - a magyar irodalomban először, - a méh előesése (prolapsus uteri), a méhgyulladás és méhdaganat gyógyításának javallata, az emlőgyulladás kezelése. A véletlennek köszönhetően fennmaradt a Nádasdy család levéltára, amelyben témámra vonatkozó fontos utalások is találhatók. Nádasdy Tamás felesége vérzési zavarral, méhelőeséssel szenvedett. Férje 1552-ben két pesszáriumot küldött Bécsből, a következő levél kíséretében (mai helyesírással): „Ím ez zacskóban két pessaria vagyon, azaz az a szerszám, kit a titokhelyre (hüvelybe) kell bocsájtani és vagyon ezen zacskóban egy szelence kenő, amely kenővel az pessariát ha bebocsájtod, megkened az kenővel. Arra (azért) kettő, az pessaria, hogy hol egyiket, hol másikat bocsásd be, mert ha egy volna, hamar kimenne az ereje és nappal is bocsásd be, éjjel is. Nappal két óráig tartsad nálad, éjjel tovább lehet". Két évvel később, Gáspár doktor levélben kérte Nádasdy Tamás engedélyét, hogy feleségének a hüvelyébe infúziót adhasson és megtaníthassa az asszonyt is a fecskendő használatára (Magyary-Kossa 1929). Fontos dokumentumok, nemcsak Nádasdyné sok évig tartó bajáról értesülünk, hanem kiderül belőlük, hogy a

16. század közepén már ismerték és használták a pesszáriumot (jóllehet nem fogamzásgátlásra, hanem méh előesés megakadályozására), valamint az is, hogy a női bajok kezelésére hüvelyöblítést végeztek.

A férfiak nemzőszervi betegségeiről is Méliusznál találunk utalást. Szóba hozta a heregyulladást (többnyire talán a tripper következtében alakult ki), a here megdagadását (valószínűleg vízsérvét), az élemedettebb korú férfiak vizelési nehézségét, vizeletének elakadását, amit csaknem minden esetben a prosztata megnagyobbodása okoz.

Sem a nemi betegségeket, sem a nemzőszervi bajokat nem tudták gyógyítani a középkorban. A betegek csak a csodákban, a szentek közbejárásában reménykedhettek. A szentek sírjához nem főpapok és főurak, hanem jobbágyok, iparosok, falusi plébánosok zarándokoltak gyógyulásért (Fügedi 1981). Annál feltűnőbb, hogy tucatnyi legenda és szenttéavatási irat átböngészésekor is mindössze pár alkalommal fordult elő nemi betegségre és a nemző szervek bajaira utaló leírás (Józsa 1988).

A szifilisz megjelenése és pusztítása

Betegség története soha nem váltott még ki annyi elkeseredett, ádáz vitát, felesleges szócséplést mint a szifiliszé. Az is igaz viszont, hogy egyetlen ragály sem bukkant elő és terjedt szét olyan hírtelen, nem okozott annyi mérhetetlen szenvedést mint éppen ez a kór. R.H. Major (1996) amerikai orvostörténész ilyen szavakkal vezeti be a „Legrosszabb betegség" című fejezetét a világ nagy járványait tárgyaló vaskos könyvében: *„Sok király szabadította a háború ragályát Európára, de az ilyen ragályokat mindig béke követte. VIII. Károly olyan ragályt szabadított Európára, amely több mint négyszáz esztendeje dúl, minden béke és fegyverszünet nélkül".*

A szellemi kiválóságnak éppen nem nevezhető VIII. Károly francia király agyában nem kisebb gondolatok születtek mint, hogy Nagy Sándor örökébe lép, kelet császárává koronáztatja magát. Egy kortárs így írta le Károly királyt: „....pocakos, a lába száraz kóró, a feje dinnye, a szeme dülledt, a beszéde esetlen". Addig-addig módosítgatta délibábos elképzeléseit, amíg kitervelte, hogy lerohanja Itáliát, elfoglalja Nápolyt, onnan már csak egy ugrás Konstantinápoly, azt visszaszerzi a törököktől és Bizánc trónján kelet császára, nyugat leghatalmasabb uralkodója lesz. Tervezgetését tett követte, több mint egy évig készült a hadjáratra, amelyhez egész Európából toborozta a zsoldosokat, franciákat, németeket, svájciakat, portugálokat, lengyeleket, magyarokat és főként spanyolokat. Ez utóbbi azért fontos, mert Kolombusz megmaradt csapata 1494-ben érkezett vissza Spanyolországba. Kolombusz első útján tizenkét napra kötöttek ki a Bahamákon (1492 október 15-27), több mint egy hónapig tartózkodtak Kubában (1492 október 28-december 5), majd hasonló ideig Haitin (1492 december 7-1493 január 16). Ez utóbbi szigeten harminckilenc matróz búcsút is mondott a hajóséletnek, ottmaradt a bennszülötteknél (Dutour 1994). Kevés kétségünk lehet, hogy a hosszú út alatt „kiéhezett" legénység nekiesett a ruhát alig viselő bennszülött nőknek,

s mivel azok többsége szifiliszes volt, a matrózok is megfertőződtek. A visszatértek, valamint azok szeretői közül is sokan csatlakoztak a magas zsold és szabad fosztogatás reményében Károly gyülevész csapatához. Az 1494-es év végére összeállt a sereg, megindult Itália felé. Útközben nem talált ellenállásra, s amikorra a had Nápoly alá érkezett, - ahonnan addigra megszökött II. Alfons, az uralkodó, - szinte vérveszteség nélkül vette be a várost. A bukott király katonái is átálltak Károly seregébe. Nápoly lakói nagy örömmel fogadták a franciákat, azt remélve, hogy megszabadítják őket gyűlölt zsarnokuktól. Eleinte rendben is mentek a dolgok, Károlyt „Nápoly, Szicília és Jeruzsálem" királyává koronázták. Katonáit jó borok, csinos, forró vérű lányok várták. Naphosszat állt a vigasság, nem túlzok, ha azt írom, hogy mindenki, mindenkivel összefeküdt. Nápoly akkor is, azután is melegágya a prostitúciónak, promiszkuitásnak, szabados szeretkezésnek. Arisztokraták és kikötői munkások, hivatalnokok és az utca népe egyaránt részt vett az orgiákban. Bizonyságul álljon itt egyetlen (néhány évtizeddel későbbi) adat. Fornaciari és munkatársai (1989) a nápolyi Szent Dominika székesegyházban bukkantak Maria d'Aragona asszony múmiájára. A hölgy az olasz reneszánsz ismert egyénisége, Colonna és Michelangelo barátja, Dél-Itália grófnője. Aragóniai Mária hatvanöt éves korában, a 16. század közepén halt meg. Testén nemcsak szifiliszes fekélyeket találtak, hanem azokban a kórokozót is ki tudták mutatni. A fertőződése friss, halála előtt nem több, mint fél évvel kaphatta meg a kórt. Az elhízott asszony szinte matrónaként lett szifiliszes, s hogy nemi érintkezés alkalmával fertőződött, azt az ágyéki tájék elváltozásai bizonyították, amint arról az olasz kutatók a legtekintélyesebb angol orvosi folyóiratban a Lancet-ben beszámoltak. Ismertetésüket később kibővítették és a „Szifilisz eredete Európában. 1493 előtt, vagy után ?" című vaskos kötetben közre is adták (Fornaciari és munkatársai 1994). Ötven évvel Károly nápolyi hadjárata után is víg élet, szabad szerelem uralkodott a városban, országban. Egy másik, élemedett korú nemes hölgy, Aragoniai Izabella (1470-1524), - egyes feltételezések szerint a Mona Lisa ihletője, - csont maradványait a közelmúltban vizsgálták meg. Kiderült, hogy a korosodó asszony idült higanymérgezésben halt meg, a higany-gőzölést szifiliszének kezelésére használta. Az is bizonyossá vált, hogy elsősorban gőzölés útján került szervezetébe a higany, ugyanis fogai feketére színeződtek. A nagybeteg Aragóniai Izabella suruló porral próbálta eltüntetni fogainak feketeségét, s nagy igyekezetében a fogzománcot is csaknem teljesen ledörzsölte azokról

(d' Errico és mtsai 1988). Tekintettel arra, hogy a higany kezelés 1520 körül kezdett elterjedni, biztosak lehetünk abban, hogy Izabella sem ifjú korában fertőződött szifilisszel.

A nápolyi szép napoknak néhány hét múltán vége szakadt. Károly hadi sikereitől a német császár, a spanyol király és a pápa megijedtek, összefogtak ellene, amitől viszont Károlynak szállt inába a bátorsága. Elvetve nagyra törő terveit, árkon-bokron át visszafutott Franciaországba. Seregének csak töredékét vihette magával, ugyanis a megszállás idején, új, ismeretlen ragály ütötte fel a fejét és futótűz gyorsaságával terjedt a városban. A hadfiak között óriási pusztítást okozott, a túlélőket is harcképtelenné tette a járvány. Ez volt a másik oka Károly hírtelen visszavonulásának. Valószínűleg ő is megkapta a kórt. Brantome (1986) azt írta róla, hogy Nápolyból hazatérve „..... nők okozták halálát is, oly nagy gerjedelemmel élt velük, hogy satnya teste nem bírta a megpróbáltatást, még jobban meggyengült és elernyedt, amibe hamarosan belehalt". Azt gondolom nem a megpróbáltatások, sokkal inkább a szifilisz végzett az uralkodóval.

A franciák *nápolyi betegségnek*, az olaszok *francia kórnak* nevezték el az új ragályt. A világ később a nápolyiak névadását fogadta el, a franciák máig tartó bánatára és bosszúságára. Napjainkig sem tudták megemészteni a francia-kór elnevezést, s le nem írnák a világ minden kincséért sem. Quetel nevű francia szerző „La maladie de Naples" (A nápolyi betegség) című könyve a huszadik század utolján keletkezett és két kiadást ért meg (1980, 1986). Toulonban 1993 novemberében világkongresszust rendeztek a „Szifilisz eredete Európában. 1493 előtt, vagy után ? „ elnevezéssel. A francia előadók ezen is nápolyi betegségről beszéltek, de akadt olyan is, aki Afrikából (a rabszolga szállítmányokkal) Amerikába, majd onnan Európába származtatta a kórt. Ma is a franciák hangoztatják leginkább, hogy a szifilisz egyáltalán nem új betegség, ősidők óta jelen van minden kontinensen. Némely francia kutató odáig megy, hogy kijelenti, a nápolyi betegség nem is szifilisz, hanem AIDS volt. Kár, hogy a rosszul értelmezett nemzeti büszkeséget a tudományos tények elé helyezik. A szifiliszt a 16. század első felére „francia betegség", vagy latinul morbus gallicus néven ismerte meg Európa. A franciák azzal igyekeztek tovább görgetni a labdát, hogy kitalálták: Kolumbusz matrózai a Galicia nevű spanyol tartományban kezdték terjeszteni, ezért azt javasolták, hogy hívják morbus galecus-nak. Akadt tudós aki elfogadta ezt a véleményt, még könyv is jelent meg 1538-ban „Mali galeci sanandi" (Galiciai betegség gyógyítása) címmel. Egy francia orvos azt javasolta hogy nevezzék Vénusz-betegségnek. Ajánlata nem aratott sikert, illetve azt érte el, hogy valamennyi nemi baj összefoglaló neve lett a venereás (vénuszi) betegség. VI. Sándor pápa udvari orvosa, Gaspar Torella a szégyenbetegség, azaz pudendagra megjelölést akarta bevezetni. A Karib szigetek lakossága, - amely ősidők óta ismerte a kórt, együtt élt azzal, - *guaynaras*-nak nevezte.

Érdemes egy kis kitérőt tenni a kórkép számtalan neve körül. Európa legtöbb országában, Németországban, Lengyelországban, Ausztriában és hazánkban is francia betegség, francvar, vagy röviden francia, francú, *franc-nyavalya*, franc. Litvániában *francia-himlő*, Észtországban *spanyol-himlő* lett az új kórkép elnevezése (Jankauskas 1994). Skóciában és Angliában *nagy elhalásnak* (gangrena grossa), vagy grandgore-nak (magyar megfelelője talán a rosszseb), olykor francia kórnak (french disease) mondták. Magyarul nevezték *rosszsebnek, bujakórnak, vérbajnak* is, az orvosok lues-nek, *szifilisznek* (latinosan syphilis), *treponematosisnak* (kórokozója a Treponema pallidum után), de hívják *Schaudin-kórnak* is, a kórokozót felfedező német tudós tiszteletére. Morton (1961) vette a fáradtságot és a betegségnek több mint ötven nevét szemezgette ki a korabeli írásokból, s ezek között még a magyar nevek nem is szerepelnek.

A betegség, egy veronai születésű orvos és költő nagy sikert aratott verse, a „Syphilos sive morbus gallicus" (Szifilosz avagy francia betegség) főszereplőjének neve után kapta ma is legtöbbször használt nevét. Girolamo Fracastoro[34] költeményében a Syphilos nevű pásztorfiú királyát, Alcithost imádta a Napisten helyett. Büntetésül Apolló a rettegett betegséggel sújtotta. Syphilos[35] hosszan kesergi baja tüneteit és gyötrelmeit, amelyeket a költemény megjelenésekor, 1530-ban már jól ismert egész Európa. A pásztorfiú neve után lett a kór neve syphilis, vagy magyarosan írva szifilisz. Mondanom sem kellene, kitalált történetet vetett papírra Fracastoro latinul, hexameterekben. Sem Alcithos király, sem Syphilos nevű pásztorfiú nem élt az ókori

[34] Girolamo Fracastoro (Geronimo Fracastori, Hieronymus Fracastorius) olasz orvos, járványtanász, költő, csillagász, a padovai egyetem logika tanára 1478 és 1553 között élt. A Syphilos sive morbus gallicus c. könyve 1530-ban Padovában jelent meg. Irt egy három kötetes járványtani művet is "De contagione et contagiosis morbis corumque curatione" (A járványról, járványos betegségekről és azok gyógyításáról) címmel. Ez utóbbi művében a francia betegség járványtanát és kezelésének akkor ismert eljárásait ismerteti.

[35] Fracastoro valószínűleg a görög szyphlosz = szégyenletes, undorító jelentésű szóból alkotta meg a pásztorfiú Syphilos nevét, amely csekély módosulással a betegség elnevezésévé vált.

görögök között. A ma már döcögősnek tűnő verses elbeszélés óriási visszhangra talált nemcsak Itáliában, hanem az új nyavalyában szenvedő és attól rettegő egész kontinensen. Számtalan latin nyelvű kiadása mellett, lefordították olaszra, franciára, németre, spanyol és portugál nyelvre. Hazánkban Szatmári István magyarításában látott napvilágot, jókora késéssel, a 20. század elején. Mutatóul ebből két versszak:

„A szörnyű kór, mit nem láttak emberi öltők,
Eddigelé, s mely most járványként dúl Európán,
Afrika városain, s teres Ázsia jókora részén,
Szép Olaszországot hadak útján lepte meg a vész,
Francia had révén, s innen nyerte nevét is.

S a testet nyomorult módon pusztítja: nem egyszer
A hústól fosztott tagokat, kérges, csúnya csontot,
S tátongó szájat láttam rútul kirepedve
Élete szép tavaszán, szép ifjúsága múlásán
Sóhajtozva, borús szemmel torz testire nézve
Jajgata sok nyavalyás: mi kegyetlen az isten iránta".

A „ Szifilosz avagy francia betegség" szövege azt sejteti, hogy az elsődleges sánker a szájon, vagy ajkakon keletkezett, ami egyúttal a kórokozó behatolási kapuját is megjelöli. Tovább folytatva a gondolatmenetet, ez azt is jelenti, hogy cunnilingusról van szó, a panaszkodó férfi orális szex közben kapta a fertőzést. Ettől - halvány utalástól eltekintve, - egyetlen középkori iratományban sem találtam utalást arra vonatkozóan, hogy gyakorolták volna az orális szexet, akár fellációt, akár cunnilingust[36].

Visszatérve VIII. Károlyhoz és a nápolyi eseményekhez, nemcsak Dél-Itáliában pusztított a ragály. A francia csapatok elvonulta után pár hónappal Borgia Roderigo, a későbbi VI. Sándor pápa és népes családjának számos tagja, közöttük hírhedt fia, Cesare is fertőződött. A francia sereg hazatérői Nápolytól Marseille-n át, Párizsig terjesztették a kórt. Később Károly utódja, I. Ferenc király is megkapta a szifiliszt. Elődjével ellentétben, Ferenc nem kótyagos álmokat kergetett. Pártolta a művészeteket, irodalmat. Itáliában járva rögtön felismerte Leonardo da Vinci zsenialitását. Franciaországba

[36] A cunnilingus amikor a férfi nyelvével, szájával illeti a női nemiszervet. A fellációkor pedig a nő veszi szájába a himtagot.

HIERONYMI FRACASTORII
SYPHILIS
SIVE MORBVS GALLICVS
AD P. BEMBVM.

Vi casus rerum varij, quæ semina morbum
Insuetum, nec longo ævo per secula visum
Attulerint: nostra qui tempestate per omnem
Europam, partimque Asiæ, Libyæque per urbes
Sævit: in Latium vero per tristia bella
Gallorum irrupit: nomenque à gente recepit.
Nec non et quæ cura: et opis quid comperit usus,
Magnaque in angustis hominum solertia rebus:
Et monstrata Deum auxilia, et data munera cœli,
Hinc canere, et longè secretas quærere causas
Aëra per liquidum, et vasti per sidera olympi
Incipiam. dulci quando novitatis amore
a ij

Fracastoro művének első oldala.

invitálta és biztosította a művész gondtalan alkotási lehetőségét, öregkorát. Leonardo egyik legszebb női arcképe, ma a Louvreban látható „La belle Ferroniére" érdekel most bennünket. A (valóság-alapot feltehetően nélkülöző) rege szerint a hölgy Ferron ügyvéd hites felesége és emellett I. Ferenc metresze, hosszú éveken át. A férj tudta ezt, de mit sem tehetett a királyi szerető ellen, ezért a bosszú különös módját eszelte ki. Addig járt a bordélyokba, feküdt le utcalányokkal, amíg maga is megkapta a szifiliszt. Ezzel nem kellett soká várnia, majd mikor meggyőződött bajáról, gyorsan tovább adta feleségének, aki aztán megfertőzte királyi kedvesét szifilisszel. A hölgy belehalt betegségébe, mindössze Leonardo gyönyörű portréja és ez a kis történet, - amelynek hitelessége erősen kétséges, - őrzi emlékét.

A franciák vidám nemtörődömséggel fogadták az új betegséget, sokkal jobban bántotta őket a morbus gallicus név, mint az egyre szélesebb körben terjedő kór. Nem így a németek! Az első híradások 1495-ben Strassburgban láttak napvilágot, majd egy évvel később Theodorius Ulsenius nürnbergi városi orvos verses felhívásban óvta polgártársait a betegségtől. Kinyomtatott művét röplapként terjesztették, plakát formájában minden olvasni tudónak rendelkezésére bocsátották. Az iratománynak az ad különös jelentőséget, hogy illusztrációját a kor legnagyobb művésze, Ajtósi Dürer Albert készítette. Ez a rajz a szifiliszes bőrelváltozások legelső, - és orvosilag is helytálló, - képi ábrázolása. Olaszországban 1497-ben jelent meg Leoniceno Nicolo (1428-1524) ferrarai orvos könyve „Egy járványról, melyet az olaszok francia kórnak neveznek".

A 15. század végén Európa valamennyi országát megdöbbentő nemi szabadosság jellemezte. Királyok, főpapok, apácák, csakúgy mint a parasztok, polgárok és a társadalmon kívüli kóbor népség viharos gyorsasággal kapta

Ajtósi Dürer rajza (1496) a szifiliszes bőrelváltozásokat ábrázolja

meg a szifiliszt. A számtalan bordély hathatósan közreműködött a kór terjesztésében. Bár felismerték az asszonyházak szerepét, ennek ellenére mind újabbakat létesítettek. IV. Sixtus[37] (igaz a szifilisz megjelenése előtt), egy épületen belül férfi és női bordélyt építtetett Rómában. Pazar berendezésének csodájára jártak. Az örömtanya messze túlélte alapítóját, a szifilisz ellenére is teljes személyzettel, óriási forgalommal működött a 16. században is. Az új, pusztító kór elterjedése után Európa prostituáltjai sem tétlenkedtek. Több országban céhekbe tömörültek, védőszentjüknek Mária-Magdolnát, ismertebb nevén bűnbánó Magdolnát választották.

A napjainkig meg-megújuló kételyek ellenére, minden adat azt bizonyítja, hogy a szifilisz 1494, vagy 1495-ben bukkant fel kontinensünkön. A kor szellemének megfelelően a legkülönfélébb magyarázatokat eszelték ki a betegség keletkeztére vonatkozóan. A csillagjósok azt bizonygatták, hogy a bolygók kedvezőtlen konstellációja okozza a járványt. Egy figyelmes, de hajbókoló spanyol orvos, - aki ugyan helyesen látta, hogy fertőző betegséggel áll szemben, azonban azt is megfigyelte, hogy a papok és apácák között is sok a szifiliszes, - azt találta ki, hogy az egyháziak másképpen kapják a kórt, mint a bűnös világiak. Sokan a világvég eljövetele jelének tartották, mások egyszerűen Isten büntetéseként fogták fel. Franciaországban védőszentje is került a szifiliszeseknek a 16. században Szent Minus (Mèen) személyében. Rajta kívül Szent Denishez

[37] IV. Sixtus pápát (1471-1484) egyszerűen a "szajhák nagylelkű jótevője"-ként emlegették. Sixtus biszexuális, két unokaöccsével tartott fenn homoszexuális kapcsolatot. Az egykorú leírás szerint "csoda számba menő" bordélyt építtetett Rómában, mindkét nem számára. Ebből évi 26 000 aranydukát tiszta jövedelemre tett szert. Pénzért áruba bocsátotta a "férjüket nélkülöző asszonyok" vigasztalását. A busás jövedelemből nemcsak a sixtusi kápolna építtetésére, hanem a "Szent Inkvizíció" anyagi támogatására is futotta. Ez a pápa nevezte ki Torquemadat, a történelem legszadistább gyilkosát a spanyol inkvizíció élére.

(Morton 1961) és Szent Fiacrehoz is sűrűn fordultak a betegek gyógyulásért (Boetsen és Dutour 1994). Pár évtized alatt közismertté vált, hogy az új kór olyan fertőző betegség, amelyet leginkább a nemi érintkezés terjeszt.

A szifiliszesek védőszentje. Szent Minus. 16. századi fametszet

Itália déli területeiről és Spanyolországból kiindulva Nyugat-, és Közép-Európa, majd a Brit szigetek felé terjeszkedett a ragály. Skóciába egy, Nápolyt is megjárt hadfi (aki csatlakozott IV. Jakab skót király seregéhez) hurcolta be 1496-ban. Az új kór annyira gyorsan terjedt, hogy 1497-ben már törvényt az u.n. Grandgore Act-ot hozták ellene (Hudson és Morton 1996). Angliában elsők között kapta meg VIII. Henrik király, aki aztán sorra betegítette meg feleségeit. Hitveseinek sorát megnyitó Aragóniai Katalin szinte évente hozta világra halvaszületett gyermekeit. Ismerve a szifiliszes fertőződésnek azt a következményét, hogy a beteg anya magzatai vagy a méhen belül, vagy röviddel születésük után elpusztulnak, kevés kétségünk lehet afelől, hogy Katalin is ebben a kórban szenvedett. A sorozatos halvaszülés az indoka Henrik kérelmének, t. i., hogy a pápa bontsa fel házasságát. Miután a pápa megtagadta ezt, Henrik megalapította az anglikán egyházat, a szigetország kiszakadt a pápai fennhatóság alól. Akadnak tudósok, akik ezt úgy kommentálják, hogy *a szifilisz nemcsak az angol történelemben, hanem a katolikus egyház első komolyabb vereségében is tevékeny szerepet játszott.* Hiába lépett Boleyn Anna Katalin helyébe, ő is megkapta a francia nyavalyát, aminek következtében több gyermekét is holtan szülte meg, fogsága alatt pedig agyi szifilisze okozta elméjének elborulását. Henrik

történetét, feleségeinek szomorú sorsát ismerjük.

Németországban egy előkelő családból származó szerzetes és népszerű író, Ulrich von Hutten a Mainzban 1519-ben megjelent „De morbo gallico" (A francia betegségről) című művét ekképpen ajánlotta pártfogójának, a hercegérseknek: *„Eminenciádnak ajánlom ezt a művet, nem mintha szüksége volna rá, mert Megváltónk Jézus Krisztus jobb gondját viseli annál eminenciádnak, de hadd legyen meg a könyvtárában, ahol elérhető mindenki számára"*. Hutten lovag[38] könyve nemcsak a szokatlan ajánlósorai miatt érdekes. Maga a szerző is szifiliszben szenvedett, s jó megfigyelőként tüneteit, szenvedéseit, és öngyógyítási próbálkozásait szedte össze írásában.

Sok szó esett már a szifiliszről, ideje hogy röviden szóljak a tüneteiről, lefolyásáról, következményeiről. A betegséget egy dugóhúzó alakú baktérium, a Treponema pallidum okozza. A kórokozó behatolási helyén, rendszerint a nemi szerveken, 3-4 héttel a fertőződés után kialakul a primer sánker. Ez kifekélyesedő, vaskos, kemény, bűzlő és igen fertőzőképes, de fájdalmatlan elváltozás, amelyhez az ágyéki nyirokcsomók fájdalmatlan duzzanata társul. Pár heti fennállás után megjelennek a másodlagos bőrkiütések, amelyek a testet himlő-szerűen borítják el (gondoljunk a litvánok francia-himlő, vagy észtek spanyol-himlő kifejezéseire, amivel a szifiliszt illetik). Ezek is hamarosan kifekélyesednek, nedveznek, vagy elgennyednek. Olykor szarv-szerű hámkinövések keletkeznek, a tenyéren és talpon pikkelyes, lemezes berepedezések és (főként a női) nemi szerveken lapos, lelógó növedékek, az u.n. lapos függölyök képződnek. Valamennyiben hemzsegnek a kórokozók, ezért nagyon fertőzőek. A bőrtünetek mellett, heves, kínzó fejfájás, álmatlanság, csont és izületi fájdalom jelentkezik. Ez az állapot hetekig, hónapokig fennállt, kissé visszahúzódott, majd ismét fellángolt. Rendszerint ebben a szakaszban, egy-két évvel fertőződésük után halt meg a betegek nagy része (egyes vélemények szerint 60-75 %-a) a 16-17. századokban. Viszonylag kevesen élték meg a szifilisz harmadik szakaszának kifejlődését (két-három esztendővel a fertőződést követően), amikor testszerte (májban, szívben, agyban, csontokban stb.) daganat-szerű tömött csomók, a gummák jelentek meg. A gummák elroncsolták a csontokat, zsigereket, s a fertőződöttek maradék hányada ebben a szakaszban pusztult el, 3-5 évvel (ritkán hosszabb idővel) a kórság kezdete után. A szifilisz késői szövődményeit 18. század végéig nem (vagy csak kivételesen) érték meg a betegek. Hazánkban 1795-ből származó,

[38] Hutten a mű megjelenésekor bencés-rendi szerzetes volt. Később a lutheri reformáció híve és terjesztője.

más országokban is a 18-19. század fordulója körül elhunytak maradványain sikerült felismerni a szifilisz okozta kései elváltozásokat. A kór késői stádiumában részben idegrendszeri tünetek, részben szív és érrendszeri elváltozások (szívelégtelenség, koszorúér-szűkület, függőér-tágulat, függőérgyulladás stb.) fejlődnek ki. A progresszív elbutulásos bénulás és a hátgerincsorvadás valamint a keringési szervek eltéréseinek kialakulásához, a fertőződés után, legalább 10-20 esztendőre van szükség. A hátgerincsorvadásban semmivel össze nem téveszthető ízületi elváltozás jön létre (Józsa 2006), ezért mondhatjuk, hogy a 18. század végéig nem találtak késői károsodást. A 19. századig a betegek előbb meghaltak, semmint ez bekövetkezhetett volna.

A korszak legjelentősebb francia sebésze Ambrois Paré (1510-1590) nemcsak azt ismerte fel, hogy a fertőzés a sebészi eszközökkel is átvihető, hanem arra is rájött, hogy a szifiliszes anya megbetegítheti magzatát is, azaz, hogy előfordulhat veleszületett kórkép is. Paracelsus, a hazánkban is megfordult svájci orvos megállapította, hogy a méhmagzat szifiliszes fertőződésének gyakori következménye a szülés előtti, vagy röviddel azutáni elhalás.

Visszakanyarodva Magyarországhoz, először, - a hazánkban is megfordult, - német tudós, Bruckhauseni Grümper József szifiliszről szóló könyve említi 1496-ban, hogy a „kór sanyargatja a Duna partján lakókat és fenyegeti a lengyeleket is". A német humanista értesülései pontosak. Hazánkban és Ausztriában 1495-ben ütötte fel fejét a betegség. Emiatt a Bécsi Egyetemet időlegesen be is zárták. A Linzbauer kódex szintén leírja az 1495 évi szifilisz járványt, s azt is megemlíti, hogy 1499-ben hasonló ragály söpört végig Ausztrián, és valószínűleg hazánkon is (Doros és Melly 1931, Marcsik 1995). Hadnagy Bálint, az igen művelt, tájékozott pálos rendi szerzetes összegyűjtötte és 1511-ben könyvben adta ki Remete Szent Pál budaszentlőrinci sírjánál megesett csodákat. Bálint barát 1498-tól könyve lezárásáig hét olyan férfiről tud, akik ott, a szent sírja mellett (állítólag) meggyógyultak szifiliszükből (valamennyien az 1500-as évek elején). A latin nyelvű könyvében ekképpen jellemzi a betegséget: „quodam morbo quo *franczvar* dicitur", *„franczvar* vulgariter dicitur", azaz, *„betegség, amelyet franczvarnak mondanak"*, illetve, *„közönségesen franczvarnak mondják"*. Egy harmadikról azt írja: „doloribus morbi Gallici", magyarul, fájdalmas *francia kórban* szenvedett. A szifiliszt a legkorábban egy fiatal ferfi gyógyulásakor, 1498-ban említi Az 1500. évben „meggyógyult" ferfi esetében tünettani leírást is mellékel: „...egy írastudó ember súlyosan megbetegedett, különösen a feje fájt, és annyira gyötörte a

torokfájás, hogy a fájdalom miatt már sem enni, sem inni nem tudott, minden tagja és ízülete sajgott, amihez bőséges viszketegség és *franczvar* is társult." Az 1500-as évből még egy kórrajzot említ. Egy másik – időpont megjelölése nélküli –kórrajz egyes szám első személyben íródott: „Tudomására hozom minden Krisztusban hívőnek, hogy a kezemen, a lábamon és vállamon valamiféle betegség volt, ami úgy látszott, *franczvar* lett." Nem tartom lehetetlennek, hogy önmagáról szól ez a rövidre fogott ismertetés. Hadnagy Bálint műve 82 fejezetben 88 csodát ismertet (Józsa 2010), ezek sorában huszonégy esetben fogságból való szabadulásukat köszönhették a szent közbenjárásának. A maradék 67 mirákulumban hét szifiliszes, vagy ahogyan a szerző mondja, franczvaros férfi kórrajza olvasható. Másként kifejezve, a gyógyulást kereső összes zarándok 10,4%-a (!) szenvedett francia betegségben. A tudós fráter precíz ember, négy francus beteg lakhelyét is megemlíti, tőle tudjuk, hogy Budáról, Óbudáról, Váradról, Budaszentlőrincről mentek a csodatevő sírhoz. Ugyancsak négynek a foglalkozását is közli: iparos, világi írástudó (írnok) és két pap. Az egyik éppen Szent Pál testének őrzője, akinek, - úgy látszik, - az ereklye gondozása mellett arra is maradt ideje, hogy valamelyik hölgytől (talán éppen zarándoktól) „beszerezze" a francia betegséget. Az egyik betegről elárulja, hogy sem orvos, sem gyógyszer nem tudta meggyógyítani, másik kettő pedig előzőleg több kegyhelyet, ereklyét is felkeresett, eredménytelenül. A következő évből kelt másik tudósítás a hatvan éves Bakócz Tamás esztergomi érsek szifiliszéről tájékoztat. Montagnana Bertalan a kor nagynevű olasz orvosa azt tanácsolta az érseknek, betegségét hánytatókkal, hashajtókkal, és guajakkal kezelje. A patikaszereken kívül víg kedélyt és „minden délután egy nyugodt coitust" (közösülést), ajánl az idős főpapnak. Úgy tűnik valamelyik gyógymód csak használt, vagy legalábbis tünetmentesítette, mert 1513-ban, Rómában, a pápa választási csatározásokban unokaöccsével, a szintén klerikus Bakócz Péterrel együtt vett részt. Péter atya (ugyancsak szifiliszes) egy tivornyát követő csete-patéban koponya és agysérülést szenvedett. A bárd hegye 4 cm mélyen hatolt fejébe, átfúrva a csontot, roncsolva az agyállományt. Berengario nevű olasz sebész operálta meg, eltávolítván a csontszilánkokat és sérült agyrészeket. A sikeres műtét után ötven nap alatt felgyógyult, amint arról az operatőr könyvében beszámolt (Bakay 1990).

Zsigmond, lengyel herceg, II. Ulászló öccse igen szeretett Budán tartózkodni. Fennmaradtak az 1500 és 1501 évi számadás könyvei, s ezekben

szerepel, hogy a „franczus betegeknek" több alkalommal adott pénz alamizsnát. II. Ulászló másik testvére, Frigyes Kázmér, krakkói érsek, 1503-ban belehalt szifiliszébe. A lengyel főpap baját, - a hazánkban is működő, - nagyhírű Manardus doktor állapította meg és kezelte. Sebeire, kiütéseire mandulatejet és ecettel kevert tormát rakott, vajmi kevés eredménnyel. Csaknem két évtizeddel később, 1521-ben hagyta el a nyomdát Krakkóban Mathias Mechovius „Chronica Polonorum" (A lengyelek története) címet viselő vaskos könyve. Ebben azt állítja a szerző, hogy egy, a római zarándoklatáról visszatérő „kegyes asszony", - aki 1495-96 telét Magyarországon töltötte, - hurcolta be Lengyelországba a szifiliszt. Olvastam olyan véleményt, hogy sokkal inkább a Krakkóban tanuló magyar diákok gyanúsíthatók a kór átplántálásával. Valószínűleg Lengyelország felől érkezett Litvániába a betegség, 1498-ban. III. Iván cár 1499-ben hozott szigorú törvényt, megfékezendő a baj terjedését az Orosz Birodalomban. Észtországban, Tallinban 1495-1496-ban észlelték az első járványt és amiatt a nyilvános fürdőket be is zárták. Mindhiába, mert a ragály több alkalommal (1519, 1520, 1539) megismétlődött. Lettországban 1518-ban, Észtországban 1522-ben hozták létre az első szifilisz-kórházakat. Finnországban 1508-ban, Hämeenlinnában állapítottak meg először tömeges megbetegedést. Litvániában a „paloták betegsége"-ként emlegették, mert elsősorban a városi lakosságot és az arisztokráciát érintette. A 16. századi litván temetők csontjainak 7,5-11,1 %-án mutathatók ki a betegség tünetei (Jankauskas 1994) és csaknem azonos gyakoriságról számoltak be Lettországból Derums és Miltins (1988). Ha ezek a csontelváltozások valóban a szifilisztől származnak[39] (amit erősen kétlek), azt kell mondanom, hogy a Balti Államokban a 16. században sokszor annyi szifiliszes lehetett, mint hazánkban.

Istvánffy Miklós (1538-1615) „A magyarok történetéből" című könyve az 1490-1606 közötti időszakot öleli fel. Azt írja, hogy Budán 1496-ban „pestis járvány dühöngött", ami elől Ulászló király és családja előbb Zsámbékra, majd onnan tovább menekült. Istvánffy ugyan pestisnek mondja az 1496-os ragályt, de más források ezt nem erősítik meg. A járvány időtartama, más körülmények, valamint a már említett írásos emlékek (Linzbauer kódex, Bruckhauseni Grümpeck József könyve, stb.) amellett szólnak, hogy

[39] A szifiliszes "korai" csontelváltozások megállapítása, - még a modern műszeres eljárások felhasználásával is - rendkívül nehéz. Sem Jankauskas, sem Derums és Miltins nem végeztek röntgen, CT, vagy mikroszkópos vizsgálatot. Ezért kórisméjük pontossága, helytállósága - az esetek nagy részében, - kérdéses.

nem pestis, hanem szifilisz okozta a tömeges megbetegedéseket. Négy évvel később, 1500-ban ismét francia betegség pusztított Budán, amint arról egy brassói orvos leveléből értesülünk. Krausz Bálint Brassóból üdvözölte Celtis Konrádot[40] annak okán, hogy szerencsésen sikerült elkerülnie a „gallus kórt". Budán 1510-ben ismét felütötte fejét a betegség, amely ekkor elsősorban a felső társadalmi rétegek tagjai közül szedte áldozatait. Többek között a király kamarása, a francia származású Landeresius Desiderius is megbetegedett. Ulászló ismét pánikba esett, ezúttal előbb Pozsonyig, majd Morvaországba futott családjával a szifilisz elől. Az 1510-es járvány jóval nagyobb terület lakóit érintette, mint a korábbiak. Egész Dunántúl, Buda és Pozsony vidéke, a Felvidék egy része is megszenvedte a bajt. Évtizedeken át meg-megújuló epidémiákról számolnak be. Egy fiúmei orvos szerint a 16-19. századokban az Adria menti területeken is fel-felütötte fejét egy pusztító járvány, amelyet a helyiek skrljevo betegségnek, vagy fiúmei betegségnek neveztek. A kórképet, - amely a 19. század végéig pusztított, - a szifilisszel azonosították (Gruber 2000). Dudith András (egykori pécsi püspök, később protestáns prédikátor) szerint az 1570-es években pusztító brünni járvány (amely a Felvidékre is kiterjedt) szifilisz volt. A renegát főpap „lues brunnogallica"-nak nevezi a ragályt, amelyről más források is beszámoltak (Magyary-Kossa 1929). Semmiféle írásos emlék nem említi a Duna-Tisza közén előfordult tömeges megbetegedéseket. Ennek ellenére hazánk jelenlegi területéről, - mindez ideig, - csak ezen a vidéken bukkantak rá a szifilisz jegyeit magán viselő csontvázleletekre. Előbb (a mai) Szentkirály községben feltárt középkori temetőből előkerült, a 16. század első harmadában meghalt 5-7 éves gyermek csontjain kórisméztünk *veleszületett szifiliszt* (Ferencz és Józsa 1990, Józsa 2006). Pár évvel később, - az előbbi falutól 25-30 km-nyire fekvő településen, - a mai Nyárszentlőrincen - végzett ásatások során került napvilágra a 16. század első harmadában élt, 20-25 éves asszony csontváza, amelyen Pálfi és munkatársai (1994) állapítottak meg *szerzett szifilisz* okozta elváltozást. Marcsik Antónia a szegedi egyetem egykori antropológia tanára, - az újkőkorszaktól a 17. század végéig terjedő

[40] Celtis Konrád, - aki megszervezte a Dunai Irodalmi Társaságot, - maga is nagy szoknyabolond volt. Szeretőinek listáját, cselekedeteiket és a velük való hancúrozásainak leírását négy kötetben adta ki. Nem csodálkozhatunk hát azon, hogy annak ellenére, hogy megúszta az 1500. évi járványt, később mégis megkapta a szifiliszt. Igaz nem hazánkban, hanem Lübeckben. Bajába belerokkant, alig élte túl ötvenedik évét. Természetesen saját kórtörténetét is megírta, sőt gyógyítási tanácsokat is adott

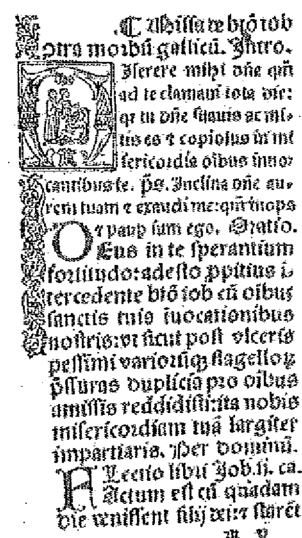
időszakból származó, - közel három és félezer vázlelet között, mindössze egyetlen egy, 45-50 éves korában elhunyt férfi csontmaradványain talált szifiliszes károsodást. Ez a lelet is a Duna-Tisza közén, a Dél-Alföldről való. A Kárpát-medencében a sok ezer beteg közül mindössze ez a néhány csont-lelet hordja magán a szifilisz jeleit. A közelmúltban ismertettük a Bajától 15 km-nyire talált Bátmonostor-Pusztafalu egykori temetőjének anyagát. A máig feltárt legnagyobb hazai sírkertbe, a 14.-15. századokban, három és félezer személyt hantoltak el, többségük a kolostor ispotályában fejezte be életét. A maradványokon több mint hatvan-féle betegséget állapítottunk meg, de szifiliszre gyanút keltő eltérést nem láttunk (Józsa és mtsai 2004, Farkas és mtsai 2004). A Természettudományi Múzeum Embertani Tárának közel harmincezer csontvázán fel sem merült a lueszes elváltozás lehetősége (kivételt képez a már említett 5-7 éves gyermek váza ami a szentlászlói sírkertből került a múzeumba). Az ókori Egyiptomból húszezer, az egykori Csehszlovákiában a 16. század előttről származó tizenegyezer csontvázlelet egyike sem mutatott szifiliszre utaló elváltozást (Mekes 1992). Marques és mtsai (2000) arról számoltak be, hogy a közép-portugáliai Aljubarrotanál 1385-ben, a portugálok és kasztilliaiak között lezajlott ütközetben elesettek tömegsírját exhumálták. Több mint 400 teljes csontvázat, valamint további 1000 személy hiányos vázrészeit hozták napvilágra. Valamennyien férfiak, középkorúak és robusztus termetűek voltak. A hadfiak csontjai számos régi sérülés nyomait viselték, de egyetlen alkalommal sem merült fel a szifilisz gyanújának lehetősége, ami már csak azért is figyelemre méltó, mert a középkorban többnyire a hadseregek terjesztették a járványokat, fertőző betegségeket. A történelmi Magyarország jóval nagyobb területű volt, de a megváltozott határok után más országokhoz került tájakon sem ismerünk újabb leleteket. Az egykori Csehszlovákia jeles paleontológusa összeállította az ásatások alkalmával feltárt kóros csontvázak katalógusát (Vlcek 1984). Ebből is az derül ki, hogy a magyar Felvidék (a mai Szlovákia) területén sem találtak szifiliszes csontleletet a 18. század végét megelőző időkből. Mindez amellett szól, hogy a 16. század előtt nem volt szifilisz, ezt követően pedig a fertőződöttek döntő többsége meghalt, mielőtt kialakulhattak volna a csontelváltozások, illetve a kései tünetek. Ezzel szemben az Újvilágban számos olyan csontváz került elő, amelyeken a harmadlagos stádium jegyei állapíthatók meg. Wilson és Wilson (2000) azt írják, hogy a szifilisz jelenléte a (mai) Texas területén régóta bizonyított, azt azonban nem tudjuk, hogy mikor és

honnan került a betegség oda. A napjaink előtti 3000-5000 éves periódusban, az u. n. középső archaikus korban élt ősindiánok maradványain mutatható ki először a szifilisz. A környező részeken, Floridában és Kentuckyban kb. ezer évvel korábbi vázleleteken figyelhetők meg a szifiliszes csont elváltozások. Mindez azt bizonyítja, hogy a Texas területén éltek legalább ötezer éve szenvedték a kórt, amely valószínűleg Florida felől kerülhetett oda. Az Egyesült Államok déli és délnyugati területein, Mexikóban, Kubában, Haitin, Peruban, Kolumbiában, Argentinában egyaránt jelen volt a szifilisz a Kolombusz előtti időkben is (Dennie 1962, Merbs 1992, Williams 1932 és 1936, Pearce 1998). A közép-amerikai szárazföldön és a Karib-szigeteken a gyermek-csontvázak felén ismerték fel a veleszületett szifilisz jeleit.

Magyarországon ha nem is járványszerűen, de sűrűn előforduló esetek állandóan jelentkeztek országszerte. Nagyszebenben 1501-ben kórházat (az egykori leprosoriumot) alakítanak ki a szifiliszes betegek elkülönítésére, kezelésére (Magyary-Kossa 1929). A felvidéki kisebb települések patikáiban is tartottak gyógyszereket 1506 után a francia betegség ellen (Siklóssy 1922). II. Lajos király a mohácsi csata előtt elrendelte, hogy még a szifiliszes betegek is szálljanak hadba. Besztercebánya tanácsa olyan ápolókat alkalmazott 1531-ben, akik kizárólag a szifiliszes betegek gondozásával foglalkoztak. I. Ferdinánd Felvidéken garázdálkodó fővezére Katzianner és kegyetlenségéről hírhedt kapitánya, Schnitzbaumer valamint a hadfiak sokasága is francus beteg, s erőszakoskodásaikkal számtalan ártatlan paraszt és polgárleányt fertőztek meg. A kapitányról azt írták 1535-ben, hogy „Schnitzbaumer est homo totaliter morbo Gallico infectus" (Schnitzbaumer a francia betegséggel teljesen megfertőződött ember), ami valószínűleg azt jelenti, hogy egész testén meglátszanak a szifilisz tünetei. Rövid idő multán bele is halt bajába (Magyary-Kossa 1929). Érdekes emléke a szifilisz magyarországi pusztításának, hogy az 1512-ben kiadott esztergomi missale prédikációs szöveget közöl „contra morbum gallicum" (a francia betegség ellen). Később kiderítették, hogy az esztergomi misekönyv nem saját kútfőből való, hanem a passaui missale (1509) szövegét vette át. Nem az egyház erkölcseinek, nagyobb befolyásának köszönhető, hogy a prostitúció, a bordélyok víg napjainak, a fürdők nyüzsgő életének vége szakadt. Rotterdami Erasmus[41], - a kor

[41] Desiderius Erasmus (Rotterdami Erasmus) (1466-1536), maga is fertőződött szifilisszel. Csontfájdalmait, panaszait (amelyek hosszú időn át kínozták) „köszvénynek" vélte. Leveleiben és beszélgetéseiben (például Holbeinnel) gyakran említi, hogy „köszvénye ágyba kényszerítette. Hamvait 1930-ban felemelték, akkor a bázeli egyetem patológus professzora

leghíresebb humanistája, - az 1520-as években vetette papírra: „*Huszonöt esztendőnek előtte semmi sem volt kedveltebb a nép előtt mint a fürdőház, amely manapság fűtetlen és üres. Az új betegség elriasztja az embereket*". Máshol azt írta, hogy nem ismer pusztítóbb kórt, amely szörnyűségesebb és fertőzőbb lenne (Erasmus 1965). Annyira gyakori lehetett környezetében a szifilisz, hogy egy helyen így nyilatkozott róla: „Az akinek sohasem volt szifilisze, nemtelen (t. i. nem nemes ember) és falusi paraszt" (Erasmus 1977). Hazánkban, - éppen a szifilisz terjedése miatt, - zárták be a pozsonyi bordélyházat 1543-ban, s számos más kupleráj is erre a sorsra jutott. A világosfejű orvosok hamar rájöttek a kór fertőző természetére, terjedési módjára. Ennek ellenére többnyire csak tanácsot adtak, de sehol Európában nem vezettek be kötelező rendszabályokat a betegség megfékezésére. Talán azért, mert nagyjából egyidőben lángolt fel szerte a kontinensen, talán mert mindenfelé anarchia volt, s nem akadt hatalom, amely a lakosságot olyasféle megelőzésre kényszerítette volna, mint korábban a leprával, vagy a pestissel szemben. Persze az is igaz, hogy a szifilisz ellen nem lehetett védekezni karanténnal, terjedésének megakadályozására egyetlen mód, a 100 %-os absztinencia lett volna alkalmas, ami azonban nem valósítható meg (Whity 1999). Több mint száz év kellett ahhoz, hogy a betegségtől rettegőket ilyesféle versikékkel intsék óvatosságra:

¶ Missa de beato Iob contra morbū gallicū. Intro.
Miserere mihi dñe qm ad te clamavi tota die: qr tu dñe suavis ac mitis es et copiosus in misericordia oibus invocantibus te. Ps. Inclina dñe aurem tuam et exaudi me: qm inops et paup sum ego. Oratio.
Deus in te sperantium fortitudo: adesto ppitius intercedente btō Iob cū oibus sanctis tuis invocationibus nostris: ut sicut post ulceris pessimi variorumq flagellorum pssuras duplicia pro oibus amissis reddidisti: ita nobis misericordiam tuā largiter impartiaris. Per dominū.
Lectio libri Iob. ii. ca.
Factum est cū quadam die venissent filij dei et starent
m v

A szifilisz ellen írott mise szövegének (Esztergomi Missale) első oldala.

„A nőcske lágyéka
beh ravaszúl harap,
A legszebbé néha,
mily vastagra dagadt.

végezte el a csontok vizsgálatát és terjedelmes monográfiában számolt be megfigyeléseiről (Werthemann 1930). A kórtani, rtg. stb. megfigyelés bizonyította, hogy Erasmus is szifiliszben szenvedett. Oly sok gyötrelmet okozó baja nem köszvény, hanem harmadlagos szifiliszes csontelváltozás volt (Appelboom és mtsai 1986).

Vedd elő a gyertyát,
Vizsgáld meg a tájat,
Jól vigyázz és meglásd,
Soh'sem vallod kárát."

Az 1709-ben készült radványi verseskönyvben ez a „költemény" is megtalálható:

„Én is, hogy megvalljam, tetüled tanultam,
Sok szép mesterséget veled járván kaptam
Némelynek az árát bezzeg meg is adtam,
Máron azmióta betegen kínlódtam
Tizenkettőd hete már az kinlódásimnak
Hatig nem volt szünte sok jajgatásomnak
Nem lelvén ez kínban helyemet magamnak,
Azért tanulj rólam, s írd fel ezt magadnak.
Elsőnek is nézd meg személy ábrázatját
Ha halvány, s a fekély kiverte homlokát
Bár ittas s részeg légy, kerüld társaságát,
Mert nagy keservesen megadod az árát.
Másszor a lépését vedd igaz mértékre,
Ha széles a' se jó, ha keskeny állj félre,
És ha lépésének nem lesz ékessége
Elfutja testedet hamar annak mérge
Harmadszor, nekie ha veres az or(r)a
Azt is ne magyarázd magadnak te jóra,
Mert akadhatsz ily helyt olyan mérges jóra,
Hogy keserves lészen az akkori óra.
Negyedszer, ha mint tót tehén az inát,
Fonja, s hányja-veti, helyrül-helyre magát
Sziszegve nyugtatja méreg nyújtó tagját,
Errül ismered bizonyos mivoltát.
Ötödször, s utólszor citrom legyen veled
Ha aztat Mosóczon, s Bajnóczon nem leled
Gyertyával is megnézd, ezt megcselekedjed
Hogy innen származott kínokat kerüljed

Ugyancsak a 18. század elejéről való, ez az utolsó mutatvány is:

„Lyukaktól tartsatok, bele ne vesszetek
Urak és polgárok, bőkezű ügyvédek,
Banketten írjátok be a jegyzőkönyvbe
Sötétben ki űzi a szerelmet, dőre
Megkapja az Vénus betegségét szépen,
Bolond ki szégyenli gyertyával kezében
Vizsgálja a nőt meg, hogy ne legyen kára,
Csak ha ezt megtette, mászhat fel az ágyra"

Valamennyi versikét Nékám Lajos „A magyar bőrgyógyászat emlékeiből" című könyvéből (1908) idéztem. Azt kell mondanom, hogy a fűzfapoéták elég jó megfigyelők lehettek, de elővigyázatosságuk, ajánlataik, kevés védelmet nyújthattak a fertőzés ellen.

A ragály kitörésekor előbb egymásra mutogattak: nápolyi, vagy francia kór, esetleg galíciai betegség. Aztán 1539-ben megjelent Diaz de Isla spanyol orvos könyve, amelyben azt állítja, hogy jelen volt Barcelonában, amikor Kolombusz kikötött visszatértekor. Bizonygatja, hogy nemcsak látott, de kezelt is több matrózt emiatt a betegség miatt, akik valamennyien az Indiákon (akkoriban így hívták az újonnan felfedezett területeket) kapták meg bajukat. Nem tudni miért várt de Isla negyvenöt évet élményei és tapasztalatai közreadásával. Emlékezete azonban megcsalta, mert Kolumbusz nem Barcelonában, hanem Palosban kötött ki, onnan szárazföldön folytatta útját Barcelonáig. Nálunk a már említett Istvánffy Miklós és kortársa, Gyulaffy Lestár humanista történetírók foglalkoztak először az új nyavalya eredetével. Mindketten azt mondják, az Új Világból ered, sőt Gyulaffy egyenesen (a mai) Perut jelöli meg a kór bölcsőjének. Bár ebben tévedett, a leírás mégis azt bizonyítja, hogy akkoriban mindenki meg volt győződve, hogy a szifiliszt Amerika felfedezése szabadította Európára. Istvánffytól azt is megtudjuk, hogy Forgách Ferenc nagyváradi püspök 1575-ben Itáliába utazott, hogy ott kezeltesse szifiliszét. Bornemisza Péter pedig azt tudja a főpapról, hogy súlyos francú-nyavalyában halt meg. A könyvet író két hazánkfiát azért is említettem, mert ők nem szerepelnek Jean Astruc művében, amelyben 1494-től fogva két és fél évszázad forrásait dolgozta fel. Astruc könyve mindmáig

a legterjedelmesebb összefoglalója a szifilisz európai történetének, mintegy négyszáz hivatkozást tartalmaz az 1740-ben megjelent mű. Fél évezrede minden amellett szól, hogy a kór Amerikából került az öreg kontinensre, ennek ellenére időnként mindig akadnak, akik megkérdőjelezik ezt, s azt hangoztatják, - helytálló bizonyítékok nélkül, - hogy ősidők óta honos az Óvilágban is. A „felfedezett" őskori szifiliszes csontvázleletekről nem szakemberek, (jó esetben biológusok, gyakrabban régészek, történészek), szabad szemmel végzett megfigyeléseik alapján állítják, hogy Kolombusz visszatérte előtt is volt szifilisz Európában. Orvosi előképzettségük hiányában eszükbe sem jut, hogy mikroszkópos, vagy röntgen-vizsgálatokkal igazolják (vagy zárják ki) a csontelváltozások bujakóros eredetét. Érveik megalapozatlanok, nem meggyőzőek, eddig egyetlen pre-kolumbián európai szifiliszes eset sem állta ki az utánvizsgálatok próbáját. Nem feladatom a vitát eldönteni, magam részéről azoknak adok igazat, akik 1494 óta számítják a betegség európai történetét.

A szifilisz ellen nem volt védettsége a kontinens népességének, ezért megjelenése után 150-200 évig heveny, ragályos, nagy halálozással járó kórkép, amely csak a 18. század második felében kezdett „megszelídülni", azaz lassú, idült lefolyásúvá válni. Bár még a 20. század elején is jó néhány gyors, pár héten belül halállal végződő esetet észleltek Franciaországban és Angliában. A 16-17. századokban a betegek kétharmadát-háromnegyedét elvitte néhány hét, vagy hónap alatt, s csak kisebb részüknél mutatott lassabb progressziót, ami azt jelentette, hogy fertőződésük után pár, de legfeljebb 5-10 évig elélhettek, meg-megújuló tünetek és kínok közepette. Ez az időpont, t. i., hogy maximálisan 10 év lehetett a túlélés, az őskórtani leletekből következtethető ki. Ugyanis a betegség kezdete után 10-20 évvel alakul ki a szifilisz késői következménye, a magyarul hátgerinc-sorvadásnak nevezett tabes dorsalis. Ez a gerincvelői károsodás igen jellegzetes csont és ízületi elváltozásokat hoz létre, amelyek alig téveszthetők össze más ízületi bántalmakkal. A 18. század utolsó éveit megelőző időkből nem ismerünk olyan csontváz leletet, sem itthon, sem külföldön, amelyen tabeses ízületi eltérés lenne (Grusz 1937, Józsa 2006). Ebből következtethetünk arra, hogy az 1700-as évek végéig a betegek nem élték túl fertőződésüket legkevesebb 10 évvel, azaz nem volt idő a tabeses ízületi bántalom kialakulására.

Királyok, főurak, főpapok, gazdag polgárok és szegény jobbágyok egyaránt megkapták a francia betegséget. A szegények belehaltak bajukba,

anélkül, hogy megpróbálkozhattak volna valamilyen kezeléssel. Miből is állt a szifilisz kezelése a 16-17. századokban? Említettem, hogy Bakócz Tamásnak hánytatókat, hashajtókat és guajakot rendelt kezelő orvosa. A guajak I. Ferenc francia királynak köszönheti népszerűségét. Valaki azt súgta az uralkodónak, hogy a bennszülöttek ismernek egy olyan fát az Indiákon, amelynek a kérge és nedvéből készült gyantája gyógyítja a betegséget. Nosza felszerelt egy hajórajt, amely átkelt az Óceánon és (a mai) Brazília területén meg is találták a guajak fát. Mérhetetlenül drága, mégis nagyon népszerű gyógyszer lett, királyok, főurak tudták csak megfizetni. A guajak szédítően gyors karrierjét mutatja, hogy 1520-ban már egész könyvet írtak róla, amely Lyonban került ki a nyomdából. A szifiliszes beteg sok volt, guajak kéreg pedig kevés, ezért hamarosan megindult a hamisítása, s a 16. század közepén már minden sokadalomban, vásározó helyeken megtalálható a „guajak"-árus. Ez a hamisított guajak éppen olyan hatástalan a szifilisz kezelésében, mint a valódi, dél-amerikai. A szegényebbek mandulatejjel, sáfránnyal, tormával, mindenféle növényi kivonattal kezelgették francus fekélyeiket, vajmi kevés sikerrel. Időközben valaki kitalálta, hogy az antimon a leghatásosabb szer szifilisz ellen. Használták is nyakra-főre, míg rá nem jöttek, hogy ez az ásvány csaknem mindig együtt fordul elő arzénnal és ólommal. Nem tudható, hány szerencsétlen beteg halt meg, - nem is szifilisze, - hanem arzén, vagy ólommérgezése miatt. Magyarországon, Rozsnyón olyan antimont bányásztak, amelyet sem ólom, sem arzén nem szennyezett, ezért aztán ezt kezdték használni Európa-szerte. Ezzel is kezelték egy időben Báthori István püspök és Bakócz Tamás érsek francia betegségét (Magyary-Kossa 1929), talán mondanom sem kellene, eredménytelenül. A 16. század közepére egyik legfontosabb kiviteli cikké vált a rozsnyói antimon[42]. A gyógyszerként használt ásványok másik nagy favoritja a higany lett. Ezt Paracelsus[43] vezette be a szifilisz terápiájába, úgy tűnik egyes esetekben sikerrel. A cinóber-paszta, - amely nem megfizethetetlenül drága akkoriban sem, - minden korabeli

[42] 1604-ben Lipcsében látott napvilágot Johann Thölde "Az antimon diadalszekere" című könyve, amelyet hamarosan latinra, franciára és angolra is lefordítottak.

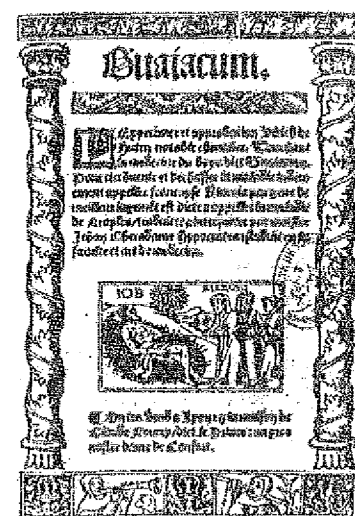
[43] Paracelsus Theophratus Philippus Bombastus ab Hohenheim (1493-1541) svájci születésű német orvos és kémikus, aki az ásványi anyagokkal való gyógyítást bevezette. Paracelsus azt képzelte. hogy a szifiliszt okozó "anyag" kiválasztódik a szervezetből a nyállal és vizelettel. Ezért kezdte alkalmazni a higanykloridot (kalomel). amelynek mérgezési tünetei között mindig megfigyelhető a nyáladzás és az igen bő vizeletürítés. "Practica" című tanulmányában a szifilisz kezelése során szerzett tapasztalatait összegezte. Természetesen nemcsak a higanyvegyületeket, hanem pl. az antimont is javasolja erre a célra is.

A guajakárús képe. 16. századi fametszet.

patikában megtalálható. Nemcsak higany kenőcsöt, hanem száz-féle higanyos pilulát, higany-gőzölést is alkalmaztak (Bossman-Jergelsma 1988, Lindskog 1997). A higany ugyancsak erősen mérgező anyag, számtalan halálesetnek volt okozója. A higanykezeltek nagy részében pedig idült mérgezés alakult ki, amely olykor több panaszt és kínt okozott a betegnek, mint maga a szifilisz (O'Shea 1990). Hutten lovag, - akiről korábban már szólottam, - a mainzi hercegérseknek dedikált művében részletesen leírta saját terápiás próbálkozásait. Francus fekélyeit mész-vízzel mosta (ami használhatott, mert erős fertőtlenítő szer), testét higany-kenőccsel kenegette. Összesen tizenegy, több hétig tartó kenő-kúrát végzett el, s ezalatt reggelente elmajszolt egy mogyorónyi guajak gyantát. Mindezek eredménytelenségét látva, más gyógymódra tért át. A lignum sanctum (szent fa = guajak fa) kérgének főzetét iszogatta negyven napig, eközben csak kenyeret és mazsolát evett, s napi 3-4 órán át zárt, fűtött szobában izzasztotta magát. Könyvének negyedik fejezetében beszámol idült higanymérgezésének tüneteiről, a fogínygyulladásról, fokozott nyálelválasztásról, fogainak kihullásáról, állandó gyomor-

bélhurutról, vizelet kiválasztási zavarról és idült tüdőbántalomról. Nem részletezem Hutten lovag öngyógyítási kísérleteit, egyik sem használt. Körülbelül kilenc évig szenvedte baját és 35 éves korában meghalt. Ilyen, vagy nagyon hasonló lehetett a szifiliszes betegek gyógykezelése a három részre szakadt magyar hazában is. A szegényebbjének torma, sáfrány, más növények, mészvíz, a gazdagabbaknak rozsnyói antimon, higany, guajak a medicinája. Méliusz Juhász Péter Herbáriuma (1578) többféle gyógynövényt, vagy azok kivonatát ajánlja a „francusságra", de ezek sem értek sem többet, sem kevesebbet, mint a méregdrága patikaszerek. A füves-könyv a guajak-fát „franczus fának" magyarítja, s megemlíti gyógyhatását. A guajak forgács teáját ivókúrára is, borogatásra is javallja.

Az 1520-ban megjelent, a guajakról szóló könyv első lapja.

A guajak főzetét sok egyéb bajra is fogyasztották. Nádasdy Tamás levélben számolt be arról, hogy Bécsben megbetegedvén (valószínűleg tüdőgyulladása volt), a „fraczusok vizét" itta, s ettől meggyógyult (Magyary-Kossa 1929). Méliusz Herbáriumában számos kórra, egyebek mellett fogfájásra, hideglelésre (malária), köszvényre, vizelethajtónak, hasvízkór (ascites) kezelésére is ajánlja a lignum sanctum főzetét. A francus sebre-fekélyre más növények (Centaurium maior, görögszéna stb.) lisztjét és főzetét is hasznosnak tartja Méliusz. Sopron város híres sebésze, Frankovith Gergely, az 1588-ban megjelent „Hasznos és fölötte szükséges könyv" című művében a maga által kreált 123 (nem tévedés, százhuszonhárom!) növényből timporált kenetről büszkén állítja, hogy: „Franczut kenni és kötözni használ". A gyógyszerek további részletezés helyett, csak a „végeredményt" közlöm: A szifilisz kezelésére mintegy tízféle fémet és közel félszáz növényt próbáltak ki a 16. században.

Az ezerötszázas évek közepére már általánosan elfogadott, hogy az új betegség fertőző. Bornemisza Péter (1579) egyenesen a prédikációi között mondta, hogy „.... *sokféle betegség ragadó, mint az viszketeg, az francu, ...*

A szifiliszes betegek vizsgálata. 15. századi fametszet.

önmagában is ragadó természetű". Elsősorban Itáliában, de hazánkban is egyre többen igyekeztek megtalálni a megelőzés módozatait. A legegyszerűbb tanács, - amint az idézett versekben olvashattuk, - az, hogy gyertyával vizsgálja meg a férfi a nő nemi szerveit, ágyék-táját, s ha azon fekélyt, vagy sebet talál ne közösüljön. Óhatatlanul felmerül a kérdés, vajon a nők hogyan védekezhettek beteg partnereik ellen ? Vajon ők is gyertyával vizsgálták meg a hímtagot ? Vagy csak a férfi egészsége számított ? Azt hiszem ez utóbbi lehetett a gyakorlat, pedig hát a nők is csak a férfiaktól kapták a francia nyavalyát! Sokat nem használhatott a vizitálás, mert a szifiliszes elváltozások gyakran a hüvely belsejében helyezkedtek el, ahová gyertyával nem tudtak bevilágítani. Népszerű eljárás volt a „citrom-próba", ami abból állt, hogy citromlével kenték be a nemi szerveket, s ha csípte (mint ahogy a savas lé csípi a hámfosztott területeket), akkor szifiliszesnek vélték a partnert. Jóval hatásosabb lehetett (legalább is a férfi számára), az az 1542-ből származó orvosi javaslat, hogy a közösülés után azonnal mossák meg a hímtagot timsós vízzel, vagy vasgálic oldatával (Magyary-Kossa 1929). Faloppio olasz orvos könyvében, - amely halála után két évvel, 1564-ben jelent meg, - arról számolt be, hogy ezeregyszáz férfin próbálta ki az általa szerkesztett vászon-kotont, s azok közül senki nem kapta meg a szifiliszt. Persze kérdéses, hogy hány partnerük szenvedett szifiliszben ? Ugyancsak a 16. század közepe táján kezdett elterjedni a kecskék hólyagjából készült és a hímtagra húzható óvszer, amely már valóban hatásos eszköz a kór terjesztésének megelőzésében (Himes 1973, Youseff 1993). Arra is akad adat, hogy a kecske hólyagjából készült zsákocskát a hüvelybe helyezték, mintegy kibélelve azt. Ilyen esetekben a hímtag nem érintkezett

közvetlenül a hüvely falával, talán volt is preventív hatása mindkét fél részére (Himes 1973), s amellett a terhesség megelőzésére is szolgált. Sokkal egyszerűbb „eszköz" a vágóhidakon kapható, a hús felületéről levont hártya, az izompólya, amellyel a férfiak tekerték be nemi szervüket a közösülés előtt. Nem tudjuk mennyire bizonyult hatásosnak a fertőzés megelőzésére (Himes 1973).

Hazánkban is egyre több embert foglalkoztatott a hol járvány-szerűen, hol csak halmozottan fellépő kór. Izabella királyné udvari orvosa Tectander József 1536-ban, Baselban megjelent tudományos műben összegzi a magyarországi szifilisz körül szerzett tapasztalatait. Ugyanebben az évben hagyta el a nyomdát Bolognában I. Ferdinánd király udvari orvosának, Mathiolusnak „De morbi gallici curandi ratione" (A francia kór észszerű gyógyítása) című könyve. Bár Mathiolus főként Prágában működött, de többször járt Magyarországon is, elképzelhető, hogy tapasztalatai egy részét itt szerezte. Verancsics Antal, a későbbi esztergomi érsek, így hálálkodott az 1530-as években írt költeményében:

„Egy a szerencse, Dorottya nemet mondott nekem akkor,
s még halogatta kicsit vélem a hancúrozást,
mert elrondítaná minden tagomat ma a franckór,
hogyha egész testünket összetapasztja Vénus"
(Hegyi Gy. fordítása)

Méliusz Juhász Péter a puritán református püspök ekképpen vélekedik egy asszonyról: *„.... kívül szép, mint a kurva, belül dög franczus"*, - majd folytatja, - *„azért hogy az ő franczussága meg ne tessec, öltözettel és sok szaggal orvosollia magát".* A főpap jó megfigyelő volt, a középkorban, késő reneszánszban a kozmetikumok egyik feladata a szagok közömbösítése, eltüntetése (Blanco-Davila 2000). A lutheránus Bornemissza Péter (1584) pedig azt írja egy kortársáról, hogy *„orcáját elette a franczu".* A közerkölcsöket ostorozva ekképpen kesereg: *„....akik az ő szemérmes testöket, akár férfiú, akár asszony, eresztik szüntelen való latorságra, soknak elrohad, megszakad, megbüdösül, megfranczosúl, és sok számtalan kínját vallja. Minden teste kívül és belül megfekélyesül".* Jól érzékeli, a sűrűn váltott nemi partner, a mindenkivel való lefekvés következményeit: *„-- kólikák, köszvények, franczuk".* Heltai Gáspár (1552) a részegség következményének tartotta a kurválkodást,

fajtalankodást és a nemi bajokat. A Ponciánus császár históriájában (1572) pedig úgy vélekedik, hogy *„....őket testi szabadságban, mind az ő kívánságok szerint felnevelik .... mely annak utána természetté válik.... És ekképpen vesznek el ki bujaságban, ki francuban...".* A buzgó katolikus Kis Péter (1564) a négy főbűnt (t. i. bálványimádás, kevélység, zsarnokság, házasságtörés) megtoldja egy ötödikkel: *„.... gyűlöletes szodomitaság, ami az emberi természettel ellentétes".* Péter atya szerint a paráznaság, szüzek megbecstelenítése mindennapos. *„Szinte egyetlen emberi nemzettség sem képes megőrizni .... a szemérmet a vérfertőzéstől és szörnyűséges paráznaságtól",* amelyeknek következménye, - mint állítja, - a „gyógyíthatatlan baj", a szifilisz. Fontos tényt közöl Kis Péter velünk. A korabeli szóhasználat szerint ugyanis szodomitaságnak nevezték a homoszexualitást. Okfejtéséből arra következtethetünk, hogy a szodomiták (homoszexuálisok) között is felüthette fejét a szifilisz.

Ha a költők, történetírók, orvosok, egy-egy józan életű pap megállapításait vesszük alapul, azt kell mondani, hogy a 16. század végén a magyarországi lakosságnak legalább 15-20 %-a lehetett szifiliszes. A kór, akkor és még évszázadokig gyógyíthatatlan, magától el nem múló. Terjedését felgyorsította a török előrenyomulása, az ország részekre szakadása. Ha rekonstruálni próbálnók a korabeli fertőzöttséget, elsősorban a császári részeken (Dunántúl, Felvidék), valamivel kisebb mértékben a török megszállta középső területeken, s legkevésbé Erdélyben pusztított a 16. században a szifilisz. Voltak olyan területek, ahol a lakosság 25-30 százaléka megkapta a francia betegséget.

Mohács után - 1600-ig

A mohácsi csatavesztés egyenes következménye volt II. Ulászló és II. Lajos több évtizedes, csak az élvezeteknek élő, az ország dolgaival keveset törődő politikájának. A középkor legerősebb reguláris serege, a Fekete Sereg évtizedekkel korábban szétzüllött, sem az ország védelmére, sem gazdasági ügyeinek rendbetételére nem fordított gondot egyik uralkodó sem. A Dózsa-féle parasztháború, majd az azt követő kegyetlen megtorlás tovább gyengítette az amúgy is csőd szélén álló országot. Mohácsra a hirtelen összecsődített nemesi hadak mentek, amelyeknek semmi esélyük nem volt a túlerőben lévő, fanatizált török sereggel szemben. Az egyetlen, korszerű hadsereg, Szapolyai János vitézei nem vettek részt a csatában. A hatását máig is éreztető nemzeti tragédiát előbb fel sem fogta az ország népe, nemessége. Tetézte a bajt, hogy összefogás helyett folytatódott, sőt felerősödött a civakodás, széthúzás. A középső területeken mind nagyobb részeket hódított meg a török. Az nyugati és északi területeken Habsburg Ferdinánd országolt, kisebb gondja is nagyobb volt, mint a török elleni hadakozás. Inkább Szapolyai, majd János-Zsigmond ellen fordította haderejét. Szapolyai Budán töltötte 1529-1530 telét. Szerémi tudósítása szerint ez a négy hónap igen víg mulatságok közepette telt, az udvar ifjúságának „módjában állt a szép nőknek udvarolni". A káplán azt is tudni véli, hogy János királynak egy debreceni széppasszony, Kardosné volt a szeretője, akinél jöttében-mentében gyakran meg is szállt. Szapolyai is megkötötte „kötelező" dinasztikus házasságát, s 1539-ben Izabella királynét is megkoronázták. A budai várban tovább tartott a víg élet, az udvar mit sem tanult Mohácsból, ott folytatták, ahol II. Lajos abbahagyta. A végeredmény: az egykor hatalmas Magyar Birodalom három részre szakadása. A hódoltsági részeken valóságos népirtást végzett a török, a királyi országrészben a hitviták és a vallásüldözés gyengítette, tizedelte a lakosságot. Erdély többé-kevésbé mentes a vallásüldözéstől, de a fejedelemség

sem kerülhette el az állandó háborúskodást. Szapolyait és Erdélyt anyagilag kimerítették az állandó háborúskodások. Morone, pápai követ 1542-ben - miközben tudomást sem vesz a török terjeszkedéséről, - azon siránkozik, hogy Magyarország hamarosan egészében lutheránussá válik. Tény, hogy a reformáció az egész országban talajra talált, s igyekezett a szellemileg, erkölcsileg széthullott társadalmat ismét talpra állítani.

Milyen új szokásokat, erkölcsöt hozott a töröknek nevezett, de valójában ezernyi népből összeálló hódító? A magyarságtól idegen, saját morálját és szokásait plántálta át. Az iszlám jog és egyházjog merőben eltér a kánonjogtól, s a protestáns egyházakétól. A mohamedán vallás engedélyezi a többnejűséget, - s ha a férfi anyagi és fizikai erejéből futja, akkor, - a négy felesége mellett még meghatározatlan számú ágyast is tarthat az igazhivő. A katolikus egyház tiltja a válást, a protestáns egyházak bizonyos körülmények között engedélyezték, a mohamedán férfinak meglehetősen könnyű (a nőnek csaknem lehetetlen) megszabadulni házastársától. A keresztény tanítás mindkét fél házasságtörését bűnnek tekinti, a Koránban csak a nő hűtlenségéről esik szó, a férfi külső kapcsolatait, feleségei mellett tartott számos ágyasával folytatott viszonyát nem tekinti házasságtörésnek. Az ószövetségi törvények halállal büntetik a homoszexualitást (3 Mózes, 20, 13) és az állatokkal történő nemi érintkezést (3 Mózes, 18, 23-24), s tiltó álláspontot képvisel a 20. század utóljáig valamennyi keresztény egyház és felekezet. A Korán elengedi a férfi homoszexuálisok büntetését, ha azok megbánást tanúsítanak, a leszbikus nőket viszont életük végéig házi őrizetre kárhoztatja (Korán, 1987). A kereszténység nem végez körülmetélést a fiúgyermekeken, az igazhivőknél ez a művelet kötelező. Bármilyen nőgyűlölet is uralkodott a középkori katolikus egyházban, az meg sem közelítette azt a nő-elnyomó gyakorlatot, amit a próféta könyve előír a muzulmánoknak. (A számtalan egyéb különbség, - a szent háború, böjt, szesz tilalom stb.- nem tartozik témámhoz, ezért ezeket fel sem sorolom).

Tudjuk, hogy az írásba foglalt egyházi és világi törvények és a gyakorlat között milyen nagy különbségek alakultak ki valamennyi középkori európai országban. A magyar lakosság, - beleértve az egyházi személyeket is, - a kereszténység felvételétől fogva, szinte sohasem tartották be a katolikus egyháznak a szexualitást szabályozó rendelkezéseit. Az iszlám egyházjog jóval liberálisabban bánik a szexuális életre vonatkozó rendelkezésekkel, mégis lényegében ugyanez a magatartás alakult ki a muzulmán népek körében

is. A Korán előírásait is sokan és sokszor megszegték, ha nem tetsző tilalmat tartalmazott. Érdemes összevetni az arabul írott, de a törökök körében is nagy népszerűségnek örvendett „Illatos kert" c. szex-könyv (an-Nefwazi 1983) tudósításait és a Korán nemi élettel kapcsolatos rendelkezéseit. Az „Illatos kert" bevezető mondata ekképpen hangzik:

„Hála legyen Allahnak, aki a férfiúi örömök forrását a nő hasadékába helyezte és úgy rendelte, hogy a férfi dárdája nyújtsa a legnagyobb yönyört a nőnek". Ilyen bevezető mondat után nem csodálkozhatunk, ha természetesnek veszi, sőt arra biztatja a nőket, hogy minél több férfival létesítsenek kapcsolatot, s nem talál semmi kivetni valót a leszbikus szerelemben, az állatokkal való aktusban sem. Mindezek ellentétesek a Korán parancsolataival.

Nemcsak az irodalomban, a valóságban is óriási különbség a vallás-erkölcsi előírások és a törökországi gyakorlat között. Egy magyarországi német mérnök 1554-től két évet töltött Isztambulban és Kis-Ázsiában. Az éles szemű megfigyelő részletesen beszámol a török erkölcsökről. Az utca népének házasságáról így summázza véleményét: „Az asszonyok úgy tartják el a férfiakat, hogy felszarvazzák őket, azok pedig maguk kerítik el feleségeiket". Az asszonyok *„többen közösen felkeresik valakinek a házát, ahol már több gazfickó van együtt, aztán egymással állatok módjára bujálkodnak".* Később így folytatja: *„Az egész Konstantinápoly mind merő kurválkodás és szodómia".* Dernschwan szerint a főváros lakói *„nem mások mint ebfajzatok, szodomiták, akik fiúkkal és állatokkal is fajtalankodnak."* Nemcsak a háremekben, asszony-házakban, hanem a mindennapi életben is gyakori a leszbikus kapcsolat. Bármelyik 16. századi úti beszámolót forgatjuk, mindegyikben ilyen, vagy hasonló erkölcsökről, szokásokról olvashatunk. Ezt a „morált", vagy inkább immoralitást hozta magával és honosította meg a hódító. A hódoltsági területeken egy-két évtized alatt a magyar lakosság is nagyrészt átvette a „török módit", s arra is akad példa, hogy a megszállók kegyeit keresők – a nagyobb török méltóságoknak - fiúgyermekeket küldtek ajándékba. Thuri Farkas Pál, Tolna város református iskolájának rektora terjedelmes írásban számol be a hódoltsági területeken élők szokásairól, nyomorúságairól. Az 1550-es években. „Mindennapi látványosság, hogy a polgárok feleségei elhagyva egykor tanácsbeli, egyébként gazdag férjeiket, akikkel eddig éltek, férjhez mennek" a törökökhöz. Majd ekképpen folytatja: „Némelyek megverik feleségüket azért, hogy jelentéktelen sérelem miatt a törökhöz szökjenek át. Nem hiányoznak olyanok sem, akik a feleségük rossz tettét ismerik, de

titkolják....." Elbeszéli, hogy Eszéken „... a fiúgyermekekből a legnagyobb zsarnoknak minden évben tizedet fizetnek. Ezek közül választják ki a széptermetűeket". Az Oszmán Birodalom magyarországi végvidékeinek, elsősorban a dunamenti települések szexuális erkölcseiről, egy-egy fennmaradt dokumentum alapján Fenyvesi László: „Paráznák és szoknyapecérek" (1988) c. könyve számol be részletesen, igen olvasmányosan. Amint ebből is kiderül nemcsak fajtalankodás, erőszak, homoszexualitás, hanem igaz szerelem, gyengéd kapcsolat is előfordult a hódító és a rabigát nyögő lakosság fiai-lányai között.

A reformáció lutheri ága a felvidéki és erdélyi szász városokban vetette meg lábát, majd hamarosan Buda, Zemplén és Borsod is csatlakozott, s 1549-ben elkészült a magyarországi lutheránus hitvallás, a Confessio Pentapolitana, amelyet később I. Ferdinánd és Oláh Miklós érsek is elismerni kényszerült. A kálvini reformáció a Tiszántúlon, Erdélyben, Baranyában, Somogyban, Vasban, Zemplénben szerzett egyre több hívet. A katolikus papok, szerzetesek tömegével állnak a reformáció zászlaja alá. Arra is akad példa, hogy főpapok fordítanak hátat a római egyháznak. Dudith András csanádi, majd pécsi püspök volt, de kilépett az egyházból, áttért a kálvinista hitre és megnősült, (emiatt Rómában jelképesen megégették). Hamarosan fia született és ebből az alkalomból 1573 november 23-án kelt magyar nyelvű levélben üdvözölte barátját, Forgách Ferenc nagyváradi püspök. „Értem, hogy az Isten kegyednek fiat adott, kin igen örvendek. Magam felől azt írhatom, hogy még nem nősztem (házasodtam). Immár örömest megnőszném, mert pápától is diszpenzációm vagyon, de nálunk igen szűk az ember, nincs hozzám illendő ember. Immár nem tudom az Isten mit ad, de akaratom az, hogy messze ne halaszthassam," (tervének végrehajtására nem maradt ideje, mert Forgách püspök pár évvel később belehalt szifiliszébe). A Debreceni Hitvallás szükségesnek tartotta, hogy az erkölcsi állapotok megjavításával is foglalkozzék. A Hitvallás szellemében 1575-ben azzal vádolták Benedek Orsolyát, hogy bájitallal több személyt házasságtörésre vett rá. Jóllehet a Hitvallás halálbüntetést helyez kilátásba a paráználkodóknak, ilyen megtorlásra mégis igen ritkán került sor. Az 1530-as évektől kezdve a református településeken (elsőként Nagykőrösön), majd később a lutheránus városokban is szokásba jött a házasságtörésért, paráznaságért kiszabott eklézsia-követés. A bűnöst a szószék mellé állították, vagy fekete padra ültették, háttal a gyülekezetnek, letakarták fekete posztóval. Így kellett egy héten át templomba

járnia, majd kisebb-nagyobb pénzbírságot fizetett, esetleg a haját is lenyírták. A pénzbírságot, - amit vagy az eklézsia, vagy a község kapott, - *kanpénznek, bikapénznek* nevezték. Az 1557-es esztendőben Kanizsán történt meg az alábbi, bohózatnak is beillő, de dokumentumokkal igazolt, s végig a legnagyobb komolysággal tárgyalt skandalum. Nagy János deák szerelemre csalogatta szolgálóját, noha már nős ember volt. A turpisság kiderült, s a deákot börtönbe vetették (a szerelmes szolgáló leányt nem zaklatták), és arra ítélték, hogy felesége vágja le a fejét. Ha az asszony erre nem volna kapható, akkor János deák legyen neje hóhérja. Ezt azzal indokolta az ítélet, „... mert az asszony jól tudta, hogy kegyelme a szolgáló leánnyal latorkodott volt". Ha János sem hajlandó ártani megunt feleségének, akkor fizessen ötven forintot a bíráknak. A paraszti gyakorlatiasság jól tudta, hogy sem a deák, sem asszonya nem emelnek kezet egymásra, eleve a jókora pénzbírságra számítottak. János deák azonban túljárt valamennyiük eszén, ugyanis tömlöcéből megszökött, magával vitte a szolgáló leányt (Magyary-Kossa 1929).

Úgy tűnik, hogy a szárnyaikat bontogató protestáns egyházak erkölcs-javító szándéka nem sok eredménnyel járt, sem a főurak, sem a polgárság, de még a parasztság körében sem. Szerémi adja hírül, hogy 1538-ban a budai várban lézengő főurak lakomára hívták meg a polgárokat. A férfiakat leitatták, az asszonyokkal pedig (mai kifejezéssel élve) csoportos szex-orgiát rendeztek. Egyetlen polgárasszony, - Szijártó Tamásné, - akadt, akinek nem volt ínyére az erkölcstelenkedés és nem vett részt a kicsapongásban. Az 1540-es évektől kezdve pedig éppen a reformáció fellegvárainak számító Felvidékről és Erdélyből maradtak fenn tömegesen adatok a korabeli polgárság viselt dolgairól. A kolozsvári országgyűlés 1571-ben határozatban mondja ki: „Az városokban az parázna személyeket, kik házasságnak kötelékében vannak (!!) a bírák minden időben ne csak ablegációval, számkivetéssel büntessék, hanem az efféléket .... kedvezés nélkül megbüntetni, megöletni, ha kik pedig kötésben (házasságban) nincsenek, az elébbi articulus szerint megvesszőzzék és kiűzessék a városból". Néha nem is kiűzetés ellen háborogtak, hanem azt sérelmezték, hogy a bíró káromkodott, s a delikvenst nemcsak kurafinak, hanem agg eb leányának mondta, ami kb. ugyanolyan sértés akkoriban, mint ha napjainkban valakit szukának neveznek. A bordélyok továbbra is legálisan működtek, de a titkos prostitúciót és a házasságon kívüli kapcsolatokat igyekeztek megszüntetni, s ennek egyik módja a kicsapatás. A kolozsvári városi rendszabály így intézkedett 1575-ben: „Az leányzóknak is

kik csak magoknak henyélésében valaki házánál laknak, a poroszlók kalitkába zárják, majd a cigányok a városkapun kikísérjék" (Matolcsi 1987). Sok foganatja nem lehetett a rendelkezésnek, mert jó évtizeddel később, az 1588 évi rendszabályok között ezt találjuk: „Minthogy penig sok gonosz bűnben élőket értenek az városban, kinek két feleségét és sok kinek penig ha egy vagyon is vele nem lakik egy kenyéren. Leányzók is sokan vagynak, akik nem tiszták jámbor életbeliek, azonképpen özvegyek is, legyen gondjuk szorgalmatosan hogy az ilyen személyeket kitisztítsák minden válogatás nélkül". A város cirkalmasan megfogalmazott articulusából kiderül, hogy a 16. század utóján bizony gyakori lehetett a bigámia, a vadházasság, sok a nem jámbor életű leányzó és özvegy az akkoriban 8 000-10 000 lakost számláló Kolozsvárott. A kincses városban a piactéri vaskalickába zárták azt a leányt, aki este 10 óra után nem tartózkodott otthon, hanem az utcán kóborolt. Hasonló intézkedést hozott a városi tanács Lőcsén, Munkácson, Egerben is. A titkos prostituáltakat pedig éppúgy kicsapatták Lőcsén, Sopronban, Magyaróváron Kassán, mint Kolozsvárott (Magyary-Kossa 1929). A lakatos céh alapszabályzatának hatodik articulusa azzal akarja megakadályozni a házasság felbomlását, „Hogyha penig valaki feleségét idegen helyen elhagyja, avagy törvény nélkül tőle elválik, efféle tizenötöd napnál tovább ne művelhessen". Heltai Gáspár „Száz fabulája" (1566), egyben erkölcsrajz is. A mesékben szó van kikapós nemes asszonyokról (ki tudja hányan lehettek?), a 99. fabulában pedig az ördög elviszi a nemes urat és feleségét, aki „... cifrázásával számos szomszédságbeli nemes urat bűnre csábított". Schesaeus Christianus, erdélyi szász humanista „Pannónia romlása" című művének hatodik könyvében Kendi Anna, gazdag várúrnő históriáját mondja el. Az asszony, Török János felesége, ráunt férjére és viszonyt kezdett egy apróddal. A férj - nem akarván ügyet csinálni, - előbb vidéki birtokára küldte az ifjút, de a távolság ellenére folytatódott a szerelem és napvilágra került a házasságtörés, mindkettőjüket halálra ítélte. Kendi Anna már három gyermek anyja, amikor szerelmi kapcsolatot kezdeményezett, bár a tárgyaláson igyekezett bizonygatni, hogy mindhárom gyermeke a férjétől való.

Székelyföldön az emberek tudomásul vették a házasságon kivűli nemi kapcsolatokat, hamar napirendre tértek fölöttük, s csak kivételesen fordultak a szabad székelyek bíróságához, a Székekhez. Az Udvarhely Szék törvénykezési anyaga 1569-1591 között több mint kétszáz per iratait tartalmazza (Demény és Pataki 1983). Nagy részt birtokháborítási, örökösödési,

becsületsértési[44] ügyek, amelyek között mindössze egyetlen per tárgya a paráználkodás. Történt pedig, hogy 1590-ben Sereczien János panaszt tett Pribék Gergely ellen, mert az „... megh hasasította volna az eo (ő) leániát" Katát. A rettentő lassan folydogáló bírósági eljárás során rengeteg tanút hallgattak meg. Ezek nemcsak azt tudták, hogy vacsora után Pribék még a saját fiait is kiverte a házból, hogy a leánnyal hentereghessen kettesben, hanem azt is elmondták, hogy - noha még élt a felesége, - Gergely úr más leányzókkal, néha kettővel is együtt lakott. Pribék egyik szolgája tudta, hogy felesége „.... beste kwrwa, te giakrabban vagj ágiassa Pribéknek, ne hogj nekem" (mai nyelven: beste kúrva, te gyakrabban vagy ágyasa Pribéknek, semmint nekem). Az asszony bevallotta, hogy „... vele is hálok", amire az ura jól elverte párját, de sem el nem vált tőle, sem per nem lett belőle. Más tanúk emlékeztek rá, hogy látták Pribéket a mészárszékben (!!) paráználkodni Soljmossi Jánosnéval. Ezt is beírták a jegyzőkönyvbe, de egyik fél ellen sem indult eljárás. Úgy tűnik, hogy Pribék Gergely amolyan „falú bikája" lehetett Udvarhelyen aki elismerte, hogy Kata leány gyermeke valóban tőle származik. A tanúk által felsoroltak közül még egyetlen esetet említek, amikor a tornácon egy szolgáló, annak leánya, Pribék és fia vettek részt csoport szexben. A vádlott ki is jelentette, „énnekem zabadsagom vagion arra, ahol kaphatok bazok". Azért időztem kissé hosszasabban az udvarhely-széki periratnál, mert számos tanulsággal szolgál. Az apa nem 15 éves leánya megrontásáért, hanem annak teherbe ejtéséért perel. Kata és Pribék közös megegyezéssel folytattak tartós kapcsolatot, noha a leány jól tudta, hogy a házban ott él szeretőjének beteges felesége is. A tanúk is, a bíróság is tudomásul veszi, hogy a per idején már nem a terhes leánnyal, hanem egy másikkal él együtt az alperes. Az aktushoz két személy kell, nemcsak Pribéknek vethető szemére csapodársága, hanem azoknak a leányoknak, asszonyoknak is, akik lefeküdtek vele. Ezeket személy szerint is ismerte, közösüléseiket, orgiáikat olykor látta is a környezet, valószínűleg tudta a hatóság is, mégsem indult egyikőjük ellen sem eljárás, s mindössze egyetlen alkalommal fordult elő, hogy a férj elverte hűtlenkedő feleségét.

Erdélyben tehát mind a lakosság, mind a hatóságok tudomásul vették, s szemet hunytak a szabados erkölcsök fölött és csak magán indítványra került

[44] A sértett rendszerint azzal fordult a Székhez, hogy kurvának, kurafinak, beste léleknek nevezte őt az alperes. Volt olyan pereskedés, ahol a sértettet és anyját is lekurvázta a gyalázkodó. Az egyik panaszos azt sérelmezte, hogy haragosa szerint "az fehir agghiar (fehér agár) farka alatt tartom hitemet, tisztességemet"

sor büntető perre. Nem egészen így volt a királyi országrészben, elsősorban a Felvidéken. Ott a régi, vegyes lakosságú városokban talán konzervatívabbak, talán nagyobb figyelmet fordítottak mások dolgaira, de jóval több a felelősségre vonás, mint az másik két országrészben. Kassán Máté ötvösmester feleségét a Hernádba fojtották, mert nemcsak férjének legényével, hanem több más férfival is szerelmi viszonyt folytatott. A férjet, - aki tudott aszszonya viselt dolgairól, - és a vétkező ötvös legényt száműzték a városból (Magyary-Kossa 1929). A házastársak gyakran szemet hunytak párjuk külső kapcsolatai felett. Ez annyira gyakori lehetett, hogy még Werbőczy törvénykönyvben is külön passzus foglalkozik azokkal akik tudván társuk hűtlenségét, abba belenyugszanak. A Tripartitum nem tartja hivatalból üldözendőnek a házasságtörést. A homoszexualitás, - noha török hatásra országszerte terjed, - olyan bűn a kassaiak szerint, hogy „.... még említeni is nagy vétek melytől Isten oltalmazzon minden keresztény embert". A homoszexuálisokat többnyire halálra ítélték. Gombos András nemes ellen 1574-ben eljárást indítottak pedofilia és szodómia vádjával. A kassai per kimenetelét nem ismerjük, de az irat érdekes kifejezést őrzött meg, Az egyik tanú szerint a vétkest „...... sodomiticusnak, natium vellicatornak,. (vulgo seghtekerew-nek [seggtekerőnek])" nevezik. A magzatelhajtást végzőt és az abortáló anyát száműzték a felvidéki városokból, a csecsemőgyilkosra halálbüntetés várt. A paráználkodás, házasságtörés büntetései azonban arra felé is enyhültek. A házasságtörőket már nem földelték el élve, mindössze pénzbírság, megszégyenítés, kiközösítés várt rájuk. Ha nem házas embereknek volt kapcsolata, akkor azokat megdorgálták, vagy megszégyenítették. Arra is akadt precedens, hogy Lőcsén egy szolgálót és egy aranyműves legényt tetten értek, de mivel a férfi feleségül vette a lányt, a büntetés elmaradt. Lőcse városa legfeljebb egy-két napra kalickába küldte a paráználkodót (többnyire csak a leányt, asszonyt), vagy rövidebb-hosszabb időre kiutasították a városból. Házasságon kívül évek óta együttélő, több gyermeket világra hozó teplicei unokatestvéreket csak kiutasítják Lőcse körzetéből, de más büntetést nem szabnak ki. Molitor Andrást viszont máglyán égették meg 1556 augusztusában, mert saját lányát tette viselőssé. A leány is hasonló sorsra jutott, miután világra hozta gyermekét (Magyary-Kossa 1929). Selmecbányán 1586-ban egy tizenhárom éves leányt (!!) megintenek, mert a mezőn fiúkkal paráználkodott, anyja is dorgálásban részesült, de egyéb megtorlásban nem volt részük (Magyary-Kossa 1929).

A török megszállás, Erdély függőségi viszonya egy új, - addig nem létező, - üzletágat, a leánykereskedelmet indította el. Bár nem volt hiány Törökországban sem asszonyokból, mégis mind bővebb lett a török „piac", egyre több leányt szállítottak a nagyurak, vagy éppen a szultán háremébe. Szapolyai János kegyeltje Gritti Alajos (a velencei dózse törvénytelen fia), előbb csak ajándék gyanánt küldött fiatal lányokat az isztambuli udvarhoz, később szervezett leánykereskedést alakított ki, amely nemcsak Erdélyből, hanem Budáról és a hódoltsági részek más településeiről is szállította a hölgyeket a török uraknak. Jól jövedelmező lehetett, Gritti mérhetetlenül meggazdagodott ebből és más üzelmeiből. Nem tudjuk pontosan, hogy kik lehettek a haszonélvezői, szervezői, de kétségtelen, hogy nemcsak leánykereskedelem dívott, hanem mind több fiatal fiút is szállítottak a homoszexuális török uraknak.

Irodalom

Acsádi Gy., Nemeskéri J.: History of human life span. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1970.

Ádám P.: Az udvari szerelem és társadalmi háttere. In: Oláh T. (szerkesztő): Fejezetek a szexualitás történetéből. Gondolat Kiadó. Budapest. 1986.

Anonymus: Gesta Hungarorum. (fordította: Paizs D.). Magyar Helikon Kiadó. Budapest. 1975.

Appelboom T., Rouffin C., Vanherweghem J.L., Van den Branden J.P., Ehrlich G.: Can a diagnosis be made retrospected? The case of Desiderius Erasmus. J. Rheumatol. 13, 1181-1184, (1986).

Aretino P.: A hetérák tudománya. Hellas Verlag. Wien. 1921. (Hasonmás kiadás Budapest. 1991).

Árpádkori legendák és intelmek. (szerkesztő: Érszegi G.) Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1985.

Athleta Patriae. Szent László tanulmányok.(szerkesztő: Mezey L.) Szent István Társulat kiadása. Budapest. 1980.

Bakay L.: Surgical treatment of brain laceration in 1513. Surg.Neurol. 25, 568-570, (1990).

Balassi Bálint versei. Balassi Kiadó. Budapest. 1994.

Balassi Bálint és a 16. század költői. I.-II. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1979.

H.Balázs É.: Mátyás a kortársak között. Budapest. 1957.

Balogh B., Oszóczki K.: A nagybányai ötvöscéh a XII.-XVII. században. In: Csetri E., Jákó Zs., Tonk S. (szerkesztők) Művelődéstörténeti Tanulmányok. Kriterion Kiadó Bukarest, 1979. (121-187 old.).

Bankl H.: A Habsburg-ház betegei. Sziget Kiadó. Budapest. 1999.

Bauer B.: A nő. Tanulmányok a nő testéről, lelkéről, nemi életéről és

erotikájáról. 8. kiadás. Novák és Társa Kiadó. Budapest. 1927.

Bäder A.: A nő. Az őskortól a reneszánszig. Medicina Kiadó. Budapest. 1964.

Bäder A.: A nő. A reneszánsztól a 18. század végéig. Medicina Kiadó. Budapest. 1968.

Benda K.: Észrevételek a Báthory Zsigmond-analizishez. In: Rákosné. Ács K.: Vallanak a betük. Magvető Kiadó, Budapest. 1985.

Benedek I.: Hügüeia. Az európai orvostudomány története. Gondolat Kiadó. Budapest. 1990.

Benedek I.: Varázslás és orvoslás az azték, maya és inka birodalomban. Magvető Kiadó. Budapest. 1976.

Bernáth B.: A szerelem titkos nyelvén. Gondolat Kiadó. Budapest. 1986.

Bitskey I.: A hitviták tüzében. Gondolat Kiadó. Budapest. 1978.

Blanco-Davila F.: Beauty and body: the origin of cosmetics. J. Plast.& Reconstr. Surg. 105, 1196-1204, (2000)

Boetsch G., Dutour O.: La syphilis une position-clè entrè Eros et Thanatos. In: Dutour O., Pálfi Gy., Berato J., Brun J.P. (szerkesztők) The origin of syphilis in Europe. Before or after 1493?. Ed.Errance, Paris. 1995. (249-259 old.)

Bonfini A.: Mátyás király (fordította: Geréb L.) Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1959.

Bonfini A.: Beszélgetés a szűzességről és a házasság tisztaságáról. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1985.

Bornemisza P.: Ördögi Kísértetek. (1578). Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1980.

Bornemisza P.: Ötkötetes Prédikációskönyv (1573-1578) In: Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1980.

Bosman-Jelgersma HA.: Pharmacy in the Middle Ages. Organorama. 25, 12-19, (1988).

Bozsóky, P.L.: A Jeruzsálemi Latin Királyság. Agape Kiadó, Szeged, 2004.

Brantome Seignur de Pierre de Bourdeille: Kacér hölgyek. Európa Kiadó. Budapest. 1986.

Buda B.: A szifilisz a kései középkorban. In: Oláh T. (szerkesztő): Fejezetek a szexualitás történetéből. Gondolat Kiadó. Budapest. 1986.

Buda Város Jogkönyve I.-II. (Kiadta: Blazovics L., Schmidt J.) Szegedi Középkorász Műhely Kiadása, Szeged. 2001.
Buzinkay G.: Kő sem mutatja helyét. A királysírok pusztulása. Corvina Kiadó. Budapest. 1986.

Cawthorne N.: A pápák szerelmi életrajza. Budakönyvek Kiadó. Budapest. 1997.
Czeglédy K.: Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1969.
Csorba Cs.: Regélő váraink. Magyar Könyvklub kiadása. Budapest. 1997.

Deák P.: Forgách Zsuzsanna (1582-1632) Budapest. 1885.
Demény L., Pataki J (szerkesztők): Székely Oklevéltár. Új sorozat. I. kötet. Kriterion Kiadó. Bukarest. 1983.
Dennie C.C.: A history of syphilis. C.C. Thomas., Springfiels/Ill. 1962.
Dernschwan H.: Erdély-Besztercebánya-törökországi útinapló (fordította:Tardy L.) Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1984.
Derums V., Miltins A.: Paläopathologische Angaben über die Syphilis in Baltikum. Dermatol. Monatschr. 174, 554-561, (1988).
Doros G., Melly I.: A nemi betegségek kérdése Budapesten. I. Budapest Székesfőváros Házi Nyomdája. Budapest. 1934.
Dömötör T.: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina Kiadó, Budapest, 1981.
Dutour HG.: Les contacts entre les marins de Colomb et les femmes D'Hispaniola au courd du premier voyage. In: Dutour O., Pálfi Gy., Berato J., Brun JP. (szerkesztők): The origin of syphilis in Europe. Before or after 1493? Ed.Errance. Paris. 1995. (233-236 oldal)
Dümmerth D.: Az Árpádok nyomában. Panoráma Kiadó. Budapest. 1977.

Erasmus D.: The Colloquies of Erasmus. (angolra forditotta Thompson C.R.). Univ. Press. of Chicago. Chicago. 1965.
Erasmus D.: Opera omnia. vol. 5. In: Temkin I.: Double faces of Janus and other essays in the history of medicine. John Hopkins Univ. Press, Baltimore. 1977. (475.oldal)

Éry K.: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: Kovács L. (szerkesztő): Honfoglalás és régészet. Balassi Kiadó. Budapest. 1994. (215-224 oldal)
d' Errico F., Villa G., Fornaciari G.: Dental esthetics of an Italian Renaissance noblewoman, Isabelle d' Aragona. A case of chronic mercury intoxication. Ossa 13, 207-228, (1988).

Farkas Gy., Józsa L., Paja L.: Developmental anomalies and other pathological lesions of the sternum in a medieval osteological sample. Acta Biol. Szeged. 48, 39-42, (2004).
Fenyvesi L.: Paráznák és szoknyapecérek. Garabonciás Kiadó. Budapest. 1988.
Ferencz M., Józsa L.: Congenital syphilis on a Medieval skeleton. Anthropologie. 30, 95-98, (1992).
Fónagy I.: A mágia és a titkos tudományok. Bibliotheca Kiadó. Budapest. 1943.
Fornaciari G., Castagna M., Tognetti A., Tornaboni D., Bruno J.: Syphilis in an Renaissance Italian mummy. Lancet, 8663, 164, (1989)
Fornaciari G., Castagna M., Tognetti A., Vlacava P., Bevilaqua G.: New observations on a case of treponematosis (venereal syphilis) in an Italian mummy of the 16th century. In: Dutour O., Pálfi Gy., Berato J., Brun JP. (szerkesztők): The origin of syphilis in Europe. Before or after 1493? Ed.Errance, Paris, 1995. (206-210 oldal).
Frankovith G.: Hasznos és fölötte szükséges könyv. Monyorókerék. 1588. In: Szlatky M. (szerkesztő): Minden doktorságot csak ebből kísértek. Magvető Kiadó, Budapest. 1983.
Fraknói V.: A magyar királyválasztások története. Athenaeum Kiadás, Budapest. 1921.
Fügedi E.: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Magvető Kiadó. Budapest. 1981.
Fügedi E.: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Gondolat Kiadó. Budapest. 1986.

al-Garnati utazása Kelet és Középeurópában, 1131-1152. Gondolat Kiadó. Budapest. 1985.
Geréb L.: A magyar középkor költészete. Budapest. 1949.

Gerézdi R.: A magyar világi líra kezdetei. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1962

Gerézdi R.: Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1968.

Gerics J.: A Tátony-nemzetségről. Adalékok egy krónikahely értelmezéséhez. Történelmi Szemle, 9, 1-24, (1966)

Geszti János: Kapisztrán Szent János csodái. In: Madas, E., Klaniczay, G. (szerkesztők): Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból. Osiris Kiadó, Budapest. 2001. (403-478. oldal).

Goldwin RM.: History of attempts to form vagina. J. Plastic & Reconstructive Surgery. 51, 319-329, (1977)

Gombos A.: Catalogus fontium historiae Hungaricae. I-III. Budapest. 1937-38. (2473 sz.).

Groák L.: Egy király születése. Krúdy Gyula orvostörténeti adalékai. Orvosi Hetilap. 138, 85-87, (1997).

Grossing S.H.: A Habsburgok szerelmi élete. Magyar Könyvklub kiadása. Budapest. 1994.

Gruber F.: Skrljevo disease - two centuries of history. Int. J. Sex. Transm. Dis. & AIDS, 11, 207-211, (2000).

Grusz F.: Dermatológiai és sebészeti érdekességek régi sírmezők koponyáin. Orvosi Hetilap, 85, 333-335, (1937).

Grzesik, R.: Szent Kinga krakkói hercegnő élete és csodái. In: Madas, E., Klaniczay, G. (szerkesztők): Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból. II. Osiris Kiadó, Budapest. 2001. (118-180. oldal).

Szent Szalóme Legendája. U.o. (91-117. oldal).

Gyöngyösi G.: Arcok a magyar középkorból. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1984.

Győrffy Gy.(szerkesztő): A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Gondolat Kiadó, Budapest. 1975.

Győrffy Gy. (szerkesztő): Julianus barát és Napkelet felfedezése. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1986.

Győrffy Gy.: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest. 1959. (107-119 oldal)

Győrffy Gy.: István király és műve. Gondolat Kiadó. Budapest. 1977.

Győrffy Gy.: A kabar kérdés. Forrás, 15, 20-28, (1983).

Győrffy I.: A káromkodás. In: Győrffy I.: Alföldi népélet. Gondolat

Kiadó, Budapest. 1983.(448-452. oldal)

Hadnagy Bálint: Remete Szent Pál csodái. In: Madas, E., Klaniczay, G. (szerkesztők): Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból. Osiris Kiadó, Budapest. 2001. (369-402. oldal).

Harksen S.: Nő a középkorban. Corvina Kiadó. Budapest. 1976.

Házi J.: A Képes Krónika festője. Soproni Szemle, 21, 114-122, (1967)

Hegedűs A.: Népélet és jogalkotás a középkori Újlakon. Forum Kiadó. Újvidék. 1983.

Heltai G. (fordítása): Cisio magyar nyelven és az ég járásának és csillagoknak különb-különb természetének folyásából való practica, melyből gyermekeknek születéseknek természetek és napoknak mivolta megismertetnek, azaz magyar planétás könyv. Heltai Gáspár nyomdája. Kolosvár, 1595 Hasonmás kiadás Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 1985.

Heltai G.: A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus (1552). Ponciánus császár históriája.(1572). Mindkét mű: In: Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1980.

Heltai, G.: Magyar Krónika. Colosvárott, 1575. Új kiadása: Európa Kiadó, Budapest. 1978.

Hess A.: Chronica Hungarorum (fordította: Horváth J.). Magyar Helikon Kiadó. Budapest. 1973

Himes NE.: Medical history of contraception. St. .Martin Press. New York. 1973.(187-188 old).

Holl B.: A középkori magyar Jeruzsálem-járás és Pécsváradi Gábor utazásának néhány tanulsága. In: Fügedi E. (szerkesztő): Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Gondolat Kiadó, Budapest. 1986.

Horváth H.: Zsigmond király és kora. Budapest. 1937. (19 és 65. oldal)

Hudson M., Morton S.: Fracastoro and syphilis: 500 years on. Lancet, 348, 1495-1496, (1999)

Huizinga J.: A középkor alkonya. Európa Kiadó, Budapest. 1996.

Hüse L., Szathmáry L., Gurály, E.: Az Észak-Tiszántúl egy reprezentatív 10-11. századi népességének szociodemográfiai állapota. In: Farkas Gy., Pálfi Gy., Molnár E. (szerkesztők) : Honfoglaló magyarság - Árpád-kori magyarság. JATE Kiadás Szeged. 1996 . (125-135 old.)

Irott források az 1050-1116 közötti magyar történelemből. (Szerkesztő:

Makk, F., Thoroczkay G.) Szegedi Középkorász Műhely kiadása, Szeged. 2006. A szövegben felhasznált és idézett részek: 1) Szent László király törvénykönyvei 85-98. , 111-118, 146-161, 2) Altaichi Évkönyvek 70-84, 3) Kálmán király I. Törvénykönyve 169-192, c 4) Konstanzi Bernold: Krónika, 204-208, 5) Az I. Esztergomi Zsinat határozatai: 218-235, 6) A II. Esztergomi Zsinat határozatai: 248-251, 7) Névtelen Gall: A lengyel fejedelmek cselekedetei: 252-264, 8) Prágai Kozma: A csehek Krónikája: 277-292, 9) A Somogyvári Apátság alapításáról (1091): 135-140, 10) Orosz Őskrónika: 315-318. oldalak.

Istvánffy M.: A magyarok történetéből. (fordította Juhász L.) Budapest. 1962

Iványi B.: Közlemények Szepes vármegye múltjából. Lőcse. 1912. (II. kötet 22.oldal)

Jankauskas R.: Syphilis in Eastern Europe: Historical and paleopathological evidences. In: Dutour O., Pálfi Gy.: Berato J., Brun JP. (szerkesztők): The origin of syphilis in Europe. Before or after 1493 ? Ed.Errance, Paris 1995. (237-239 oldal)

Jónás I., Sz.: Árpádházi Szent Erzsébet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1985.

Józsa L.: Pathográfiák legendákban és szentté avatási iratokban. Orvosi Hetilap 129, 1487-1488,(1988).

Józsa L.: A tenotómia ókori és középkori írásos és rajzos emlékei. Orvostörténeti Közlemények, 115/116, 9-23, (1986).

Józsa L.: Betegség-leírások középkori krónikákban. Orvosi Hetilap, 128, 639-640, (1987).

Józsa L.: Magyar királylány a modern európai kórház megteremtője ? Therapia Hungarica 41, 153-156, (1993).

Józsa L.: Volt-e leprabetegség a középkori Magyarországon ? Orvosi Hetilap, 135, 1243-1244,(1994).

Józsa L.: A honfoglaló és Árpád-kori magyarság egészsége és betegségei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1996.

Józsa L.: Orvoslás a Bibliában. Móra Kiadó, Budapest. 1998.

Józsa L., Farkas Gy.: Ostitis-osteomyelitis középkori vázakon. Osteologiai Közl. 12, 207-214 (2004).

Józsa L.: Paleopathologia. Elődeink betegségei. Semmelweis Kiadó. Budapest, 2006.

Józsa L.: A kórházi ápolás kialakulása a 11-14. században Magyarországon. Debreceni Szemle. 16, 10-22, (2008)

Józsa L.: Középkori uralkodóink betegségei. Históriaantik Könyvesház kiadása, Budapest, 2010.

Józsa L.: Szifilisz egy magyarországi legendában. Orvosi Hetilap, 151, 231-233, (2010).

Jung K.: Folklóradatok egy középkori pillérfő értelmezéséhez. In: Hoppál M., Szepes E.:(szerkesztők): A szerelem kertjében. Szépirodalmi Kiadó, Budapest 1987. (75-90 oldal)

Kállai G.: Szent László fája. Valóság, 29, (4) 86-99, (1986)

Karthauzi Névtelen: A Néma Barát megszólal. (szerkesztő: Madas E.). Magvető Kiadó, Budapest. 1983. (528-544. oldal)

Kelemen E.: A szepesi szászok büntető igazságszolgáltatása. Miskolc 1931.

Kensey AC., Pomeroy WB., Martin CE., Gebhard PH.: Sexual behaviour in the human female. Saunders, Philadelphia. 1953.

Képes Krónika (fordította: Geréb L..) Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1971.

Kis P.: Magyarázat (1564) In: Régi Magyar Könyvtár. Balassi Kiadó, Budapest. 1993.

Klaniczay, G.: Az 1083 évi magyarországi szentté avatások. In: Fügedi, E. (szerkesztő): Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. (15-32 old.)

Klaniczay G.: Az Anjouk és a szent királyok. In: Tüskés G.(szerkesztő) Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Magvető Kiadó, Budapest. 1986. (65-88 oldal)

Klaniczay T (szerkesztő): Magyarországi humanisták. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1982.

Knell RJ. : Syphilis in Renaissance Europe: rapid evolution of an introduced sexually transmitted disease? http://rspb.royalsocietypublishing.org/subscriptions.

Koestler A.: A tizenharmadik törzs. Kabala Kiadó, Budapest.1990. (28. oldal)

Korán (fordította: Simon R.) Helikon Kiadó, Budapest 1987.

Kőhalmi K,U.: A steppék nomádja lóháton, fegyverben. Akadémiai Kiadó, Budaβest. 1972.
Körmendi, T.(fordító): Szent László király II törvénykönyve, Sszent László király III. törvénykönyve. In: Makk, F., Thoroczkay, G (szerkesztők) : Írott Források az 1050-1116 közötti magyar történelemről. Szegedi Közép-Korász Műhely kiadása, Szeged, 2006. (85-98 és 111-118 oldalak).
Knapp É.: Remete Szent Pál csodái. In: Tüskés G. (szerkesztő): Mert ezt Isten hagyta. Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Magvető Kiadó, Budapest, 1986. (65-88 oldal)
Kristó Gy.: Az aranybullák évszázada. Gondolat Kiadó, Budapest. 1976.
Kristó Gy.: História és kortörténet a Képes Krónikában. Magvető Kiadó, Budapest. 1977.
Kristó Gy., Makk F.: Az Árpád-ház uralkodói. I.P.C. Könyvek Kft. Gyoma. 1996.
Krohn Gy.: A finnugor népek pogány istentisztelete. Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest. 1908.
Krónikáink magyarul. (szerkesztő: Kulcsár P.) Balassi Kiadó, Budapest. (45-68, 106-122, oldal).
Krúdy Gy.: Mohács. Szépirodalmi Kiadó. Budapest. 1979.
Kulcsár Zs.: Igy éltek a lovagkorban. Gondolat Kiadó, Budapest. 1967.
Kulcsár Zs.: Rejtélyek és botrányok a középkorban. Gondolat Kiadó, Budapest. 1978.
Küküllei János: Lajos király krónikája. Osiris Kiadó, Budapest. 2000.
Kürti B.: Honfoglaló magyar sírok Szeged-Csongrádi úton. In: Farkas Gy., Pálfi Gy., Molnár E. (szerkesztők) : Honfoglaló magyarság - Árpád-kori magyarság. JATE Kiadás Szeged. 1996 . (59-63 oldal)

Laakso J.: Uralilaiset kansat (Uráli népek). WSOY Kiadás (Finn nyelven) Helsinki. 1991. (49-122 oldal)
Lahermo P.: Mitochondrial and Y chromosomal variation in the Finno-Ugric speaking peoples. Turun Yliopisto, Turku. 1998.
Lakó Gy. (szerkesztő): A magyar szókészlet finnugor elemei. I.-III. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1971-1973.
László Gy.: A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben. Kolozsvár, 1942.
László Gy.: A népvándorláskor művészte Magyarországon. Corvina Kiadó, Budapest. 1972. (111-117 oldal)
László Gy.: Varázslat egy középkori falusi templomunkban. In: László Gy. Régészeti tanulmányok. Magvető Kiadó, Budapest. 1977. (186-210 oldal)
László Gy.: A magyar nők élete a honfoglalás korában. In: László Gy.: Régészeti tanulmányok. Magvető Kiadó, Budapest. 1977. (321-329 oldal)
László Gy.: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944. Hasonmás kiadás, Múzsák Kiadó Budapest 1988.
László Gy.: Vértesszőlőstől Pusztaszerig. Gondolat Kiadó, Budapest. 1974. (238 oldal)
László Gy.: A Szent László-legenda középkori falképei. Tájak-Korok-Múzeumok Kiadás. Budapest. 1993.
László Gy.: A Szent László-legenda falképei. Életünk, 22, 324-352, (1985).
Lewin, L.: Die Gifte in der Weltgeschichte. Walter de Gruyter, Berlin, 1920. (245 old.)
Lindskog B.I.: Kvicksilver i medicinhistorien (Higany az orvostörténelemben) (svéd nyelven) Läkartidningen (Stockholm), 94, 3732-3738, (1997).
Lukács Zs.: A Szent László legenda a középkori magyar falképfestészetben. In: Mezey L. (szerkesztő): Athleta patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez. Szent István Társulat kiadása. Budapest. 1980. (161-204 oldal)
Lukianosz. Összes Művei (Szerelmeskedések. fordította: Kárpáty Cs.). I.kötet (793-822 oldal) Magyar Helikon Kiadó, Budapest. 1974.
Madas, E., Klaniczay, G. (szerkesztők): Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból. Osiris Kiadó, Budapest. 2001.
Magyar Anjou Legendárium (Hasonmás kiadás) Helikon Kiadó, Budapest. 1975.
Magyary-Kossa Gy.: Magyar Orvosi Emlékek. Magyar Orvosi Könyvkiadó, Budapest. I.-IV. kötet. 1929-1933.
Major RH.: A világ legnagyobb járványai. Laurent Kiadó, Budapest. 1996.
Makk F., Thoroczkay G (szerkesztők): Írott források az 1050-1116 közötti magyar történelemről. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Szeged. 2006.
Makk, F.: Megjegyzések II. István történetéhez. in: Horváth J., Székely Gy.: Középkori kútfőink kritikus kérdései. Memoria saeculorum Hungariae.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974. (253-259 old.)
Makk, F.: Megjegyzések II. Béla történetéhez. Acta Univ. Szeged. Acta Historica, 40, 31-48, (1972).
Makoldy S.: A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig. Ethnográfia, 33, 125-126, (1918).
Malory T.: Arthrur királynak és vitézeinek a Kerekasztal lovagjainak históriája. Háttér Kiadó, Budapest. 1996.
Mandel K.: A nőkről szóló magyar törvénycikkek Szent Istvántól napjainkig. Grill Kiadó, Budapest. 1922.
Mályusz E.(szerkesztő): Zsigmond-kori oklevéltár. I.-II. Akadémiai Kiadó Budapest. 1951-1958.
Marcsik A.: Data to the epidemiology of syphilis in ancient population in central Europe In: Dutour O., Pálfi Gy., Berato J., Brun JP.(szerkesztők): The origin of syphilis in Europe. Before or after 1493 ? Ed.Errance Paris, 1995. (233-236 oldal)
Marques C., Matos V., Cuhna E.: The skeletal remains from a great Medieval Portuguese battle. Am. J. Phys. Anthropol. Suppl. 30, 220, (2000).
Masson G.: Impéria impériuma. Magvető Kiadó, Budapest. 1977.
Marzio G(aleotto): Könyv Mátyás király tetteiről. In: Kulcsár P (szerkesztő): Humanista történetírók. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1977.
Matolcsi I., Sebestyén L., Szalay K. (szerkesztők) : Kincses Kolozsvár. I. kötet. Magvető Kiadó, Budapest. 1987.
Méliusz P.: Herbárium. Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznáról (1578). Kriterion Kiadó, Bukarest. 1979.
Merbs C.F.: A New World of infectious disease. Yearbook of Physical Anthropology. 35, 3-42, (1992).
Mezey L.: Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei az Árpád-kor végén. Budapest. 1955.
Miklóssy J.: A budapesti prostitució története. Népszava Kiadás, Budapest. 1989.
Miller TS.: The birth of the hospital in the Byzantine Empire. J.Hoppkins Univ. Press. Baltimore, 1985.
Miskolczy, I.: Nápolyi László. Századok, 61, 311-350 és 499-523, (1927)
Mojzsics D. (szerkesztő): Régi magyar öltözködés. Magvető Kiadó, Budapest. 1983.

Molnár J., Simon Gy.: Magyar nyelvemlékek. Tankönyvkiadó, Budapest. 1977.
Moór E.: A nyelvtudomány, mint az ős- és néptörténet forrástudománya. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1963.
Moran JAH (fordító és kiadó): The Roman de la Rose. Univ. Press of Georgetown. Georgetown, 1995.
Moravcsik Gy.: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1984.
Morton R.S.: St. Denis - patron Saint of syphilitics. Brit. J. Vener. Dis. 37, 285-288, (1961).
Munkácsi B.: Vogul népköltési gyűjtemény. I.-IV. kötet. Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, Budapest. 1902-1922.

an-Nefzawi M.: Illatos kert (forditotta: Kiss I.) Medicina Kiadó, Budapest. 1983.
Nemeskéri J.:: Az Ivády nemzetség belházasodási tendenciái és hatásuk Ivád népesedéstörténetére. Anthropológiai Közlemények. 20, 13-54 (1976).
Nemeskürty I.: Diák, irj magyar éneket. A magyar irodalom története 1945-ig. Gondolat Kiadó, Budapest. 1983.
Nébenführer I.: A syphilis történeti kutatásának útja. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei, 10, 3-32, (1960).
Nékám L.: A magyar bőrgyógyászat emlékeiből. Budapest. 1908.
Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Oláh M.: Egy kurvás és iszákos rágalmazóra. In: Klaniczay T. (szerkesztő): Magyarországi humanisták. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1982.
Oláh T.: Fejezetek a szexualitás történetéből. Gondolat Kiadó, Budapest . 1986.
O'Shea JG.: Two minuts with Venus, two years with Mercury. Mercury as an antisyphilitic agent. J. Roy. Soc. Med. 88, 342-345, (1990).

Quetel C.: La maladie de Naples. Historie de la syphilis. Ed. Seghers, Paris. 1980 és 1986.
Quevedos y Villegas F.: Wunderliche Traume. München. 1919. (35. oldal)

Pálfi Gy.: The first osteoarcheological evidence of leprosy in Hungary. J. Osteoarcheology 1, 99-103, (1991).

Pannonius (Janus) Munkái Latinul és Magyarul. (Csorba Gy. szerkesztő) Tankönyvkiadó, Budapest. 1972.

Pap I, Józsa L: A rare hair developmental abnormality (pili multigemini) and loussines on hair remains from a Medieval grave. Annls. Hist.-Nat. Mus. Natn. Hung. 81, 251-259 (1990).

Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt I.-II. Budapest. 1893. (II.kötet 259-260 oldal)

Pauler Gy.: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest. 1907. (29-77 oldal)

Pearce J.M.: A note on the origins of syphilis. J.Neurol. Neurosurg. Psychiatry, 64, 542-543 (1998).

Pécsváradi G.: Jeruzsálemi utazás. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1984.

Puskely, M.: Árpád-házi ifjabb Szent Erzsébet tössi legendája. In: Madas, E., Klaniczay, G. (szerkesztők): Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból. Osiris Kiadó, Budapest. 2001. (308-330. oldal).

Radó, P. (szerkesztő): Az egyház szentjei. Palladis Rt., Budapest, 1940.

Rásonyi L.: Török eredetű magyar személynevek. Forrás 15, 78-84, (1983).

Ráth-Végh I.: Az erényöv. Magvető Kiadó, Budapest. 1980.

Rätsch Ch.: A szerelem fűveskertje. Az afrodiziákumok a történelemben és mitoszokban. Terra Kiadó, Budapest. 1994.

Regiomontanus J: Csízió avagy a csillagászati tudományoknak rövid és értelmes leírása (Heltai Gáspár fordításában 1471/1575) Hasonmás kiadás, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 1986.

Regöly-Mérei Gy.: Palaeopathologia II. Az ősemberi és a későbbi emberi maradványok rendszeres kórbonctana. Medicina Kiadó, Budapest. 1962.

Regöly-Mérei Gy.: A syphilis története. Élővilág, 9, (6) 42-46, (1964).

Rimay János Összes Művei (összeállította: Eckhardt S.) Budapest, 1955.

Rotenburgi János deák magyar nyelvmestere. In: Molnár J., Simon Gy.(szerkesztők): Magyar Nyelvemlékek. Tankönyvkiadó, Budapest. 1977. (64-66 old)

Sachs H.: Nő a reneszánszban. Corvina Kiadó, Budapest 1977.

Sadaniemi M., Vesikansa J. (szerkesztők): Nykysuomen sanakirja (A finn nyelv értelmező szótára) I-VI. Porvoo-Helsinki. 1970.

Schesaeus Ch.: Pannónia romlása. (Fordította: Hegedüs I.) In: Klaniczay T.: Janus Pannonius - Magyarországi humanisták. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1982.

Schlägli szójegyzék. In Molnár J., Simon Gy. (szerkesztők): Magyar nyelvemlékek. Tankönyvkiadó, Budapest. 1977. (57-61 old)

Siklóssy L.: A magyar középkor erkölcse. Táltos Kiadó, Budapest. 1923.

Siklóssy L.: A régi Budapest erkölcse. Corvina Kiadó, Budapest. 1972.

Simons P.: Lesbian (in)visibility in Italian Renaissance culture: Diana and other cases of donna con donna. J. Homosex. 27, 71-122 (1994).

Smith, L.: Sex and obscenity in medieval art. J. Pharm. Plann. Reprod. Care, 35, 65-66, (2009)

Soltész I.: Árpád-házi királylányok Európában. Győztes és bukott csillagok. Gabo Kiadó, Budapest, 2002.

Soltész I.: Árpád-házi királynék. Szentek és szeretők. Gabo Kiadó, Budapest, 1999.

Stoll B.(szerkesztő): Pajkos énekek. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1984.

Szabolcsi B.: A magyar zenetörténet kézikönyve. Magyar Kórus kiadása, Budapest. 1947.

Szabó A.: II. Lajos inkubátora. Lege Artis Medicinae. 9, 702-703, (1999).

Szabó Gy.: Középkori anekdoták. Kriterion Kiadó, Bukarest. 1976.

Szatmári I.: Fracastoro Jeromos tankölteménye a francia kórról. (Magánkiadás), Budapest. 1909.

Székely A.: A szerelem krónikája. Officina Nova Kiadó, Budapest. 1988.

Szendrey Á.: A magyar néphit boszorkánya. Magvető Kiadó,

Budapest, 1986.

Szentpéteri I.: Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. I.-II.kötet. Budapest. 1937/1938.

Szumowski U.: Az ovostudomány története bölcsészeti szempontból nézve. Budapet, 1939.

Tarczai, Gy.: Az Árpád-ház szentjei. Szent István Társulat kiadása, Budapest, 1930.

Takáts S.: Régi magyar asszonyok. Budapest. 1914. (41.old)

Tallerud B.: Syfilis - fruktad farsot fyller 500 ar. (A szifilis megjelenése és 500 éves története). Läkartidningen (Stockholm), 94, 3515-3519, (1998).

Tar Lőrinc pokoljárása. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1984.

Tardy L.: A tatárországi rabszolgakereskedelem és a magyarok a XIII-XIV. században. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1980. (65-86 oldal)

Taurinus S.: Stauromachia, avagy a keresztesek paraszti háborúja. In: Klaniczay T. (szerkesztő): Magyarországi humanisták. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1982. (243-247 oldal)

Temesvári Pelbárt Válogatott Írásai (szerkesztő: V.Kovács, S.). Európa Kiadó/Helikon Kiadó, Budapest. 1982.

Thuri Farkas P.: A keresztény magyarok élete a török zsarnokság alatt (1557) Forditotta: Kathona G. In: Klaniczay T. (szerkesztő): Janus Pannonius - Magyarországi humanisták. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Thuróczi J.: A magyarok krónikája (fordította Horváth J.) Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1978.

Tóth A.: A fürdők a középkorban. Élet és Tudomány, 38, 1198-1200, (1962).

Tóth S.: Magyar és lengyel Imre-legendák. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica (Szeged) 11, 44-57, (1962).

Tóth T.: Men and nutrition in the Carpathian postglacional millenia. Annals Historico-Naturalis Musei Nationalis Hungariae 79, 281-292, (1987).

Tramont E.C.: Syphilis in adults: from Cristopher Columbus to Sir Alexa Fleming to AIDS. Clin. Infect. Dis. 21, 1361-1369, (1995).

Tüskés G. (szerkesztő): „Mert ezt Isten hagyta"... Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Magvető Kiadó, Budapest, (65-86, 117-188 oldalak).

Ungnád D.: Konstantinápolyi utazás. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1986.

Utrio K.: Éva leányai. Az európai nő története. Corvina Kiadó, Budapest. 1989.

Varjas B. (szerkesztő): Balassi Bálint és a XVI. század költői. I.-II. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1979.

Verancsics A.: Egy ribanc gyűrűjéhez. In: Klaniczay T. (szerkesztő): Magyarországi humanisták. Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1982. (339 old)

Vida M.: Gyógyvizek és ásványvízek a régi Magyarországon. In: Borszéki B. (szerkesztő): Ásványvízek és gyógyvízek. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. 1979. (9-15 oldal)

Vida M.: Orvosi gyakorlat és a gyógyító szentek ikonográfiája a XIII-XV. századi magyarországi falfestészetben. Orvostörténeti Közlemények. 87/88, 13-57, (1979).

Vladár I.: Nagy Lajos király betegségéről. Orvosi Hetilap, 114, 98-101, (1973).

Vlcek I.: Paläopathologische Nachweise der Syphilis in Böhmen in 17-18 Jahrhundert. Archeologie und Museum. Heft 015, 1984. (7-58 oldal)

Wenzel G.: Árpád-kori új okmánytár. I-XII. Budapest. 1860-1874.

Werbőczy I.: Hármaskönyv. (fordította: Kolosvári S., Óvári K.) Franklin Társulat kiadása, Budapest. 1897. Hasonmás kiadás Pécs. 1989.

Werthemann A.: Schädel und Gebeine des Erasmus von Rotterdam,. Birkhäuser & Cie, Basel, 1930.

Whity, J.M.C.: Erasmus, syphilis and the abuse of stigma. Lancet, 354, 2147-2148, (1999)

Williams H.U.: The origin and antiquity of syphilis. The evidence from diseased bones, a review, with some new material from America. Arch. Pathol. 13, 799-814, és 931-982, (1932).

Williams H.U.: The origin of syphilis: Evidence from diseased bones, a supplementary report. Arch. Dermatol. Syphidol. 33, 783-788 (1936).

Wilson D.A., Wilson A.M.: The origin of Treponematosis in prehistoric Texas population. Am. J. Phys. Anthropol. Suppl. 30. 323-324 (2000).

Windecke, E.: Ebenhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. MTA Történettudományi Intézet kiadása, Budapest. 2008

Youssef B.: The history of the condom. J. Roy. Soc. Med. 86, 226-228, (1993)

Zolnay L.: Ünnep és hétköznapok a középkori Budán. 2. kiadás. Magvető Kiadó, Budapest. 1975.

Zolnay L.: Az elátkozott Buda. - Buda aranykora. Magvető Kiadó, Budapest. 1982.

Zolnay L.: Fény és árnyék a középkori Magyarországon. Kozmosz Kiadó, Budapest. 1983.

DR. JÓZSA LÁSZLÓ

SZEX A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON

DR. JÓZSA LÁSZL… …ZÉPKORI MAGYARORSZÁGON